

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№10 травень 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management (USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, професор факультету журналістики й політичних наук Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук, доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук, професор
Козловський С. В., доктор економічних наук, професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук, професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук, професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук, професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук, професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук, професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління, професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук, професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 10 травень 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"*

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 18.05.23 р.
Підписано до друку 18.05.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 30.0.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1805/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezбережені у формат .doc для Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 10 травень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Шлапак А. В.

Потенціал макропруденційної і грошово-кредитної політик в синхронізації фінансових, боргових і бізнес-циклів: канали трансмісії в управлінні ризиками та ліквідністю 5

Білоцерківець В. В., Завгородня О. О.

Економіко-кліометричні виміри інноваційної діяльності Вільяма Шекспіра в пізньоелізаветинську добу: від диверсифікації до синергії інвестицій 14

Бобровська О. Ю.

Ревіталізація економіки України як інструмент управління довгостроковим розвитком 20

Орел А. М., Корнієцький О. В.

Регіональна транспортно-логістична система інноваційної інфраструктури в умовах євроінтеграційних процесів 28

Банар О. В., Кустріч Л. О.

Основні аспекти бюджетування та принципи його побудови на підприємствах як технології ефективного менеджменту 35

Князь С. В., Русин-Гриник Р. Р., Викрикач М. М., Демчук О. І.

Принципи формування та розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств 42

Височанська М. Я., Маліновська О. Я.

Теоретико-методологічні засади державного управління процесами децентралізації влади 47

Джинджоян В. В., Воронцов А. Р.

Визначення ролі повітряного транспорту в туристичній діяльності 54

Халімон Т. М., Асан Айсулу

Інноваційні тренди цифрової трансформації телекомунікаційних підприємств 59

Архипова Т. В., Корюгін А. В.

Цифровізація управління маркетинговою діяльністю підприємства 65

Кифяк В. І., Філіпчук Н. В.

Довіра як інституція розвитку бізнесу в умовах нових соціальних викликів 69

Кучмійова Т. С.

Діджиталізація бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень 77

Мартинець В. В., Рибальченко С. М., Андрущенко А. М.

Якість медичних послуг: аналіз факторів впливу та ресурсного забезпечення в контексті досягнення цілей сталого розвитку 81

Куценко Т. М., Терованесова О. Ю., Фьодорова А. О., Петрачкова Л. Р.

Фондовий ринок як основний інструмент залучення інвестицій для фінансування зовнішньоекономічної діяльності підприємств 88

Салоїд С. В., Редько К. Ю., Богданов А. Ю., Салоїд Г. С.

Управління економічною безпекою машинобудівних підприємств 95

Кармазін В. А.

Детермінанти системного процесу реагування на ризики шахрайства під час аудиту фінансової звітності 103

Державне управління

Турило А. А., Архипенко С. В., Буркова Л. А.

Соціальна відповідальність та сталий розвиток як підґрунтя сучасної соціальної політики 109

Худошина О. В., Васюк Н. О.

Особливості державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики у період воєнного стану в Україні 115

Дзюндзюк Б. В.

Використання технології блокчейн у публічному врядуванні 121

Стеців І. С.

Обґрунтування регіональної пріоритетності активізації економічного механізму державного управління в галузі харчової промисловості для подолання продовольчої кризи в умовах війни 127

Макаренко О. М., Палагусинець Р. В., Кравченко О. О.

Аналіз проблем гармонізації законодавства України до ЄС впродовж усього періоду прагнення до євроінтеграції 137

Мищук Є. В., Адамівська В. С., Сідоров І. І.

Прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів через маркетинг та інновації: роль публічної служби та приваблення інвестицій 144

Старущенко Я. В.

Порівняльний аналіз культури державної служби в Україні та Європейському Союзі 152

Виходов Є. А.

Визначення адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування в наукових дослідженнях 156

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 10 / 2023

CONTENTS:

Economy

Shlapak A.

THE POTENTIAL OF MACROPRUDENTIAL AND MONETARY POLICY IN THE SYNCHRONIZATION OF FINANCIAL, DEBT AND BUSINESS CYCLES: CHANNELS OF TRANSMISSION IN RISK AND LIQUIDITY MANAGEMENT 5

Bilotserkivets V., Zavorodnia O.

ECONOMIC AND CLIMATIC DIMENSIONS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF WILLIAM SHAKESPEARE IN THE LATEST ELIZABETHAN ERA: FROM DIVERSIFICATION TO SYNERGY OF INVESTMENTS 14

Bobrovska O.

REVITALIZATION OF UKRAINE'S ECONOMY AS A LONG-TERM DEVELOPMENT MANAGEMENT TOOL 20

Orel A., Korniietskyi O.

REGIONAL TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEM OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES 28

Banar O., Kustrich L.

BASIC BUDGETING OUTLINES AND PRINCIPLES OF CONSTRUCTION OF ENTERPRISES AS A TECHNIQUE OF EFFECTIVE MANAGEMENT 35

Kniaz S., Rusyn-Hrynyk R., Vykrykach M., Demchuk O.

PRINCIPLES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TRANSFER POTENTIAL OF COMMERCIAL ENTERPRISES 42

Vysochanska M., Malinovska O.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE STATE MANAGEMENT OF POWER DECENTRALIZATION PROCESSES 47

Dzhyndzhoian V., Vorontsov A.

DETERMINING THE ROLE OF AIR TRANSPORT IN TOURIST ACTIVITIES 54

Khalimon T., Assan Aisulu

INNOVATIVE TRENDS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES 59

Arkhypova T., Koriuhin A.

DIGITALIZATION OF MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE 65

Kyfyak V., Filipchuk N.

TRUST AS AN INSTITUTION OF BUSINESS DEVELOPMENT IN THE NEW SOCIAL CHALLENGE CONDITIONS 69

Kuchmiiova T.

DIGITALIZATION OF BUSINESS PROCESSES IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES 77

Martynets V., Rybalchenko S., Andrushchenko A.

QUALITY OF MEDICAL SERVICES: ANALYSIS OF FACTORS OF INFLUENCE AND RESOURCE PROVISION IN THE CONTEXT ACHIEVING THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT 81

Kutsenko T., Terovanesova O., Fodorova A., Petrachkova L.

STOCK MARKET AS THE MAIN TOOL FOR ATTRACTING INVESTMENT AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT 88

Saloid S., Redko K., Bogdanov A., Saloid G.

MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF ENGINEERING ENTERPRISES 95

Karmazin V.

DETERMINANTS OF THE SYSTEMIC PROCESS OF RESPONDING TO FRAUD RISKS DURING THE AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS 103

Public administration

Turylo A., Arkhylenko S., Burkova L.

SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS THE BASIS OF MODERN SOCIAL POLICY 109

Khudoshyna O., Vasiuk N.

FEATURES OF STATE REGULATION OF LICENSING ECONOMIC ACTIVITIES IN MEDICAL PRACTICE DURING THE PERIOD OF MARITAL STATE IN UKRAINE 115

Dziundziuk B.

USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN PUBLIC GOVERNANCE 121

Stetsiv I.

JUSTIFICATION OF THE REGIONAL PRIORITY OF ACTIVATION OF THE ECONOMIC MECHANISM OF THE STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD OF FOOD INDUSTRY TO OVERCOME THE FOOD CRISIS IN THE CONDITIONS OF WAR 127

Makarenko O., Palagusynets R., Kravchenko O.

ANALYSIS OF THE PROBLEMS OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN LEGISLATION WITH THE EU THROUGH STRIVING FOR EUROPEAN INTEGRATION 137

Mishchuk Ie., Adamovska V., Sidorov I.

MAKING DECISIONS ON LOCAL BUDGET DEVELOPMENT THROUGH MARKETING AND INNOVATION: THE ROLE OF PUBLIC SERVICE AND INVESTMENT ATTRACTION 144

Staruschenko Ya.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CIVIL SERVICE CULTURE IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION 152

Vykhodov Ye.

DEFINITION OF ADMINISTRATIVE SUPERVISION OVER THE ACTIVITIES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN SCIENTIFIC RESEARCH 156

УДК 336.7:338.1:339.7

А. В. Шлапак,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри міжнародної економіки,
Київський університет ім. Бориса Грінченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8697-7039>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.5

ПОТЕНЦІАЛ МАКРОПРУДЕНЦІЙНОЇ І ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИК В СИНХРОНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ, БОРГОВИХ І БІЗНЕС-ЦИКЛІВ: КАНАЛИ ТРАНСМІСІЇ В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ ТА ЛІКВІДНІСТЮ

A. Shlapak,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department
of International Economics, Borys Grinchenko Kyiv University

THE POTENTIAL OF MACROPRUDENTIAL AND MONETARY POLICY IN THE SYNCHRONIZATION
OF FINANCIAL, DEBT AND BUSINESS CYCLES: CHANNELS OF TRANSMISSION IN RISK AND
LIQUIDITY MANAGEMENT

В статті, мета якої полягає у дослідженні системних взаємозв'язків між грошовим ринком і ринком кредиту, а також у виявленні потенціалу елімінування або підсилення їхнього впливу на стан макроекономічного і фінансового середовища інструментами грошово-кредитної і макропруденційної політик, охарактеризовано сутність і прояви грошових і кредитних флуктуацій у макроекономічних процесах, визначено роль, яку вони можуть відіграти у посиленні, поширенні та виникненні потрясінь на різних етапах економічного циклу, а також проаналізовано сутність фінансового циклу та канали його впливу на ціни активів, розподіл ризиків та портфелі активів. Ідентифіковано прояви типового циклу підйому-спаду і встановлено, що під час фази підйому фінансового циклу м'які фінансові обмеження і зниження несприйняття ризику самопосилуються, створюючи підґрунтя для зростання цін на активи. У результаті премія за ризик падає, що спонукає до активнішої поведінки у пошуках доходу, збільшуються як попит, так і пропозиція боргових зобов'язань домогосподарств та корпорацій. Встановлено, що фінансові цикли можуть фіналізуватись фінансовими кризами, що виникають раптово: премії за ризик швидко збільшуються; борговий тягар зростає; масштабний продаж фінансових активів та об'єктів нерухомості призводить до різкої корекції цін. Виявлення сучасних проявів дестабілізації у банківському секторі США та країн ЄС підкреслило фундаментальні розбіжності у сучас-

ному макроекономічному мисленні — між теоріями, які розглядають фінансову систему як несуттєвучи принаймні не центральну для розуміння економічних результатів, і теоріями, що відводять центральну роль фінансовому посередництву і банківському зокрема. Економічна історія відіграє у цих дебатах вирішальну роль, адже емпіричний досвід дозволяє не лише встановити необхідні трансмісійні канали в межах фінансових, кредитних і ділових циклах, які зазвичай відбуваються приблизно один раз на десятиліття, але й дослідити практику угамування депресій та виходу із фінансових криз, використовуючи інструментарій грошово-кредитної і податково-бюджетної політик. Виявлено, що в тій мірі, в якій м'яка грошово-кредитна політика може підвищити інфляцію та зростання номінального доходу, може відбуватись зміна тягара погашення боргу для позичальників. При цьому проблема для центральних банків полягає в тому, щоб визначити, який рівень ризику є бажаним, і коли саме фінансові ризики стають досить суттєвими, щоб потенційно становити загрозу макроекономічній стабільності. Розглянуто інструменти макропруденційної політики, які слід використовувати для забезпечення цінової та економічної стабільності і управління діловими та фінансовими циклами, за умови, що вони іноді суперечать один одному. Доведено спроможність макропруденційної політики виступати засобом управління ризиками. що монетарна та макропруденційна політика можуть взаємодіяти між собою, посилюючи один одного, коли цикли синхронізовані. Однак, коли діловий та фінансовий цикли не синхронізовані, ці політики можуть діяти у різних напрямках та протидіяти ефекту один одного: грошово-кредитна політика може сприяти накопиченню ризиків і, отже, формувати запит на відповідний курс макропруденційної політики. Перспективним стає включення до розгляду макропруденційної і грошово-кредитної політик також і фіскальної політики, яка спрямована, серед іншого, на корекцію ділового циклу, що дозволяє виявити у них спільні риси, і будь-який конфлікт у їхній реалізації, як правило, виникає через політичні обмеження. Узагальнено канали взаємозалежності між грошовим ринком, кредитним ринком, ринком нерухомості і фінансовими циклами.

In the article, the purpose of which is to study the systemic interrelationships between the money market and the credit market, as well as to identify the potential for eliminating or strengthening their influence on the state of the macroeconomic and financial environment by means of monetary and credit and macroprudential policies, the essence and manifestations of monetary and credit fluctuations in macroeconomic processes, the role that they can play in the strengthening, spread and occurrence of shocks at various stages of the economic cycle is determined, and the essence of the financial cycle and the channels of its influence on asset prices, risk distribution and asset portfolios are analyzed. Manifestations of a typical boom-bust cycle have been identified and it has been established that during the boom phase of the financial cycle, soft financial restrictions and a decrease in risk aversion are self-reinforcing, creating the basis for rising asset prices. As a result, the risk premium falls, which encourages more active behavior in search of income, and increases both the demand and the supply of debt obligations of households and corporations. It has been established that financial cycles can be finalized by sudden financial crises: risk premiums increase rapidly; the debt burden is growing; the large-scale sale of financial assets and real estate leads to a sharp price correction. The identification of modern manifestations of destabilization in the banking sector of the USA and EU countries highlighted the fundamental differences in modern macroeconomic thinking — between theories that consider the financial system as insignificant or at least not central to understanding economic results, and theories that assign a central role to financial intermediation and banking in particular. Economic history plays a crucial role in this debate, because empirical experience allows not only to establish the necessary transmission channels within financial, credit and business cycles, which usually occur about once a decade, but also to investigate the practice of alleviating depressions and exiting financial crises using toolkit of monetary and fiscal and budgetary policies. It has been found that to the extent that soft monetary policy can increase inflation and nominal income growth, there may be a shift in the debt repayment burden for borrowers. The challenge for central banks, then, is to determine what level of risk is desirable and when exactly financial risks become significant enough to potentially threaten macroeconomic stability. The tools of macroprudential policy, which should be used to ensure price and economic stability and manage business and financial cycles, are considered, provided that they sometimes contradict each other. The ability of macroprudential policy to act as a means of risk management has been proven. that monetary and macroprudential policies can interact with each other, reinforcing each other when

the cycles are synchronized. However, when business and financial cycles are not synchronized, these policies can act in different directions and counteract each other's effects: monetary policy can contribute to the accumulation of risks and, therefore, shape the demand for the appropriate course of macroprudential policy. It is promising to include in the consideration of macroprudential and monetary policies, as well as fiscal policies, which are aimed, among other things, at the correction of the business cycle, which allows us to identify common features in them, and any conflict in their implementation, as a rule, arises due to political limitation. It has been established that the flexibility of using monetary policy instruments is that there are a number of channels through which it can influence behavior related to risk perception. It found that a scenario in which economic activity is in a contraction phase and the financial cycle is in an expansion phase implies increasing pressure on the central bank (CB) to ease its policy, but at a time when recessionary risks are becoming unacceptable high, a change in the rate of the Central Bank may be detrimental to macroeconomic stability. The choice the CB makes in this situation will depend on the importance it places on achieving its goals in the long or short term. Channels of interdependence between the money market, credit market, real estate market and financial cycles are summarized.

Ключові слова: бізнес-цикл, синхронізація циклів, фінансовий цикл, борговий цикл, грошовий ринок, кредитний ринок, ринок нерухомості, банківський сектор, макропруденційна політика, грошово-кредитна політика, ліквідність, ціни активів.

Key words: business cycle, synchronization of cycles, financial cycle, debt cycle, money market, credit market, real estate market, banking sector, macroprudential policy, monetary policy, liquidity, asset prices.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Оцінка ступеня взаємозалежності стану ринку грошей та динаміки розвитку банківського сектору відчула потужних змін і не відрізняється одностайністю. Криза 2008—2009 років відродила новий інтерес до вивчення грошових і кредитних флуктуацій у макроекономічних процесах і тієї вирішальної ролі, яку вони можуть відіграти у посиленні, поширенні та виникненні потрясінь на різних етапах економічного циклу. За роки, що минули після світової фінансової кризи, з'явилося глибше розуміння фінансових циклів та їхнього впливу на ціни активів, розподіл ризиків та портфелі активів. З'являється все більше свідчень типового циклу підйому-спаду: під час фази підйому фінансового циклу м'які фінансові обмеження і зниження несприйняття ризику самопосилюються, створюючи підґрунтя для зростання цін на активи. У результаті премія за ризик падає, що спонукає до активнішої поведінки у пошуках доходу, збільшуються як попит, так і пропозиція боргових зобов'язань домогосподарств та корпорацій. Фінансові цикли можуть фіналізуватись фінансовими кризами, що виникають раптово: премії за ризик швидко збільшуються; борговий тягар зростає; масштабний продаж фінансових активів та об'єктів нерухомості призводить до різкої корекції цін. Під впливом фінансової лібералізації національні фінансові цикли відчують вплив глобального фінансового циклу, який виразно визначається грошово-кредитною політикою у Сполучених Штатах Америки.

Ідентифікація причин фінансової кризи у США в 2008 р. залишається напрочуд суперечливою, втім провідна роль цінних коливань на ринку житла та ринках фінансових активів визнається одностайно. Ціни на житло почали швидко зростати в кінці 1990-х років і до 2000 років набагато перевищили зростання доходів або вартості орендної плати. На своєму піку в 2006 році ціни на житло були майже на 50% вищими за норму. Більшість аналітиків вказують на подальшу трансформацію цих активів у екзотичні інструменти вторинного ринку як на ключові фактори, що призвели до бульбашки цін нажитло. Колапсування цієї бульбашки та подальший обвал ринку субстандартних іпотечних кредитів ініціювали ланцюговий обвал ринків сек'юритизованих активів та кризу довіри фінансових інститутів.

Сучасні прояви дестабілізації у банківському секторі США та країн ЄС підкреслюють фундаментальні розбіжності у сучасному макроекономічному мисленні — між теоріями, які розглядають фінансову систему як несуттєву чи принаймні не центральну для розуміння економічних результатів, і теоріями, що відводять центральну роль фінансовому посередництву і банківському зокрема. Економічна історія відіграє у цих дебатах вирішальну роль, адже емпіричний досвід дозволяє не лише встановити необхідні трансмісійні канали в межах фінансових, кредитних і ділових циклах, які зазвичай відбуваються приблизно один раз на десятиліття, але й дослідити практику угамування депресій та виходу із фінансових криз, використовуючи

інструментарій грошово-кредитної і податково-бюджетної політик.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Як зауважують К. Фрейшасі і Ж.-Ш. Роше, економічні уявлення про роль грошей та кредиту в макроекономіці постійно трансформуються [1]. Досвід кінця XIX та початку XX століть, включаючи потрясіння 1930-х років, ліг в основу теорій грошей, які нерозривно пов'язані із постатями М. Фрідмана та А. Шварц [2]. Питання про те, чи завжди кредитна поведінка банків відповідала грошово-кредитній політиці, зачіпає питання ефективності останньої в частині можливості порушення роботи каналу банківського кредитування). У дослідженнях Дж. Стігліца і Б. Грінвальда [3] стверджується, що в часи економічного або фінансового спаду здатність директивних органів спонукати банки збільшити пропозицію кредиту є вкрай обмеженою. Починаючи з робіт Ф. Мішкіна [4], Б. Бернанке [5] і М. Гертлера [6] та, спираючись на ідеї Дж. Г. Герлі і Є. С. Шоу [7], дослідження кредитного механізму передбачають розробку моделей фінансового акселератора, в яких кредит значною мірою пасивний — він поширює шоки, а не є незалежним інструментом змін [8]. І хоча динаміка грошей, кредиту та випуску у довгостроковій ретроспективі зазвичай не досліджувалась, Т. Адріан та Х. Шин [9], Т. Мендоза та Х. С. Терронес [10], а також М. Х'юм та А. Сентанс [11] проаналізували структурні зміни у фінансовій системі за останні роки та їх наслідки для фінансової стабільності та грошово-кредитної політики. Ними було встановлено, що так само, як ділові цикли пов'язані з рецесіями, фінансовий цикл передбачає можливість протікання фінансових рецесій, тобто рецесій, що відбуваються у тандемі з банківськими кризами. На відміну від інших рецесій, фінансові рецесії відбуваються рідше, глибше та довше. Як зазначають Ф. Буассе, Ф. Коллард і Ф. Сметс [12], фінансові рецесії є наслідками кредитних бумів. Відтак кредит постає необхідним індикатором фінансових циклів. Іншими словами, кредит може загострювати проблему накопичення дисбалансів у фінансовому циклі, що передвіщають фінансовий спад і його подальше згорання. О. Жорда, М. Шуларик і А.М. Тейлор [13] наводять докази того, що скорочення обсягів кредиту передусім настанню фінансових криз. Дослідження К. Азаріадіса [14] доводить, що кредит може бути джерелом нестабільності, а не просто підсилювачем потрясінь, як це описано у підході фінансового акселератора Б.С. Бернанке [15], М. Гертлера і С. Гілкріста [16], Р. Банерджи, Дж. М. Серена [17], К. Фороні, П. Гелайн і М. Марселліно [18], а також Н. Кійотакі і Дж. Мур [19], які стверджували, що ендогенна фінансова нестабільність може поширюватись саме через кредитний канал, який підштовхує настрої інвесторів або до надмірного оптимізму, або до паніки. Е. Мендоза і М. Терронес [10] та Г. Гортон та Г. Ордоньєс [20] відзначають, що не всі кредитні буми призводять до фінансової кризи, через те, що саме стан балансів банків стає важливим фактором, що визначає здатність економічних агентів брати і позичати ресурси [21]. З цієї точки зору, зміни цін на активи змінюють чисту вартість агента і, наприклад, за рахунок викорис-

тання активу як застави та пов'язаного з ним впливу на левередж, тим самим впливають на масштаб запозичення та кредитування. Важливість цієї взаємодії була у центрі досліджень циклів левериджу — управління рентабельністю капіталу за рахунок зміни співвідношення власних та позикових коштів, наприклад, у працях Дж. Геанакополоса [22], М. Бруннермайєра та Л. Педерсена [23], Д. Громба та Д. Ваяноса [24], Т. Адріана та Х. Шина [25], які виокремлювали європейську концепцію циклу левериджу (можливість збільшення рентабельності власного капіталу підприємства при використанні позикових коштів) і американську концепцію циклу левериджу (коли зростання відсотків за позиковими ресурсами зменшує чистий прибуток, що припадає на кожну акцію підприємства). Роль кредиту у фінансовому циклі віддзеркалює динаміка цін на нерухомість, акції та облігації. Важливість цін на нерухомість, наприклад, відзначена у працях М. Яков'єлло [26], який вводить заставні обмеження, що визначаються вартістю нерухомості, у модель грошового ділового циклу, оскільки емпіричні дані показують, що значна частина запозичень забезпечена саме нерухомістю, що повністю підтверджується висновками творчого доробку Д. Хардінга і А. Пагана [27], які зазначають, що ризики для фінансової стабільності тісно пов'язані з розвитком кредитування нерухомості. Р. Даліо [28] надає емпіричні дані про те, що рецесії, відзначені падінням цін на житло, як правило, більш глибокі та тривалі. Р. Даліо доводить, що більша частина накопичення системного ризику після Другої світової війни була пов'язана не лише із динамікою цін на акції, але із динамікою цін у секторі нерухомості. С. Гілкріст, В. Янков та Е. Закрайшек [29] виявили, що несподіване збільшення спредів по облігаціях, тобто корпоративної прибутковості за вирахуванням безризикової прибутковості, викликає значне та стійке скорочення економічної активності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у дослідженні системних взаємозв'язків між грошовим ринком і ринком кредиту, а також у виявленні потенціалу елімінування або підсилення їхнього впливу на стан макроекономічного і фінансового середовища інструментами грошово-кредитної і макропруденційної політик.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Грошово-кредитна політика зазвичай вважається дієвим інструментом управління діловим циклом, адже відсоткові ставки дають економічним агентам цінний сигнал для міжчасового перерозподілу ресурсів, що, в теорії, має утримувати безробіття та інфляцію на цільовому рівні [30]. При цьому грошово-кредитна політика також впливає на динаміку кредиту, а відтак на інфляцію та ціни на активи. Отже, якщо макроекономічні умови і зокрема, показники інфляції вимагають нижчих відсоткових ставок, попри те, що темпи зростання попиту на кредит все ще надто високі, слід використовувати грошово-кредитну політику для обмеження потенційних ризиків для економічної активності в перспективі з тим, аби елімінувати "ефект лавини". Останній проявляється в ситуації, коли зростають дефолти та запит на

реструктуризацію боргів і загострюється боротьба за гроші, яка фіналізується браком ліквідності. Р. Даліо змальовує "ефект лавини" в такий спосіб: спочатку грошей, які надходять до боржників у вигляді доходів і за позичень, стає недостатньо, щоб забезпечувати їх зобов'язання; доводиться розпродувати активи та скорочувати витрати, щоб залучити більше грошей; це призводить до падіння вартості активів, що скорочує вартість заставного майна та, у свою чергу, скорочує доходи. Оскільки кредитоспроможність позичальників вимірюється не лише вартістю їх активів/заставного майна (чистою вартістю активів) відносно їх боргів, а і розміром їх доходів по відношенню до розміру коштів з обслуговування боргу, і оскільки вартість їх чистих активів і доходи падають швидше за зменшення боргів, позичальники втрачають кредитоспроможність, а позикодавці дедалі більше неохоче надають їм позики. Такий процес розвивається по спіралі [28].

Ризики, які обговорюються в літературі з фінансового циклу, враховують не лише ризики для балансів фінансових установ, а й ризики для нефінансових балансів приватного сектору. Ці ризики можуть бути посилені надто високими цінами на активи та високими темпами інфляції, тоді як кредит зростає нестійкими темпами. Адепти політики невтручання переконують, що, мовляв, ринки ефективні, а домогосподарства і фірми усвідомлюють ризики, на які вони йдуть. Інший аргумент, однак, полягає в тому, що ці ризики між домогосподарствами і фірмами корельовані, і що зовнішні ефекти, пов'язані з одномоментним виникненням фінансових труднощів у низки домогосподарств і фірм, є вкрай руйнівними для фінансової системи, а відтак це виправдовує політику втручання для забезпечення належного управління цими конкретними ризиками з метою мінімізації негативних наслідків реалізації сценаріїв дефолту.

Гнучкість використання інструментів грошово-кредитної політики полягає в тому, що існує ряд каналів, якими вона може впливати на поведінку, пов'язану із прийняттям ризику. Нижчі відсоткові ставки можуть спонукати банки брати на себе більше ризиків, таких як вищий левередж, більша невідповідність термінів погашення та простіші стандарти кредитування. Нижчі відсоткові ставки також можуть спонукати інвесторів шукати вищу прибутковість, а відтак наражати себе на більший ризик. У сукупності їх часто називають "ризиковим каналом" грошово-кредитної політики. Крім того, вищі ціни на активи внаслідок нижчих ставок збільшують вартість застави, потенційно стимулюючи збільшення запозичень і викликаючи бум цін на активи, що підживлюється кредитом. Як альтернатива, вищі відсоткові ставки збільшують тягар погашення боргу, що потенційно може призвести до вищих показників дефолтів. Вищі відсоткові ставки також чинять тиск на вартість фінансування банків, тим самим знижуючи їхню норму прибутку і потенційно спонукаючи їх до більш ризикованого кредитування [31]. Підвищення обмінного курсу, пов'язане із підвищенням процентних ставок, може стимулювати запозичення в іноземній валюті, що може створити значні ризики для нехеджованих позичальників в іноземній валюті під час будь-якого знецінення валюти. "Канал прийняття ризику" має тенденцію домінувати у поведінці банків щодо прийняття ризику під час

зростання фінансового циклу, тоді як канал прибутковості, як правило, домінує на етапі скорочення фінансового циклу. Сценарій, за яким економічна активність знаходиться у фазі скорочення, а фінансовий цикл перебуває у фазі зростання, передбачає зростання тиску на центральний банк (ЦБ), щоб він пом'якшив свою політику, але в той час, коли ризики рецесії стають неприйнятно високими, зміна курсу ЦБ може виявитись згубним для макроекономічної стабільності. Вибір, який зробить ЦБ у цій ситуації, залежатиме від того, яке значення він надає досягненню своїх цілей у довгостроковій чи короткостроковій перспективі. У разі, якщо політика ЦБ орієнтована на таргетування інфляції, важливим стає вплив на інфляційні очікування, оскільки тривале відхилення від цільового показника інфляції може призвести до зміни очікувань і, отже, зробити недосяжним таргетування інфляції в довгостроковій перспективі. Незважаючи на можливість короткострокового конфлікту, у довгостроковій перспективі стабільність цін повинна мати деякі позитивні наслідки для фінансової стабільності, і навпаки, оскільки стабільне макроекономічне середовище та стабільне фінансове середовище є необхідними умовами один для одного.

Крім того, в тій мірі, в якій м'яка грошово-кредитна політика може підвищити інфляцію та зростання номінального доходу, може відбуватись зміна тягаря погашення боргу для позичальників, адже під час спаду деякі ризики стають виправданими для захоплення інвестицій в цілях стимулювання економічного зростання. Проблема центральних банків полягає в тому, щоб визначити, який рівень ризику є бажаним і коли ці фінансові ризики стають досить суттєвими, щоб потенційно становити загрозу макроекономічній стабільності. Тут значної ролі відіграє саме макропруденційна політика. Існують докази того, що вплив зниження процентних ставок на готовність банків сприймати вищі показники ризику знижується за більш жорсткої макропруденційної політики. Таким чином, це доводить спроможність макропруденційної політики виступати засобом управління ризиками.

Це актуалізує питання того, які саме інструменти слід використовувати для забезпечення цінової та економічної стабільності і чи можливо покладатися на один інструмент для управління діловими та фінансовими циклами (за умови, що вони іноді суперечать один одному). Дж. Тінберген [32] припускає, що кількість інструментів політики, які слід використовувати, дорівнює кількості цілей політики. Інструменти політики слід використовувати для досягнення цілей, яких вони можуть досягти найефективніше. Цей принцип передбачає, що грошово-кредитна політика має бути спрямована на досягнення цінової стабільності там, де вона довела свою ефективність, та залишити інші інструменти для досягнення інших цілей політики. Оскільки номінальна відсоткова ставка є лише одним із інструментів макропруденційної політики, вона має бути доповнена альтернативними інструментами управління фінансовим циклом. Глобальний фінансовий цикл піддає ринки, що розвиваються, значним коливанням припливу капіталу. Загальноприйнятим політичним рецептом є підвищення стійкості за рахунок обмеження потоків капіталу, наприклад, шляхом застосування заходів контролю за

рухом капіталу. Втім існує альтернативний підхід, згідно з яким країни можуть компенсувати волатильність припливу капіталу, нівелюючи відтік капіталу, що вимагає накопичення резервів, коли притік капіталу високий, та використання їх для викупу внутрішніх активів за нижчими цінами, коли іноземні інвестори відмовляються від інвестування. У фінансово розвинених країнах таку буферну роль відіграє приватний сектор. Проте існує консенсусна позиція щодо того, що використання грошово-кредитної політики як інструменту вирішення проблем, пов'язаних з ризиками, що постають перед фінансовою системою, вимагатиме значних змін процентних ставок, що стає неефективним і дорогим механізмом, особливо по мірі загострення ризиків стабільності фінансової системи [30]. Не слід ігнорувати той факт, що макропруденційна політика складається з ряду інструментів, що означає, що вона може мати більшу гнучкість для управління конкретними ризиками та дозволяє грошово-кредитній політиці зосередитися на своїх основних цілях [33]. До найпоширеніших макропруденційних інструментів відносяться обмеження обсягів кредитування і мінімальні вимоги до капіталу, які можуть бути націлені на усунення накопичення ризиків для сектору домогосподарств та підвищення стійкості фінансової системи. Однак малоімовірно, що макропруденційна політика здатна повністю впоратися з усіма типами ризиків, що накопичуються під час фази зростання фінансового циклу [34].

Побічним ефектом використання макропруденційної політики для обмеження кредитування певного сектора економіки є перенаправлення позичальників у нерегульовані фінансові установи (тіньова банківська система), де особи, які визначають політику, зазвичай мають обмежений вплив; у цьому випадку такий інструмент, такий як грошово-кредитна політика, міг би бути більш ефективним за рахунок контролю вартості фінансових ресурсів. Спроби використовувати макропруденційні інструменти для управління фінансовими ризиками можуть змінити сприйняття доступності ступеня ризиковості проєктів, що реалізуються, оскільки кредитування приватного сектора стає обов'язковим обмеженням економічної діяльності [18]. Це означає, що деяким перспективним, хоч і більш ризикованим інвестиціям може бути відмовлено у фінансуванні, що може призвести до зменшення фінансування інновацій, які потенційно сприяли б вищому зростанню продуктивності. Незважаючи на ці потенційні обмеження та витрати, макропруденційна політика може елімінувати деякі типи ризиків, оскільки грошово-кредитна політика намагається стабілізувати економічну активність. Це означає, що монетарна та макропруденційна політика можуть взаємодіяти між собою, посилюючи один одного, коли цикли синхронізовані. Однак, коли діловий та фінансовий цикли не синхронізовані, ці політики можуть діяти у різних напрямках та протидіяти ефекту один одного: грошово-кредитна політика може сприяти накопиченню ризиків і, отже, формувати запит на відповідний курс макропруденційної політики. Перспективним стає включення до розгляду макропруденційної і грошово-кредитної політик також і фіскальної політики, яка спрямована, серед іншого, на корекцію ділового циклу, що дозволяє виявити у них спільні риси, і будь-

який конфлікт у їхній реалізації, як правило, виникає через політичні обмеження. Канали передачі між грошово-кредитною та макропруденційною політикою частково перетинатимуться, оскільки обидві політики працюють для досягнення своїх цілей, впливаючи на цінову стабільність, доступність кредиту в економіці, а також на ціни активів. При цьому ступінь значущості взаємодії між цими політиками залежатиме від характеру використовованого макропруденційного інструменту [35].

Макропруденційні інструменти, що передбачають контроль за капіталом, можуть змінити ціну та пропозицію кредиту, оскільки фінансування за посередництвом пайових фондів зазвичай дорожче за боргове фінансування. Відтак більш високі вимоги до капіталу банків мають можливість збільшити нерозподілений прибуток за рахунок нижчих виплат дивідендів, залучення нового капіталу та перекладання на позичальників більш високих витрат на фінансування у вигляді більш високих ставок за кредитами або зміни складу чи розміру їхнього кредитного портфеля. Усі варіанти можуть вплинути на сукупний попит, а відтак і на інфляцію, а зміни у активах банків можуть скоротити пропозицію кредиту [36]. Вищі кредитні ставки можуть компенсувати деякі ефекти адаптивної грошово-кредитної політики, що стимулюють запозичення та поточне споживання. Хоча в разі, якщо банки вирішать залучити новий капітал, висока конкуренція на ринку капіталів може обмежити їхню здатність підвищувати кредитні ставки. Інструменти макропруденційної політики можуть регулювати утримання банками неліквідних активів, змінити пропозицію кредиту (наприклад, умови довгострокового кредитування) і тією мірою, якою вони впливають на прибутковість банку, можуть призвести до вищих ставок за кредитами. Крім того, банки можуть вдасться до зміни своїх профілів фінансування, що може зробити фінансування дорожчим. Для позичальників це означатиме вищі кредитні ставки, що знизить ефективність грошово-кредитної політики.

ВИСНОВКИ

Дослідженню впливу фінансових факторів на макроекономіку сприяли швидкий розвиток інформаційної економіки, теорії корпоративних фінансів та теорії фінансового посередництва, в межах яких все більшого визнання отримав підхід, заснований на недосконалості фінансового ринку і такий, що фокусується на ролі кредиту у грошовій трансмісії та економічних коливаннях. Особливий погляд на кредит підкреслює визначну роль банків та важливість кредиту, враховуючи такі фактори викривлення ринків, як асиметричність інформації та неоднорідність економічних агентів. Натомість, альтернативний підхід, що фокусується на ролі грошей і механізмі грошової трансмісії, ігноруючи фінансове посередництво та діяльність банків як детермінуючі фактори розвитку фінансових циклів, стверджує, що саме грошова політика впливає на економічну активність через зміну грошової маси і процентні ставки. Узагальнення взаємозалежностей між грошовим ринком, кредитним ринком, ринком нерухомості і фінансовими циклами дозволяє встановити таке: (1) фінансові потрясіння, як правило, тривалі, тоді як підйоми віднос-

но нетривалі; (2) цикли цін на акції та цін на нерухомість зазвичай довші та більш виражені, ніж цикли кредиту; (3) цикли цін на акції коротші за цикли цін на нерухомість; (4) цикли кредиту та цін на нерухомість найбільш синхронізованими усередині країн; (5) ступінь синхронізації між країнами є найвищою для циклів кредиту та капіталу, та збільшується з часом під впливом лібералізації міжнародних потоків капіталу; (6) існує виразний ефект зворотного зв'язку між ціною на нерухомість та кредитними циклами, оскільки збої на одному ринку посилюють інший; (7) глобально синхронізовані фінансові спади призводять до більш тривалих та глибоких кредитних циклів; (8) кредитні спади, які накладаються на обвали цін на нерухомість, довші та глибші, ніж інші кредитні спади, що доводить, що два цикли підживлюють один одного, оскільки купівля житла фінансується за рахунок іпотечних кредитів, які становлять значну частку кредитних ринків; (9) коли кредитні спади збігаються з обвалами цін на акції, їхня тривалість не збільшується значно, але ці спади серйозніші за інші; (10) коли кредитні спади супроводжуються фінансовими кризами, вони набагато триваліші, глибші і жорстокіші, ніж інші спади; (11) між спадом на ринку нерухомості та спадом цін на акції існує більш тісний зв'язок, адже коли ці два явища накладаються один на одного, виникає різниця в тривалості (хоч і незначна), глибині та інтенсивності в порівнянні з іншими спадами; (12) спад на ринку нерухомості, пов'язаний із фінансовою кризою, триває довше і глибше, ніж інші спади, втім зростання цін на нерухомість стає тривалішим і виразнішим, коли воно збігається з бумами на ринках кредиту та акцій; (13) виразні зв'язки між кредитними циклами та цінами на активи посилюються механізмом фінансового акселератора, що пов'язано з тим, що зменшення власного капіталу, викликане, серед іншого, падінням цін на активи, змушує позичальників скорочувати свої витрати, інвестиції та попит на кредит.

В цілому, коли цикли синхронізовані, макроруденційна політика має посилювати грошово-кредитну політику. Коли цикли не синхронізовані, макроруденційна політика може працювати проти грошово-кредитної політики, протидіючи її впливу на ціну та кількість кредиту в економіці та, отже, на внутрішній попит та інфляцію. Однак результат взаємодії може змінюватись в залежності від типу та обсягу використовуваних макроруденційних інструментів. Це формує запит на координацію грошово-кредитної та макроруденційної політики для забезпечення досягнення всіх цілей та управління всіма компромісами протягом відповідного періоду часу. Незважаючи на недоліки макроруденційної політики, а також можливість взаємодії грошово-кредитної та макроруденційної політики, ми вважаємо, що використання грошово-кредитної політики для управління фінансовим циклом не є ідеальним, що і має компенсувати макроруденційна політика. Втім першочерговим завданням має залишатись побудова потужної інституційної та правової бази, яка безпосередньо спрямована на усунення спотворень та збоїв ринкового механізму, що призводить до фінансових дисбалансів, які й провокують загострення деструктивних проявів кредитних циклів.

Література:

1. Freixas X., Rochet J-C. *Microeconomics of Banking*. Cambridge, MA: MIT Press, 1997. 334 pp.
2. Friedman M., Schwartz A. J. *A Monetary History of the United States: 1867-1960*. Washington, DC: National Bureau of Economic Research, 1963. 888 pp.
3. Stiglitz J. E., Greenwald B. *Toward a Reformulation of Monetary Theory: Competitive Banking*. NBER Working Paper. 1992. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=476195
4. Mishkin F. S. *The Household Balance Sheet and the Great Depression*. *Journal of Economic History*. 1978. Vol. 38 (4). P. 918-937.
5. Bernanke B. S. *Nonmonetary Effects of the Financial Crisis in Propagation of the Great Depression*. *American Economic Review*. 1983. Vol. 73 (3). P. 257—276.
6. Gertler M. *Financial Structure and Aggregate Economic Activity: An Overview*. *Journal of Money, Credit, and Banking*. 1988. Vol. 20 (3). P. 559—588.
7. Gurley J. G., Shaw E. S. *Financial Aspects of Economic Development*. *American Economic Review*. 1955. Vol. 45. P. 515—538.
8. Borio C. *The Financial Turmoil of 2007-?: A Preliminary Assessment and Some Policy Considerations*. Bank for International Settlements Working Paper. 2008. № 251. URL: <https://www.bis.org/publ/work251.pdf>
9. Adrian T., Shin H. *Liquidity and Financial Cycles*. Bank for International Settlements Working Paper. 2008. № 256. URL: <https://www.bis.org/publ/work256.pdf>
10. Mendoza E., Terrones M. *An anatomy of credit booms: Evidence from macro aggregates and micro data*. NBER Working Paper. 2008. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w14049/w14049.pdf
11. Hume M., Sentance A. *The Global Credit Boom: Challenges for Macroeconomics and Policy*. Bank of England External MPC Unit Discussion Paper. 2009. № 27. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/external-mpc-discussion-paper/2009/the-global-credit-boom-challenges-for-macroeconomics-and-policy>
12. Boissay F., Collard F., Smets F. *Booms and banking crises*. *Journal of Political Economy*. 2016. Vol. 124 (2). P. 489—538.
13. Jorda O., Schularick M., Taylor A. M. *When credit bites back*. *Journal of Money, Credit and Banking*. 2013. Vol. 45. P. 3—28.
14. Azariadis C. *Credit Cycles and Business Cycles*. 2018. URL: <https://ssrn.com/abstract=3105905>
15. Bernanke B. S. *The financial accelerator and the credit channel*. *BIS Review*. 2007. Vol. 68. URL: <https://www.bis.org/review/r070621a.pdf>
16. Bernanke B.S., Gertler M., Gilchrist S. *The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework*. 1999. URL: <https://nyuscholars.nyu.edu/en/publications/chapter-21-the-financial-accelerator-in-a-quantitative-business-c>
17. Banerjee R., Serena J. M. *Dampening the financial accelerator? Direct lenders and monetary policy*. 2022. URL: <https://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/PublicacionesSeridas/DocumentosTrabajo/21/Files/dt2201e.pdf>
18. Foroni C., Gelain P., Marcellino M. *The Financial Accelerator Mechanism: Does Frequency Matter?* 2022.

URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2637~e8ac25af28.en.pdf>

19. Kiyotaki N., Moore J. Credit Cycles. *Journal of Political Economy*. 1997. Vol. 105 (2). P. 211—248.

20. Gorton G., Ordóñez G. Good booms, bad booms. NBER Working Paper. 2016. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w22008/w22008.pdf

21. Reznikova N., Ivashchenko O., Hrynychak N., Dvornyk I. Monetary traps of the new macroeconomic consensus: problems of stabilization policy after COVID-19. *Economic of development*. 2022. Vol. 21 (1). P. 17—24.

22. Geanakoplos J. The Leverage Cycle. NBER Macroeconomics Annual. 2009. Vol. 24. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/648285>

23. Brunnermeier M., Pedersen L. Market liquidity and funding liquidity. *The Review of Financial Studies*. 2009. Vol. 22. P. 2201—2238.

24. Gromb D., Vayanos D. Equilibrium and welfare in markets with financially constrained arbitrageurs. *Journal of Financial Economics*. 2002. Vol. 66. P. 361—407.

25. Adrian T., Shin H. Liquidity and leverage. *Journal of Financial Intermediation*. 2010. Vol. 19. P. 418—437.

26. Iacoviello M. House prices, borrowing constraints, and monetary policy in the business cycle. *American Economic Review*. 2005. Vol. 95. P. 739—764.

27. Harding D., Pagan A. Dissecting the cycle: A methodological investigation. *Journal of Monetary Economics*. 2002. Vol. 49. P. 365—381.

28. Dalio R. Principles for Navigating BIG DEBT CRISES. Part 1: The Archetypal Big Debt Cycle. 2018. URL: <https://www.bridgewater.com/big-debt-crises/principles-for-navigating-big-debt-crises-by-ray-dalio.pdf>

29. Gilchrist S., Yankov V., Zakrajsek E. Credit market shocks and economic fluctuations: Evidence from corporate bond and stock markets. *Journal of Monetary Economics*. 2009. Vol. 56. P. 471—493.

30. Резнікова Н.В., Панченко В.Г., Іващенко О.А. Від синтезу економічних теорій до політичного консенсусу: монетарно-фінансові дилеми макроекономічної стабілізації в умовах коронакризи. *Економіка України*. 2021. № 4 (713). P. 21—44.

31. Azariadis C., Kaas L., Wen Y. Self-Fulfilling Credit Cycles. *Review of Economic Studies*. 2016. Vol. 83 (4). P. 1364—1405.

32. Tinbergen J. On the Theory of Economic Policy. 1952. URL: <https://repub.eur.nl/pub/15884/>

33. Шлапак А.В. Міжнародна координація макроруденційної політики як інструмент фінансової інтеграції. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2022. № 24. С. 5—13.

34. Шлапак А.В. Глобальні фінансові цикли і проблема регулювання міжнародних потоків капіталу: роль банків і макроруденційної політики у протидії кризам. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2022. № 23. С. 109—119.

35. Reznikova N., Bulatova O., Yatsenko O., Ivashchenko O. Fiscal instruments of regulatory competition in the face of challenges to macroeconomic stability during a pandemic COVID-19. *Economic of development*. 2022. Vol. 21 (2). P. 37—41.

36. Durdu C. B., Zhong M. Understanding bank and nonbank credit cycles: A structural exploration. 2020. URL: <https://www.bis.org/publ/work919.pdf>

References:

1. Freixas, X. and Rochet, J-C. (1997), *Microeconomics of Banking*, MA: MIT Press Cambridge, UK.

2. Friedman, M. and Schwartz, A. J. (1963), *A Monetary History of the United States: 1867—1960*, National Bureau of Economic Research, Washington, DC, US.

3. Stiglitz, J. E. and Greenwald, B. (1992), "Toward a Reformulation of Monetary Theory: Competitive Banking", NBER Working Paper, available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=476195 (Accessed 22 April 2023).

4. Mishkin, F. S. (1978), "The Household Balance Sheet and the Great Depression", *Journal of Economic History*, vol. 38 (4), pp. 918—937.

5. Bernanke, B. S. (1983), "Nonmonetary Effects of the Financial Crisis in Propagation of the Great Depression", *American Economic Review*, vol. 73 (3), pp. 257—276.

6. Gertler, M. (1988), "Financial Structure and Aggregate Economic Activity: An Overview", *Journal of Money, Credit, and Banking*, vol. 20 (3), pp. 559—588.

7. Gurley, J. G. and Shaw, E. S. (1955), "Financial Aspects of Economic Development", *American Economic Review*, vol. 45, pp. 515—538.

8. Borio, C. (2008), "The Financial Turmoil of 2007-?: A Preliminary Assessment and Some Policy Considerations", Bank for International Settlements Working Paper, vol. 251, available at: <https://www.bis.org/publ/work251.pdf> (Accessed 22 April 2023).

9. Adrian, T., and Shin, H. (2008), "Liquidity and Financial Cycles", Bank for International Settlements Working Paper, vol. 256, available at: <https://www.bis.org/publ/work256.pdf> (Accessed 22 April 2023).

10. Mendoza, E. and Terrones, M. (2008), "An anatomy of credit booms: Evidence from macro aggregates and micro data", NBER Working Paper, available at: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w14049/w14049.pdf (Accessed 22 April 2023).

11. Hume, M. and Sentence, A. (2009), "The Global Credit Boom: Challenges for Macroeconomics and Policy", Bank of England External MPC Unit Discussion Paper, vol. 27, available at: <https://www.bankofengland.co.uk/external-mpc-discussion-paper/2009/the-global-credit-boom-challenges-for-macroeconomics-and-policy> (Accessed 22 April 2023).

12. Boissay, F., Collard, F. and Smets, F. (2016), "Booms and banking crises", *Journal of Political Economy*, vol. 124 (2), pp. 489—538.

13. Jorda, O., Schularick, M. and Taylor, A. M. (2013), "When credit bites back", *Journal of Money, Credit and Banking*, vol. 45, pp. 3—28.

14. Azariadis, C. (2018), "Credit Cycles and Business Cycles", available at: <https://ssrn.com/abstract=3105905> (Accessed 22 April 2023).

15. Bernanke, B. S. (2007), "The financial accelerator and the credit channel", *BIS Review*, vol. 68, available at: <https://www.bis.org/review/r070621a.pdf> (Accessed 22 April 2023).

16. Bernanke, B. S., Gertler, M. and Gilchrist, S. (1999), "The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework", available at: <https://nyuscholars.nyu.edu/en/publications/chapter-21-the-financial-accelerator-in-a-quantitative-business-c> (Accessed 22 April 2023).

17. Banerjee, R. and Serena, J. M. (2022), "Dampening the financial accelerator? Direct lenders and monetary policy", available at: <https://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/PublicacionesSeriadas/DocumentosTrabajo/21/Files/dt2201e.pdf> (Accessed 22 April 2023).

18. Feroni, C., Gelain, P. and Marcellino, M. (2022), "The Financial Accelerator Mechanism: Does Frequency Matter?", available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwp/efcb.wp2637~e8ac25af28.en.pdf> (Accessed 22 April 2023).

19. Kiyotaki, N. and Moore, J. (1997), "Credit Cycles", *Journal of Political Economy*, vol. 105 (2), pp. 211—248.

20. Gorton, G. and Ordonez, G. (2016), "Good booms, bad booms", NBER Working Paper, available at: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w22008/w22008.pdf (Accessed 22 April 2023).

21. Reznikova, N., Ivashchenko, O., Hrynychak, N. and Dvornyk, I. (2022), "Monetary traps of the new macroeconomic consensus: problems of stabilization policy after COVID-19", *Economic of development*, vol. 21 (1), pp. 17—24.

22. Geanakoplos, J. (2009), "The Leverage Cycle", *NBER Macroeconomics Annual*, vol. 24, available at: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/648285> (Accessed 22 April 2023).

23. Brunnermeier, M. and Pedersen, L. (2009), "Market liquidity and funding liquidity", *The Review of Financial Studies*, vol. 22, pp. 2201—2238.

24. Gromb, D. and Vayanos, D. (2002), "Equilibrium and welfare in markets with financially constrained arbitrageurs", *Journal of Financial Economics*, vol. 66, pp. 361—407.

25. Adrian, T. and Shin, H. (2010), "Liquidity and leverage", *Journal of Financial Intermediation*, vol. 19, pp. 418—437.

26. Iacoviello, M. (2005), "House prices, borrowing constraints, and monetary policy in the business cycle", *American Economic Review*, vol. 95, pp. 739—764.

27. Harding, D. and Pagan, A. (2002), "Dissecting the cycle: A methodological investigation", *Journal of Monetary Economics*, vol. 49, pp. 365—381.

28. Dalio, R. (2018), "Principles for Navigating BIG DEBT CRISES. Part 1: The Archetypal Big Debt Cycle", available at: <https://www.bridgewater.com/big-debt-crises/principles-for-navigating-big-debt-crises-by-ray-dalio.pdf> (Accessed 22 April 2023).

29. Gilchrist, S., Yankov, V. and Zakrajsek, E. (2009), "Credit market shocks and economic fluctuations: Evidence from corporate bond and stock markets", *Journal of Monetary Economics*, vol. 56, pp. 471—493.

30. Reznikova, N., Panchenko, V., and Ivashchenko, O. (2021), "From Synthesis of Economic Theories to Political Consensus: Monetary and Fiscal Dilemmas of Macroeconomic Stabilization in the Context of the Coronavirus Crisis", *Economy of Ukraine*, vol. 4 (713), pp. 21—44.

31. Azariadis, C., Kaas, L. and Wen, Y. (2016), "Self-Fulfilling Credit Cycles", *Review of Economic Studies*, vol. 83 (4), pp. 1364—1405.

32. Tinbergen, J. (1952), "On the Theory of Economic Policy", available at: <https://repub.eur.nl/pub/15884/> (Accessed 22 April 2023).

33. Shlapak, A. (2022), "International coordination of macroprudential policy as a tool of financial integration", *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*, vol. 24, pp. 5—13.

34. Shlapak, A. (2022), "Global financial cycles and the problem of regulation of international capital flows: the role of banks and macroprudence policy in responding to crises", *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*, vol. 23, pp. 109—119.

35. Reznikova, N., Bulatova, O., Yatsenko, O. and Ivashchenko, O. (2022), "Fiscal instruments of regulatory competition in the face of challenges to macroeconomic stability during a pandemic COVID-19", *Economic of development*, vol. 21 (2), pp. 37—41.

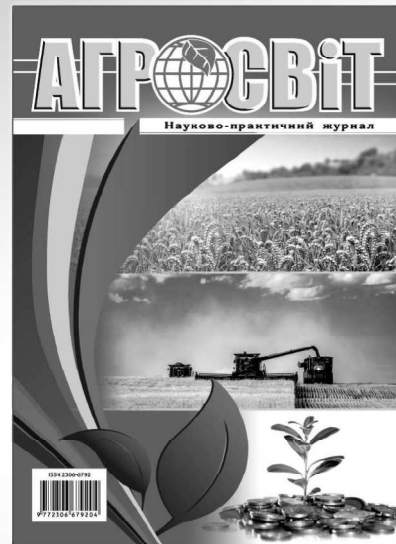
36. Durdu, C. B. and Zhong, M. (2020), "Understanding bank and nonbank credit cycles: A structural exploration", available at: <https://www.bis.org/publ/work919.pdf> (Accessed 22 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 24.04.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

В. В. Білоцерківець,

д. е. н., професор, професор кафедри міжнародної економіки, політичної економії та управління, Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6740-4611>

О. О. Завгородня,

д. е. н., професор, професор кафедри міжнародної економіки, політичної економії та управління, Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6546-1356>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.14

ЕКОНОМІКО-КЛІОМЕТРИЧНІ ВИМІРИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА В ПІЗНЬОЄЛИЗАВЕТІНСЬКУ ДОБУ: ВІД ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДО СИНЕРГІЇ ІНВЕСТИЦІЙ

V. Bilotserkivets,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of International Economy,
Political Economy and Management, Ukrainian State University of Science and Technologies

O. Zavorodnia,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of International Economy,
Political Economy and Management, Ukrainian State University of Science and Technologies

ECONOMIC AND CLIOMETRIC DIMENSIONS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF WILLIAM SHAKESPEARE IN THE LATEST ELIZABETHAN ERA: FROM DIVERSIFICATION TO SYNERGY OF INVESTMENTS

У статті досліджується діяльність Вільяма Шекспіра як новатора не тільки у сфері драматургії, поезії та театральній діяльності, але й як інноватора у просторі бізнесових рішень, ефективного та успішного інвестора. Окреслено основні вектори історично-економічних пошуків в області творчості Вільяма Шекспіра як літератора та активного актора соціально-економічного життя. Показано роль грантів у театральній справі та проведено осучаснення їх величини з урахуванням зростання рівня цін за минулі століття. Проаналізовано зміст та особливості соціально-економічних відносин між власником, пайовиками та найманими робітниками у театрах пізньоелізаветинської доби. Визначено та обгрунтовано економічні виміри реалізації Шекспіром прагнення до нобілітацію. Показано інноваційну стратегію диверсифікації інвестиційних проєктів, яку застосовував Шекспір в іпостасі економічного актора, наголошено на важливості лихварства як джерела покращення його соціально-економічного стану.

The article provides a study the activity of William Shakespeare as an innovator in the field of drama, poetry and theatrical activity, also as an innovator in the space of business solutions, an effective and successful investor. The main vectors of historical and economic research in the field of William Shakespeare's work as a writer and an active actor of socio-economic life are outlined. The role of grants in the theatrical business of an outstanding thinker of medieval England is shown, and their

amount has been updated taking into account the increase in the level of prices over the past centuries. The content and features of socio-economic relations between the owner, shareholders and hired workers in the theaters of the late Elizabethan era are analyzed. The significance of William Shakespeare's investments in theatrical entrepreneurship as successful capital investments is revealed. Investments provided the investor with an annual average profit of about UAH 2.5 million. It is illustrated that one of the markers of the efficiency of William Shakespeare's investments is the rate of return. The rate of profit at the Globe Theater exceeded the average rate of profit in the national economy of England at the end of the 16th century. The economic dimensions of Shakespeare's realization of the aspiration to ennoblement are defined and substantiated. The significance of investments in ensuring the positive completion of this process is emphasized. In particular, the emphasis is on obtaining new opportunities for Shakespeare as an investor regarding the free acquisition of land, the purchase of the right to church tithes, the acquisition of extraterritorial status, etc. The innovative strategy of diversification of investment projects, which was used by Shakespeare as an economic actor, is shown. The importance of usury as a source of improving its socio-economic condition is emphasized. The risks and dangers of usurious activity, its social background in the conditions of the dominance of a religious worldview are shown. The role of land investments for the purpose of obtaining rent and investments in agricultural production for the purpose of obtaining profit, which were carried out by William Shakespeare as an economic actor in the framework of the strategy of ensuring synergy of investments, is determined.

Ключові слова: диверсифікація інвестицій, синергія інвестицій, лихварство, підприємництво, пізньоелізаветинська економіка, рантье, діяльність Вільяма Шекспіра.

Key words: investment diversification, investment synergy, usury, entrepreneurship, late Elizabethan economy, rentier, activity of William Shakespeare.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Грунтовне, дійсно наукове дослідження інноваційної діяльності не може зосереджувати увагу виключно на надбанні сучасного економічного життя. Розуміння певного явища, процесу, розробка відповідного категоріального апарату має спиратись на масштабні наукові розвідки, занурення в історію питання, вивчення його не як моментального знімка "тут і зараз", а в координатах його еволюційного руху, поступового розгортання від більш архаїчних до модернових форм. У цьому ракурсі важливого значення набуває дослідження особливостей проведення певних форм інноваційної діяльності конкретними економічними акторами, її змістовного наповнення в реаліях давно минулих епох та в діяннях не легендарних персонажів, але чітко, з точки зору сьогодення, персоніфікованих суб'єктів-інноваторів.

Одним з найвидатніших інноваторів в історії людства, чиї ідеї справили колосальний вплив на подальший розвиток культури, літератури, традицій, обранні його шанувальниками (явними чи неусвідомленими) поведінкових патернів не тільки в локальному, англійському чи англофону цивілізаційному осередку, який би він не був величезним, але й в усьому світі, є Вільям Шекспір. Зрозуміло, що економіко-кліометричні пошуки в предметній сфері інноваційної діяльності не мають пра-

ва залишати поза увагою спадщину (як літературотворчу, так й соціально-економічну) цього мислителя надісторичного масштабу. Численні розробки багатьох дослідників, що протягом кількох поколінь вивчали життя та творчість видатного інноватора, створюють напрочуд благодатний ґрунт для проведення подальших плідних наукових розвідок. Життєвий шлях мислителя, сприйняття його не тільки як активного учасника-деміурга літературного буття Середньовічної Англії, але й як безпосереднього актора господарської діяльності, здатного скористатись новими можливостями, що дарувала творчій людині, спроможної до виваженого ризику та пошуку, епоха правління Єлизавети I, не залишає простору для дискусії щодо значення інновацій для Вільяма Шекспіра. Тим більшою є актуальність дослідження економічних та кліометричних аспектів інноваційної діяльності видатного англійського мислителя в пізньоелізаветинську добу, розгляд його літературної та господарської діяльності не тільки в контексті соціально-економічних реалій сучасної йому епохи, але й в розрізі інвестиційної складової, слідування стратегії максимізації результативності капіталовкладень з урахуванням історичної конкретики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Інноваційні за змістом пласти як літературної, так і соціально-політичної, економічної діяльності геніального англійського поета-новатора опинились в центрі ува-

ги багатьох генерацій дослідників його творчості в усій величній пишноті, багатогранності й багатовимірності проявів, прикметної для Вільяма Шекспіра. Новатор у драматургії, поезії, театральній діяльності, він стверджував себе й в статусі інноватора у просторі бізнесових рішень, ефективно користувався можливостями для змін, що відкривала пізня Єлизаветинська епоха для заповзятливих людей на Британських островах. У певній мірі ці зрізи діяльності найтитулованішого творця ілюзорно-фантастичного, вабливо-реалістичного світу отримали гідне віддзеркалення як у суто економічних, економіко-історичних чи літературознавчих працях, так й міждисциплінарних дослідженнях видатних дослідників-шекспірознавців. Зокрема, це праці — П. Акройда, М. Арден, У. Баумоля, Е. Берджесса, Дж. Бентлі, Р. Бірмана, К. Вард, С. Грінблата, Л. Конлі, Е. МакЕван, М. Незлофф, С. Шенбаума, І. Шайтанова та багатьох інших [1, 2, 3, 4, 5, 6]. Дослідження цих науковців окреслили загальні вектори історично-економічних пошуків у світі творчості Вільяма Шекспіра як літератора, так й соціально-економічного актора, визначивши, разом з тим, існування ще певних лакун економіко-кліометричних розвідок. Насамперед, це стосується інноваційних вимірів діяльності великого мислителя у ролі успішного господарника та інвестора, розгляд яких необхідно здійснювати з урахуванням специфіки потужного розвитку англійської національної економіки в добу зрілого Ренесансу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в дослідженні економічних та кліометричних вимірів інноваційної діяльності Вільяма Шекспіра в пізньоєлизаветинську добу як літератора, театрального діяча та інвестора.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Наприкінці 1580-х років молодий Вільям Шекспір рушає до столиці Англії [1, с. 158; 6], і саме тут отримує належного розквіту його майстерність як літератора, успішного підприємця, інвестора, ділової людини. У своїй професійній діяльності він проходить всі шаблі посвячення в театральне мистецтво — від грума до режисера та співласника театру. Завдяки наполегливості цей важкий шлях він долає майже миттєво. Між 1585 та 1592 роками дослідники розташовують так званий другий період "втрачених років" — конкретні напрями докладання зусиль молодого мислителя протягом цього часу достеменно науці невідомі [5, с. 95—112], проте вже влітку 1592 року він відчуває перший успіх на лондонській сцені. Після чергового спалаху епідемії чуми 1592—1594 років Вільям Шекспір вже виступає в іпостасі одного з організаторів театральної справи. Пандемія чуми змусила лондонські театри припинити свою діяльність, перерва розтягнулась на роки. Нові умови значно ускладнили фінансовий стан учасників театральної трупи. Вільям Шекспір, яскравий представник нового покоління "заповзятливих людей", знаходить за цих умов мецената — Генрі Різлі, графа Саутгемтона, який щедро підтримує автора. Зокрема, за твердженнями його сучасника, Вільяма Давенанта, наведених Джеральдом Бентлі, граф зробив Шекспіру надзвичайний

подарунок — 1000 фунтів (близько 12 млн грн в цінах 2023 р.), частину з яких він ймовірно спрямував на придбання паю в театрі [2, с. 61; 7; 8]. Сам Шекспір стає засідником маєтку графа Саутгемтона — Тічфілду, розташованого в Хемпширі, в сільській місцевості, подалі від лондонської антисанітарії [1, с. 286—288]. Там він самовдосконалюється у світському побуті та літературній справі та присвячує власникові свої поеми "Венера та Адоніс" (1593) та "Лукреція" (1594), зазначаючи, зокрема, на початку другої праці, що "Любов, яку я почуваю до Вашої світлості, безконечна ... Те, що я створив, належить вам; те, що я маю ще створити, так само ваше, — як частина того цілого, що повністю віддано вам" [9, с. 572].

Завершення пандемії дозволило драматургу покращити своє фінансове становище, він стає одним з пайщиків театру. Система відносин між власником театру та пайовиками на ті часи вже була регламентованою. Власник театру, Джеймс Бербедрж отримував половину виторгу від галереї, а пайовики — залишок та весь виторг від стоячих місць. На власника театру покладался обов'язок його утримання, а на пайовиків — інші витрати з оплати праці постанововника, акторів, музикантів тощо [5]. Ми маємо доволі детальні відомості щодо економічних аспектів організації театральної діяльності у ту епоху завдяки записам господарського щоденника власника театрів "Роза", "Фортуна" та "Надія" Філіпа Хенслоу, що охоплюють часовий проміжок між 1591 та 1609 роками та корпус яких є вільному доступі [10]. Соціально-економічний зріз відносин між власником, пайовиками та найманими робітниками у театрі Шекспіра навряд чи мав значно відрізнятись, що опосередковано підтверджують ґрунтовні дослідження Л. Конлі [4, с. 68—70, 80, 95, 230—237]. За її твердженням, Вільям Шекспір, Джон Флетчер та Філіп Месенджер досягли найвищої сходинки у кар'єрі та належали до категорії "прикріплених драматургів" (Attached Dramatists), що було наслідком комерційної успішності їх творів та відображало високий рівень їх залучення до роботи театру [4, с. 82].

Щодо цін за квиток у лондонський театр свідчення залишив швейцарець Томас Платтер: "Той, хто згоден дивитися стоячи, залишається внизу і платить один пенні; хто бажає сидіти, той платить ще один, але за бажання зайняти найзручніші місця з подушками, звідки можна не тільки бачити самому, але де все бачитимуть тебе, потрібно заплатити ще один пенні у окремого входу" [6]. Тож найдешевші квитки коштували один пенс (трохи менше 50 грн у цінах 2023 р.), а за найдорожчі, розраховані на поважну та снобістську аудиторію, потрібно було заплатити три пенси (147 грн).

Гонорар за п'єсу драматургу, який також мали оплатити пайовики, в ті часи становив близько 6—8 фунтів, і це була досить пристойна платня з урахуванням тогочасного масштабу цін та рівня заробітних плат. Вчитель, магістр наук у першокласній провінційній школі (такій, в якій здобував освіту молодий Вільям Шекспір) отримував за рік приблизно 20 фунтів, фаховий ремісник з урахуванням виплат у натуральній формі заробляв 8—20 фунтів, а підмайстри, що складали переважну частину глядачів отримували щодня кілька пенсів [6]. Проте, виплата за п'єсу навіть у 10 фунтів стерлінгів (понад

117 000 грн у цінах 2023 р.), на які міг сподіватись лише популярний драматург, мала паушальний характер і на наступні роляти можна було не розраховувати. Але значно більший дохід забезпечували Вільяму Шекспіру його інвестиції у театральне підприємство — з середини останнього десятиріччя XVI століття вони щороку приносили йому близько 200 фунтів [11] (майже 2,5 млн грн в цінах 2023 р., а, з урахуванням властивої до тогочасної Англії середньої норми прибутку, надзвичайно вдале капіталовкладення). За твердженням Томаса Вілсона (1560—1629 рр.), річний дохід джентльмена з доброю репутацією у 1600 р. в Англії мав коливатись в діапазоні 300—400 фунтів стерлінгів (за виключенням Лондона) [12, с. 118].

Успіх та широке визнання дозволяють Вільяму Шекспіру у 1597 році придбати другий за величиною будинок у Стратфордї за 120 фунтів (понад 1 млн грн в цінах 2023 р.) [7—8; 13]. Це колосальна трьохповерхова споруда, в минулому власність найвидатнішого до Шекспіра уродженця міста, колишнього мера Лондона. Таке придбання мало неоднозначно засвідчити досягнення, здобуті новим власником як на літературному поприщі, так й в ролі удачливого підприємця, дбайливого господаря. Величезний будинок використовувався не тільки для проживання. Писемні джерела свідчать, що власники щонайменше частину приміщень використовували як склад для зберігання ячменю та варили ель. Так, за кілька місяців після придбання нового будинку у ньому зберігалось 80 бушелів солоду, який використовували для виготовлення елю [5] — у цьому активну участь брали дружина та доньки поета. І в цьому знов отримує прояв багатогранний талант Вільяма Шекспіра як підприємця, яскравого представника когорти "заповзятливих людей" доби Ренесансу.

Змінився й соціальний статус драматурга, він отримує герб та проходить процедуру нобілітації. Незважаючи на величезні зусилля докладені для набуття права на власний герб, Вільям Шекспір припускається самовисміювання себе у ролі дворянина. Так, у "Дванадцятій ночі" автор, за припущеннями, сам грав роль Мальво-

Рис. 1. Герб Арденів на прикладі печаті Роберта Ардена

Джерело: [14, с. 114].

ліо, золотаві підв'язки якого є алюзією на занадто яскравий новий герб роду Шекспірів [5]. Такі дії, мабуть, були реакцією на заздрісні підтексти недругів щодо кольорової гами його гербу. В цьому контексті можна згадати про глузливу пародію на поета у п'єсі його сучасника Бена Джонсона "Кожний поза свого права", в якій герой, власник таверни, хизується гербом із зображенням голови вепра та мотто "Не без гірчиці" [3]. Проте бажання великого Барда доєднатися до дворянства ґрунтувалось на цілком вагомих підставах — спорідненості з старовинним родом Арденів, що підтверджують наукові розвідки генеалогії цієї сім'ї та її зв'язків із родиною Шекспірів.

Тож не дивно, що Шекспір прагнув підкреслити наявність безперечних підстав для отримання нобілітації саме за стародавнім шляхетним походженням, а не за рахунок власних досягнень. Ці прагнення, намагання кооптуватись до привілейованого прошарку "першої верстви" отримали неспростовне підтвердження у девізі,

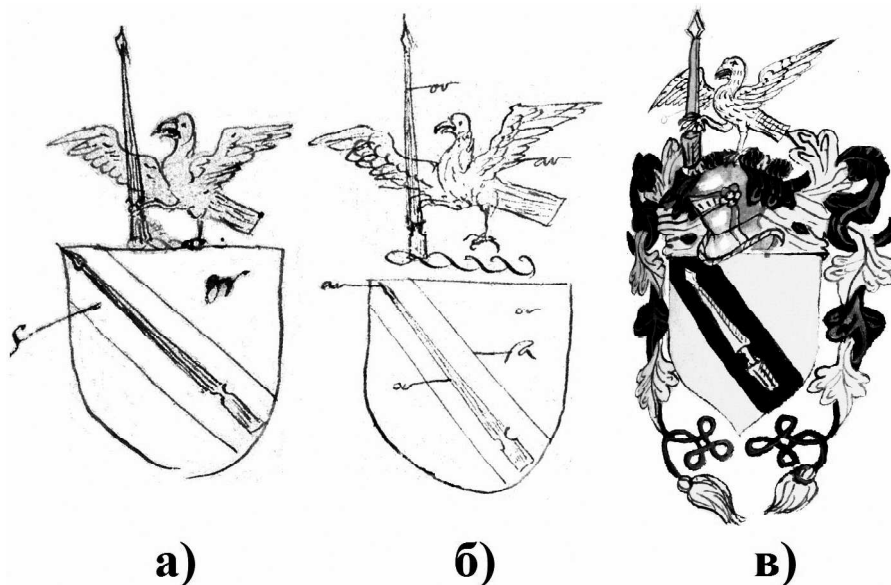

Рис. 2. Різновиди герба Шекспіра: а) перший ескіз герба від 20.10.1596 року; б) другий ескіз герба від 20.10.1596 року; в) кольорова версія герба початку XVII ст.

Джерело: [15].

розташованому на гербі, — "Non Sanz Droict" (у перекладі з французької — "Не без права"). Проте герби Арденів (рис. 1) та Шекспіра (рис. 2) різко відрізняються — не тільки палітрою кольорів, але й змістовно.

Зазвичай, геральдисти для споріднених родів використовували однакові геральдичні фігури та тинктури, позначаючи відгалуження чи споріднення додатковими позначками через поворот шолома, розташування та форму забрала тощо. У випадку з родом Шекспіра цього не сталося, а надто яскраві та контрастні тинктури — золотий метал та чорна емаль — не могли затінити фіаско спроби інкорпорації до бундючної касти стародавньої аристократії. Ще більш підкреслює цей факт дещо глузливе використання герольдмейстером у гербі бурелета замість корони.

Втім і статус нового дворянина, Master та джентльмена досить багато важить для В. Шекспіра у соціально-економічних реаліях пізнього Середньовіччя. Нарешті, увійшовши до 2% вищого класу Англії, він отримує можливість підписувати свої роботи — "mr Shakespere", в умовах феодальної ієрархії покращуються кар'єрні та матримоніальні перспективи для його нащадків (одруження дворянина з представником / представницею третього класу усталено трактувалось в середовищі нобілів як "позолочення герба").

З'являються інші нові можливості, раніше відсутні для Шекспіра, зокрема, щодо вільного придбання землі, купівлі права на церковну десятину тощо. Він як джентльмен втрачає сувору прив'язку до рідного міста, властиву простолюдинам, і вже з екстериторіальним статусом офіційно сприймається владою Лондона не як орендар, а як власник та цілком повноправний член міської громади.

Проте в умовах пізнього Середньовіччя, поступового занепаду в Англії феодальної системи господарювання та посилення позицій джентрі формальна приналежність до вищого класу, шляхетність не є індульгенцією від бідності та злиднів. Підприємлива людина повинна шукати та знаходити або й самостійно створювати нові можливості для забезпечення економічного процвітання. Незважаючи на формальні заборони лихварства, осудливе ставлення до нього релігійних авторитетів, нові часи відкривають перспективи для розвитку позичкового капіталу. Становлення мануфактурного виробництва, тріумфальна експансія внутрішньої та зовнішньої торгівлі в елізаветинську епоху, з одного боку, дарують суспільству шанс скористатись новим, значно збагаченим асортиментом продукції, а, з іншого, нестримна спокуса придбати нове, привабливе, небачене зустрічається з обмеженості ресурсів, які потенційні споживачі можуть спрямувати на їх купівлю. Аналогічний брак коштів відчували й підприємці. Тож розквіт лихварства та подальше становлення системи позичкового капіталу стають лише питаннями часу. Не міг залишатись осторонь цих процесів й заповзятливий драматург — надання грошей у борг, отримання належних відсотків стають ще одним способом його збагачення. Недарма у своєму передсмертному памфлеті "На гріш розуму, купленого за мільйон каяття" його сучасник, колега та недоброзичливець Роберт Грін у рядках, присвячених Шекспіру, разом з іншими звинуваченнями на його адресу зазначає: "найкращий чоловік з усіх вас ніколи не стане лихварем" [16, с. 2]. Це тільки одне із свідчень того, що великий драматург продовжив справу свого батька та добре зарекомендував

себе й на ниві лихварства, надаючи гроші в борг під відсотки. Про доходність лихварства він цілком фахово згадує й у 6-му сонеті:

"That use is not forbidden usury,
Which happies those that pay the willing loan;
That's for thy self to breed another thee,
Or ten times happier, be it ten for one;" [17, с. 1008].

Гадаємо, більшість боржників вчасно повертали борг, збагачуючи Вільяма Шекспіра. Історія не залишила нам їх імен. Проте несумлінні боржники завдяки науковим розвідкам шекспірознавців закарбували свої імена у вічності. Такими недбалими позичальниками виявились щонайменше власник аптеки Філіп Роджерс та джентльмен Джон Едденбрук, з яких Шекспір, вимогливий позикодавець, змушений був стягувати борги у судовому порядку [6].

Отримані кошти він далекоглядно та вигідно інвестував — в 1602 році Шекспір придбав за 320 фунтів (понад 3,7 млн грн у цінах 2023 р.) близько 44 гектарів землі неподалік від Старого Стратфорда — величезні земельні володіння для тих часів за урахування, що середня площа фермерського господарства в Англії у 1600—1649 рр. становила всього 1,7 гектари [8; 18; 19, с. 10]. У 1605 році він отримав у Ральфа Хубо за 440 фунтів стерлінгів право на стягування "великої" частини церковної десятини з пшениці, соломи і сіна ("мала" частина десятини поширювалась на вовну, ягнят та інші незначні продукти) у місцевості Старого Стратфорда, Уелкума та Бішоптона, вартість якої становила 34 фунти (близько 400 тис. грн у цінах 2023 р.) за рік [8; 18]. В умовах позитивної економічної динаміки такі капіталовкладення мали забезпечити стабільно зростаючий дохід, що й показало найближче майбутнє. А з урахуванням інвестицій в аграрне виробництво, переробку сільськогосподарської продукції, такі капіталовкладення мали забезпечити синергію інвестицій та отримання додаткового зиску для В. Шекспіра. Інвестиції виявились дуже успішними.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Досліджено економічні та кліометричні аспекти діяльності Вільяма Шекспіра як інноватора в епоху правління Єлизавети I. Показано, що інноваційна діяльність великого англійця не обмежувалась творчістю у сфері поезії, драматургії та театральної справи. Розкрито постать Вільяма Шекспіра не тільки як творця-літератора, але як дбайливого та успішного підприємця, ефективного інноватора, що поєднував у своїй підприємницькій діяльності прагнення до диверсифікації (від сфери послуг та сільськогосподарського виробництва до лихварства та отримання ренти) та синергії інвестицій, що відкриває широкі перспективи дослідження діяльності його як звичайного економічного суб'єкта, що опинився на перехресті століть нових можливостей.

Література:

1. Акройд П. Шекспир. Биография. Москва, 2014. Колибри. 736 с.
2. Bentley G.E. Shakespeare: A Biographical Handbook (Yale Shakespeare Supplements). Yale, 1961. Yale University Press. 256 p.

3. Берджесс Э. Уильям Шекспир. Гений и его эпоха. Москва, 2001. Центрполиграф. 383 с.

4. Conley L.A. The Crew / of Common Playwrights: Collaboration and Authorial Community in the Early Modern Theater. Dissertations. Chicago, 2012. 308 p. URL: https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1298&context=luc_diss (дата звернення: 27.02.2023).

5. Schoenbaum S. William Shakespeare: A Compact Documentary Life. Oxford, 1987. 384 p.

6. Шайтанов И.О. Шекспир. Москва, 2013. 474 с.

7. Purchasing power of one British pound sterling (GBP) from 1209 to 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/1031884/value-pound-sterling-since/> (дата звернення: 23.04.2023).

8. Bank of England. Inflation calculator. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy/inflation/inflation-calculator> (дата звернення: 23.04.2023).

9. Шекспір В. Лукреція: пер. з англ. М. Габлевич / Твори в шести томах / За ред. П. А. Загребельного, Д. В. Затонського та ін. Київ., 1986. Т. 6. С. 572—620.

10. Henslowe's Diary (1591—1609). URL: <https://henslowe-alleyn.org.uk/essays/henslowes-diary-1591-1609/> (дата звернення: 14.03.2023).

11. Иванов Д. Из истории английского театра. Иностранная литература. 2014. №5. С. 30—47.

12. Wilson T. England in 1600 / Social Change and Revolution in England 1540—1649 / Ed. H.F. Kearney. London, 1970. P. 115—119.

13. About Shakespeare's New Place. URL: <https://www.shakespeare.org.uk/explore-shakespeare/shakespeare/shakespeares-new-place/about-shakespeares-new-place/> (дата звернення: 29.03.2023).

14. Arden D. A gift from Robert Glower. The coat of arms. The journal of the Heraldry Society. 2005. No. 210. P. 105—116.

15. Shakespeare's coat of arms. URL: <https://shakespearedocumented.folger.edu/highlights/shakespeares-coat-arms> (дата звернення: 22.03.2023).

16. Greene R. Greenes Groats-Worth of witte, bought with a million of Repentance. London, 1592. 3 p.

17. Shakespeare W. Sonnets / The Complete Illustrated Works of William Shakespeare. London, 2013. — P. 1008-1023.

18. Bearman R. Stratford tithes, July 24, 1605. URL: <https://shakespearedocumented.folger.edu/resource/document/assignment-ralph-hubaud-ipsley-esquire-william-shakespeare-stratford-upon-avon> (дата звернення: 17.12.2022).

19. Clark G. The Consumer Revolution: Turning Point in Human History, or Statistical Artifact? URL: <http://faculty.econ.ucdavis.edu/faculty/gclark/papers/Consumer%20Revolution.pdf> (дата звернення: 07.03.2022).

References:

1. Ackroyd, P. (2014), Shekspyr. Byohrafiya [Shakespeare. Biography], Kolibri, Moscow, Russia.

2. Bentely, G.E. (1961), Shakespeare: A Biographical Handbook (Yale Shakespeare Supplements), Yale University Press, Yale.

3. Burgess, A. (2001), Uyliam Shekspyr. Henyi y eho epokha [William Shakespeare. Genius and his era], Tsentrpolihraf, Moscow, Russia.

4. Conley, L.A. (2012), "The Crew / of Common Playwrights: Collaboration and Authorial Community in the Early Modern Theater", Dissertations, Chicago, [Online], available at: https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1298&context=luc_diss (Accessed 27 Februar 2023).

5. Schoenbaum, S. (1987), William Shakespeare: A Compact Documentary Life, Oxford University Press, Oxford.

6. Shaitanov, Y.O. (2013), Shakespeare [Shakespeare], Molodaia hvardiia, Moscow, Russia.

7. Statista (2020), "Purchasing power of one British pound sterling (GBP) from 1209 to 2019", [Online], available at: <https://www.statista.com/statistics/1031884/value-pound-sterling-since/> (Accessed 23 April 2023).

8. Bank of England (2023), "Inflation calculator", [Online], available at: <https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy/inflation/inflation-calculator> (Accessed 23 April 2023).

9. Shakespeare, W. (1986), "The Rape of Lucrece", Tvory [Works], vol. 6, Dnipro, Kyiv, Ukraine, pp. 572—620.

10. The Henslowe-Alleyn Digitisation Project (2023), ""Henslowe's Diary (1591-1609), [Online], available at: <https://henslowe-alleyn.org.uk/essays/henslowes-diary-1591-1609/> (Accessed 14 March 2023).

11. Ivanov, D. (2014), "From the history of the English theater", Inostrannaya literature, vol. 5, pp. 30—47.

12. Wilson, T. (1970), "England in 1600", Social Change and Revolution in England 1540—1649 (Problems and perspectives in History), Barnes and Noble, Inc., London, pp. 115—119.

13. Shakespeare Birthplace Trust (2019), "About Shakespeare's New Place", [Online], available at: <https://www.shakespeare.org.uk/explore-shakespeare/shakespeare/shakespeares-new-place/about-shakespeares-new-place/> (Accessed 29 March 2023).

14. Arden, D. (2005), "A gift from Robert Glower. The coat of arms", The journal of the Heraldry Society, vol. 210, pp. 105—116.

15. Shakespeare Documented (2023), "Shakespeare's coat of arms", [Online], available at: <https://shakespearedocumented.folger.edu/highlights/shakespeares-coat-arms> (Accessed 22 March 2023).

16. Greene, R. (1592), Greenes Groats-Worth of witte, bought with a million of Repentance, London.

17. Shakespeare, W. (2013), "Sonnets", The Complete Illustrated Works of William Shakespeare, Bounty Books, London, pp. 1008—1023.

18. Bearman, R. (1605), "Stratford tithes, July 24, 1605", [Online], available at: <https://shakespearedocumented.folger.edu/resource/document/assignment-ralph-hubaud-ipsley-esquire-william-shakespeare-stratford-upon-avon> (Accessed 17 December 2022).

19. Clark, G. (2010), "The Consumer Revolution: Turning Point in Human History, or Statistical Artifact?" [Online], available at: <http://faculty.econ.ucdavis.edu/faculty/gclark/papers/Consumer%20Revolution.pdf> (Accessed 07 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 02.05.2023 р.

О. Ю. Бобровська,
д. держ. упр., професор, професор кафедри економіки та соціально-трудо­вих відносин,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2174-9040>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.20

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ДОВГОСТРОКОВИМ РОЗВИТКОМ

О. Bobrovska,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department
of Economics and Social and Labor Vidnosin, University of Customs and Finance

REVITALIZATION OF UKRAINE'S ECONOMY AS A LONG-TERM DEVELOPMENT MANAGEMENT TOOL

Розглянуто стратегічно важливі напрями і зміст заходів для відновлення економіки, запропоновані Національною радою з відновлення України від наслідків війни. Акцентована увага на їх недостатньо повному формулюванні і далеко не повному переліку питань, які слід вирішувати заради збереження, відновлення і розвитку України. З'ясовано зміст і можливості інструментів відновлення. Для обґрунтування траєкторії відновлення і зміцнення економіки країни запропоновано використовувати комплексний інструментарій, який складається з низки способів. Кожний із них спрямований на цільове відновлення, відтворення чи підвищення продуктивності і життєздатності об'єктів, а їх сукупне застосування формує уявлення про зміст інтегрованого процесу відновлення — ревіталізацію. Надано визначення "ревіталізації економіки України від наслідків війни". Підкреслено, що для застосування ревіталізації як сукупності способів необхідно провести більш ґрунтовне аналітичне обстеження руйнувань і розробити проекти відтворення і відновлення з чітким окресленням умов для їх здійснення. До ключових напрямів удосконалення інструментарію відновлення держави також віднесені і взаємовідносини держави з народом країни, бізнесом і зарубіжними партнерами. Запропоновано переглянути стратегії і програми розвитку, розроблені до війни.

Strategically important directions and the content of measures for the recovery of the economy, proposed by the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War, are considered. Attention is focused on their insufficiently complete formulation and a far from complete list of issues that should be resolved for the sake of preservation, restoration and development of Ukraine, the need to specify these measures in view of the restoration of life processes in the structure of the administrative and territorial space of the country, industries, industrial complexes and all other structural formations and processes of people's livelihood. The content and capabilities of the recovery tools have been clarified, the use of which will provide an opportunity to choose a reasonable set of measures and ensure balanced, consistent, integrated steps in the movement of the country's economy to its reproduction. In order to substantiate the trajectory of recovery and strengthening of the country's economy, it is proposed to use a complex toolkit consisting of a number of methods (reformation, restructuring, rehabilitation, modernization, conversion, renovation, reengineering, rehabilitation, etc.). Each of them is aimed at targeted restoration, reproduction or improvement of the productivity and viability of objects, and their combined application forms an idea of the content of the integrated process of restoration — revitalization. The definition of "revitalization of the economy of Ukraine from the consequences of the war" is given. It is emphasized that in order to apply revitalization as a set of methods, it is necessary to conduct a more thorough analytical survey of the destruction and develop reproduction and restoration projects with a clear outline of the conditions for their implementation. Among the key areas of improvement of the toolkit of state restoration are also the relations of the state with the people of the country, business and foreign partners. It is proposed to revise the development strategies and programs developed before the war. To adjust the professional

training plans of specialists in the specialties necessary for reproduction processes, to create conditions for the broad involvement of scientists, scientific institutions, and project institutions for joint participation in the design and implementation of the recovery processes of the country's economy.

Ключові слова: економіка, відтворення, відновлення, процеси, інструменти, ревіталізація, реформування, реструктуризація, модернізація, реінжиніринг, стратегії, програми, плани.

Key words: economy, reproduction, recovery, processes, tools, revitalization, reformation, restructuring, modernization, reengineering, strategies, programs, plans.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ганебна загарбницька війна розв'язана Росією з Україною призвела до великих руйнувань в економічній, соціальній, природничій та інших сферах життєдіяльності українського народу. В ці непрості для нашої держави часи, крім захисту і досягнення перемоги над загарбником, постає проблема створення умов для інноваційного поступу і руху українського суспільства до життєстверджувальних умов існування і праці, зміцнення стійкості, відновлення і створення умов для розвитку країни. Це потребує перегляду довоєнних стратегій економічного розвитку як підґрунтя відновлення держави та нівелювання подальших кризових явищ і об'єднання усіх верств населення для зниження його загрозливого розшарування і об'єднання всіх верств населення для подолання глибокої кризи, створення належної мотивації до участі у відновленні країни, повернення з-за кордону громадян України, які тимчасово виїхали з країни. Це спонукає до більш ґрунтового, поглибленого розгляду і переосмислення попередньо прийнятих стратегій і планів, їх фундаментального корегування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Способи вирішення проблем відтворення і відновлення територій розглядались у працях закордонних і вітчизняних вчених практично відокремлено. Засобу і методу перебудови окремих господарських структур на основі концепції процесного управління, зокрема реінжинірингу, присвячені праці М. Хаммера, Дж. Чампі, Л. М. Таранюк та ін. [12; 14]. У працях українських вчених О. І. Амоші, Ю. М. Харазішвілі, В. І. Ляшенко та інших велика увага приділяється модернізації економіки промислових регіонів України в умовах децентралізації [15]. Методичні і практичні аспекти реновації розглядали П. Н. Бистров, М. М. Габрель, Ю. І. Гайко, Е. Б. Голованов, Н. Ю. Мержієвська, Е. А. Шишкін та ін. [11], реабілітацію промислових територій у транскордонних регіонах — А. М. Панкеєва, А. В. Заїченко [10]. Серед закордонних вчених, що вивчали питання ревіталізації, слід відзначити Б. Раяна, Р. М. Маккахея, Дж. С. Вей, Д. Картера, Б. Дж. Томаса, К. Атчісона, Р. Мендеса, М. Отто та ін. Ревіталізації як напрямку модернізації сучасних міст приділяли увагу А. П. Броневицький, А. Ю. Дмитренко, В. В. Савойський, Т. Ю. Кузьменко [1; 10], як механізм забезпечення сталого розвитку ревіталізацію досліджувала О. А. Сич [3], в працях Н. Назарук вона розглядалась як крок до еколого-збалансованого міста [2]. Але досліджень комплексного застосування ревіталізації з об'єднанням існуючих способів

відтворення і відновлення економіки України в єдиний процес для вирішення багатоаспектних і багаторівневих проблем воєнних руйнувань здійснюється поки недостатньо.

МЕТА СТАТТІ

Ознайомившись із Планом відновлення України, дослідити зміст і напрями заходів післявоєнного відновлення та розвитку країни і застосованого для цього інструментарію, визначивши їх можливості з огляду на дієвість, продуктивність і всеохопність ліквідації руйнація для створення умов і процесів розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Пошук шляхів вирішення проблем України стосовно недопущення і захисту від тяжких руйнувань економіки, а також підтримка народу країни є ключовим вектором розробки в Україні стратегій і планів відновлення. З початку проблеми розглядались за окремими напрямками їх подолання, а 21 квітня 2022 р. згідно з Указом Президента України утворено Національну раду з відновлення України від наслідків війни [4], яка в межах 24-х робочих груп розробила план заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, пропозиції щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив і проєктів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідним для ефективної роботи та відновлення країни у воєнний і післявоєнний періоди [8].

План відновлення України, розроблений Національною радою з відновлення України від наслідків війни, який базується на стійкості, відновленні, модернізації та Євроінтеграції, представлений в липні 2022 р. в швейцарському місті Лугано [9]. В межах Плану визначено 15 національних програм, які відображають основні напрями відновлення зруйнованої після війни економіки, з їх розподілом та комплексом ініціатив і супроводжувальних заходів. На жаль, ознайомлення з цими документами поки не дає впевненості у швидкому і повному подоланні проблем, пов'язаних воєнними діями, а також з ліквідацією довоєнних вад економіки країни. Однак незалежно від воєнних дій народ країни повинен мати чітке уявлення про конкретні обґрунтовані заходи відновлення і бути впевненим у надійності розроблених планів і створюваної бази можливостей для зміцнення стійкості і зростання економіки. На цілу низку існуючих питань поки відсутні чіткі відповіді. Такими питаннями є: що чекатиме соціально-економічну систему в повоєнний період? які конкретно методи й інструменти будуть залучені для відтворення виробничої сфери? які економічні й соціальні процеси конкретно будуть віднов-

люватись, на яких територіях? в яких галузях? а які вже недоцільно відтворювати?

У Плані відновлення багато пунктів мають імітаційний характер діяльності, а не конкретні обгрунтовані кроки відновлення економіки. Складається враження, що їх велика кількість поки є закличками до дій. Вони не є всеохопними і релевантними до тих руйнувань і зрушень, які зазнало економічне і соціальне життя суспільства. Їх перелік не має всеобумовлюючого характеру зниження уразливості економіки на рівні регіонів, підвищення її гнучкості, позбавлення від вимушеного мілітаризму і ресурсних обмежень, анексії Криму, Донбасу та інших захоплених територій.

Багатосторонні наслідки руйнувань і надзвичайно широкий спектр різноспрямованих напрямів знищень територій, економічних і соціальних об'єктів, взаємопов'язаність і взаємозалежність їх процесів потребують об'єктивної оцінки глибини і специфіки руйнувань, вибору підходів і способів вирішення великої кількості проблем, визначення широкого спектру змісту, глибини, характеру і значущості процесів відновлення, трудомісткості і вартості їх здійснення. Це вимагає переоцінки пріоритетів довоєнних стратегій розвитку, визначення напрямів необхідних змін, оцінювання перетворювальних можливостей планованих до застосування інновацій та здатності зруйнованих систем до трансформації. Особливої уваги заслуговують процеси зближення і спільного розвитку пов'язаних однотипних систем підприємств і організацій різного рівня, підтягування відсталих до рівня успішних і адаптованих до ринку (здійснення неоконвергентності).

Актуальними завданнями стає узгодження пріоритетів відновлення, шляхів, умов і послідовності їх опанування. Основні завдання повинні бути сконцентровані на відтворенні тих промислових і непромислових галузей діяльності, які створюють економічний базис розвитку і джерел живлення всіх життєво важливих процесів, на координацію напрямів розвитку галузей і їх синхронізацію. Доцільним є звернення уваги і до світових базових концепцій модернізації та концепцій власного розвитку і досвіду України. Необхідним стає переосмислення довоєнних стратегій економічного розвитку, які можуть стати підґрунтям Національної стратегії відновлення і подолання кризових явищ, розробка відповідної політики, корегування змісту і перегляду заходів адекватних ситуацій, що вже склалася в Україні.

Нагальним є обгрунтування нових форм взаємодії суб'єктів господарювання різних форм власності стосовно застосування й узгодження їх спільно використовуваних ресурсів і умов розподілу очікуваних результатів без порушення інтересів усіх учасників.

Виконання Плану відновлення України неможливе без наявності критичної маси освічених фахівців, обізнаних зі специфікою і функціями зруйнованих об'єктів, їх технологічним, організаційним, економічним та інфраструктурним обслуговуванням. Необхідним є і сполучення планованих завдань із спорідненими процесами різних галузей, зруйнованих територіальних комплексів і їх роллю в забезпеченні функціонування економіки країни. Заслуговує на увагу і здійснення випереджальних організаційно-управлінських процесів оновлення органів влади всіх рівнів і створення передумов для їх

участі разом з усіма верствами населення. Існують і інші нерозглянуті в Плані відновлення України проблемні питання.

Вищенаведене ілюструє, що результати планованих заходів, реалізації своєчасно розроблених і обгрунтованих політик, стратегій і планів значною мірою залежить від ретельної попередньої підготовки щодо їх здійснення, вибору і вмілого поєднання найефективніших способів їх реалізації, певного періоду часу і ресурсів. Необхідним є науково-методологічне, нормативно-законодавче і ресурсне забезпечення реалізації завдань шляхом поєднання дій проєктування і реалізації відновлюваних процесів.

Принципово новим способом відновлення зруйнованих чи застарілих систем і об'єктів є ревіталізація. Вона вже сприймається як новий імпульс розвитку промислових зон міст Києва, Харкова, Одеси. Цей спосіб останнім часом широко застосовувався у Львові, Івано-Франківську, Тернополі під час трансформаційних заходів у будівництві, для реконструкції структур місцевого середовища, промислової архітектури, соціалізації життєвого простору, розробки елементів інфраструктури, упорядкування туристичних зон, в урбанізації, аутентичності, ідентичності лісового господарства та інших ресурсів природного навколишнього середовища, в медицині та для вирішення інших проблем [1 — 3; 10].

В Європі ревіталізація давно вже стала природним явищем. Вона пов'язується з перетворенням застарілих підприємств в художні та культурні центри (Велика Британія, Польща та ін.). Однак використання лише цього способу для відновлення України після війни замало. Необхідно порівняти його з іншими, не менш відомими способами, обгрунтувати доцільність використання кожного з них окремо або спільно. Загальновідомі способи відтворення і відновлення процесів життєдіяльності наведено в таблиці 1.

Розглянемо основні з перелічених способів більш детально. До модернізації економіки звертаються багато країн світу, економіка яких потребує відтворення та насамперед скорочення її низькотехнологічних галузей. При цьому йдеться не про відмову від традиційних виробництв, а про освоєння нових технологій. Цей процес підпадає під загальну концепцію вдосконалення і модернізації промислового розвитку за рахунок відновлення бренду індустріально-аграрної держави з корекцією промислової політики в напрямі формування нової "смарт" індустріальної структури [15, с. 21]. На модернізацію економіки, її цілісності і збалансованості в Україні передбачається спрямовувати і заходи децентралізації управління, структурні та інституціональні зміни. Сьогодні структура економіки України не відповідає вимогам сучасності. Вона орієнтована на індустріальну епоху. Власні кошти підприємства витрачають на підтримку й укріплення власної матеріальної основи. При цьому структурний і технологічний рівні галузей промисловості залишаються суттєво деформованими. Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи вже перестали бути визначальними факторами. Із записанням і не в повному обсязі використовуються наукові розробки українських вчених, хоча їх перелік і науковий рівень постійно зростає. Досі повністю не реалізується концепція "Інноваційного ліфта": від школи до

Таблиця 1. Способи відтворення і відновлення процесів життєдіяльності України в умовах нестійкого існування в післявоєнних період

Способи	Сутнісний зміст їх складників
Реформування (лат. <i>reform</i> , фр. <i>réforme</i> – «перетворюю», «змінною», «перебудовую»)	Комплекс заходів, спрямованих на системне перетворення великої кількості елементів (техніки, технології, організації, реформування систем управління в процесах трансформації для порогових зрушень і результатів цілеспрямованих процесів), у т.ч. процес трансформації існуючої системи і кожного з її найважливіших об'єктів продуктивних сил, техніко-економічних, організаційних та інших відносин, відносин власності. Для різних елементів застосовуються різні елементи реформування. Спроводжується перетворенням організаційних структур та структур управління при збереженні їх основних фондів і виробничого потенціалу. Складний процес, який включає зміну, модернізацію, удосконалення, трансформацію, розвиток певних сфер життєдіяльності суспільства відповідно до вимог сучасного світового суспільства. Включає програму дій для вирішення системних проблем з метою унеможливлення їхнього виникнення в майбутньому. Цілеспрямована діяльність державного апарату щодо рішучого перетворення управлінської влади, результатом чого можуть стати якісні зміни в системі органів виконавчої влади з урахуванням змін в об'єктах управління
Реструктуризація	Корінна реорганізація, поліпшення, перебудова об'єктів індустріального та технічного призначення, підвищення технологічного рівня. Система організаційно-економічних, правових, технічних та інших заходів, спрямованих на зміну структури, форм власності, організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, збільшення обсягу конкурентоспроможної продукції. Втілює в собі низку трансформаційних методів і способів
Реабілітація (лат. <i>rehabilitatio</i> – відновлення, поновлення)	Поновлення у правах, поновлення репутації тих, хто безвинно постраждав, що поєднується з компенсацією заподіяних збитків
Модернізація (фр. <i>moderne</i> – новітній, сучасний)	Оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду, зміна відповідно до сучасних вимог; штучне перенесення сучасних понять, термінології тощо на минулі часи, яким це не властиво, поліпшення, впровадження досягнень науково-технічного прогресу організаційних, технічних, правових і управлінських процесів. Може охоплювати процеси часткового оновлення, заміну застарілого устаткування (машин, механізмів, обладнання, приладів), оновлення технологій виробництва, технологічного і технічного переоснащення підприємств, підвищує активну частину виробничих фондів, оновлює традиційні транспортні і технологічні процеси за рахунок впровадження роботів тощо. Процес перетворення суспільства в напрямі підвищення його конкурентоспроможності у світовому господарстві за рахунок нових джерел розвитку, пов'язаних з інноваційною економікою та новими технологіями. Зміни в системі інституцій, їхня спеціалізація та поєднання із системами саморегуляції, що забезпечують вільний обмін ідеями, містять механізми проведення відповідальної політики та управління, стверджують права і свободи людини
Конверсія (лат. <i>conversio</i> – перетворення, обмін, заміна)	Суттєве перетворення, принципова зміна умов, заміна одних об'єктів виробництва, видів цінних паперів іншими
Реновація (лат. <i>renovatio</i> – оновлення, поновлення)	Економічний процес оновлення елементів основних виробничих фондів, засобів виробництва (машин, обладнання, інструменту), що вибувають внаслідок фізичного (матеріального) спрацювання та техніко-економічного старіння, фінансованого за рахунок коштів амортизаційного фонду. Адаптивне використання територій, будівель, споруд і комплексів при зміні їх функціонального призначення і подальшого використання
Рейжиніринг (англ. <i>engineering</i> , лат. <i>ingenium</i> – винахідливість, вигадка)	Фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування процесів господарювання для істотного поліпшення якості функціонування. Передбачає відмову від застарілих правил, систем, структур, пропонує нові способи організації діяльності і позиції майбутнього виживання і розвитку, застосовує процесні підходи; розглядається як інструмент розробки ділових процесів, процесів інтенсивного використання нових інформаційно-комп'ютерних, мережевих та інших інноваційних технологій; залежить від підготовки робіт, умілого поєднання існуючих і нових процесів
Санация (лат. <i>sanatio</i> – лікування, оздоровлення)	Комплекс заходів, спрямованих на поліпшення стану ґрунтів, які деградовані; усунення наслідків забруднення ландшафтів, особливо в межах населених пунктів та цінних біотопів, хімічними речовинами, шумового забруднення; усунення наслідків або запобігання активації негативних процесів природно-антропогенного походження. Програми міського будівництва, спрямовані на поліпшення умов життя в непорядкованих будинках і районах, а також на реконструкцію та модернізацію застарілих житлових будівель чи інших приміщень різного призначення
Релокація (англ. <i>relocate</i> , <i>relocation</i> – переміщувати, переміщення)	Переміщення бізнесу з однієї країни в іншу; переїзд усіх або частини працівників компанії з однієї країни в іншу, або переїзд бізнесу / працівників з одного місця на інше в межах однієї країни; переміщення підприємств з територій, що наближені або перебувають в зоні бойових дій, в безпечні регіони
Ревіталізація (лат. <i>re...</i> – відновлення та <i>vita</i> – життя, повернення життя)	Процеси оживлення, відтворення, поживлення і відновлення міського простору, що стимулює соціально-культурне й економічне зростання міста шляхом забезпечення людей якісним середовищем проживання (житла, інфраструктури, підприємств, офісів, культурних центрів, заходів оздоровлення та інших споруд з метою отримання нового імпульсу, застосування принципово нових інтегрованих рішень проблем), розкриття нових можливостей старих форм з урахуванням їх функцій, перепрофілювання, реконструкція, модернізація та інші способи відновлення чи нової побудови об'єктів

Джерело: складено автором за матеріалами [1 — 3; 6; 7; 10 — 15; 19].

Європи", заснована на методології "ощадливого стар- тапу" з усіма його органічними складниками, побудова- ними на сучасній методології та практичному досвіді

створення стартапів у світі, тенденції освітньої та тру- дової міграції, передбачає розвиток інноваційних струк- тур (бізнес-інкубаторів, наукових, технологічних і інду-

стріальних парків), блокчейн-платформ і цифрових платформ тощо. Як інструмент модернізації недостатньо використовується публічно-приватне партнерство. Існують і інші недостатньо використані можливості промислового розвитку країни [15, с. 80—96].

Здійсненню нового високотехнологічного рівня відбудови України сприятиме і застосування можливостей реконструкції, яка створює умови для модернізації і диверсифікації виробництва продукції, товарів і послуг, переходу виробничих структур на новий високотехнологічний рівень. В основу реконструкції покладається ідея єдиного архітектурного планування, в якому повинні бути присутні реструктуризація забудови промислових підприємств з урахуванням планованої композиційної структури територій і формування архітектурного ансамблю та інших містобудівних перетворень, що забезпечують економічне, функціональне й середовищно-художнє використання потенціалу територій.

У зруйнованих містах і районах України до війни існувала розвинута промислова територія, промислові виробничі зони, групи пов'язаних промислових підприємств, окремі підприємства і резервні території. Очевидно, що при виборі напрямів відтворення територій і їх промислового потенціалу необхідно аналізувати можливості відновлення і перепрофілювання підприємств та встановлення контролю за плином цих процесів, оцінити відповідність реконструйованих об'єктів суспільному попиту населення, інвестиційній зацікавленості суб'єктів відтворення, відповідність характеру реконструкції не тільки галузевій спроможності, а й функціональній історико-структурній цінності, сучасному інфраструктурному забезпеченню, рівню необхідної екологічної безпеки та підвищенню інвестиційної привабливості реконструкції. Необхідно чітко визначити потреби територій у реконструкції й визначити ступінь її здійснення, визначити конкретні напрями кардинальних змін існуючих структур з упровадженням нових форм виробництва, комплексних реконструкцій районів, селищ, міст чи певної консервації їх об'єктів, переважання їх збереження, кардинальних змін чи відтворення їх попереднього стану.

Надзвичайно актуальним питанням на сучасному етапі стало налагодження безпосередніх процесів оновлення (реновація) промислових і непромислових підприємств і об'єктів. Почавшись ще в довоєнний період, продовжується процес збільшення кількості збиткових і непрацюючих підприємств, поглиблюється їх фізичний і моральний знос і деградація, активізувалося неефективне використання амортизаційного фонду. Воєнні дії і їх руйнівні процеси сприяли масштабній зупинці підприємств, невикористанню їх інфраструктурних об'єктів і повній чи частковій їх руйнації. Водночас відновлення зруйнованих підприємств потребує вирішення питання їх доцільності чи подальшої трансформації відповідно до збереження промислової архітектури міст і навколишнього середовища. У сучасному світі реновація промислових забудов є одним із популярних й ефективних трансформаційних процесів відновлення і розвитку міського простору. Тому в процесах системного відновлення України способу реновації повинна бути надана належна увага.

Реінжиніринг застосовується для радикальних, багатоваріантних перетворень, оновлення чи виведення підприємств різних організаційно-правових форм із кри-

зового стану. Залежно від глибини технічних, технологічних, економічних, соціальних та інших негативних змін формується велика варіація інвестиційних відновлених завдань, вирішення яких може сформувати "вибуховий" вплив на строки і якість відновлення. Їх сукупний розгляд дозволяє створити цілісну і детальну картину того, як ми хочемо відбудувати країну, зважаючи на рецесію економіки та обсяги руйнування.

Реформування за часи незалежності України можна віднести до найпоширеніших способів радикальних перетворень. Воно спрямовується на макроекономічну підтримку країни і стосується зміни економічної і соціально-правової реальності та переводить економіку на ринкові рейки.

В останні довоєнні роки масштабні процеси реформування України в усіх суспільних сферах (податкова реформа, дерегуляційна реформа, адміністративна реформа та децентралізація, реформа судових та правоохоронних органів, реформа енергетичного сектору, реформа вугільної галузі, реформи нафтогазового сектору та інші) охоплювали низку конкретних напрямів і галузей економіки. Частоту, кількість і результати реформ в останні роки чітко навіть неможливо встановити. Вони розроблялись, доповнювались, відмінялись. Водночас реформи мали великий резонанс, активно обговорювались і надавали великі надії. Але заплановані цілі внаслідок реалізації жодної реформи не були повністю досягненні. Якісні параметри економіки України продовжують залишатись небажаними і навіть мають негативні явища [16—18]. Зазначене свідчить, що проблеми відновлення країни неможливо вирішити одним реформуванням, ізолювавши його від перебудови промислової та інших сфер, усіх процесів життєзабезпечення суспільства. Це спонукає до проведення системних реформ і застосування більш дієвих комплексних інструментів, сучасних методів їх обґрунтування і реалізації, особливо в період відновлення України в повоєнний час. Неприпустимо, щоб реформи мали популістський характер, а активна діяльність щодо їх реалізації тільки імітувалась. При цьому за недосягнення результатів реформ ніхто не ніс відповідальності.

Суспільною формою організації істотного перепрофілювання виробництва розглядається часткова або повна конверсія виробничого потенціалу загалом і виробництво нової продукції. Конверсія продукції, що виготовляється, здійснюється під впливом докорінних змін ринкового середовища або глобальних чинників розвитку економіки. У конверсійних програмах існують такі загальні пріоритети: розробка устаткування для виробництва продукції харчування, створення медичної та іншої техніки для системи охорони здоров'я, виготовлення товарів масового споживання та інших видів продукції. Конверсія спрямовується і на підприємства видобувної промисловості (шахт, рудників), рослинного середовища, конверсія комплексів воєнних підприємств, "зелена", хімічна конверсія та інші види. Застосування цього способу перетворень централізоване, а його використання більш звужене, ніж інші способи.

Диверсифікація спрямовується на розширення сфер діяльності, супроводжується освоєнням нових видів діяльності, нових виробництв, нових товарів і ринків на основі вже діючих з метою їх адаптації до нових умов існування господарських комплексів і повного використання їх потенціальних можливостей. Проведення дивер-

сифікації знижує ризик діяльності і в підсумку забезпечує умови виживання і розвитку підприємств на ринку.

Водночас відтворення економіки України тісно пов'язане не тільки зі способами відновлення її територій. Крім розглянутих способів, необхідна розробка конкретних методів і заходів організації та управління їх здійсненням, що забезпечить застосування всього діапазону процесів відбудови економіки. Тому до складників способів відтворення і відновлення повинні також зараховуватись стратегування, програмування і планування системної ревіталізації економіки, розробка науково обґрунтованих державних і регіональних політик, стратегій, програм і планів ревіталізації, їх інституційне й нормативно-законодавче забезпечення. У структурній побудові цих документів повинні бути чітко визначені і сформульовані способи, засоби і процеси відновлення, організаційне й управлінське забезпечення їх проєктування і запровадження з використанням відповідних інноваційних механізмів управління кроками їх реалізації.

Розглянутий зміст базових елементів, призначення і сфер застосування способів відтворення й відновлення свідчить, що ці елементи не є ізольованими, вони ґрунтуються на однаковій аналітичній базі обстеження стану об'єктів, обраних для відтворення, потребують майже однакового ресурсного забезпечення, фінансових витрат і управління процесами. У них є споріднені і взаємопов'язані елементи, які в умовах необхідності здійснення суттєвих системних проривів обумовлюють їх комплексне застосування із повним або частковим суміщенням. Розглянуті способи не мають особливих відмінностей, за якими їх можна було б відокремити один від одного. Але такі різноманітні, масштабні руйнування на теренах України потребують застосування не окремих способів, а їх сукупностей. До того ж кожний із них спрямовується на конкретні роботи з відновлення, відтворення чи підвищення продуктивності і життєздатності об'єктів. Тому природно, що подолання негативних всебічних змін в Україні потребує застосування майже всіх перерахованих способів у тому чи іншому варіанті в єдиній системі. Наведені узагальнені характеристики способів відтворення і відновлення промислових, господарських, соціальних та інших сфер і систем чи об'єктів, показують, що кожний окремо спосіб втілює в собі низку перетворювальних процесів чи операцій залежно від їх цілеспрямованого застосування, можливостей і спроможності до створення нових умов досягнення очікуваних результатів від їх застосування. Вибір того чи іншого способу для застосування повинен здійснюватись на основі результатів обстежень об'єктів, технологій, техніки, організації діяльності, економічного і соціального стану об'єктів. Їх сукупне застосування і формує уявлення про зміст інтегрованого процесу відновлення — ревіталізацію.

Узагальнюючи розглянуті способи відтворення і відновлення життєдіяльності України в умовах нестійкого існування в післявоєнний період, під словосполученням "ревіталізація економіки України від наслідків війни" розуміємо збірне поняття, яке вміщує сукупність способів інтегрованого процесу відтворення всіх руйнувань на території України і реалізації системних заходів відродження, відновлення, побудови і реалізації взаємозалежних і взаємопов'язаних заходів, окремих видів і характеру, спрямованих на досягнення очікуваних результатів, безперервне живлення фізичного і ду-

ховного стану життя народу України, його продуктивності, соціалізації і згуртованості, заради відновлення стабільних соціально-економічних процесів життя.

Якісна ревіталізація частково чи повністю зруйнованих життєзабезпечувальних об'єктів господарювання, домогосподарств, житлових комплексів, земельних і природних ресурсів тощо потребує особливої уваги органів виконавчої влади на всіх рівнях.

У найширшому розумінні ревіталізація спрямовується на прогресивні зрушення, досягнення, зростання, оновлення й управління базисом існування суспільства за сучасними вимогами: технічними, технологічними, економічними, соціальними, екологічними. Для застосування одночасної ревіталізації економіки України необхідно приступити до більш ґрунтовного аналітичного обстеження руйнувань і розробки проєктів відтворення, відновлення і підготовки умов для їх здійснення. Система заходів стратегій, програм і планів ревіталізації повинна в сукупності охопити і процеси формування нових суспільних інститутів, які сформулюють надійний каркас життя народу України в довгостроковому періоді.

Впроваджувальні в Україні реформи, фінансові і монетарні заходи, інституційна і торговельна політика, надання допомоги Україні іншими державами є вкрай необхідними, але для відновлення країни не менш важливим повинно стати зосередження на заходах з відновлення її критичних об'єктів власними силами. І хоч продовження війни не дає можливості оцінити й задекларувати вже завдані збитки, які продовжують збільшуватись, підготовка до їх подолання й усунення повинна вестись активно і цілеспрямовано вже сьогодні, охоплюючи питання механізмів і інструментів управління, відновлення і розвитку країни. Почати сліз з глибокого обстеження сили і видів руйнування на територіях і в системах існування кожного регіону, району, міста, селища визначенням того, що потребує часткового або повного оновлення і надання обґрунтованих пропозицій стосовно потреб і необхідності створення нових інноваційних об'єктів, умов і форм їх подальшого існування, якщо вони можуть забезпечити довгострокове існування і створення конкретних видів продукції і послуг, що забезпечать достойні умови життя із визначенням конкретних потреб у фінансуванні об'єктів. Результати і висновки проведених обстежень з часом необхідно доповнити, але, враховуючи вже відпрацьовані алгоритми дослідження і напрацювання, цей процес буде значно коротшим і продуктивнішим.

Отримані результати аналітично-структурних обстежень дозволять визначити й обґрунтувати перелік інтеграційних, науково обґрунтованих ревіталізаційних процесів, адресне відновлення і розбудову економіки окремих територій, їх галузеву структуру і види процесів життєзабезпечення в поточному і стратегічному періодах. Вони стануть підґрунтям розробки регіональних і місцевих планів ревіталізації за визначеними напрямками в усіх сферах життя, цілісною основою для уточнення і розширення Плану відновлення України, який охопить заходи з відтворення і відновлення всіх українських територій.

ВИСНОВКИ

Вибір, обґрунтування і побудова інтегрованого процесу ревіталізації економіки України від наслідків війни повинні ґрунтуватись не на "кабінетних" стратегіях роз-

виту, а на глибокому аналітичному обстеженні змісту і масштабів руйнувань, потужному теоретико-методологічному і проєктному забезпеченні, обґрунтованих структурних пропорціях галузевого складу господарюючих суб'єктів, нормативно-правовому і інституційному супроводі, їх координації, інформаційно-комунікаційних технологіях та на належному програмному забезпеченні, застосуванні сучасних моделей та інноваційних технологій з урахуванням інтересів держави, галузевих і бізнесових структур, суспільних організацій і населення.

Довоєнні стратегії і плани розвитку повинні бути переосмислені стосовно їх ролі і місця у відновленні країни і скореговані з урахуванням сучасних можливостей України стосовно їх реалізації, з урахуванням наявного стану, набутого власного і зарубіжного досвіду країн, які мали досвід виходу з післявоєнної кризи. Це надасть уявлення про масштабність і засоби відновлення, розуміння необхідності згуртованості органів влади і народу і їх глибокого взаєморозуміння. Доцільним є і жорстке обмеження обсягів зовнішніх кредитів, створення умов для залучення зарубіжних інвестицій і грантів.

Уже сьогодні необхідно передбачити й почати реалізовувати заходи з проведення наукових досліджень закладами вищої освіти і науково-проєктними організаціями щодо наукового забезпечення і участі в проєктуванні, науковому супроводі і реалізації пропонуємих заходів, проєктів відтворення, створивши сприятливі умови і мотивацію для ефективної співпраці і реалізації наукового потенціалу України.

Заслуговує на серйозну увагу і перегляд планів професійної і спеціальної підготовки та перепідготовки фахівців для потреб відновлення країни і їх корегування відповідно до ринку праці. Доцільно проаналізувати склад фахівців, які працюють не за набутими спеціальностями, у тому числі безробітних для залучення їх у сферу професійної діяльності. Це дасть змогу використовувати вже наявний потенціал фахівців і сприятиме їх поверненню до роботи за набутим попередньо фахом, що зменшить час і витрати на підготовку нових фахівців.

У План відновлення України повинні бути включені перелік і зміст усіх способів ревіталізації економіки, попередньо сформовані й обґрунтовані в територіальному і галузевому аспектах з визначенням планів ревіталізації селищ, міст, районів, регіонів, починаючи від найменших. Учасником процесів ревіталізації повинно стати все активне населення країни на чолі з відповідними органами влади, державні і бізнесові структури зі встановленням їх прав на використання майбутніх результатів з введенням жорсткої системи відповідальності за своєчасність і якість розробки і реалізації планів. План масштабного відновлення країни повинен бути прозорим і зрозумілим для населення за використовуваними способами, ресурсним, інструментальним, інформаційним, фінансовим та іншими видами забезпечення.

Література:

1. Броневицький А. П. Ревіталізація промислових будівель Києва. Будівельне виробництво. 2016. № 61/1. С. 59—66. URL: <https://ndibv.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/03/BV61-1Bronevicki.pdf>
2. Назарук Н. Ревіталізація — крок до еколого-збалансованого розвитку міста Львова. Вісник Львівсько-

го університету. 2016. Вип. 50. С. 271—276. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/geography/article/viewFile/8713/8679>

3. Сич О. А. Ревіталізація як механізм забезпечення сталого розвитку міст. Європейські перспективи. 2016. № 1. С. 27—33. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/evpe_2016_1_6.pdf

4. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21 квітня 2022 р. № 266/2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/pro-nacionalnu-radu-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni>

5. План Відновлення України, 2022. URL: <https://recovery.gov.ua>

6. Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. / Енциклопедія державного управління: у 8 т. / НАДУ при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 2. 692 с. URL: https://dut.edu.ua/uploads/l_203_30325105.pdf

7. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

8. Робочі групи. Урядовий портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>

9. План відновлення України. Що презентували в Лугано. Суспільні новини. URL: <https://suspilne.media/257340-plan-vidnovlennya-ukrayini-so-prezentuvali-v-lugano>

10. Дмитренко А. Ю., Кузьменко Т. Ю. Ревіталізація промислових територій та об'єктів у великих містах України. Містобудування та територіальне планування. 2020. № 72. С. 70—78. URL: https://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/02/2020/MTP72_A5.pdf

11. Шишкін Е. А., Гайко Ю. І., Вяткін К. І., Панкеева А. М. Методика реновації промислових об'єктів, розташованих на території міста. Містобудування та територіальне планування. 2020. № 72. С. 288-303. URL: https://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/02/2020/MTP72_A5.pdf

12. Хаммер М., Чампи Дж. Реінженіринг корпорации. Манифест революції в бізнесі / пер. с англ. Ю. Е. Корнилович. МИФ, 2006. 287 с.

13. Пересадько Г. О. Управління стратегіями диверсифікацією промислових підприємств: Дис. канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.04 — економіка та управління підприємствами (виробництво машин та устаткування; хімічне виробництво). Суми, 2008. 289 с.

14. Таранюк Л. М. Методика реінжинірингу бізнес-процесів промислових підприємств. Механізми реформування економіки. 2011. № 1. С. 111—119. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456-789/24507/1/3.2_taranyuk.pdf

15. Модернізація економіки промислових регіонів України в умовах децентралізації управління: монографія / О. І. Амоша, Ю. М. Харазішвілі, В. І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 300 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/mono_2018_amosha_kharazishvili_liashenko_compressed.pdf

16. Реформи в Україні: експертиза прийнятих державних рішень: підготовлено Міжнародним центром перспективних досліджень (МЦПД у рамках проєкту "Аналіз якості проведених реформ та їх міжсекторального впливу" за підтримки Міжнародного фонду "Відродження". URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/reformi_ukr_b_full.pdf

17. Реформи нафтогазового сектору України: підготовлено Американською торговельною палатою в Україні та Комітетом з питань енергетики. URL: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2020/01/gas_oil_white_paper_ua.pdf

18. Полуніна О., Балан С. Вугільна реформа: концепція змінилась. URL: <https://ua.boell.org/uk/2021/01/26/vugilna-reforma-koncepciya-zminilasya>

19. Програма релокації підприємств. Сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>

References:

1. Bronevits'kyj, A.P. (2016), "Revitalization of Kyiv's industrial buildings", *Budivěl'ne vyrobnytstvo*, vol. 61/1, pp. 59—66, available at: <https://ndibv.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/03/BV61-1Bronevicki.pdf> (Accessed 20 April 2023).

2. Nazaruk, N. (2016), "Revitalization as a way to ecologically balanced development of Lviv city", *Visnyk L'vivskoho universytetu*, vol. 50, pp. 271—276, available at: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/geography/article/viewFile/8713/8679> (Accessed 20 April 2023).

3. Sych, O.A. (2016), "Revitalization as a mechanism for ensuring the sustainable development of cities", *Yevropejs'ki perspektyvy*, vol. 1, pp. 27—33, available at: https://finansial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/evpe_2016_1_6.pdf (Accessed 20 April 2023).

4. President of Ukraine (2022), Decree "The issue of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/pro-nacionalnu-radu-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni> (Accessed 20 April 2023).

5. Ukraine Recovery Plan (2022), available at: <https://recovery.gov.ua> (Accessed 20 April 2023).

6. Surmin, Yu.P. and Nadolishnij, P.I. (2011), "Methodology of public administration", *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedia of public administration], NADU, Kyiv, Ukraine, vol. 2, available at: https://dut.edu.ua/uploads/I_203_30325105.pdf (Accessed 20 April 2023).

7. Mochernyj, S.V. (2000), *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic encyclopedia], Akademiia, Kyiv, Ukraine, vol. 1.

8. Government portal (2023), "Working groups. Government portal of executive authorities of Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (Accessed 20 April 2023).

9. Suspil'ni novyny (2022), "Ukraine recovery plan. What was presented in Lugano", available at: <https://suspilne.media/257340-plan-vidnovlenna-ukraini-so-prezentovali-v-lugano> (Accessed 20 April 2023).

10. Dmytrenko, A.Yu. and Kuz'menko, T.Yu. (2020), "Revitalization of industrial territories and objects in large cities of Ukraine", *Mistobuduvannia ta terytorial'ne planuvannia*, vol. 72, pp. 70—78, available at: https://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/02/2020/MTP-72_A5.pdf (Accessed 20 April 2023).

11. Shyshkin, E.A. Hajko, Yu.I. Viatkin, K.I. and Pankeieva, A.M. (2020), "Renovation methodology of industrial objects located in the territory of the city", *Mistobuduvannia ta terytorial'ne planuvannia*, vol. 72, pp. 288—303, available at: https://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/02/2020/MTP72_A5.pdf (Accessed 20 April 2023).

12. Khammer, M. and Champy, Dzh. (2006), *Reynzhenyryn korporatsyy. Manyfest revoliutsyy v byznese* [Reengineering of the corporation. Business Revolution Manifesto], MYF, Moscow, Russia.

13. Peresad'ko, H.O. (2008), "Management of diversification strategies of industrial enterprises", Ph.D. Thesis, Economy, Sumy, Ukraine.

14. Taraniuk, L.M. (2011), "Methodology of reengineering business processes of industrial enterprises", *Mekhanizmy reformuvannia ekonomiky*, vol. 1, pp. 111—119, available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/24507/1/3.2_taraniuk.pdf (Accessed 20 April 2023).

15. Amosha, O.I. Kharazishvili, Yu.M. and Liashenko, V.I. (2018), *Modernizatsiia ekonomiky promyslovykh rehioniv Ukrainy v umovakh detsentralizatsii upravlinnia* [Modernization of the economy of industrial regions of Ukraine in conditions of decentralization of management], NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti, Kyiv, Ukraine, available at: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/mono_2018_amosha_kharazishvili_liashenko_compressed.pdf (Accessed 20 April 2023).

16. ICPS (2015), "Reforms in Ukraine: examination of adopted state decisions: prepared by the International Center for Prospective Studies (ICPD) within the framework of the project "Analysis of the quality of implemented reforms and their cross-sectoral impact" with the support of the International Foundation "Renaissance"", available at: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/reformi_ukr_b_full.pdf (Accessed 20 April 2023).

17. ACC (2023), "Reforms of the oil and gas sector of Ukraine: prepared by the American Chamber of Commerce in Ukraine and the Committee on Energy", available at: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2020/01/gas_oil_white_paper_ua.pdf (Accessed 20 April 2023).

18. Polunina, O. and Balan, S. (2021), "Coal reform: the concept has changed", available at: <https://ua.boell.org/uk/2021/01/26/vugilna-reforma-koncepciya-zminilasya> (Accessed 20 April 2023).

19. Ministry of Economy of Ukraine (2023), "Enterprise relocation program", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (Accessed 20 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 03.05.2023 р.

А. М. Орел,

д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту ЗЕД підприємств,
Національний авіаційний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0823-3346>

О. В. Корнієцький,

д. е. н., професор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9668-2621>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.28

РЕГІОНАЛЬНА ТРАНСПОРТНО- ЛОГІСТИЧНА СИСТЕМА ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

A. Orel,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Management
Foreign Economic Activity of Enterprises, National Aviation University

O. Kornietskyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor

REGIONAL TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEM OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

У даній роботі досліджується процес обслуговування вантажопотоків і пасажиропотоків, інтеграція різних видів транспорту, транспортних об'єктів, логістичної інфраструктури та виробництва для формування регіональної транспортно-логістичної системи (РТЛС). Концепція пропонує таке формулювання: регіональна транспортно-логістична система – розгалужена мережа транспортних маршрутів, включаючи різноманітні види транспорту (автомобільний, залізничний, водний, повітряний), яка обслуговує певний регіон або територію. Така система включає в себе зручні транспортні зв'язки, що забезпечують доставку різних видів товарів від виробників до споживачів та зворотньо. РТЛС включає в себе не лише транспорт, а й інші складові, які забезпечують її ефективне функціонування. Наприклад, це можуть бути транспортно-логістичні центри, склади, термінали, митні пункти, а також інформаційно-комунікаційні технології, що дозволяють контролювати рух вантажів та виконувати планування логістичних операцій. Регіональна транспортно-логістична система є дуже важливою для розвитку регіональної економіки та забезпечення належного рівня життя населення. Завдяки такій системі зменшуються витрати на транспортування товарів, збільшується обсяг перевезень, покращується якість послуг та забезпечується ширший доступ до різних видів товарів та послуг. Умови євроінтеграції, в свою чергу, вимагають розвитку інноваційної інфраструктури регіональної транспортно-логістичної системи, що означає впровадження новітніх технологій та підвищення її ефективності. Такі заходи не тільки допоможуть збільшити конкурентоспроможність виробників, але й забезпечать стає забезпечення всіх потреб ринку. Регіональна транспортно-логістична система є важливим елементом економічної інфраструктури країни. Умови євроінтеграційних процесів можуть впливати на функціонування транспортно-логістичної системи в регіоні. Це стосується як якості транспортних послуг, так і їх безпеки та екологічності. Регіональна транспортно-логістична система повинна мати достатній потенціал для виконання міжнародних перевезень та

забезпечення конкурентної вартості послуг. Важливим фактором є розвиток інфраструктури, яка забезпечує зв'язок регіональної транспортно-логістичної системи з європейськими та світовими мережами. Це може включати будівництво транспортних магістралей, розвиток портів, аеропортів та залізничних вузлів, що забезпечують зв'язок з транскордонними маршрутами. Регіональна транспортно-логістична система є важливим елементом економіки будь-якої країни. У контексті євроінтеграційних процесів, розвиток транспортно-логістичної системи набуває особливої актуальності, оскільки він може стати важливим фактором конкурентоспроможності країни на європейському ринку.

This work examines the process of servicing cargo flows and passenger flows, the integration of various types of transport, transport facilities, logistics infrastructure and production to form a regional transport and logistics system (RTLS). The concept offers the following formulation: a regional transport and logistics system is an extensive network of transport routes, including various types of transport (road, rail, water, air), which serves a certain region or territory. Such a system includes convenient transport connections that ensure the delivery of various types of goods from producers to consumers and vice versa. RTLS includes not only transport, but also other components that ensure its effective functioning. For example, these can be transport and logistics centers, warehouses, terminals, customs points, as well as information and communication technologies that allow controlling the movement of goods and planning logistics operations. The regional transport and logistics system is very important for the development of the regional economy and ensuring the proper standard of living of the population. Thanks to such a system, costs for the transportation of goods are reduced, the volume of transportation is increased, the quality of services is improved, and wider access to various types of goods and services is ensured. The conditions of European integration, in turn, require the development of innovative infrastructure of the regional transport and logistics system, which means the introduction of the latest technologies and increasing its efficiency. Such measures will not only help to increase the competitiveness of manufacturers, but will also ensure the sustainable supply of all market needs. The regional transport and logistics system is an important element of the country's economic infrastructure. The conditions of European integration processes can affect the functioning of the transport and logistics system in the region. This concerns both the quality of transport services and their safety and environmental friendliness. The regional transport and logistics system should have sufficient potential to perform international transportation and ensure competitive cost of services. An important factor is the development of the infrastructure that ensures the connection of the regional transport and logistics system with European and global networks. This may include the construction of transport highways, the development of ports, airports and railway hubs that provide connections with cross-border routes. The regional transport and logistics system is an important element of the economy of any country. In the context of the European integration processes, the development of the transport and logistics system becomes especially relevant, as it can become an important factor in the country's competitiveness on the European market.

Ключові слова: регіональна транспортно-логістична система, транспортна система, соціально-економічні умови, ринкові відносини, стратегія розвитку, автотранспортні підприємства, бюджетне планування.

Key words: regional transport and logistics system, transport system, socio-economic conditions, market relations, development strategy, motor transport enterprises, budget planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування регіональної транспортно-логістичної системи може відбуватися в ході формування макрорегіональних транспортних систем або в рамках національної транспортної стратегії. Макрорегіональні транспортні системи об'єднують кілька регіонів або країн з метою підвищення ефективності перевезень та зниження витрат на транспортування товарів. Національна

транспортна стратегія визначає загальні пріоритети розвитку транспортної інфраструктури та транспортного комплексу в цілому. На тлі прискореної євроінтеграції та розвитку міжнародного економічного співробітництва макрорегіональна транспортна система стає все більш важливим чинником формування регіональних торгових систем. Формування системи міжнародних транспортних коридорів є важливою складовою розвитку транспортно-логістичної інфраструктури на міжнародному рівні. Міжнародні транспортні коридори — це спеціально визначені маршрути, які з'єднують країни і

регіони та використовуються для перевезення великого обсягу вантажів і пасажирів між ними. Становлення ринкової економіки та перехід її до постіндустріального етапу розвитку зміцнили позиції автомобільного транспорту в транспортній системі регіону. Лідируюча позиція дорожнього руху в реалізації традиційних системоутворюючих функцій при формуванні РТЛС поступово доповнюється функціями системоутворення з розвитком магістральної мережі доріг. Дана ситуація свідчить про те, що розподіл регіональних автотранспортних комплексів є одним із головних (в окремих випадках основним) компонентів (підсистем) РТЛС країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у демонстрацію та дослідження регіональних транспортно-логістичних систем зробили вітчизняні та зарубіжні науковці: Альбеков А.У., Бенсон Д., Вохновський Н.В., Гордон М.П., Гриненко С.Л., Демиденко В.В., Коваленко Н.Н., Ліндерс М.Р., Окландер М.А., Рогач І.Ф., Шередага С.В. та ін. Зважаючи на комплексні показники дослідження, слід зазначити, що соціалізація в сучасних умовах національної економічної кризи є недостатньо дослідженою. Результати такого дослідження можуть бути використані у практиці для покращення транспортно-логістичної системи та забезпечення ефективної взаємодії між транспортом та інноваціями.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є дослідження взаємодії регіональної транспортно-логістичної системи та інноваційної інфраструктури в умовах євроінтеграції. Дослідження цієї теми є важливим для розробки стратегії розвитку транспортної інфраструктури та інноваційного сектору в регіоні з урахуванням європейських стандартів та практик.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Регіональні транспортно-логістичні системи слід розглядати як невід'ємну частину економічної структури відповідної соціально-економічної територіальної системи, а формування РТЛС в контексті регіонального розвитку є найважливішим районоутворюючим фактором. Регіональна логістика — це складна система взаємопов'язаних елементів, включаючи транспортну інфраструктуру, технології і засоби забезпечення перевезення вантажів, складські приміщення, термінали, розроблені процедури та управлінські процеси, що спрямовані на забезпечення виконання транспортних послуг та відповідних логістичних послуг в цьому регіоні [3, с.80]. Структура транспортної системи залежить від географічних (економічних, фізичних, географічних, геополітичних тощо) умов, виконуваних економікою функцій та ієрархічного рівня кожного району, функцій, які виконує економіка, та ієрархічного рівня кожного району. Кожен рівень ієрархії ставить конкретні завдання для своєї транспортної системи, відповідно до яких формується структура регіональної логістичної системи.

За регіональною ієрархією РТЛС можна поділити на регіони, території (в тому числі міжрегіональні), країни

(держави), континенти та трансконтинентальні. Аналогічно можна виділити транспортні комунікації.

Природні та соціально-економічні умови розвитку регіонів дуже різноманітні, різний ступінь розвитку транспорту в географічному просторі України, що зумовлює відповідні відмінності в умовах вантажних і пасажирських перевезень. Ці відмінності доповнюються широкою галузевою структурою економіки, різноманітністю галузей і регіональних технічних умов транспортного обслуговування, різним ступенем транспортабельності вантажів. У зв'язку з цим, як при перевезенні вантажів, так і при перевезенні пасажирів часто не можна обмежитися одним видом транспорту. Проте жоден вид транспорту не може самостійно вирішити завдання комплексного транспортного забезпечення українського регіону. Кожен вид транспорту має дуже точну сферу застосування, яка залежить від характеристик і ступеня транспортабельності вантажів, швидкості та відстані, на якій переміщуються вантажі, швидкості, відстані та комфорту пасажирського транспорту. Розвиток транспортно-логістичної інфраструктури в умовах євроінтеграції України є актуальним завданням, оскільки транспорт і логістика вважаються ключовими чинниками забезпечення конкурентоспроможності економіки країни та забезпечення сталого розвитку [5, с. 68].

Ринкові відносини в економіці дійсно впливають на кожен вид транспорту. В умовах ринкової економіки кожен вид транспорту повинен бути ефективним і конкурентоспроможним, щоб відповідати вимогам ринку та забезпечити максимальний прибуток. Один з основних принципів ринкової економіки полягає в тому, що попит і пропозиція визначають ціну на товар або послугу. Так само і в транспортній галузі, ціни на перевезення формуються в залежності від попиту та пропозиції на послуги перевезення. У зв'язку з цим кожен вид транспорту має постійно працювати над збільшенням своєї конкурентоспроможності, щоб привернути більше клієнтів та збільшити обсяги перевезень. Зокрема, автомобільний транспорт змушений вирішувати проблему заторів на дорогах, знижувати витрати на паливо та підвищувати якість послуг, щоб зберегти та привернути клієнтів. Залізничний транспорт повинен удосконалювати технології та підвищувати продуктивність, щоб знизити витрати та забезпечити високий рівень обслуговування вантажів. Водний транспорт повинен працювати над покращенням інфраструктури портів та терміналів, розвивати нові технології перевезення та підвищувати якість обслуговування. Усе вищезазначене разом призвело до необхідності об'єднання всіх видів транспорту в межах України в єдину транспортну систему. У світлі змін, що відбуваються в українській економіці та її виходу на євроінтегративний комунікаційний простір, питання формування єдиної транспортної системи (ЕТС) знову стає актуальним. Під єдиною транспортною системою можна розуміти комплексний підхід до організації транспортних перевезень, який передбачає забезпечення їх ефективності та взаємодії між різними видами транспорту, а також координацію між різними рівнями управління транспортною інфраструктурою. Основна мета єдиної транспортної системи полягає в забезпеченні ефективного, безпечного та швидкого перевезення людей та вантажів в межах країни та залежно від ситуації — між

країнами. Цей підхід дозволяє зменшити витрати на перевезення та підвищити якість транспортного обслуговування. Також, єдина транспортна система сприяє зменшенню транспортних заторів та забезпечує зручний та швидкий доступ до різних видів транспорту, що зменшує час очікування та забезпечує більш ефективний використання транспортної інфраструктури. Реалізація єдиної транспортної системи вимагає створення єдиного регулюючого органу, який буде відповідати за координацію роботи різних видів транспорту та забезпечувати взаємодію між різними рівнями управління транспортною інфраструктурою.

Технологічна реорганізація транспорту в першу чергу пов'язана з впровадженням транспортно-логістичної технології, контейнеризацією вантажів і входженням упаковки в транспортну сферу, виводячи вирішення цієї проблеми на якісно інший рівень. Цей рівень характеризується високим ступенем кооперації різних видів транспорту та уніфікацією інфраструктури транспортно-логістичної системи. До основних факторів, що визначають формування РТЛС, належать:

— промислова структура та географічна структура економіки; напрямки і характер виробничих, економічних і соціальних зв'язків усередині та між основними регіонами;

— характеристики системи розселення та геополітичний статус регіону.

Природні чинники за винятком так званих крайніх районів все менше впливають на розвиток РТЛС і лише певною мірою можуть впливати на формування її структури та функціонування вантажного і пасажирського транспорту.

Тільки розвиваючи мережу доріг відповідно до розвитку всієї території та господарського комплексу області, можна буде забезпечити ефективне транспортне обслуговування економіки області, а для цього необхідно розробити єдину регіональну стратегію та визначити послідовність виконання його складових. Природно, що окремий транспортний об'єкт регіонального значення не може розглядатися як об'єкт стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіону без зв'язку та взаємодії з іншими транспортними об'єктами, а також виробництвом і населеними пунктами. Саме формування транспортно-логістичного хабу визначило необхідність комплексного системного підходу до розвитку транспортної галузі регіону. Перевага додаткових транспортних ефектів підсилює цю потребу. При стабільному функціонуванні регіональних транспортно-логістичних систем як об'єктів стратегічного планування та управління територіями спрощуються державні механізми регулювання економічних процесів у зонах природних монополій.

Варто відзначити ще один аргумент на користь створення РТЛС. Якщо залізничний транспорт традиційно вважається системоутворюючим чинником у транспортних комплексах, хоча в деяких сферах він такої ролі не відіграє, то автомобільний рух безумовно і справді повсюдно відіграє системоутворюючу роль. Існують найрізноманітніші зв'язки на різних ієрархічних рівнях економіки. Стратегія розвитку регіональної транспортно-логістичної системи повинна охоплювати як короткострокові, так і довгострокові цілі. Визначити ці цілі

неможливо без національних і регіональних орієнтирів та загального уявлення про перспективи соціально-економічного розвитку регіону. У зв'язку з цим стратегія розвитку РТЛС повинна бути тісно інтегрована зі стратегією регіонального розвитку. Що стосується останнього, разом із службами громадського транспорту має безпосередньо сприяти реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку, вирішення яких неможливо без належного транспортного забезпечення.

До таких завдань, задля транспортного забезпечення відносяться:

1. Ефективне використання транзитного потенціалу регіону.

2. Поширення інновацій по території регіону.

3. Розвиток форм організації виробництва — концентрації, спеціалізації й кооперування.

4. Розвиток виробничого комплексу утворення й економічної кластеризації.

5. Розвиток зв'язків територій з функціями так званих локомотивів регіонального розвитку, точок і полюсів росту з іншими територіями.

6. Розвиток місцевих ринків і їх зв'язків із зовнішніми ринками.

7. Підвищення конкурентоспроможності регіону.

Алгоритм формування стратегії розвитку РТЛС на прикладі Причорноморського регіону представлений у вигляді наступної блок-схеми (рис. 1).

У запропонованій послідовності заходів щодо формування стратегії розвитку регіональної транспортної системи ключовою стадією є прогноз динаміки обсягів і територіального розподілу вантажо- і пасажиропотоків на середньо- і довгострокову перспективу.

Серед комплексу заходів, запропонованих для формування стратегії розвитку регіональної транспортної системи, ключовим етапом є прогнозування динаміки обсягів та географічного розподілу вантажопотоків та пасажиропотоків на середньо— та довгострокову перспективу. Для таких прогнозів зазвичай використовується досить широкий підхід до визначення транспортно-економічних взаємозв'язків і подальшого розрахунку обсягів перевезень, що потребує відповідного інформаційного забезпечення.

Провідна роль у транспортному забезпеченні вирішення більшості з перерахованих завдань належить автотранспорту і, звичайно, вулично-дорожній мережі. Виняток становлять дві останні задачі, принаймні у вирішенні яких залізничний транспорт відіграє не останню роль. Останніми роками з розширенням повноважень територіальних органів управління значна частина функцій державного регулювання у сфері автомобільного транспорту була передана органам місцевого самоврядування. Функції автотранспортного комплексу в ринкових умовах поступово переходять безпосередньо до автотранспортних підприємств. Проте розвиток ринкових відносин у національній економіці та загострення конкуренції на ринку автотранспортних послуг створюють передумови для об'єднання відповідних підприємств у функціональні елементи структури вищого порядку — регіональної автомобільно-транспортної системи — РТЛС. До складу такої системи входять мережа доріг, автотранспортні підприємства, транспортно-логістичні суб'єкти, дорожньо-експлуатаційні та до-

Рис. 1. Алгоритм формування стратегії розвитку транспортної системи Причорноморського регіону

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [1, 2].

рожньо-будівельні підприємства, місцеві органи управління її розвитком та транспортні послуги. Ключовим елементом цих систем є мережа доріг, яка з'єднує їх у єдине ціле. Просторова різниця в рівнях економічного розвитку та транспортної інфраструктури значно ускладнює формулювання стратегії розвитку транспортної системи.

Незбалансованість розвитку транспортної інфраструктури та різноманітність природних і соціально-економічних умов для будівництва та експлуатації доріг і транспорту вимагають максимального врахування в стратегіях розвитку РТЛС внутрішніх регіональних відмінностей і територіальних інтересів. З цієї метою необхідно за допомогою транспортно-економічного районування повно та об'єктивно оцінити умови та перспективи формування вантажопотоків та пасажиропотоків, умови розвитку транспортної інфраструктури, використання та функціонування окремих видів транспорту в специфічні місцеві умови. Необхідно проблемно підійти до транспортно-економічного поділу складних регіонів України. На цих територіях більшість проблем регіонального розвитку спричинені неналежною кому-

нікаційною інфраструктурою. На прилеглих територіях часто будуються дороги до транспортних магістралей, промислові зони, перспективні сировинні бази тощо. Також існує потреба в зменшенні інтенсивності транспортного потоку, зниженні негативного впливу транспортних засобів на довкілля, підвищенні безпеки дорожнього руху зумовлює необхідність створення екологічно чистих видів транспорту та відповідних інфраструктурних комплексів [1, с. 112].

У цих випадках питання транспортування часто стають ідентифікаційним фактором географічної диференціації. Територіальна оцінка аналізується на основі:

- стан і перспективи розвитку імміграційної системи;
- перспективи розвитку географічної структури виробництва та його організаційної форми;
- перспективи розвитку географічної та композиційної структури ресурсного потенціалу району;
- транзитний потенціал території та умови її використання;
- територіальне розміщення, точки зростання та точки зростання з функцією так званого локомотива регіо-

нального розвитку, його дифузії на безпеку комунікацій на навколишній території;

- перспективи формування промислових комплексів та економічних кластерів;

- перспективи формування локального ринку [4].

У процесі географічного поділу на основі транспортно-економічного районування, відповідно до особливостей регіону, можна виділити декілька класифікаційних рівнів РТЛС, враховуючи стан формування та перспективи формування його транспортної мережі. Задля реформи системи бюджетного планування потрібен перехід від звичайної схеми планування витрат у дорожній галузі до бюджетування, який зорієнтований на кінцеві результати (табл. 1).

Порівняно з існуючою системою управління фінансуванням дорожнього господарства на основі річних планів на основі індексації минулих витрат та контролю витрат, впровадження нових механізмів і технологій управління дорогами дозволить перейти до абсолютно нової системи управління, спрямованої на досягнення кінцеві результати, завдяки:

- визначити основні цільові показники щодо вдосконалення та розвитку дорожньої мережі відповідно до соціально-економічного розвитку країни та інтересів користувачів;

- планування обсягів робіт, необхідних для досягнення цільових показників, з урахуванням загальнодержавних, громадських і приватних інтересів та узгодження зусиль на основі комплексного підходу, на основі забезпечення можливостей і ресурсів для досягнення кінцевого результату цільового показника;

- фінансування робіт на основі обов'язковості досягнення цільових показників, поєднання державних і приватних ресурсів та їх зосередження на пріоритетних проектах розвитку мережі;

- впровадження механізмів контролю та результативності дорожньо-організаційної діяльності.

Розвиток та утримання мережі автомобільних доріг слід розглядати як важливу складову державної регіональної політики, яка забезпечує вирішення її соціально-економічних завдань за умови розвитку господарської діяльності, підвищення доступності та участі у використанні різних ресурсів регіону. Вирівнювання умов регіонального розвитку значною мірою досягається через вирівнювання рівня безпеки різних регіонів країни з урахуванням особливостей територіальної організації їх господарсько-розселених систем.

Незважаючи на те, що в українській економіці склалися ринкові відносини, останні далеко не повною мірою представлені у сфері автотранспорту.

Це пов'язано з такими ситуаціями:

- дороги загального користування є державною та комунальною власністю, тому за їх експлуатацію та розвиток відповідають органи відповідного рівня;

- відсутній механізм "зворотного зв'язку" всередині галузі, оскільки учасники дорожнього руху не можуть впливати на якість послуг, що надаються дорожнім господарством, та оцінку діяльності керуючих органів;

- системи планування, фінансування та реалізації дорожніх робіт розраховані не на задоволення потреб користувачів, не на досягнення високих транспортно-експлуатаційних показників мережі доріг, а на розподіл

Таблиця 1. Розходження в методах бюджетного планування витрат у дорожній галузі

Принципи бюджетного планування, використовувані при звичайному підході	Принципи бюджетного планування, орієнтовані на кінцеві результати
цільове використання коштів відповідно до плану	цільове використання коштів відповідно до плану, цілей, завдань й результатів
річний горизонт планування	середньостроковий горизонт планування (3-5 років)
індексація минулих видатків	конкуренція програм
пріоритет функціональної й детальної економічної класифікації	пріоритет відомчої (програмної) і укрупненої економічної класифікації
контроль витрат	контроль (моніторинг) результатів
відсутність методики і процедур оцінки ефективності	моніторинг ефективності

Джерело: сформовано на основі [1; 2].

ресурсів на розвиток, часто без належного контролю за їх ефективним використанням;

- користувачі автомобільних доріг не сплачують плату за проїзд безпосередньо своїм власникам, тому принципи ринкової економіки, які визначають попит і пропозицію, не працюють;

- користувачі не мають прямого фінансового впливу на якість послуг, що надаються дорожнім господарством, тобто забезпечення споживчих властивостей дороги (техніко-транспортних експлуатаційних параметрів дороги).

Спрямованість регіональної транспортно-логістичної системи галузевого планування та фінансування спрямована на задоволення потреб споживачів та на досягнення кількісних показників усередині галузі та освоєння виділених фінансових ресурсів. Тому, за відсутності достовірних і регулярно поновлюваних даних про транспортно-експлуатаційний стан дорожньої мережі, інтенсивність автомобільного руху тощо, планування майбутніх дорожніх робіт часто базується на раніше встановлених тенденціях. При цьому всі управлінські впливи на дорожню мережу визначаються рішеннями органів державного та комунального господарства, тому ефективність використання бюджетних коштів цілком залежить від кваліфікації посадових осіб.

Ситуація, що склалася, значною мірою визначається недоліками існуючої системи фінансування доріг. До найважливіших недоліків, які негативно впливають на стан і розвиток дорожньої мережі, можна віднести:

- недостатній — значно нижче мінімально необхідного — обсяг фінансування експлуатації автомобільних доріг;

- відсутність регулярних джерел фінансування дорожнього господарства;

- існуюча система планування є неефективною через те, що фінансування дорожнього господарства об'єктивно визначається за підсумками попереднього року за принципом "досягнуто";

- періодичне фінансування дорожніх робіт протягом бюджетних циклів;

Через мінімальну ліквідаційну вартість механізм амортизації не може бути використаний для накопичення коштів на утримання та реконструкцію дорожньої мережі.

В умовах відсутності бюджетного фінансування актуальною є проблема залучення недержавних джерел фінансування. Підвищення інвестиційної привабливості дорожнього господарства є одним із важливих напрямків державної та регіональної дорожньої політики. Управління інноваційним розвитком транспортної інфраструктури, забезпечення її функціонування та збереження, покращення якості транспортних послуг та забезпечення конкурентоспроможності транспортних підприємств є найважливішим завданням управління транспортною інфраструктурою [2, с. 236].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У сучасних умовах євроінтеграційних процесів розвиток транспортно-логістичної системи є важливим елементом забезпечення конкурентоспроможності економіки та підвищення якості життя населення. Регіональна транспортно-логістична система інноваційної інфраструктури є важливим фактором впливу на економіку регіону, забезпечення розвитку території та соціального прогресу. Тому сьогодні на ринку транспортно-логістичних послуг спостерігається постійне зростання конкуренції, що обумовлено як збільшенням кількості учасників, так і підвищенням вимог клієнтів. У зв'язку з цим, для розвитку транспортно-логістичної системи в умовах євроінтеграції необхідно використовувати інноваційні технології, що забезпечать підвищення якості та ефективності роботи системи. Розвиток регіональної транспортно-логістичної системи здатен забезпечити підвищення конкурентоспроможності регіону, сприяє розвитку бізнесу, поліпшенню рівня життя населення, а також сприяє формуванню інноваційного середовища регіону [7, с. 60].

Тому одним з найважливіших елементів регіональної транспортно-логістичної системи є інфраструктура, яка повинна відповідати вимогам сучасного ринку та забезпечувати високу якість транспортних та логістичних послуг. Для досягнення цієї мети необхідно здійснювати комплексні заходи з модернізації і розвитку транспортно-логістичної інфраструктури, включаючи будівництво нових транспортних засобів та доріг, реконструкцію існуючих залізничних шляхів. У зв'язку з євроінтеграційними процесами, які відбуваються в Україні, розширюється потреба у створенні транспортно-логістичних систем, які відповідають вимогам міжнародних стандартів і є інноваційними. Найважливіших складових таких систем є інфраструктура, яка забезпечує зручний, швидкий та безпечний транспорт товарів і пасажирів. Транспортно-логістична система (ТЛС) — це комплекс взаємопов'язаних елементів, що забезпечують переміщення товарів та пасажирів від пункту відправлення до пункту призначення з максимальною ефективністю та економією ресурсів. Інноваційна інфраструктура — це сукупність об'єктів та технологій, що забезпечують безперебійну роботу транспортно-логістичної системи з максимальним використанням новітніх технологій та інновацій.

Література:

1. Губарева О.С., Павлов О.В., Ткаченко С.І. Інноваційна транспортна інфраструктура регіону: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 264 с.

2. Єфременко А.А., Баранов О.О. Інноваційна транспортна інфраструктура: підручник для вищих навчальних закладів. Київ: КНЕУ, 2017. 488 с.

3. Іванченко Л. Розвиток інфраструктури регіональної логістики в контексті євроінтеграції України. Економічні науки. 2017. № 7 (156). С. 77—82.

4. Мельник В.С., Гулько О.О. Логістика в транспортних системах: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 400 с.

5. Петрова О. Розвиток транспортно-логістичної інфраструктури в умовах євроінтеграції України. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2018. № 23. С. 63—70.

6. Пилипенко В.С., Ільїна О.І., Євтушенко О.В. Інноваційні процеси в транспорті: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 384 с.

7. Шевченко І., Колесник І. Регіональна транспортно-логістична система в умовах євроінтеграції України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Серія "Автомобільний транспорт". 2019. (930). С. 56—62.

8. Шеремет А.Д., Мартинюк В.І. Логістика транспортних систем: підручник. Київ: КНЕУ, 2021. 376 с.

9. Ярмак В.С., Васильєва І.О., Іванова Т.М. Інноваційні технології в транспорті: підручник. Київ: КНЕУ, 2019. 352 с.

References:

1. Hubaryeva, O.S. Pavlov, O.V. and Tkachenko, S.I. (2016), Innovatsiyna transportna infrastruktura rehionu [Innovative transport infrastructure of the region], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

2. Yefremenko, A.A. and Baranov, O.O. (2017), Innovatsiyna transportna infrastruktura [Innovative transport infrastructure], Kyiv, Ukraine.

3. Ivanchenko, L. (2017), "Development of regional logistics infrastructure in the context of European integration of Ukraine", Ekonomichni nauky, vol. 7(156), pp. 77—82.

4. Mel'nyk, V.S. and Hul'ko, O.O. (2020), Lohistyka v transportnykh systemakh [Logistics in transport systems], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

5. Petrova, O. (2018), "Development of transport and logistics infrastructure in the conditions of European integration of Ukraine", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika, vol. 23, pp. 63—70.

6. Pylypenko, V.S. Il'yina, O.I. and Yevtushenko, O.V. (2018), Innovatsiyni protsesy v transporti [Innovative processes in transport], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

7. Shevchenko, I. and Kolesnyk, I. (2019), "Regional transport and logistics system in the conditions of European integration of Ukraine", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika": Seriya "Avtomobil'nyy transport", vol. (930), pp. 56—62.

8. Sheremet, A.D. and Martynyuk, V.I. (2021), Lohistyka transportnykh system [Logistics of transport systems], KNEU, Kyiv, Ukraine.

9. Yarmak, V.S. Vasylyeva, I.O. and Ivanova, T.M. (2019), Innovatsiyni tekhnolohiyi v transporti [Innovative technologies in transport], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2023 р.

УДК 65.011.1.:658.14.(477)

О. В. Банар,

*д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5331-2513>

Л. О. Кустрич,

*д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, Уманський національний університет садівництва*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5048-4053>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.35

ОСНОВНІ АСПЕКТИ БЮДЖЕТУВАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ЙОГО ПОБУДОВИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЯК ТЕХНОЛОГІЇ ЕФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

O. Banar,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Practical Psychology and Inclusive Education, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

L. Kustrich,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Uman National University of Horticulture

BASIC BUDGETING OUTLINES AND PRINCIPLES OF CONSTRUCTION OF ENTERPRISES AS A TECHNIQUE OF EFFECTIVE MANAGEMENT

У статті розглянуто та обгрунтовано трактування поняття "бюджетування" як технології ефективного управління діяльністю суб'єктів господарювання, систематизовано та вдосконалено принципи побудови системи бюджетування, що забезпечують якість процесу бюджетування на вітчизняних підприємствах за сучасних умов господарювання. Викладені у статті положення є важливим підґрунтям для вирішення проблемних прикладних питань щодо впровадження бюджетування вітчизняними суб'єктами господарювання. Проведене дослідження дозволило систематизувати та виокремити основні підходи до трактування поняття "бюджетування", а також визначити термін "бюджетування" як технологію планування системи взаємопов'язаних бюджетів підприємства та його структурних підрозділів на майбутній період часу, здійснення обліку та аналізу відхилень від бюджетних показників, а також контролю за їх виконанням з метою досягнення оптимального співвідношення доходів і витрат підприємства та підвищення фінансової обгрунтованості прийняття управлінських рішень.

Бюджетуванню як елементу управління діяльністю підприємств притаманні певні принципи, що були систематизовані та вдосконалені за рахунок виділення нового принципу інформаційної безпеки. Кваліфіковане визначення та чітке дотримання принципів бюджетування сприяє ефективному функціонуванню підприємства, раціональному використанню ресурсів та запобігає впливу негативних чинників на результати його діяльності.

Budgeting as an effective tool for managing the activities of economic entities is already appreciated in countries with developed market economics, since this process has followed the path of development and development of its "vitality". In Ukraine, the introduction of budgeting is also "gaining momentum". There are many issues that significantly increase this process. In the article interpretation of concept "budgeting" is considered and reasonable as technologies of effective management of subjects of menage activity, principles of construction are systematized and improved systems of budgeting, that provide quality of process of budgeting on domestic enterprises at the modern terms of menage. The provisions expounded in the article are important soil for the decision of the problem applied questions in relation to introduction of budgeting of menage home subjects. Undertaken a study allowed to systematize and distinguish the basic going near interpretation of concept "budgeting", and also to define a term "budgeting" as technology of planning of the system of interconnected budgets of enterprise and him structural subdividing into the future period of time, realization of account and analysis of deviations from budgetary indexes,

and also control after their implementation with the aim of achievement of optimal correlation of profits and charges of enterprise and increase of financial validity of acceptance of administrative decisions. The list of basic principles of building a budgeting system at enterprises should be presented in the following way: the principle of provision, complexity, flexibility, coordination, periodic, specialization, priority, efficiency, information security. These principles should be implemented in the development of the methodology of budget management and fixed in the budgeting of enterprises.

To budgeting as custom of enterprises activity control inherent certain principles that were systematized and improved due to the selection of new principle of informative safety. Skilled determination and clear observance of principles of budgeting assist the effective functioning of enterprise, rational use of resources and prevents influence of negative factors on the results of his activity.

Ключові слова: бюджетування, технологія планування, бюджети, принципи бюджетування, інформаційна безпека.

Key words: budgeting, planning technology, budgets, principles of budgeting, informative safety.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах економічного розвитку для успішного функціонування вітчизняні підприємства повинні випереджати конкурентів не тільки за основними показниками діяльності та ступенем упровадження технологій, а й за рівнем якості управління, яке віддзеркалює швидкість реакції підприємств на зміни у ринковому середовищі. Тому багато керівників підприємств промислового сектору економіки вже оцінили переваги застосування у своїй діяльності такої гнучкої та адекватної сучасним умовам господарювання технології управління як бюджетування. Ця технологія, хоча й не є універсальним засобом уникнення кризових ситуацій, все ж надає реальну можливість підприємствам зорієнтуватись у ринкових змінах сучасного господарювання та своєчасно прийняти потрібні управлінські рішення щодо ведення бізнесу та подолання проблем, які виникають.

В економічно розвинених країнах бюджетування як спосіб детального обліку та організації витрат в управлінні розроблений достатньо давно і, за останні п'ятдесят років, був упроваджений на переважній більшості підприємств. В Україні сучасні технології бюджетування почали застосовуватися лише на початку XXI ст., а тому викликають підвищений інтерес у фахівців відповідного спрямування і підприємців. Адже саме впровадження системи бюджетування вважається одним з найдієвіших інструментів підтримки прийняття управлінських рішень, тому що дозволяє передбачити та заздалегідь оцінити фінансову спроможність окремих напрямів бізнесу підприємства, що, в свою чергу, забезпечує фінансову стійкість і успішний розвиток вітчизняних підприємницьких структур.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз робіт фахівців з економіки та планування показав, що більшість з них не має сумнівів щодо доцільності впровадження бюджетування в діяльності господарюючих суб'єктів в теперішніх економічних умовах. Зокрема, це висвітлено у працях таких зарубіжних авторів як Є. Добровольський, Т.П. Карпов,

А.М. Кармінський, І.Б. Неміровський, В.Н. Самочкин, Дж.Г. Сигел, Д.К. Шим, Є.В. Хруцький та інших. Серед українських науковців варто відмітити роботи з питань бюджетування Т.К. Бень, М.М. Виниченка, С.Б. Довбні, І.В. Зятковського, С. Ковтун, О.Б. Мельник, С.В. Онищенко, Л.А. Сухаревої, О.О. Терещенкатоцо.

НЕВИРШЕНІ СКЛАДОВІ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Однак у вітчизняних наукових колах у зв'язку з специфічними умовами функціонування українських підприємств та відносно невеликим терміном застосування в практичній діяльності цієї технології управління поки що не розроблено дієво-функціональних підходів до побудови цілісної концепції впровадження бюджетування як загалом, так і фрагментарно, що дає підстави для подальших напрацювань з цієї тематики в теоретичному та практичному аспекті. Зокрема, виникає необхідність дослідження та систематизації принципів бюджетування діяльності вітчизняних підприємств з урахуванням сучасних умов функціонування.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити підходи та обґрунтувати визначення поняття "бюджетування" як технології ефективного управління діяльністю господарюючих суб'єктів, систематизувати та вдосконалити принципи побудови системи бюджетування з метою забезпечення підвищення якості процесу бюджетування на вітчизняних підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бюджетування як ефективний інструмент управління діяльністю господарюючих суб'єктів уже достатній час позитивно оцінюється в країнах з розвинутою ринковою економікою, оскільки цей процес пройшов довгий та складний шлях розвитку та доказав на практиці свою "життєздатність". В Україні впровадження бюджетування також "набирає обертів". Однак є багато питань, які суттєво гальмують цей процес. Наприклад, чи є доцільним масове застосування бюдже-

тування як головного засобу управління підприємствами? Чи його впровадження є вагомим управлінським інформаційним джерелом? Наскільки повно при цьому використовуються всі інструменти бюджетування?

Відповіді на ці та інші питання можна одержати, розглянувши деякі теоретичні аспекти бюджетування, зокрема, більш детально дослідити та систематизувати трактування поняття "бюджетування", а також визначити принципи його побудови.

У фаховій літературі існує велика кількість визначень бюджетування, що багато в чому пов'язане зі змінами в процесі його становлення та адаптації відповідно до сучасних економічних умов загалом та умов розвитку конкретного суб'єкта господарювання зокрема.

Так, досить велика група науковців-економістів трактує це явище як процес. Зокрема, О.П. Крайник визначає бюджетування як процес планування майбутньої діяльності підприємства та оформлення його результатів системою бюджетів [8, с.40]. Повністю підтримують таку точку зору П.Й. Атамас, С.Ф. Голов, В.П. Савчук, Ю.М. Воробйов.

А.М. Кармінський з колективом авторів пояснюють бюджетування як процес складання бюджету підприємства в рамках формального процесу планування [7, с. 78]. До науковців, які додержуються подібного підходу до визначення терміна "бюджетування" належить І.О. Бланк, котрий визначає сенс цього поняття наступним чином: "Бюджетування — це процес розробки конкретних бюджетів у відповідності з цілями оперативного планування" [3, с. 490], що дещо звучує межі застосування бюджетування в часі.

На жаль, вищенаведені визначення відображають лише планову складову бюджетування, при цьому не виокремлюють такі цілі бюджетування як аналіз, контроль за виконанням, мотивацію персоналу, тобто суто формалізують цей процес.

На нашу думку, найбільш коректним та повним визначенням бюджетування як процесу надають Л.А. Сухарева, С.Н. Петренко: "бюджетування можна визначити як процес вироблення оптимальних напрямів використання доходів і формування витрат підприємства в процесі здійснення його фінансово-господарської діяльності та розрахованого на певний період часу. При цьому бюджетування охоплює розроблення бюджетів, організацію їх здійснення і контроль за їх виконанням" [12, с. 96].

Погоджуються з даним твердженням й С.В. Онищенко, котрий вважає, що бюджетування можна подати як процес організації управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання, який ґрунтується на розробці бюджетів у розрізі центрів відповідальності та напрямів діяльності, організації контролю за їх виконанням, аналізу відхилень від бюджетних показників та регулюванні на цій основі господарської діяльності з метою узгодження й досягнення намічених результатів на всіх рівнях управління [10, с. 42], тобто розглядає бюджетування як процес управління суб'єктом господарювання через призму його організаційної структури.

Іншою точкою зору на визначення терміна "бюджетування" є його трактування як управлінської технології.

Так, О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник формулюють визначення бюджетування у такий спосіб: "бюджетування — це управлінська технологія, яка передбачає формування бюджетів для обраних об'єктів та їх використання з метою забезпечення оптимальної структури та співвідношення доходів та витрат, надходжень та видатків, активів та пасивів організації для досягнення встановлених цілей з урахуванням впливу середовища функціонування" [9, с.11]. Зауважимо, що у цьому контексті відсутні такі, притаманні управлінню функції як аналіз і контроль, не визначені чітко об'єкти бюджетування.

Окремі економісти двояко розглядають термін "бюджетування". Не заперечуючи трактування бюджетування як процесу побудови і виконання системи бюджетів вони визначають його, насамперед, як технологію планування.

Так, В.Є. Хруцький, В.В. Гамаюнов трактує бюджетування як технологію фінансового планування, обліку, контролю доходів і витрат, одержуваних від бізнесу на всіх рівнях керування, що дає змогу аналізувати прогнозовані фінансові показники та управляти з їх допомогою ресурсами (насамперед фінансовими як окремого бізнесу, так і компанії в цілому) [14, с. 26]. Погоджуються з подібним поясненням й інші автори, серед яких О.Й. Косарев, В.М. Волик, М.Х. Корецький з групою авторів, І.Б. Немировський, І.А. Старожукова, С. Білобловський, С. Ковтун тощо. Однак, неможливо стверджувати про достатню коректність такого трактування, оскільки автори дещо звузили межі застосування бюджетування. Виходячи з наданого визначення бюджетування наділяється функціями планування, обліку і контролю, але розглядається в межах лише фінансового планування, тоді як в реальності бюджетування повинне стосуватися усіх сфер планування.

Коригує це визначення М.М. Виниченко, наголошуючи на тому, що бюджетування — це технологія планування, що припускає оформлення планів підприємства системою бюджетів з їх подальшою реалізацією в практичній діяльності підприємства, а також контролем та аналізом їх виконання [4, с. 12].

Крім вищевикладених підходів до трактування терміна "бюджетування" більшості фахівців слід розглянути ще деякі, що не так розповсюджені, але також заслуговують на увагу.

В.А. Панков з колективом авторів трактує бюджетування як інструмент реалізації оперативного і тактичного планування шляхом розробки комплексів цільових показників у кількісному вираженні [11, с. 83]. Це визначення терміна "бюджетування" дуже звучує його зміст, оскільки не стосується вартісного вираження бюджетів як фінансових планів діяльності підприємства. Крім того, в цьому контексті бюджетування розглядається як процес короткотермінового планування, який ніяким чином не пов'язаний із стратегічними цілями підприємства.

Більш змістовне вираження дає І.В. Зятковський, який визначає бюджетування як інструмент фінансового планування, необхідний для опису цілей підприємства, визначення конкретних фінансових та операційних програм у термінах [5, с. 75]. Такий підхід дозволяє розширити межі бюджетування в часі, однак звучує

його функціональне навантаження, розглядаючи його як інструмент фінансового планування, а не планування загалом.

Т.П. Карпов розглядає бюджетування як метод управління діяльністю підприємства та його підрозділами [6, с. 125], тобто зосереджує увагу тільки на методах управління, не розглядаючи інші напрями процесу, які стосуються формування фінансових ресурсів та управління підприємством у цілому, а також здійснення контролю за всією його фінансово-господарською діяльністю.

Заслугує уваги також визначення поняття "бюджетування", що розкриває його зміст як плану діяльності підприємства, орієнтованого на ринкові потреби. Так, А.Ю. Харко вважає, що під бюджетуванням у сучасних умовах господарювання слід розуміти планування діяльності підприємства шляхом розроблення системи взаємопов'язаних бюджетів, комплексно орієнтованих на ринкові потреби і покликаних забезпечити стійкий фінансовий стан і поступальний розвиток підприємства відповідно до його головної місії та статутних завдань. Схожої точки зору щодо розуміння сутності поняття "бюджетування" дотримуються Т.Г. Бень, С.Б. Довбня.

На жаль, попередні автори обмежили процес бюджетування лише плануванням діяльності підприємства, не розглядаючи управління цією діяльністю та здійсненням контролю за нею. Унікає подібних помилок та суттєво доповнює таку точку зору Г.І. Філіна, на думку якої "...це адаптована до динамічних ринкових умов система планування, обліку та контролю ресурсів і результатів діяльності комерційного підприємства по центрах відповідальності (сегментах бізнесу), яка дозволяє аналізувати прогнози та отримані економічні показники з метою управління бізнес-процесами" [15, с. 257]. У цьому аспекті бюджетування розглядається як повний управлінський цикл на підприємстві, який включає всі його основні складові: планування, облік, аналіз, контроль. Критиці підлягає лише той момент, що автор виокремлює в якості об'єктів бюджетування комерційні підприємства, не даючи пояснень щодо конкретики видів їх діяльності (торговельно-посередницькі, виробничо-торговельні, виробничі тощо).

Вищезазначені трактування відображають багатаспектність бюджетування як економічної категорії, мають конкретні позитиви формулювання поняття "бюджетування", а, отже, мають право на існування. Вони є достатньо важливими як у теоретичному, так і в практичному сенсі, що пояснюється значущістю процесу їх систематизації з метою кращого розуміння предмета дослідження.

Авторське бачення бюджетування полягає у визначенні його як технології планування системи взаємопов'язаних бюджетів підприємства та його структурних підрозділів на майбутній період часу, здійснення обліку та аналізу відхилень від бюджетних показників, а також контролю за їх виконанням з метою досягнення оптимального співвідношення доходів і витрат підприємства та підвищення фінансової обґрунтованості прийняття управлінських рішень на підприємстві.

На нашу думку, саме такий підхід до визначення поняття "бюджетування" є хоча й найбільш узагальненим однак й найбільш доцільним стосовно управління

підприємством у сучасних економічних умовах, оскільки трактується як повний управлінський цикл функціонування суб'єкта господарювання, що містить всі його ключові елементи: планування, облік, аналіз, контроль.

Аналіз, проведений у процесі дослідження трактування поняття "бюджетування", дозволив нам усі розглянуті підходи систематизувати за різнобічністю характеру цього терміна в п'ять груп та відобразити їх у структурно-логічній схемі (рис 1):

перша група — визначення бюджетування як процесу планування майбутньої діяльності підприємства;

друга група — визначення бюджетування як технології фінансового планування діяльності підприємства;

третя група — визначення бюджетування як інструменту оперативного і тактичного планування;

четверта група — визначення бюджетування як методу управління діяльністю підприємства;

п'ята група — визначення бюджетування як плану діяльності підприємства, який орієнтований на ринкові потреби.

Дослідження та систематизація різних підходів до трактування терміна "бюджетування", а також виокремлення авторської позиції з цього питання є досить важливим для подальшого вивчення принципів бюджетування, які нами запропоновано розглядати як керівні положення, норми та загальні правила функціонування системи бюджетування підприємства. Вважаємо, що вибір принципів залежить від мети управління підприємством та стратегії його діяльності, а також від зовнішніх і внутрішніх обмежень та умов здійснення господарської діяльності.

У сучасній науковій літературі немає єдиної точки зору щодо принципів, які потрібно покласти в основу бюджетування. На нашу думку, найбільш обґрунтовано підійшов до розгляду вищезазначеного питання О.О. Терещенко, який вважає, що до принципів бюджетування слід віднести такі основні принципи [14, с. 462]:

Принцип повноти полягає в тому, що всі операції підприємства, які призводять до надходжень чи виплат грошових коштів, а також впливають на його фінансові результати, повинні бути відображені в бюджеті, тобто розроблення бюджету повинне охоплювати діяльність підприємства з різних боків наскрізно: в поопераційному розрізі та за підрозділами. Це сприятиме більш точному визначенню обсягів грошових надходжень та уможливило вивчення дії чинників, що здійснюють вплив на формування надходжень суб'єктів господарювання.

Принцип координації означає, що бюджети окремих центрів прибутковості, затрат, структурних підрозділів тощо повинні складатися з урахуванням можливостей їх зведення в єдиний консолідований бюджет; окрім цього слід узгоджувати стратегічні цілі з показниками довгострокових планів і короткострокових бюджетів. На нашу думку, цей принцип є одним з пріоритетних принципів бюджетування.

Принцип централізації передбачає, що бюджетування є важливим інструментом фінансового управління підприємством, яке повинно здійснюватися з єдиного центру, а, отже, всі грошові надходження (в т.ч. позичкові ресурси) повинні служити для покриття всіх вихідних грошових потоків. Зауважимо, що цей принцип недоцільно використовувати в системі бюджетування, оскільки він упроваджує авторитарність з боку керів-

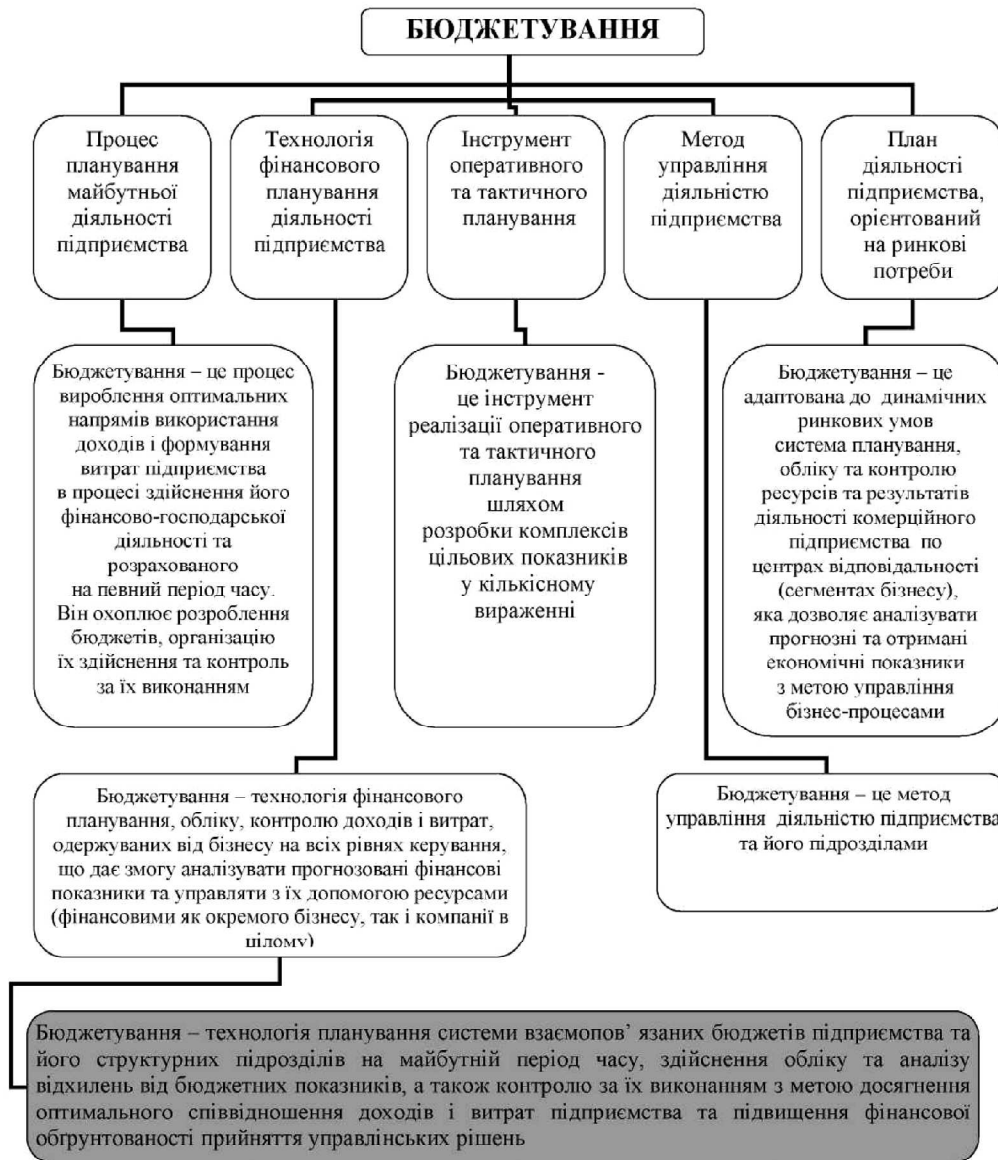

Рис 1. Підходи до трактування терміна "бюджетування"

Джерело: розроблено автором.

ництва вищого рівня та заперечує фінансову самостійність окремих підрозділів підприємства, тим самим суперечить принципу координації, тому що не дозволяє підрозділам самостійно планувати та взаємоузгоджувати бюджети нижчого рівня.

Грошові надходження та виплати на підприємствах повинні відображатися відповідно до їх видів і джерел виникнення, завдяки чому можна проконтролювати рух грошових коштів у розрізі окремих центрів прибутковості та відповідальності. Ось чому О.О. Терещенко виокремлює принцип спеціалізації.

Принцип періодичності бюджетування означає, що бюджети повинні поділятися на окремі періоди, тривалість яких визначається специфікою організації фінансової діяльності підприємства (бюджети щоденні, тижневі, щодакдні, за місяць, квартал тощо), що збільшує реальність їх виконання.

Принцип прозорості передбачає, що бюджети повинні складатися таким чином, щоб усі задіяні в їх виконанні особи чітко уявляли завдання, які перед ними ставляться та мали стимули до їх виконання. На нашу думку, зацікавленість

персоналу в компетентному та кваліфікованому виконанні поставлених перед ними завдань повинна досягатись за рахунок мотивації (у тому числі матеріальної зацікавленості) та відповідальності працівників як у межах окремих підрозділів, так і перед підприємством загалом. Прозорість бюджетів також викликає сумніви, оскільки це входить у протиріччя з правом комерційної таємниці, що широко використовується сучасними підприємствами. Зазначимо, що цей принцип недоцільно використовувати при впровадженні бюджетування на підприємствах.

Принцип точності наголошує, що всі операції та результуючі з них грошові надходження та виплати повинні базуватися на реальних прогнозах. Слід додати, що ці плани і розрахунки повинні бути деталізовані настільки, щоб підприємство було спроможне врахувати усі зовнішні та внутрішні умови діяльності та чинники впливу. Вважаємо, що цей принцип є одним з основних принципів бюджетування.

Принцип декомпозиції полягає в тому, що кожний бюджет нижчого рівня є деталізацією бюджету більш високого рівня, тобто бюджети нижчого рівня (за

підрозділами, цехами) є "вкладеними" у зведені бюджети за підрозділами та видами діяльності, часткові бюджети в розділі статей затрат конкретизують зведені бюджети тощо. Цей принцип дещо дублює принцип координації, тому виділяти його окремо в системі бюджетування на підприємствах недоцільно.

У попередніх роботах О.О. Терещенко виокремив ще один принцип — принцип економічності, сутність якого трактував таким чином: "...дотримання всіх вищезазначених принципів має сенс, якщо аналіз вигод і витрат свідчить про перевищення перших над останніми" [13, с. 18]. Цей принцип вважаємо досить актуальним, особливо в процесі впровадження в сучасних умовах господарювання.

Певною мірою іншої точки зору щодо визначення принципів бюджетування дотримуються А.Ю. Харко [15, с. 82], Т.Г. Бень, С.Б. Довбня [2, с. 49], [1, с. 56]. Вони погоджуються із попереднім автором щодо необхідності виділення принципів повноти та економічності. Але на їх думку, до принципів бюджетування належить віднести також такі принципи, як принцип реальності, принцип інтегрованості та принцип гнучкості. Зауважимо, що останній принцип, який розкривається авторами як такий, що передбачає можливість коригування бюджетів у процесі їх розробки й впровадження залежно від змін внутрішніх і зовнішніх умов функціонування підприємства, доцільно вважати одним з головних принципів бюджетування, оскільки саме від здатності підприємства гнучко реагувати на зміни у макро— та мікросередовищі залежатимуть фінансові результати його діяльності.

Аналогічної з попередньою групою авторів позиції щодо визначення принципів бюджетування дотримується й Г.І. Філіна. Відмінність полягає лише в трактуванні принципу реальності, зміст якого вона розкриває як зобов'язання розробників враховувати стан ринку та складати бюджети на основі обґрунтованих нормативів [15, с. 258], не розглядаючи первинність реалізації продукції над її виробництвом, тоді як попередніми авторами він розглядався як втілення необхідності орієнтації на потреби ринку саме при пріоритеті реалізації продукції над її виробництвом та врахуванні обмеженості ресурсів, які є в розпорядженні підприємства.

Окремий підхід у дослідженні цього питання пропонують В.А. Панков, С.Я. Єлєцьких, Н.М. Михайличенко, які підкреслюють, що система бюджетування на підприємствах базується на підвалинах п'яти головних принципів [11, с. 84]: принципу узгодженості цілей, принципу пріоритетності, принципу дотримання зв'язку "причина-наслідок", принципу відповідальності та принципу постійності цілей. Схожу думку щодо визначення принципів бюджетування висловлює А.М. Кармінський з колективом авторів [7, с. 78].

Дозволимо собі підтримати вищевказаних авторів за деякими позиціями, лише в частині виокремлення таких принципів, як принцип пріоритетності, який забезпечує використання дефіцитних ресурсів максимально ефективним шляхом, тобто в бюджеті підприємства визначається так званий напрям "основного удару" за рахунок скорочення витрат на інші напрями бюджетування, та принцип відповідальності, який зумовлює орієнтацію на показники, що піддаються впливу, тобто кожному підрозділу делегується відповідальність за виконання його частини бюджету разом з

повноваженнями здійснювати регулювання в разі необхідності. Вважаємо, що при формуванні системи бюджетів на підприємствах у нинішніх умовах ці принципи варто застосовувати досить часто та виправдано.

Аналіз вищевикладених підходів до виокремлення принципів бюджетування дозволив зробити висновки, що найбільш широкий спектр виділених різними авторами принципів все ж потребує доповнення за рахунок такого принципу як принцип інформаційної безпеки. Саме дія цього принципу дасть змогу впровадження на підприємствах комплексу організаційно-технічних заходів, що забезпечують конфіденційність інформації, тобто обмеженість її доступу для зовнішніх контрагентів у поєднанні з доступністю для авторизованих користувачів (персоналу та керівництва) підприємства. Розробка такого комплексу повинна базуватись на нормативно-правових актах чинного законодавства. Насамперед це Господарський кодекс України, ст. 162 якого визначає, що суб'єкт господарювання, який є власником технічної, організаційної або іншої комерційної інформації має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності.

На нашу думку, впровадження принципу інформаційної безпеки захищає конкурентноспроможність підприємства від дій недобросовісного персоналу, пов'язаних із розголошенням комерційної інформації, водночас це певною мірою етичний принцип, відповідно до якого працівник не має права розкривати інформацію про персонал та клієнтів підприємства без згоди на це останніх. Додамо, що дія принципу інформаційної безпеки повинна бути необмежена в часі.

Отже, сформований нами на основі авторитетної думки сучасних учених-економістів перелік основних принципів побудови системи бюджетування на підприємствах варто представити у такий спосіб: принцип повноти, точності, гнучкості, координації, періодичності, спеціалізації, пріоритетності, економічності, відповідальності, інформаційної безпеки. Ці принципи повинні бути враховані при розробці методики постановки бюджетного управління й закріплені в положеннях про бюджетування на підприємствах.

ВИСНОВКИ

Викладені у статті положення є важливим підґрунтям для вирішення проблемних прикладних питань щодо впровадження бюджетування вітчизняними суб'єктами господарювання. Проведене дослідження дозволило систематизувати та виокремити основні підходи до трактування поняття "бюджетування", а також визначити термін "бюджетування" як технологію планування системи взаємопов'язаних бюджетів підприємства та його структурних підрозділів на майбутній період часу, здійснення обліку та аналізу відхилень від бюджетних показників, а також контролю за їх виконанням з метою досягнення оптимального співвідношення доходів і витрат підприємства та підвищення фінансової обґрунтованості прийняття управлінських рішень.

Бюджетуванню як елементу управління діяльністю підприємств притаманні певні принципи, що були систематизовані та вдосконалені за рахунок виділення нового принципу інформаційної безпеки. Кваліфіковане визначення та чітке дотримання принципів бюджетування сприяє ефективному функціонуванню підприємства, раціональному використанню ресурсів та запобігає впливу негативних чинників на результати його діяльності.

Література:

- Білик М. Д. Бюджетування усистемі фінансового планування. *Фінанси України*. 2003. No 3. С. 97—109.
- Голов С. Ф. *Управлінський*. К.: Лібра, 2003. 704 с.
- Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. *Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник*. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.
- Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. *Аудит: навч.-метод. посібник*. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.
- Меліхова Т.О., Манойло Т.В. Розробка програми аудиту касових операцій для підвищення ефективності діяльності підприємства. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2013. No 2. С. 97—106.
- Меліхова Т.О., Новосьолова К.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2012. Вип. 36. С. 108—116.
- Меліхова Т.О., Буркова О. Розробка програми аудиту ефективності використання основних засобів на підприємстві. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Ч. 4. С. 257—264.
- Меліхова Т. О., Чакалова Н. С., Мисливка К. А. Удосконалення обліку доходів від реалізації товарів, як інструмент ефективного управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2019. No 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6888> (дата звернення: 10.05.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.38
- Меліхова Т. О., Шишига М. П. Удосконалення обліку і аудиту адміністративних витрат підприємства. *Економіка та держава*. 2020. No 11. С. 28—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.288.
- Меліхова Т. О., Климова О. В. Удосконалення обліку та внутрішнього контролю списання основних засобів бюджетних установ для підвищення якості контролю та ефективності проведення ревізії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. No 20. С. 30—36. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.20.309.
- Меліхова Т. О., Іванова М. М. Удосконалення обліку та аудиту заробітної плати в казначействі. *Ефективна економіка*. 2018. No 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6087> (дата звернення: 10.05.23).
- Меліхова Т. О., Троян О. В., Подріз Д. В. Удосконалення методики аудиту операцій на бюджетних рахунках організації. *Агросвіт*. 2019. No 1—2. С. 24—32. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.1.24
- Нападівська Л. В. *Управлінський облік*. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. 450 с.
- Про бухгалтерський облік і фінансову звітність: Закон України від 16.07.1999 року No 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 10.05.23).
- Villa F. *Elementi di Amministrazione e Contabilita*. 3. Aufl. Pavia, 1857. 67 p.

References:

- Bilyk, M.D. (2003), "Budgeting in the financial planning system", *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 97—109.
- Holov, S.F. (2003), *Upravlins'kyj oblik [Management accounting]*, Libra, Kyiv, Ukraine.
- Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
- Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
- Melikhova, T.O. and Manojlo, T.V. (2013), "Develop a program audit of cash transactions to improve the efficiency of enterprise activity", *Rehional'na biznes#ekonomika ta upravlinnia*, vol. 2, pp. 97—106.
- Melikhova, T.O. and Novos'olova, K.O. (2012), "Improvements documentary providing audit settlements with accountable persons for the purpose of quality inspection", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koi systemy Ukrainy*, vol. 36, pp. 108—116.
- Melikhova, T.O. and Burkova, O. (2012), "Develop a program effectiveness audit of the use of fixed assets in the enterprise", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 11, no. 4, pp. 257—264.
- Melikhova, T. O., Chakalova, N. S. and Myslyvka, K. A. (2019), "Improving the account of income from the implementation of goods, as a tool of effective management of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6888> (Accessed 10.05.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.38
- Melikhova, T. and Shyshyha, M. (2020), "Improving accounting and auditing of administrative costs of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 28—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.28
- Melikhova, T. and Klymova, O. (2021), "Adequate area of internal control over the write-off of the main budgetary installations for the improvement of the quality of control and efficiency of the revision", *Investytsiy: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 30—36. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.20.30
- Melikhova, T. O. and Ivanova, M. M. (2018), "Improvement of accounting and audit of wages in the treasury", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6087> (Accessed 10.05.2023).
- Melikhova, T., Troyan, O. and Podriz, D. (2019), "Improvement of the methodology of audit of operations on budget accounts of enterprises", *Agrosvit*, vol. 1—2, pp. 24—32. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.1.24
- Napadov's'ka, L.V. (2000), *Upravlins'kyj oblik [Management accounting]*, Nauka i osvita, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
- The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *The Law of Ukraine "About accounting and financial reporting"*, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (Accessed 10.05.2023).
- Villa, F. (1857), *Elementi di Amministrazione e Contabilita*. 3. Aufl, Pavia.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2023 р.

УДК 65.014.1

С. В. Князь,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка"*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7236-1759>

Р. Р. Русин-Гриник,

*PhD, доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка"*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2895-6437>

М. М. Викрикач,

*аспірант кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка"*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3117-4437>

О. І. Демчук,

*аспірант кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка"*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0203-9955>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.42

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСФЕРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Kniaz,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

R. Rusyn-Hrynyk,

PhD, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

M. Vykrykach,

Postgraduate student of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

O. Demchuk,

Postgraduate student of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

PRINCIPLES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TRANSFER POTENTIAL OF COMMERCIAL ENTERPRISES

На сьогодні, практично усі суб'єкти підприємницької діяльності мають трансферні відносини. Велика кількість вхідних і вихідних потоків інформації, фінансових і матеріальних ресурсів і виробництво готової продукції постають предметом задоволення економічних інтересів будь якої організації. Формування ефективної системи управління знаннями та навичками дозволяє торговельним підприємствам легко передавати найкращі практики та інновації власним підрозділам і бізнес-партнерам, що працюють на різних ринках. На основі емпіричних даних доведено, що торговельні підприємства, які пропонують нові технології та інноваційні рішення, завойовують авторитет надійних та стійких ринкових гравців. Однак ігнорування цих принципів може призвести до втрати позицій на ринку та програшу в конкурентній боротьбі. Отже, формування та розвиток трансферного потенціалу торговельними підприємствами є сукупністю процесів, які дозволяють торговельним підприємствам бути успішними та ефективними в конкурентній боротьбі. Від ретельності сповідування виділених принципів залежить не лише успішність окремих реалізованих підприємствами проектів, але й загальна конкурентоспроможність підприємств та їхня стійкість на ринку.

Today, almost all business entities have transfer relations. A large number of incoming and outgoing flows of information, financial and material resources and the production of finished products become the subject of satisfying the economic interests of any organization. Accordingly, the enterprise faces the emergence of a fairly large number of transfer systems, which enable legitimate, safe, economically beneficial interaction of business entities. The formation of an effective knowledge and skills management system allows trading

enterprises to easily transfer best practices and innovations to their own divisions and business partners operating in different markets. That is, the creation of a favorable environment for cooperation and communications allows for effective transfer of knowledge and information. It is well-founded that the formation of a culture of innovation and creation of space for creativity contributes to the development of new ideas and technologies. It is argued that the creation of network connections and partnerships, the regular involvement of new personnel from different countries, the provision of training and advanced training, the collection and analysis of data help to develop the transfer potential of enterprises. Based on empirical data, it has been proven that trading enterprises that offer new technologies and innovative solutions gain the authority of reliable and sustainable market players. Examples of successful adherence to the selected principles allow us to claim that thanks to them, enterprises achieve success in the market and gain certain competitive advantages. However, ignoring these principles can lead to loss of market position and loss in competition. Therefore, the formation and development of transfer potential by trade enterprises is a set of processes that allow trade enterprises to be successful and effective in competition. Not only the success of individual projects implemented by enterprises, but also the overall competitiveness of enterprises and their stability on the market depends on the careful adherence to the selected principles.

Ключові слова: трансферний потенціал, торговельне підприємство, конкуренція, розвиток, принципи формування.

Key words: transfer potential, trade enterprise, competition, development, principles of formation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні, практично усі суб'єкти підприємницької діяльності мають трансферні відносини. Велика кількість вхідних і вихідних потоків інформації, фінансових і матеріальних ресурсів і виробництво готової продукції постають предметом задоволення економічних інтересів будь якої організації. Відповідно до цього підприємство стикається з появою досить великої кількості трансферних систем, за допомогою, яких уможлиблюється легітимна, безпечна, економічно вигідна взаємодія суб'єктів господарювання. Однак, як показує досвід, підприємство володіючи цими системами і можливістю доступу до достовірної інформації про умови їхнього використання є необхідною, але не достатньою умовою для успішного розвитку організації. Саме тому вдалий вибір принципу формування та розвитку трансферного потенціалу торговельного підприємства стає актуальним та важливим.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Велика кількість наукових досліджень, які торкаються проблем трансферного потенціалу торгового підприємства друкуються не тільки в Україні, а й у всьому світі. Якщо поглянути на дослідження іноземних науковців [1—7], які приділили велику кількість наукових праць, які торкаються дослідження поняття "трансфер" слід виділити Д. Маурі, Дж. Окслі, Б. Сільверман, А. Інзельт, С. Манчіні, J.L.C. Гонсалес, Дж. Хілтон, Н. Мілосавлевич, О. Шварова, К.-А. Двітя, Я.-А. Алі, Лу. Давей, Л. Коуї, Б. Боузман, В. Меріндоль, Е. Галліє, І. Капдевіла.

А серед вітчизняних науковців [8—15], які досліджують поняття трансфер технологій, трансферний розвиток, реалізація трансферного потенціалу та інших суміжних тем, можна віднести: Є. Беспалий, А. Грищенко, К. Іванова, П. Мельник-Мельников, Т. Пятчаніна, А. Огородник, М. Мазур, О. Кам'янська, О. Смоляр, Ю. Зятдінов, А. Воронін, О. Примаков, І. Варламов, О. Дума, О. Розгон.

Однак, на сьогодні, в науковій літературі в достатній мірі не проаналізовано та обгрунтовано вибір принципів формування та розвитку трансферного потенціалу підприємства.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою написання статті є визначення та теоретичні обгрунтування принципів формування, розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування та розвиток трансферного потенціалу є етапами розвитку торговельних підприємств. Від якості протікання цих етапів залежить ефективність функціонування підприємств, їхня адаптивність до ринкових змін, конкурентоспроможність. Виконані дослідження дозволяють стверджувати, що при формуванні та розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств доцільно керуватись низкою принципів, зокрема таких, як: 1. Спрямованість на потреби клієнта. 2. Налагодження співпраці з партнерами. 3. Розвиток внутрішніх ресурсів. 4. Збереження та накопичення знань. 5. Постійне оновлення продукту та послуг. 6. Формування інноваційного середовища. 7. Ефективне управління проектами. 8. Створення відкритого середовища для співпраці із бізнес-партнерами.

Принцип "спрямованість на потреби клієнта" є одним з основних принципів успішного функціонування торговельного підприємства. Його сутність полягає в тому, що підприємство повинно бути спрямоване на задоволення потреб та очікувань клієнтів. Цей принцип дозволяє підприємству розуміти, які товари та послуги потрібні його клієнтам, що дозволяє створити асортимент продукції, який буде оптимальним для максимального задоволення потреб клієнтів. Реалізація принципу "спрямованість на потреби клієнта" передбачає систематичне вивчення потреб клієнтів (споживачів), здійснення регулярного аналізу ринку, збір та аналіз статистичних даних, що дозволяє підприємству створити оптимальний асортимент продукції

та послуг, що відповідає потребам ринку. Окрім цього, сповідування даного принципу дозволяє підприємству розуміти важливість якості та сервісу, що надається клієнтам. Реалізація даного принципу забезпечує постійне вдосконалення процесів обслуговування та покращення якості продукції, що дозволяє зберегти та приваблювати нових клієнтів. Дотримуючись принципу "спрямованість на потреби клієнта" можливим є ефективне конкурування на ринку та забезпечення стабільного розвитку.

Серед принципів формування та розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств виділено також "налагодження співпраці з партнерами". Його сутність полягає у тому створенні умов для ефективнішого спілкування з партнерами та покращанні партнерських відносин зі стейкхолдерами (постачальниками, клієнтами, конкурентами, державними органами тощо). Сповідування цього принципу дає змогу збільшити обсяг продажів, знизити витрати на закупівлю та збільшити ефективність діяльності підприємства. Налагодження партнерських відносин з постачальниками дозволяє торговельним підприємствам отримати якісні товари за кращими цінами, що може позитивно вплинути на конкурентоспроможність. Залучення клієнтів до процесу розробки нових продуктів дозволяє підприємствам створювати товари, які потребують ринку, та забезпечити їх ефективний продаж. Співпраця з конкурентами може стимулювати інноваційний розвиток та забезпечити додаткові переваги на ринку.

Ігнорування принципу "налагодження співпраці з партнерами" може призвести до недостатньої уваги до партнерів та їх потреб. Наприклад, компанія Nestle, яка активно працює на ринку кавових напоїв, зіткнулася з проблемою у зв'язку зі звинуваченнями у дитячій праці у Колумбії. Це призвело до суттєвого зниження репутації компанії та збитків у бізнесі. Якщо компанія не буде дотримуватися принципу налагодження співпраці з партнерами, це може призвести до небажаних наслідків, таких як зниження якості продукції, збитки в бізнесі, а також негативний вплив на репутацію компанії та її стосунки з партнерами.

Щодо принципу "розвиток внутрішніх ресурсів", то він є одним із ключових у формування та розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств. Суть цього принципу полягає в максимальному використанні внутрішніх можливостей підприємства для досягнення успіху на ринку. Розвиток внутрішніх ресурсів забезпечує підвищення кваліфікації персоналу, вдосконалення виробничих процесів, модернізацію обладнання та технологій, підвищення рівня інноваційності та якості продукції.

Ігнорування принципу "розвиток внутрішніх ресурсів" може призвести до недостатньої уваги до потреб підприємства, знизити його конкурентоспроможність та залежність від зовнішніх постачальників і партнерів. Це може призвести до збитків та зниження фінансових показників, а також до зменшення задоволеності клієнтів та репутації бренду. Наприклад: КБ "Ощадбанк" (Україна) довгий час не інвестував у розвиток внутрішніх ресурсів та не підвищував якість своїх послуг, що призвело до втрати клієнтів та зниження прибутку; Olympic Catering — грецька компанія, яка користується кетеринговими послугами. Компанія зосередилася на залученні зовнішніх постачальників, не розвиваючи власні виробничі ресурси, що призвело до збільшення витрат на їхні послуги. Це зменшило конкурентоспроможність компанії та знизило її здатність про-

тостояти іншим гравцям на ринку. Також, через низький рівень внутрішніх ресурсів, компанія не змогла забезпечити якісний рівень кетерингових послуг, що призвело до зниження задоволеності клієнтів і негативного впливу на репутацію бренду; Olympic Airways — грецька авіакомпанія, яка проігнорувала необхідність інвестувати в розвиток своїх власних ресурсів. Це призвело до значних фінансових витрат і негативно вплинуло на її ефективність та конкурентоспроможність. У результаті компанія отримала великі фінансові втрати і була змушена припинити свою діяльність у 2009 році.

Отож, принцип "розвиток внутрішніх ресурсів" є елементом успішної стратегії розвитку торговельних підприємств, який дозволяє підвищити конкурентоспроможність та забезпечити стійкий розвиток підприємства в майбутньому.

Ще одним принципом формування та розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств є принцип "збереження та накопичення знань". Виконані дослідження дозволяють стверджувати, що — цей принцип передбачає створення на підприємстві сприятливого середовища для нагромадження та збереження знань, що сприяє їх подальшому розвитку для досягнення стратегічних цілей та розвитку підприємства. Цей принцип передбачає, що торговельні підприємства повинні створити ефективну систему нагромадження та передачі знань між співробітниками, розвивати навички та можливості працівників, працювати з даними та інформацією, щоб забезпечити успішність підприємства на довгострокову перспективу.

На основі емпіричних даних є підстави стверджувати, що у сучасному бізнесі, компанії які стикаються із зростаючою кількістю аналітичних даних та різноманітною інформацією не мають іншої альтернативи як перманентно працювати над збереженням, обробкою та раціональним використанням знань. Це необхідно для прийняття оптимальних рішень, розробки нових продуктів та послуг, підвищення якості роботи та забезпечення конкурентних переваг.

Серед принципів формування та розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств виокремлено також принцип "постійне оновлення продукту та послуги". Сутність цього принципу полягає у необхідності постійного вдосконалення продукту або послуги, які пропонуються клієнтам. Це може включити в себе розробку нових функцій, додаткових можливостей, покращення якості та підвищення ефективності продукту чи послуги. Постійне оновлення продукту та послуг дозволяє підприємству підтримувати конкурентну перевагу на ринку, забезпечувати задоволення потреб клієнтів, а також залучати нових клієнтів. Крім того, цей принцип дозволяє торговельним підприємствам зменшувати витрати на підтримку старого продукту або послуги та збільшити загальну прибутковість.

У той же час компанії, які ігнорують цей принцип, можуть стати менш конкурентоспроможними на ринку та втратити своїх клієнтів. Наприклад, компанія Kodak не змогла адаптуватися до цифрової ери. Вона не оновлювала свої продукти, що призвело до занепаду її бізнесу. Інший приклад — компанія Sony, яка не змогла досягти ринку смартфонів та не змогла випустити конкурентоспроможні продукти. Це призвело до падіння її популярності та втрати ринкової частки.

Принципом формування та розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств є також "формування інноваційного середовища".

Сповідування цього принципу вимагає наявності у підприємства культурних інновацій та підтримки співробітників у їхніх креативних пошуках. Формування інноваційного середовища забезпечує відкритість підприємства до змін, постійний пошук нових ідей та прагнення до їх впровадження.

Успішні торговельні підприємства, що сповідують принцип "формування інноваційного середовища", активно вибирають різноманітні технології та інструменти для підтримки інноваційних ідей своїх співробітників. Наприклад, Google відома своєю політикою "20% часу", яка дозволяє працівникам витратити до 20% свого часу на творчі ініціативи. Українська ІТ-компанія SoftServe надає співробітникам можливість виконувати свої проекти та дослідження в рамках внутрішнього "гаражу" та міжнародної програми "Innovation Lab". Південнокорейська компанія Samsung зосереджується на розробці нових технологій та виробництві високоякісних продуктів. У 2019 році Samsung випустив перший варіант смартфона Galaxy Fold, який став революційним у світі мобільних технологій. Крім того, Samsung вивчає нові технології, такі як штучний інтелект, машинне навчання та розпізнавання голосу, щоб розширити свої можливості та підвищити якість своїх продуктів. Ще одним прикладом є компанія LG яка активно займається дослідженнями та розробкою нових технологій у галузі електроніки та домашніх пристроїв. LG працює над розробкою інноваційних технологій, таких як звукові технології, розумні телевізори, розумні домашні системи, енергоефективні технології та інші. Компанія LG також активно співпрацює з університетами та науковими інститутами на предмет дослідження та впровадження нових технологій. Ці компанії демонструють успіх у формуванні інноваційного середовища, зосереджуючись на дослідженні та розробці нових технологій та продуктів.

Черговим принципом формування та розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств є "ефективне управління проектами". Сутність цього принципу полягає у застосуванні систематичного підходу до планування, організації, виконання та контролю проектів з метою досягнення їх максимальної ефективності. Успішне виконання проектів забезпечує використання певних методів та інструментів управління, зокрема, створення плану проекту, виділення ресурсів, планування робочих процесів, контроль виконання робіт та підсумування результатів. За умови ефективного управління проектами торговельного підприємства досягається підвищення продуктивності та покращення якості виконаної роботи, зменшення витрат та термінів її виконання. Із застосуванням принципу "ефективне управління проектами" стає можливим реалізувати складні та масштабні проекти, які можуть бути неможливі без систематичного та наукового підходу до їх виконання. Наприклад, корпорація Boeing успішно виконує проекти з розробки та виробництва літаків на основі системного та наукового підходу до управління проектами. Успіх компанії в значній мірі залежить від своєчасності та раціональності виконання проектних робіт. До інших компаній, які успішно сповідують принцип "ефективне уп-

равління проектами" є компанії Siemens, 3M, та General Electric.

Принципом формування та розвитку трансферного потенціалу торговельних підприємств є також "створення відкритого середовища для співпраці із бізнес-партнерами". Цей принцип передбачає, що ефективне управління бізнесом можливе лише за умови створення відкритого середовища, де кожен учасник бізнесу має можливість обмінюватися ідеями та досвідом з іншими учасниками. Таке середовище дозволяє створити взаємовигідні партнерські відносини та забезпечити ефективне використання ресурсів. Виконані дослідження дозволяють стверджувати, що створення відкритого середовища співпраці включає в себе низку практик, таких як відкрите спілкування між працівниками, обмін знаннями та досвідом, заохочення до реалізації новаторських ідей та ініціатив, створення комунікаційних майданчиків для спілкування з партнерами та клієнтами. Таке середовище підвищує ефективність діяльності торговельних підприємств та їхню конкурентоспроможність.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Формування ефективної системи управління знаннями та навичками дозволяє торговельним підприємствам легко передавати найкращі практики та інновації власним підрозділам і бізнес-партнерам, що працюють на різних ринках. Тобто, створення сприятливого середовища для співпраці та комунікацій дозволяє забезпечити ефективний трансфер знань та інформації. Обґрунтовано, що формування культури інновацій та створення простору для творчості сприяє розвитку нових ідей та технологій. Аргументовано, що створення мережевих зв'язків та партнерств, регулярне залучення нового персоналу з різних країн, забезпечення навчання та підвищення кваліфікації, збір та аналіз даних допомагають розвивати трансферний потенціал підприємств. На основі емпіричних даних доведено, що торговельні підприємства, які пропонують нові технології та інноваційні рішення, завойовують авторитет надійних та стійких ринкових гравців. Приклади успішного сповідання виділених принципів дозволяють стверджувати, що завдяки їм підприємства досягають успіху на ринку та отримують певні конкурентні переваги. Однак ігнорування цих принципів може призвести до втрати позицій на ринку та програшу в конкурентній боротьбі. Отже, формування та розвиток трансферного потенціалу торговельними підприємствами є сукупністю процесів, які дозволяють торговельним підприємствам бути успішними та ефективними в конкурентній боротьбі. Від ретельності сповідання виділених принципів залежить не лише успішність окремих реалізовуваних підприємствами проектів, але й загальна конкурентоспроможність підприємств та їхня стійкість на ринку.

Література:

1. Mowery, D.C., Oxley, J.E., Silverman, B.S., 1996. Strategic alliances and interfirm knowledge transfer. *Strategic Management Journal* 17, 77—91. <https://doi.org/10.1002/smj.4250171108>.
2. Annam?ria Inzelt, Jan Hilton (1999). *Technology Transfer: From Invention to Innovation* <https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-015-9145-4>.

3. Мілосавлевич, Н., Шварова, О. та Коуї, Трансфер технологій у Республіці Молдова 2019—2020, Балтар Сальгадо, Е., Родрігес Мартінес, М., Моска, Дж. та Баско, А.), Офіс публікацій Європейського Союзу, Люксембург, 2021, doi:10.2760/30427, JRC 126057.

4. Barry Bozeman (2000). Technology transfer and public policy: a review of research and theory. *Research Policy*, Volume 29, Issues 4—5, Pages 627—655, [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00093-1](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00093-1).

5. Dwitya K. Amry, Ali J. Ahmad, Dawei Lu. (2021). The new inclusive role of university technology transfer: Setting an agenda for further research. *International Journal of Innovation Studies*, Volume 5, Issue 1, Pages 9-22, <https://doi.org/10.1016/j.ijis.2021.02.001>.

6. Merindol, V., Gallie, E. & Capdevila, I. (2018). Technology-transfer offices and academic open labs as different types of organizational intermediaries in science-society relationships. *Gestion 2000*, 35, 125—144. <https://doi.org/10.3917/g2000.352.0125>.

7. Mancini, S., Gonzalez, J.L.C. (2021). Role of Technology Transfer, Innovation Strategy and Network: A Conceptual Model of Innovation Network to Facilitate the Internationalization Process of SMEs. *Technology and Investment* 12, 82—128. <https://doi.org/10.4236/ti.2021.122006>.

8. Беспалий Є. А. (2022). Вплив кризи на трансфер технологій та інновацій у світовій економіці, Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки, № 4 (67). <http://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/2274>.

9. Грищенко А.А. Транснаціональний фактор у економічному зростанні транзитивних країн. Монографія К.: Видавництво імені М.П. Драгоманова, 2006 — 314 с.

10. Іванова К.Ю. (2020). Інтереси учасників трансферу технологій та механізм їх забезпечення. *Право та інноваційне суспільство*, № 2 (15), DOI 10.37772/2309-9275-2020-2(15)-18.

11. Melnyk-Melnykov, P.G., Piatchanina, T.V., Ohorodnyk, A.N., Mazur M.G. (2019). Analysis of foreign tech transfer offices experience for the effective tech transfer system formation in the Ukrainian scientific institutions. *Science, technologies, innovation*, 62—69. <https://doi.org/10.35668/2520-6524-2019-3-07>.

12. Кам'янська О., Смоляр Л. (2017). Національні системи управління трансфером технологій провідних країн світу. *Ефективна економіка*, № 4 <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5540>.

13. Ziatdinov Y.K., Voronin A.M., Permiakov O.Y., Varlamov I.D. (2015). Pareto-optimal region of mass-trajectory parameters of transformer aviation system. *Modern information technologies in the sphere of security and defence* № 2 (23) https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/30193/1/sit_2_23-2015.pdf

14. Дума О. І. Академічний трансфер технологій: механізми реалізації та європейський досвід. *Ефективна економіка*. 2021. № 11. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9589> (дата звернення: 28.02.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.11.203.

15. Rozghon O., 2022. Technology transfer mechanism and its implementation in the innovation process. *Law and innovations* 22—30. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1\(37\)-3](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1(37)-3).

Reference.

1. Mowery, D.C., Oxley, J.E., and Silverman, B.S. (1996), "Strategic alliances and interfirm knowledge transfer", *Strategic Management Journal*, vol. 17, pp. 77—91.

2. Inzelt, A. фтв Hilton, J. (1999), "Technology Transfer: From Invention to Innovation", *NATO Science Partnership Subseries: 4*, Springer Dordrecht, vol. XIV, pp. 358.

3. Milosavljevic, N., Svarova, O. and Cowie, B. (2021), *Technology Transfer in the Republic of Moldova 2019—2020*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

4. Bozeman, B. (2000), "Technology transfer and public policy: a review of research and theory", *Research Policy*, Vol. 29, pp. 627—655.

5. Dwitya K. Amry, Ali J. Ahmad, and Dawei Lu. (2021), "The new inclusive role of university technology transfer: Setting an agenda for further research", *International Journal of Innovation Studies*, Vol. 5, pp. 9—22.

6. Merindol, V., Gallie, E. and Capdevila, I. (2018), "Technology-transfer offices and academic open labs as different types of organizational intermediaries in science-society relationships", *Gestion 2000*, pp. 125—144.

7. Mancini, S., and Gonzalez, J.L.C. (2021), "Role of Technology Transfer, Innovation Strategy and Network: A Conceptual Model of Innovation Network to Facilitate the Internationalization Process of SMEs", *Technology and Investment*, vol. 12, pp. 82—128.

8. Bepaliy, E. A. (2022), "The impact of the crisis on the transfer of technologies and innovations in the world economy", *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management*", *Naukovi pratsi Mizhrehio-nal'noyi Akademiyi upravlinnya personalom. Ekonomichninauky*, vol. 4 (67).

9. Hryshchenko, A.A. (2006), *Transnatsional'nyy faktor u ekonomichnomu zrostanni tranzytyvnykh krayin [The transnational factor in the economic growth of transitive countries]*, Vyd. im. M.P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine.

10. Ivanova, K.Yu. (2020), "Interests of technology transfer participants and the mechanism of their provision", *Pravo ta innovatsiyne suspil'stvo*, vol. 2 (15).

11. Melnyk-Melnykov, P., Piatchanina, T., Ohorodnyk, A., and Mazur, M. (2019), "Analysis of foreign tech transfer offices experience for the effective tech transfer system formation in the Ukrainian scientific institutions", *Science, technologies, innovation*, pp. 62—69.

12. Kamianska, O. and Smolyar, L. (2017), "National technology transfer management systems of the world's leading countries", *Effective Economy*, vol. 4.

13. Ziatdinov, Y.K., Voronin, A.M., Permiakov, O.Y., and Varlamov, I.D. (2015), "Pareto-optimal region of mass-trajectory parameters of transformer aviation system", *Modern information technologies in the sphere of security and defence*, vol. 2 (23).

14. Duma, O. I. (2021), "Academic technology transfer: implementation mechanisms and European experience", *Efficient economy*, vol. 11.

15. Rozghon, O. (2022), "Technology transfer mechanism and its implementation in the innovation process", *Law and innovations*, vol. 37, pp. 22—30.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2023 р.

УДК 336.1:353 (32)

М. Я. Височанська,
д. е. н., старший дослідник, заступник директора з наукової роботи та інноваційного розвитку, Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2116-9991>
О. Я. Маліновська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5820-3896>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.47

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

М. Vysochanska,
Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Deputy director of scientific work and innovative development, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS
О. Malinowska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration and Business Management, Ivan Franko National University of Lviv

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE STATE MANAGEMENT OF POWER DECENTRALIZATION PROCESSES

Проаналізовано доходи та структуру місцевих бюджетів у розрізі видів надходжень за 2022 р., як показує аналіз, що залишки коштів збільшилися у всіх регіонах України. За рахунок цих ресурсів органи місцевого самоврядування і надалі мають можливість забезпечувати фінансування першочергових потреб на місцевому рівні.

Визначено, що децентралізація влади в рамках державної політики регіонального розвитку є однією з вирішальних реформ в Україні. Проведення цієї реформи свідчить про початок радикальних змін, намагання покращити якість життя громадян і має важливе значення для продовження галузевих реформ. Дійсно, завдяки запровадженню нової системи розподілу влади між центральною та місцевою владою, Україна формує нову систему відносин між різними органами влади та новий баланс стримувань і противаг. Обґрунтовано, що ущільнення адміністративно-територіальної системи та вдосконалення організації влади є важливими під завданнями всебічної реформи децентралізації. Процес делегування повноважень на рівні громади не може обмежуватися наданням адміністративних послуг. Успіх реформи слід закріпити підвищенням ефективності діяльності громад шляхом поглиблення децентралізації на галузевому рівні: у сферах соціального захисту, енергетики, транспорту, участі в безпеці, правоохоронних органах тощо.

Для досягнення цих цілей необхідно використовувати модернізовані методи державного управління, такі як електронне управління, зокрема електронні системи моніторингу та звітності, що дозволять збільшити прозорість та відкритість процесу децентралізації. Важливим аспектом є навчання та підготовка фахівців з державного управління та місцевого самоврядування, щоб забезпечити ефективність та професійність управлінського персоналу. Отже, для успішного проведення децентралізації необхідно забезпечити ефективне державне управління, залучити громадянське суспільство та експертну громадськість до процесу прийняття рішень, використовувати сучасні методи управління та забезпечувати професійну підготовку управлінського персоналу.

The incomes and structure of local budgets were analyzed in terms of types of income for 2022, as the analysis shows that the balance of funds increased in all regions of Ukraine. Due to these resources, local self-government bodies will continue to be able to provide funding for priority needs at the local level.

It was determined that the decentralization of power within the framework of the state policy of regional development is one of the decisive reforms in Ukraine. The implementation of this reform indicates the beginning of radical changes, an effort to improve the quality of life of citizens and is important for the continuation of industry reforms. Indeed, thanks to the introduction of a new system of distribution of power between the central and local authorities, Ukraine is forming a new system of relations between different authorities and a new balance of checks and balances. It is substantiated that consolidation of the administrative-territorial system and improvement of the organization of power are important under the tasks of comprehensive decentralization reform. The process of delegation of powers at the community level cannot be limited to the provision of administrative services. The success of the reform should be secured by increasing the efficiency of community activities by deepening decentralization at the sectoral level: in the areas of social protection, energy, transport, participation in security, law enforcement, etc.

To achieve these goals, it is necessary to use modernized methods of public administration, such as electronic administration, in particular, electronic monitoring and reporting systems, which will increase the transparency and openness of the decentralization process. An important aspect is the education and training of public administration and local self-government specialists to ensure the efficiency and professionalism of management personnel. Therefore, for the successful implementation of decentralization, it is necessary to ensure effective public administration, involve civil society and the expert public in the decision-making process, use modern management methods, and provide professional training of management personnel.

Ключові слова: децентралізація влади, державне управління, самоврядування, місцеві органи влади, субсидіарність, бюджет.

Key words: decentralization of power, state administration, self-government, local authorities, subsidiarity, budget.

ВСТУП

Децентралізація влади — це процес передачі владних повноважень від центральної влади до місцевих органів влади та самоврядування. Україна здійснює децентралізацію в рамках реформи місцевого самоврядування. Для успішної реалізації цих реформ необхідні теоретико-методологічні засади державного управління.

Однією з основних теоретико-методологічних засад державного управління процесами децентралізації влади є забезпечення принципу субсидіарності, згідно з яким рішення повинні прийматися на тому рівні влади, на якому вони можуть бути ефективно здійснені. Це означає, що держава має забезпечувати необхідний рівень фінансування, технічної та методичної підтримки, але при цьому не має замінити місцеві органи влади у їх повноваженнях.

Ще однією важливою теоретико-методологічною засадою є забезпечення прозорості та відкритості процесу децентралізації влади. Це означає, що держава має інформувати громадськість про свої дії та рішення, а також забезпечувати доступ до інформації про витрати коштів з державного бюджету на місцевий розвиток.

Для успішної децентралізації важливо також забезпечити ефективність державного управління. Це можна зробити шляхом визначення чітких критеріїв ефективності та контролю за їх виконанням, забезпеченням взаємодії між центральним та місцевими органами влади, а також залученням громадянського суспільства та експертної громадськості до процесу прийняття рішень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Визначення та обґрунтування шляхів удосконалення державного регулювання процесами децентралізації влади в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Децентралізація влади в рамках державної політики регіонального розвитку є однією з вирішальних реформ в Україні. Проведення цієї реформи свідчить про початок радикальних змін, намагання покращити якість життя громадян і має важливе значення для продовження галузевих реформ. Дійсно, завдяки запровадженню нової системи розподілу влади між центральною та місцевою владою, Україна формує нову систему відносин між різними органами влади та новий баланс стримувань і противаг.

Як показав світовий досвід, успішна реалізація проєктів територіального розвитку, що впроваджуються та реалізуються територіальними громадами, має значний вплив на розвиток економіки регіону та згуртованість країни в цілому. Беручи до уваги необхідність зміцнення суверенітету та згуртованості країни, децентралізацію влади слід оцінювати за такими критеріями: сприяння якості життя, консолідація території, формування почуття спільності в процесах державного будівництва, побудова місцевої ідентичності територіальних громад.

В цьому контексті, реформа децентралізації по праву вважається однією з найуспішніших реформ в Україні з 2014 року. Її успіх базувався на чіткості намірів, оголошених владою та зацікавленості муніципалітетів у розширеній владі, більших ресурсах та можливостях, власних ініціативах щодо розвитку місцевого самоврядування.

Ущільнення адміністративно-територіальної системи та вдосконалення організації влади є важливими під завданнями всебічної реформи децентралізації. Процес делегування повноважень на рівні громади не може обмежуватися наданням адміністративних послуг. Успіх реформи слід закріпити підвищенням ефективності діяльності громад шляхом поглиблення децентралізації на галузевому рівні: у сферах соціального захисту, енергетики, транспорту, участі в безпеці, правоохоронних органах тощо.

Питання про правові взаємовідносини держави і місцевого самоврядування як різновидів публічної влади почало широко обговорюватися в політико-правознавчій думці з другої половини XIX ст. Відомий французький філософ А. Де Токвіль вбачав у самоврядних громадах та асоціаціях громадян механізм реалізації природних прав суспільства на протипагу бюрократизму чиновницького управління, яке він співвідносив виключно із державною організацією [1, с. 236]. Сформульована на основі поглядів А. Де Токвіля теорія прав вільної громади поряд із загальноновизнаними трьома гілками державної влади виділяє ще й четверту гілку — так звану муніципальну.

Будучи самостійними видами публічної влади, державна влада і місцеве самоврядування мають ряд принципових відмінностей. У першу чергу це стосується самого предмету їхньої компетенції. Предмет компетенції держави за змістом являє собою перелік питань, переданих від суспільства до держави, з визначенням по кожному з зазначених питань державних повноважень. У політичній науці є загальноприйнятим, що ці питання не можуть бути вирішені інакше, як через застосування державної влади. Щодо предмету компетенції місцево-

го самоврядування питання не є настільки виясненим. Вважається, що коло питань, підконтрольних органам місцевого самоврядування визначається через надання їм відповідних повноважень державною владою. Таким чином, публічна влада місцевого самоврядування виступає по відношенню до державної влади як вторинна. Однак якщо виходити з концепції погоджувального характеру виникнення державної влади та формування її повноважень через одержання їх від суспільства, то очевидно, що на рівні місцевого самоврядування владні повноваження також мають первинний характер. Саме суспільство визначає, яку частину владних повноважень передати до системи державної влади, а яку до місцевого самоврядування.

Критерієм розподілу цих повноважень згідно європейської концепції децентралізації виконавчої влади є так званий принцип субсидіарності. Згідно з цим принципом здійснення владних повноважень на центральному рівні є недоцільним, якщо вони можуть реалізовуватися на місцевому рівні. Звідси випливає, що публічна влада має здійснюватися на найближчому до населення рівні, а ієрархія прийняття публічно-владних рішень та публічно-владне забезпечення їх реалізації мають диктуватися рівнем суспільного значення проблем, які потребують публічно-владного втручання. Таким чином, місцеве самоврядування має отримувати ті повноваження, які зможе реалізувати самостійно і з найбільшою ефективністю, порівняно з органами державної влади. Як зазначає вітчизняний дослідник Б. Калиновський, в основі принципу субсидіарності лежить можливість заміщення або доповнення ресурсів одного із суб'єктів влади ресурсами іншого, при цьому цей суб'єкт може перебирати на себе функції того, чий ресурси недостатні для їх виконання. Тому необхідно говорити про розподіл владних повноважень у цілому між всіма рівнями публічної влади [2].

Зазвичай децентралізація визначається як передання певних завдань і повноважень державної влади з рівня її центральних органів на нижчий рівень; причому функції, що раніше належали центру, переводяться у завдання та повноваження органів як державної влади нижчого рівня, так і місцевого самоврядування. У науковій літературі прийнято виділяти декілька типів децентралізації:

- адміністративна, при якій місцеві органи влади підзвітні центральним органам влади;
- політична, при якій місцеві органи влади наділені таким обсягом повноважень та відповідальністю, які роблять їх формально незалежними від держави;
- бюджетна, яка пов'язана з передачею на місця ресурсів, необхідних для здійснення переданої влади і відповідальності;
- ринкова, яка забезпечує передачу функцій державних інститутів приватному сектору, включаючи планування та адміністрування [3].

Щоб уникнути плутанини, дослідники рекомендують використовувати поняття "децентралізація" для характеристики відносин між рівнями публічної влади, але не між публічною владою та економічною або соціальною сферою в цілому [4, с. 311], тобто при деяких нюансах пріоритетним бачиться адміністративно-управлінський підхід. Ряд вітчизняних дослідників взагалі описує де-

централізацію державної влади як передачу частини її функцій у сферу недержавного публічного управління. Суб'єктами такого управління називаються або територіальні громади, або професійні об'єднання громадян.

Наприклад, автори дослідження "Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України" Центру політико-правових реформ виділяють такі основні види децентралізації за суб'єктами та сферами впливу:

1) територіальна децентралізація — створення органів публічної адміністрації, які здійснюють урядування в адміністративно-територіальних одиницях самостійно і незалежно від органів державної влади, перебуваючи поза їх ієрархічною системою та підпорядкуванням (тобто органів місцевого та регіонального самоврядування);

2) функціональна децентралізація — визнання самостійних і незалежних спеціалізованих організацій (об'єднання, спілки) суб'єктами владних повноважень із делегуванням їм права здійснювати певний обсяг завдань публічного характеру, зокрема, щодо урядування та виконання відповідних функцій у визначених законодавством сферах суспільного життя та згідно із встановленим порядком;

3) предметна децентралізація — професійне самоврядування як система управлінських взаємовідносин між усіма представниками певної професії, що реалізується визначеною законом представницькою організацією, яка перебуває під наглядом органів державної влади [5, с. 15]. Такої ж точки зору дотримуються цілий ряд авторів, зокрема український правник С. Карабін [6, с. 439].

Разом із тим вітчизняні фахівці в галузі державного управління аргументовано відзначають, що в Україні відсутній реальний суб'єкт місцевого самоврядування — самодостатня територіальна громада, яка б володіла достатніми матеріальними і фінансовими ресурсами та мала б належні внутрішні джерела формування прибуткової частини місцевого бюджету [7, с. 8; 8, с. 3].

Однак при цьому варто пам'ятати, що міжнародний досвід органів місцевого самоврядування засвідчує, що їхня відносна "незалежність" від органів державної влади проявляється (і то частково) лише в межах тих повноважень, які відносяться до їх первісної компетенції. В межах повноважень, делегованих центральними органами влади, орган місцевого самоврядування завжди діє під контролем відповідних державних органів — територіальних державних адміністрацій, префектур тощо.

У багатьох країнах необхідність реформи децентралізації була мотивована різними причинами — від необхідності збільшення державних витрат та вирішення макроекономічних питань (Аргентина, Бразилія, Індія, Нігерія) до використання децентралізації як інструменту сприяння регіональній незалежності з різними культурними етнічними та політичними темами (Канада, Швейцарія, Бельгія, Китай, Ефіопія).

Під час незалежності України було розпочато низку реформ децентралізації у сфері державного управління, але вони мали декларативний характер до 2014 року.

З підписанням угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році було визначено курс на фінансову

децентралізацію. Наприклад, 28 грудня 2014 року Верховна Рада України прийняла український закон "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин" [9], згідно з яким у 2015 році розпочався новий етап фінансової децентралізації.

Збільшення мобільності ресурсів, капіталу, товарів та послуг послабило значення таких факторів, як географічне розташування та територіальна близькість. Традиційні економіко-географічні фактори конкурентоспроможності регіонів, такі як наявність природних ресурсів, робочої сили та енергії, якість накопиченого фізичного капіталу тощо, втрачають своє значення для просторового розвитку. Посилення спроможності регіональних громад ефективно вирішувати значну частину проблем територіального розвитку збільшує інклюзивність місцевої економіки тощо. Це, у свою чергу, зміцнює згуртованість громад та формує консолідовані інтереси територій. Отже, концепція спроможності громади, яка традиційно описується у звичайній адміністративній практиці як наявність достатніх ресурсів та здатності ефективно використовувати державні ресурси, повинна базуватися на інтегрованій характеристиці здатності громади розвиватися стратегічно на основі всіх наявних (централізовані та децентралізовані, державні) та приватні ресурси.

2022 рік показав, наскільки стійким є місцеве самоврядування, яке здатне гідно протистояти будь-яким викликам, зокрема і у фінансовій частині, навіть в умовах воєнного стану. Рік для країни був важким, але органи місцевого самоврядування (ОМС) продемонстрували належну підтримку не тільки силам тероборони, ЗСУ та національної безпеки, але й внутрішньо переміщеним особам, які потребували прихистку. Організація та забезпечення діяльності тероборони, матеріально-технічна допомога ЗСУ, залучення допомоги іноземних партнерів — це ті речі, які ОМС взялися підтримувати із самого початку ганебного вторгнення РФ, забезпечуючи при цьому, постійну підтримку всіх сфер життєдіяльності громадян на місцевому рівні (допомога внутрішньо переміщеним особам, підтримка релокованого бізнесу, організація укриттів, продовження надання послуг на високому рівні). І це все незважаючи на щоденні обстріли. І все це завдяки ефективно проведеної реформі децентралізації, яка дала змогу ОМС отримати автономні, самостійні, належні фінансові ресурси, які відіграли головну роль в протистоянні викликам [10].

Звісно, перші місяці війни досить негативно вплинули на фінансову основу місцевого самоврядування. Крім цього, держава повинна була забезпечити стабільні економічні умови для бізнесу, тому було запроваджено певні податкові пільги, до яких ОМС також повинні були пристосовуватись. І місцеве самоврядування виконало цю задачу на відмінно, адже в подальші місяці уже з власних коштів підтримували бізнес та формували різні програми підтримки суб'єктів господарювання.

Як бачимо на рис. 1., в березні та лютому податкові надходження значно знизились, але вже в травні відновили попередні темпи, нарощуючи обсяги. Трансфертна політика була дещо відкоригована Урядом при внесенні змін до державного бюджету, тому субвенцій з державного бюджету були значно нижчі показників

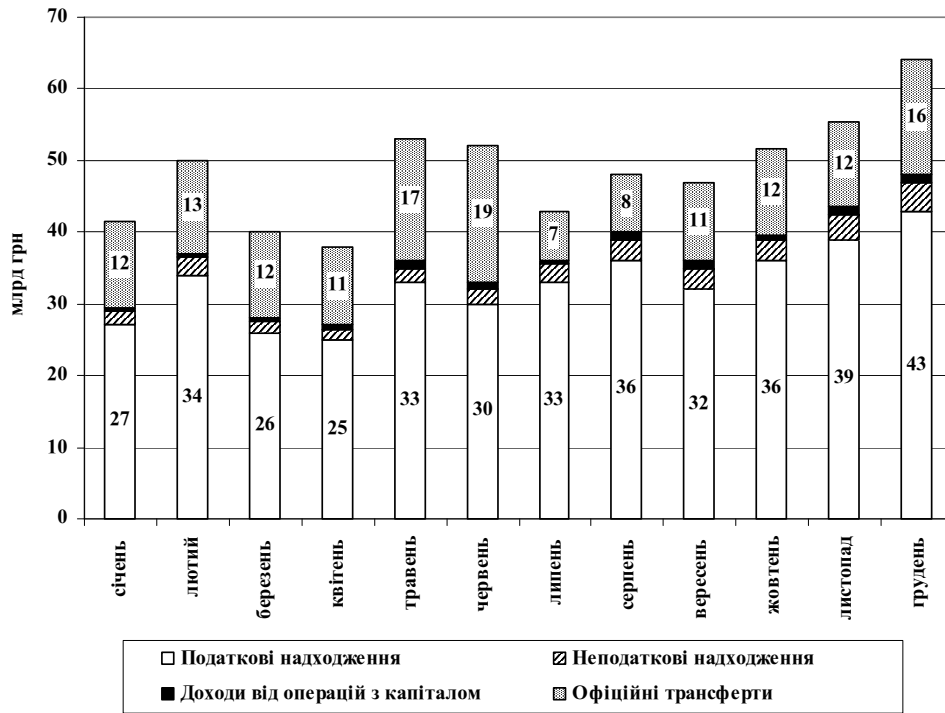

Рис. 1. Доходи місцевих бюджетів у розрізі видів надходжень за 2022 рік (помісячно)

Джерело: [10].

минулого року та коливались від 7 до 19 млрд гривень на місяць.

Загалом за 2022 рік до місцевих бюджетів надійшло 555,1 млрд гривень доходів загального та спеціального фондів. Звісно, що найбільшу питому вагу склали податкові надходження 393,5 млрд грн, або 70,9 % всіх надходжень. Офіційні трансферти склали майже 25 %, тобто четверту частину всіх надходжень (рис. 2).

Розглядаючи помісячну динаміку надходжень місцевих бюджетів в порівнянні із відповідними періодами

минулих років, простежується значне падіння в березні-квітні та відновлення темпів зростання, починаючи з травня. Також помітно, що надходження в березні-квітні впали нижче рівня минулого року, але не нижче 2019 року, на відміну від впливу пандемії в 2020 році, коли надходження в квітні опустились нижче 2018 року. Відслідковуються також вагомі темпи росту в 2022 році, після відновлення ділової активності [10].

При цьому, зважаючи, що сектор безпеки та оборони належить до повноважень держави, на нижчена-

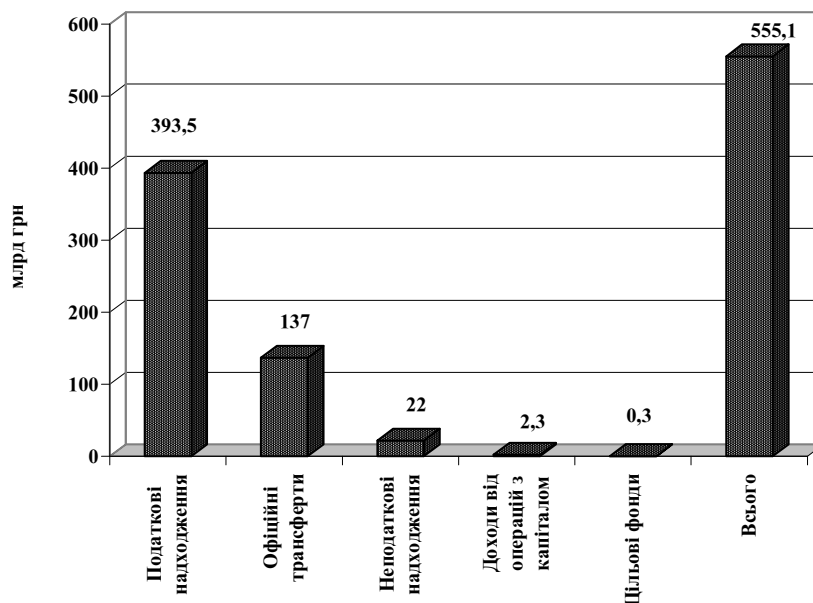

Рис. 2. Структура доходів місцевих бюджетів у 2022 році за видами надходжень

Джерело: [10].

веденому графіку простежується значне зростання видаткової частини державного бюджету. Натомість місцеві бюджети не зазнали таких коливань відносно державного бюджету. Дефіцит державного бюджету в листопаді сягав максимальних за всю історію розмірів (більше 170 млрд грн на місяць). Загальний показник по місцевих бюджетах протягом року (окрім грудня) був у додатному значенні. Загалом по 2022 року місцеві бюджети виконані із профіцитом, на відміну від державного бюджету. Якщо не брати до уваги кредитування та фінансування, обсяг доходів місцевих бюджетів за 2022 рік перевищив обсяг видатків на 70,8 млрд гривень. Натомість в державному бюджеті таке значення від'ємне та складає — 918,0 млрд гривень [10].

Але зараз постає чимало наступних викликів: врегулювання дисбалансів між рівнями розвитку різних громад, забезпечення стабільного розвитку, відновлення пошкодженої інфраструктури, чітке розмежування повноважень між всіма рівнями, підтримка демократичності прийняття рішень.

Звісно, в галузевому розрізі найбільшим є обсяг видатків на оборону, слідом за ним — соціальне забезпечення, порядок і безпека та загальнодержавні функції. Житлово-комунальне господарство в повній мірі забезпечується за рахунок власних коштів місцевих бюджетів. Найбільшим напрямом фінансування з місцевих бюджетів залишається освіта як делеговане повноваження.

Перші місяці війни виявились для місцевого самоврядування справжнім випробуванням, яке вони пройшли та показали, що здатні гідно протистояти будь-яким загрозам та перешкодам. Реформа децентралізації показала справжній результат міцності фінансової основи територіальних громад та їхню здатність швидко адаптуватися до ситуації.

Громади, де не велися бойові дії, змогли гідно прийняти внутрішньо-переміщених осіб, забезпечити їх належною інфраструктурою та наданням публічних послуг на відповідному рівні. Крім цього, надходження до місцевих бюджетів в громадах, які не постраждали від військової агресії росії, дозволили наповнювати єдиний казначейський рахунок в умовах війни. І навіть з урахуванням значних податкових пільг громади зуміли наповнювати свої бюджети на рівні минулого року і відновити зростання.

З року в рік бюджети територіальних громад показують найвищі показники приросту надходжень, що лише вкотре підтверджує ефективність проведених реформ та результативність на місцевому рівні. Перебравши на себе повноваження районного рівня, територіальні громади показали, що здатні ефективно розпоряджатися та нарощувати отримані фінансові ресурси.

За 2022 рік (станом на 01.01.2023 р.) Кабінет Міністрів України забезпечив перерахування міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам в обсязі 137 млрд грн, що становить 78,5 % від передбачених розписом асигнувань, зокрема [10]:

— базову дотацію перераховано в сумі 16,3 млрд грн, або 100 % до розпису асигнувань;

— освітню субвенцію перераховано в сумі 96,6 млрд грн, або 100 % до розпису.

У грудні 2022 року місцеві бюджети отримали 14,4 млрд грн трансфертів.

Також у розпорядженні органів місцевого самоврядування у 2022 році залишилась реверсна дотація в обсязі 9,3 млрд грн, яку не перераховано до державного бюджету в умовах воєнного часу.

При цьому, внаслідок змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590 "Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану" у 2023 році реверсна дотація не вилучатиметься виключно у місцевих бюджетах території, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих, згідно з переліком, затвердженим Мінреінтеграції.

Залишки коштів на рахунках місцевих бюджетів та бюджетних установ за загальним і спеціальним фондами за січень-грудень 2022 року збільшились на 60,2 млрд грн і, станом на 01.01.2023 року, становлять 116,6 млрд грн [10].

Залишки коштів збільшились у всіх регіонах України. За рахунок цих ресурсів органи місцевого самоврядування і надалі мають можливість забезпечувати фінансування першочергових потреб на місцевому рівні.

Для досягнення цих цілей необхідно використовувати модернізовані методи державного управління, такі як електронне управління, зокрема електронні системи моніторингу та звітності, що дозволять збільшити прозорість та відкритість процесу децентралізації.

Також важливим аспектом є навчання та підготовка фахівців з державного управління та місцевого самоврядування, щоб забезпечити ефективність та професійність управлінського персоналу.

Узагальнюючи, для успішної децентралізації влади необхідно забезпечити ефективне державне управління, залучити громадянське суспільство та експертну громадськість до процесу прийняття рішень, використовувати сучасні методи управління та забезпечувати професійну підготовку управлінського персоналу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, основні шляхи удосконалення процесів децентралізації влади в Україні: створити прозорий пакет заходів, що інформує про всі аспекти процесу децентралізації; розробити національну стратегію агломерації для збільшення кількості об'єднаних територіальних громад з міст обласного значення та сільських поселень; забезпечення та формулювання кадрової політики на національному рівні, спрямованої на безпосереднє навчання висококваліфікованих менеджерів та їх резервів для роботи в інтегрованих громадах, включаючи сільські райони; розробка ресурсів для побудови нової методології прийняття управлінських рішень, ефективного використання ресурсів на основі стратегічного бачення майбутніх вигод; встановлення чіткого та прозорого механізму розмежування бюджетів громади та існуючих районних бюджетів центральними органами влади, тобто Кабінетом Міністрів України; внести зміни в медичну та освітню реформи з урахуванням інтересів місцевих громад.

Література:

1. Токвиль Алексис. Демократія в Америці: Пер. с франц. / Предисл. Гарольда Дж. Ласки. М.: Прогресс, 1992. 554 с.

2. Калиновський Б. Значення принципу субсидіарності для демократизації інституційної системи поділу влади в Україні. Маєв URL: http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_9/Kalynovsky

3. Трофимова І.Н. Трансформація отношений центральної і місцевої влади в процесі децентралізації управління (опыт европейских стран). URL: http://arsadministrandi.com/article/Trofimova_2011_2.pdf.

4. Decentralization and local democracy in the world: first global report by United Cities and Local Governments, 2008. Barcelona: United Cities and Local Governments, 2009. 368 p.

5. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. К., Москаленко О. М., 2012. 212 с.

6. Карабін Т.О. Проблеми децентралізації виконавчої влади в Україні та можливі напрями їх вирішення. Форум права. 2012. № 4. С. 439—444.

7. Рильська В.В. Механізм взаємодії між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в аспекті децентралізації влади. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2014. — № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Ttpdu_2014_2_26.pdf.

8. Рябченко О.П. Єдність та розподіл влад у системі органів державної влади в Україні. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2000. № 1 (10). С. 3—11.

9. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи між бюджетних відносин: Закон України від 28 грудня 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.

10. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105#:~:text=%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC%20%D0%B7%D0%B0%202022%20%D1%80%D1%96%D0%BA%20%D0%B4%D0%BE,70%2C9%25%20%D0%B2%D1%81%D1%96%D1%85%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8C>.

References:

1. Tocqueville, A. (1992), *Demokratiia v Amerike* [Democracy in America], Progress, Moscow, Russia.

2. Kalynovskyi, B. (2005), "The significance of the subsidiarity principle for democratization of the institutional system of power separation in Ukraine", available at: http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_9/Kalynovsky (Accessed 4 March 2023).

3. Trofimova, I.N. (2011), "Transformation of central and local government relations in the process of decentralization of management (experience of European countries)", *Ars administrandi*, vol. 2, pp. 80—91.

4. United Cities and Local Governments (2009), *Decentralization and local democracy in the world: first global report*, United Cities and Local Governments, Barcelona.

5. Borislavska, O.M., Zaverukha, I.B. and Shkolyk, A.M. (2012), *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeyskykh krain ta perspektyvy Ukrainy* [Decentralization of public power: experience of European countries and prospects for Ukraine], Moskalenko O. M., Kyiv, Ukraine.

6. Karabin, T.O. (2012), "Problems of decentralization of executive power in Ukraine and possible directions for their solution", *Forum prava*, vol. 4, pp. 439—444.

7. Ryl'ska, V.V. (2014), "Mechanism of interaction between local executive authorities and local self-government bodies in the aspect of power decentralization", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Ttpdu_2014_2_26.pdf (Accessed 4 March 2023).

8. Riabchenko, O.P. (2000), "Unity and distribution of power in the system of state power bodies in Ukraine", *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu*, vol. 1 (10), pp. 3—11.

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), *Law of Ukraine "On amendments to the Budget Code of Ukraine regarding the reform of interbudgetary relations"*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19> (Accessed 4 March 2023).

10. Decentralization.gov.ua. (2022), "Analysis of local budget implementation for 2022", available at: <https://decentralization.gov.ua/news/16105#:~:text=%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC%20%D0%B7%D0%B0%202022%20%D1%80%D1%96%D0%BA%20%D0%B4%D0%BE,70%2C9%25%20%D0%B2%D1%81%D1%96%D1%85%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8C>. (Accessed 4 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 02.05.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 338.48

*В. В. Джинджоян,**д. е. н., професор, професор кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0296-4092>*А. Р. Воронцов,**здобувач вищої освіти, ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-0007-8275>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.54

ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ ПОВІТРЯНОГО ТРАНСПОРТУ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

V. Dzhyndzhoian,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Dnipro Humanitarian University

A. Vorontsov,

Student of higher education, Dnipro Humanitarian University

DETERMINING THE ROLE OF AIR TRANSPORT IN TOURIST ACTIVITIES

У статті розглянуто важливість зростаючої ролі повітряного транспорту в індустрії туризму, як елементу сприяння економічному розвитку, культурному обміну та міжнародним відносинам. Відзначено яким чином забезпечується більша доступність подорожей між різними країнами, взаємодія та спілкування між людьми різних культур і походження. Уточнено роль повітряного транспорту в туристичній діяльності, а саме, яким чином повітряний транспорт надає позитивного поштовху для розвитку міжнародного туризму. Доведено, що вплив на міжнародний туризм здійснюється через доступність та швидкість. Повітряний транспорт забезпечує доступ до віддалених пунктів призначення, до яких інакше важко дістатися. Визначено, що літаки різного призначення можуть дістатися до будь-якої точки призначення набагато скоріше, ніж іншими видами транспорту, що робить подорож зручнішою та менш трудомісткою. Виявлено, що повітряний транспорт створив можливості для працевлаштування в індустрії туризму.

The article examines the importance of the growing role of air transport in the tourism industry as an element of promoting economic development, cultural exchange and international relations. It was noted how greater accessibility of travel between different countries, interaction and communication between people of different cultures and origins is ensured. By providing greater accessibility and facilitating travel between different countries, air transport facilitates interaction and communication between people of different cultures and backgrounds. This can lead to an exchange of ideas, cultures and values, contributing to greater understanding of different points of view and creating a more harmonious and tolerant world. It should be emphasized that air transport plays a crucial role in the development of tourism, and its ability to provide accessibility, speed and convenience has opened up new markets for tourism and allowed travelers to explore a wider range of destinations. One of the most important advantages of air transport is its ability to provide access to remote and remote destinations. Air transport enables tourists to reach their destinations quickly and efficiently, even in areas with limited infrastructure or difficult terrain. This opened up new

markets for tourism and allowed tourists to explore a wider range of destinations. The role of air transport in tourist activities is specified, namely, how air transport provides a positive impetus for the development of international tourism. Air transport is the fastest mode of transport, allowing tourists to reach their destination quickly and efficiently. This is especially important for business trips or short trips where time is of the essence. In addition, the availability of a wide selection of flight options and schedules allows tourists to plan their trips according to their schedules and preferences. It has been proven that the influence on international tourism is carried out through accessibility and speed. Air transport provides access to remote destinations that are otherwise difficult to reach. The availability of air transport can make destinations more accessible and attractive to visitors, contributing to economic growth and generating income for local communities. It has been determined that airplanes for various purposes can reach any destination much faster than other modes of transport, making travel more convenient and less time-consuming. Air transport has been found to have created employment opportunities in the tourism industry and stimulated the development of other tourism-related industries such as hospitality, transport and entertainment.

Ключові слова: індустрія туризму, міжнародний туризм, напрямки сполучень, підвищення конкурентоспроможності, повітряний транспорт, туристичні потоки.

Key words: tourism industry, international tourism, directions of connections, increasing competitiveness, air transport, tourist flows.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для України, як і для багатьох країн світу повітряний транспорт має багато в чому вирішальне значення щодо розвитку туризму. Однією з ключових переваг авіаперельотів є те, що вони можуть швидко й ефективно перевозити туристів на великі відстані. Це дозволило людям подорожувати в місця, куди раніше було важко або неможливо дістатися. Крім того, наявність авіатранспорту зробила подорожі зручнішими та доступнішими, зробивши їх можливими для більш широкого кола людей. В авіаційній промисловості прямо чи опосередковано працює значна кількість людей, включаючи пілотів, бортпровідників, персонал аеропортів, турагентів і туроператорів. Це, у свою чергу, створює мультиплікативний ефект, стимулюючи економічну активність у суміжних галузях, таких як готельний бізнес, виробництво продуктів харчування та напоїв, роздрібна торгівля, фінанси тощо. Разом з цим, для України окремо так і для Європейського регіону в цілому питання поліпшення ситуації з авіатранспортом залишається доволі дискусійною, тому дослідження впливу повітряного транспорту на розвиток міжнародного туризму є досить актуальним на сьогодні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблем розвитку міжнародного туризму приділено багато уваги з боку таких науковців як: О.В. Алейнікова, В.Г. Андрійчук, Л.М. Березіна, В.Г. Бодров, В.М. Бондаренко, Н.В. Бондарчук, Н.М. Васильєва, М.В. Газуда, М.В. Гладій, О.С. Головачова, Л.В. Дейнеко, Ж.В. Дерій, М.Я. Дем'яненко, О.А. Джусов, О.А. Єрмоленко, У.В. Іванюк, Д.Ф. Крисанов,

А.В. Ключник, М.Ф. Крапивко, А.С. Лисецький, М.А. Лендел, І.Л. Сазонець. Однак аспекти впливу повітряного транспорту на розвиток міжнародного туризму дослідженні не в повній мірі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення ролі повітряного транспорту в туристичній діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Повітряний транспорт є важливою складовою індустрії туризму, відіграючи важливу роль у полегшенні подорожей і дозволяючи туристам досліджувати різні напрямки. Зі зростанням індустрії туризму повітряний транспорт стає все більш важливим для сприяння економічному розвитку, культурному обміну та міжнародним відносинам. Однією з найважливіших переваг повітряного транспорту є його здатність забезпечувати доступ до віддалених і віддалених пунктів призначення. Повітряний транспорт дає змогу туристам швидко й ефективно діставатися до місць призначення навіть у районах із обмеженою інфраструктурою чи складним рельєфом. Це відкрило нові ринки для туризму та дозволило туристам досліджувати ширший спектр напрямків [13]. Крім доступності, повітряний транспорт також забезпечує швидкість і зручність. Повітряний транспорт є найшвидшим видом транспорту, що дозволяє туристам швидко та ефективно дістатися до місця призначення. Це особливо важливо для ділових поїздок або коротких поїздок, де час має важливе значення. Крім того, наявність широкого вибору варіантів рейсів і розкладів дозволяє туристам планувати свої поїздки відповідно до своїх розкладів і вподобань [1].

Повітряний транспорт також відіграє вирішальну роль у сприянні розвитку туризму. Наявність повітряного транспорту може зробити напрямки доступнішими та привабливішими для відвідувачів, сприяючи економічному зростанню та створюючи дохід для місцевих громад. Повітряний транспорт також може надати можливості працевлаштування та стимулювати розвиток інших пов'язаних із туризмом галузей, таких як гостинність, транспорт та розваги [2].

Не можна недооцінювати роль повітряного транспорту в розвитку культурного обміну та міжнародних відносин. Забезпечуючи більшу доступність і сприяючи подорожам між різними країнами, повітряний транспорт сприяє взаємодії та спілкуванню між людьми з різних культур і походження. Це може призвести до обміну ідеями, культурами та цінностями, сприяючи більшому розумінню різних точок зору та створенню більш гармонійного та толерантного світу. Слід підкреслити, що повітряний транспорт відіграє вирішальну роль у розвитку туризму, а його здатність забезпечувати доступність, швидкість і зручність відкрила нові ринки для туризму та дозволила мандрівникам досліджувати ширший спектр напрямків [12]. Роль повітряного транспорту в сприянні розвитку туризму, культурного обміну та міжнародних відносин є критично важливою та підкреслює важливість постійних інвестицій в інфраструктуру та послуги повітряного транспорту [11]. З'являється необхідність уточнення ролі повітряного транспорту в туристичній діяльності, тобто з'ясувати, яким чином повітряний транспорт може дати позитивний поштовх для розвитку міжнародного туризму. Для вирішення цього питання нами було узагальнено наступні аспекти, що за нашою думкою відображають як саме повітряний транспорт може впливати на міжнародний туризм.

По-перше, це доступність. Повітряний транспорт забезпечує доступ до віддалених пунктів призначення, до яких інакше було б важко дістатися. Це дозволяє туристам відвідати різноманітні напрямки та відчути різні культури та ландшафти. Повітряний транспорт і повітряне сполучення стали основоположним елементом розвитку міжнародного туризму. Легкість і швидкість авіаперельотів змінили індустрію туризму, дозволивши людям досліджувати місця, які колись були недоступні. Перш за все, повітряний транспорт дав змогу напрямкам залучати туристів з усього світу. Літаки різного призначення можуть дістатися до будь-якої точки призначення за частку часу, який знадобився б іншим видам транспорту, що робить подорож зручнішою та менш трудомісткою. Це означає, що напрямки можуть рекламувати себе ширшій аудиторії, що призвело до збільшення кількості туристів. Крім того, повітряний транспорт дозволив деяким країнам урізноманітнити свої туристичні пропозиції, такі як пригодницький, культурний та екологічний туризм, щоб задовольняти більш широкому колу відвідувачів [3].

Також, повітряний транспорт призвів до зростання індустрії туризму. Зручність авіаперельотів дозволила туристам відвідати кілька напрямків за короткий проміжок часу, що призвело до створення більшої кількості туристичних маршрутів. Наприклад, туристи можуть дістатись в таке місто-центр, як Дубай, а потім здійснити пересадку в інших пунктах призначення регіону, такі

як Абу-Дабі, Маскат або Доха. Це створило більше можливостей для туристів досліджувати різні напрямки, що призвело до збільшення попиту на авіаквитки, житло та туристичні послуги [4].

Крім того, повітряний транспорт створив можливості для працевлаштування в індустрії туризму. Зростання індустрії туризму призвело до збільшення робочих місць у різних секторах, таких як транспорт, гостинність та туристичні послуги. Це позитивно вплинуло на місцеву економіку багатьох напрямків, створивши нові робочі місця та підвищивши загальну економіку. Це дозволило напрямкам рекламувати себе ширшій аудиторії, урізноманітнити свої туристичні пропозиції та створити більше можливостей для працевлаштування. Зручність і швидкість авіаперельотів змінили індустрію туризму, дозволивши людям досліджувати світ і створити економічні можливості для багатьох країн.

По-друге, це швидкість. Повітряний транспорт є найшвидшим видом транспорту, що дозволяє туристам швидко та ефективно дістатися до місця призначення. Це особливо важливо для коротких поїздок або ділових поїздок, де час має важливе значення. Розвиток високошвидкісного повітряного транспорту справив глибокий вплив на міжнародний туризм. Завдяки швидшому та ефективнішому авіасполученню час у дорозі скорочується, що полегшує людям відвідування різних місць у всьому світі. Це призвело до сплеску міжнародного туризму, оскільки все більше людей можуть подорожувати далі та частіше. Повітряний транспорт також зробив подорожі доступнішими. Зі зростанням конкуренції між авіакомпаніями ціни на авіаквитки стали більш конкурентоспроможними, тому людям було легше дозволити собі авіаперельоти. До того ж, повітряний транспорт також допоміг сприяти культурному обміну та взаєморозумінню між країнами. Оскільки все більше людей подорожують між різними країнами, вони знайомляться з новими культурами та способами життя, що сприяє кращому розумінню та оцінці різних звичаїв і традицій. Загалом, розвиток високошвидкісного повітряного транспорту відіграв важливу роль у зростанні та розвитку міжнародного туризму. Скорочуючи час у дорозі, роблячи подорожі доступнішими та сприяючи культурному обміну та взаєморозумінню, це допомогло створити нові можливості для туристичного бізнесу та сприяло зростанню економік у всьому світі. Загалом у туризмі зростають інші види повітряного транспорту, які представлено на рис. 1.

Визначаючи роль повітряного транспорту для міжнародного туризму вище ми визначили основні переваги на мікрорівні, тобто для саме туристів. Нижче нами наведено складові ролі повітряного транспорту для міжнародного туризму як індустрії. Тобто як саме повітряне сполучення з іншими країнами може надати численні переваги туристичній галузі країни. Нижче деякі з ключових переваг на макрорівні [10].

Збільшення кількості прибуттів туристів. Міцне повітряне сполучення з іншими країнами може призвести до збільшення кількості прибуттів туристів, оскільки це полегшує людям подорож до країни. Туристи можуть швидко та легко забронювати авіаквитки та відвідати країну, що може сприяти збільшенню загальної кількості відвідувачів. Покращена доступність. Міцне

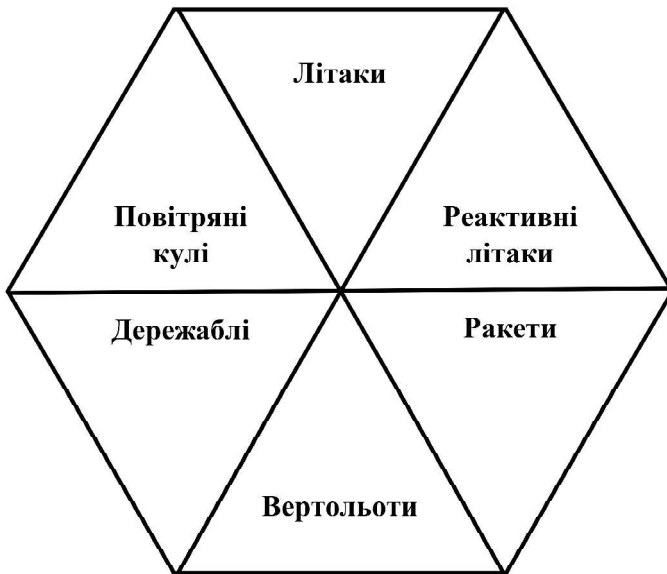

Рис. 1. Різновиди видів повітряного транспорту, які використовують під час туристичних подорожей

Джерело: [5; 6].

повітряне сполучення також може покращити доступність віддалених або маловідвідуваних районів країни. Це може сприяти розвитку сталого туризму, оскільки заохочує туристів досліджувати різні регіони та зменшує тиск на популярні туристичні точки. Економічні вигоди. Процвітаюча індустрія туризму може забезпечити значні економічні вигоди для країни, включаючи створення робочих місць, збільшення доходів та покращення інфраструктури. Міцне повітряне сполучення може сприяти зростанню індустрії туризму, оскільки це полегшує туристам відвідувати країну та витратити гроші в країні. Підвищення конкурентоспроможності. Міцне повітряне сполучення також може допомогти туристичній галузі країни залишатися конкурентоспромож-

ною на світовому ринку. Оскільки все більше країн розвивають свою індустрію туризму, важливо забезпечити легкий і зручний доступ до вашої країни, щоб залучити відвідувачів [6; 8].

Отже, в процесі уточнення ролі повітряного транспорту в туристичній діяльності ми дійшли наступних висновків. На мікрорівні, роль повітряного транспорту полягає у таких аспектах як доступність, швидкість та зручність. Тобто для окремого туриста авіаційний транспорт допомагає швидко та зручно дістатись тих місць до яких він би не зміг дістатися іншими видами транспорту [7].

Загалом міцне повітряне сполучення з іншими країнами є важливим компонентом процвітаючої індустрії туризму. Це допомагає збільшити кількість туристів, покращити доступність, забезпечити економічні вигоди та забезпечити конкурентоспроможність на світовому ринку [14]. Узагальнення ролі повітряного транспорту в туристичній діяльності на макро- та мікро- рівнях представлено на рис. 2.

На макрорівні, тобто на рівні країни повітряне сполучення з іншими країнами може принести значну користь індустрії туризму країни. Це може допомогти залучити більше відвідувачів, отримати більше доходу та рекламувати країну як місце для туристів з усього світу. Добре налагоджене повітряне сполучення з іншими країнами означає, що туристи можуть легко дістатися до країни, що може збільшити кількість відвідувачів. Коли відвідувачі можуть легко подорожувати до країни, вони, швидше за все, розглядатимуть її як пункт призначення для своєї наступної подорожі. Крім того, туристи можуть залишитися довше або витратити більше грошей у країні, знаючи, що вони можуть легко повернутися додому, коли їм буде потрібно.

Добре організоване повітряне сполучення може призвести до збільшення доходів для індустрії ту-

Рис. 2. Узагальнення ролі повітряного транспорту в туристичній діяльності на макро та мікро рівнях

Джерело: [8; 9].

ризму. Коли в країну приїжджає більше відвідувачів, вони витрачають гроші на проживання, їжу, транспорт і діяльність, що може сприяти економіці. У свою чергу, це може призвести до збільшення інвестицій в індустрію туризму, оскільки підприємства бачать потенціал для зростання та розширення. На останок на основі узагальнень наявних теоретичних матеріалів виявлено, що гарне повітряне сполучення може сприяти популяризації країни як місця призначення для туристів. Коли авіакомпанії та туристичні компанії пропонують регулярні та зручні рейси до країни, це може підвищити авторитет країни та її помітність у туристичній галузі. Це може призвести до більшої реклами та маркетингу, що може залучити ще більше туристів.

Література:

1. Войтович Л. В. Проблеми та перспективи розвитку авіаційного туризму в Україні. Вісник Національного технічного університету України "КПІ". Туризм, готельно-ресторанна справа та сервіс. 2019. Вип. 13. С. 86—92.
2. Гавриленко О. В. Повітряний транспорт як фактор розвитку міжнародного туризму. Економіка та управління. 2018. № 3. С. 73—77.
3. Гончаренко О. Основні пріоритети розвитку туристичної індустрії в Україні в умовах зростання авіаційного транспорту. Актуальні проблеми туризму та готельно-ресторанної справи. 2018. Вип. 1. С. 59—63.
4. Григоренко Т. О. Розвиток авіаційного транспорту як фактор розвитку туризму в Україні. Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія "Економіка". 2017. Т. 22. Вип. 1. С. 59—65.
5. Гуменюк Н. О. Авіаційний транспорт у туристичній галузі: тенденції розвитку та інноваційні технології. Туризм: теорія і практика. 2020. № 3 (14). С. 32—38.
6. Дерев'яно В. А. Інноваційні підходи до розвитку туризму в Європі за допомогою повітряного транспорту. Туризм: розвиток, проблеми, перспективи. 2020. № 2. С. 15—19.
7. Джинджоян В. В., Боровська О. Г. Ключові закономірності трансформації процесів в туристичній індустрії. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 2. С. 33—37.
8. Дубинська Л. Правове регулювання повітряного транспорту в Україні. Право та державне управління. 2017. № 3. С. 20—24.
9. Ковальова І. Ю. Інноваційні технології у повітряному транспорті як складова розвитку туристичної галузі. Інноваційна економіка. 2019. № 5 (67). С. 41—46.
10. Колесник І. М. Аналіз впливу авіаційного транспорту на розвиток туризму в Європі. Економічні науки. 2019. № 2 (59). С. 70—75.
11. Мороз Н. О. Інноваційні рішення у повітряному транспорті як фактор розвитку туризму. Економіка та право. 2019. № 3. С. 107—111.
12. Торяник В. М., Джинджоян В. В., Приз О. В. Інноваційно-інвестиційні тренди у міжнародному бізнесі. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 22. С. 5—9.
13. Sardak S., Dzhyndzhoian V. and Samoilenko A. (2016). Global innovations in tourism. Innovative Marketing, Vol 3, no.12, pp. 45—50.

14. Офіційний сайт UNWTO (2023), "Global and regional tourism performance". URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/global-and-regional-tourism-performance> (дата звернення 20 березня 2023 року).

References:

1. Voytovych, L.V. (2019), "Problems and prospects for the development of aviation tourism in Ukraine", Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "KPI", Serii "Turizm, hotel'no-restoranna sprava ta servis", vol. 13, pp. 86—92.
2. Gavrylenko, O.V. (2018), "Air transport as a factor in the development of international tourism", Ekonomika ta upravlinnia, vol. 3, pp. 73—77.
3. Honcharenko, O. (2018), "The main priorities of the development of the tourism industry in Ukraine in the conditions of the growth of air transport", Aktual'ni problemy turizmu ta hotel'no-restoranoi spravy, vol. 1, pp. 59—63.
4. Grigorenko, T.O. (2017), "The development of air transport as a factor in the development of tourism in Ukraine", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I.I. Mechnykova. Serii "Ekonomika", vol. 22, pp. 59—65.
5. Humenyuk, N.O. (2020), "Aviation transport in the tourism industry: development trends and innovative technologies", Turizm: teoriia i praktyka, vol. 3 (14), pp. 32—38.
6. Derevyanko, V.A. (2020), "Innovative approaches to the development of tourism in Europe using air transport", Turizm: rozvytok, problemy, perspektyvy, vol. 2, pp. 15—19.
7. Dzhyndzhoian, V.V. and Borovska O.G. (2023), "Key regularities of the transformation of processes in the tourism industry", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 33—37.
8. Dubynska, L. (2017), "Legal regulation of air transport in Ukraine", Pravo ta derzhavne upravlinnia, vol. 3, pp. 20—24.
9. Kovaleva, I.Yu. (2019), "Innovative technologies in air transport as a component of the development of the tourism industry", Innovatsijna ekonomika, vol. 5 (67), pp. 41—46.
10. Kolesnyk, I.M. (2019), "Analysis of the impact of air transport on the development of tourism in Europe", Ekonomichni nauky, vol. 2 (59), pp. 70—75.
11. Moroz, N.O. (2019), "Innovative solutions in air transport as a factor in the development of tourism", Ekonomika ta pravo, vol. 3, pp. 107—111.
12. Toryanyk, V.M., Dzhyndzhoian, V.V. and Priz, O.V. (2019), "Innovation and investment trends in international business", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 22, pp. 5—9.
13. Sardak, S. Dzhyndzhoian, V. and Samoilenko, A. (2016), "Global innovations in tourism", Innovative Marketing, Vol 3, no.12, pp. 45—50.
14. The official site of UNWTO (2023), "Global and regional tourism performance", available at: <https://www.unwto.org/tourism-data/global-and-regional-tourism-performance> (Accessed 20 March 2023).
Стаття надійшла до редакції 06.05.2023 р.

Т. М. Халімон,
д. е. н., професор кафедри менеджменту, Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9194-4108>
Айсұлу Асан,
аспірантка, Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6130-5700>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.59

ІННОВАЦІЙНІ ТРЕНДИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

T. Khalimon,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management,
State University of Telecommunications, Kyiv
Aisulu Assan,
Postgraduate student, State University of Telecommunications, Kyiv

INNOVATIVE TRENDS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES

У статті представлено оцінку стану цифрової трансформації національної економіки на засадах інноваційного поступу країни. Проаналізовано рівень діджиталізації національної економіки та інноваційного розвитку економіки України на підставі глобальних індикаторів та відповідних рейтингів країни у глобальному економічному просторі (Global Innovation Index, Digital Competitiveness Index).

Доведено, що сучасне суспільне буття людини значною мірою залежить від інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Їх поширення у всіх сферах життя уможливує розвиток цифрової економіки, що обумовлює координальні зміни економічного середовища та способів здійснення бізнес-процесів підприємствами. Тобто цифрова економіка висуває нові вимоги та формує нові стандарти якості життя, відбувається трансформація індустріального інформаційного суспільства у постіндустріальне та формуються передумови для зародження нового цифрового укладу.

Виявлено існуючі тенденції функціонування ринку телекомунікацій та презентовано роль інформаційних технологій у забезпеченні цифрового переформатування галузі на засадах інноваційності. Протягом останніх років функціонування телекомунікаційного ринку характеризувалося високими темпами розвитку, що сприяло формуванню статусу драйвера вітчизняної економіки. Також телекомунікаційним підприємствам в умовах війни вдалося забезпечити безперервність бізнес-процесів та значний рівень продуктивності. Інформаційно-комунікаційні технології та ринок телекомунікацій сформували потужний фундамент для формування воєнної економіки України.

Окреслено існуючі гальмувальні чинники трансформації традиційної економічної моделі національної економіки у цифрову. Запропоновано напрями пришвидшення процесів цифрової трансформації телекомунікаційних підприємств на інноваційних засадах.

The article presents an assessment of the state of digital transformation of the national economy based on the country's innovative progress. The level of digitalization of the national economy and innovative development of the economy of Ukraine was analyzed on the basis of global indicators and the corresponding ratings of the country in the global economic space (Global Innovation Index, Digital Competitiveness Index).

It has been proven that the modern social life of a person largely depends on information, communication and digital technologies. Their spread in all spheres of life enables the development of the digital economy, which leads to coordinated changes in the economic environment and ways of carrying out business processes by enterprises. That is, the digital economy makes new demands and forms new standards of quality of life, the industrial information society is transformed into a post-industrial one, and the prerequisites for the emergence of a new digital order are being formed.

The existing trends in the functioning of the telecommunications market have been identified and the role of information technologies in ensuring digital reformatting of the industry on the basis of innovation has been presented. In recent years, the functioning of the telecommunications market was characterized by high rates of development, which contributed to the formation of the status of the driver of the domestic economy. Also, telecommunications enterprises managed to ensure the continuity of business processes and a significant level of productivity in wartime conditions. Information and communication technologies and the telecommunications market formed a powerful foundation for the formation of Ukraine's military economy.

The existing inhibiting factors of the transformation of the traditional economic model of the national economy into a digital one are outlined. Directions for speeding up the processes of digital transformation of telecommunications enterprises on an innovative basis are proposed.

Digital technologies have covered all spheres of existence and vital activities of mankind, including the processes of social reproduction. The evolution of forms of social reproduction takes place on the basis of the transformation of the means of production and the implementation of scientific inventions into production processes. Increasing the level of intellectualization of production is possible due to innovations, information and communication technologies and digitization of all spheres of life in modern society.

The innovative activity of domestic telecommunications enterprises is an important and objectively necessary process aimed at creating conditions for the emergence of inventions, creating opportunities for the production and implementation of new ideas and inventions, providing a favorable environment for the production of modern, advanced innovative products and providing a wide range of qualitatively new high-tech telecommunication services that meet the requirements and needs of the market and ensure the growth of the level of competitiveness of enterprises, the emergence of new industries and the development of innovative entrepreneurship.

The accelerated transition to the digital economy and overcoming obstacles to the development of digital trends in Ukraine and the transformation of the Ukrainian economy into a digital one should be based on a combination of joint efforts and aspirations of the government, business and the entire society in order to ensure an economic breakthrough that will enable sustainable economic growth of the national economy and improve the quality of life citizens of Ukraine in the near future.

Ключові слова: інновації, цифрова економіка, діджиталізація, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, інформаційно-комунікаційні технології, цифрові технології, ринок телекомунікацій, телекомунікаційні підприємства.

Key words: innovations, digital economy, digitization, innovative activity, innovative development, information and communication technologies, digital technologies, telecommunications market, telecommunications enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Турбулентність глобальної економіки, виклики і загрози, які притаманні сучасному світу вимагають трансформації та вдосконалення технічних, технологічних, інформаційних процесів та бізнес-моделей, що застосовуються на телекомунікаційному ринку, а також сприяють новим технологічним та технічним винаходам, підвищенню рівня інтелектуалізації та наукомісткості виробничих процесів.

Поширення інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій у всіх сферах життя та розвиток цифрової економіки, обумовлюють координальні зміни економічного середовища та способи здійснення бізнес-процесів економічними суб'єктами. Важливим вектором економічного зростання виступає цифрова трансформація національної економіки на засадах інноваційності.

Функціонування вітчизняних телекомунікаційних підприємств відбувається під впливом зростання конку-

рентоспроможності на глобальному ринку телекомунікацій. Тому важливого значення набуває формування умов для зростання конкурентоспроможності телекомунікаційних підприємств та забезпечення їх сталого розвитку. Одним з визначальних драйверів інноваційного розвитку підприємств та національної економіки є цифрові технології, які кардинально трансформують технологічні засади ведення бізнесу, а також локальний і глобальний економічний простір. Динамічне переформатування засад технологічного розвитку телекомунікаційних підприємств потребує формування умов для імплементації у всі види бізнес-процесів сучасних цифрових рішень на засадах інноваційного поступу. Гармонійне поєднання інновацій, інформаційних технологій та цифрових трансформацій уможливує позитивний синергетичний ефект для економічного зростання галузі телекомунікацій та всієї національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні та іноземні вчені у своїх наукових доробках приділяють значну увагу цифровій трансформації економіки, інноваціям та інноваційному розвитку підприємств. Так, проблематика інноваційного розвитку підприємств є предметом наукових досліджень для вітчизняних вчених: А. Антохов, Н. Галан, І. Зеліско, С. Сардак тощо. Запровадженню інформаційних технологій та цифровій трансформації економіки присвячені наукові праці С. Андрос, П. Воробієнко, Н. Данік, Є. Малишко, Ю. Чалюк.

Проте, багато аспектів наукових розвідок щодо інноваційних трендів цифрової трансформації телекомунікаційних підприємств залишаються предметом наукових дискусій. Суттєві трансформаційні перетворення світової економіки, динамічність розвитку телекомунікаційного ринку особливо актуалізують родь інноваційних трендів цифрової трансформації телекомунікаційних підприємств за сучасних умов проникнення інформаційних технологій у всі сфери життя.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є оцінка стану цифрової трансформації та інноваційного поступу національної економіки; виявлення пануючих тенденцій функціонування ринку телекомунікацій та ролі інформаційних технологій у забезпеченні цифрового переформатування галузі на засадах інноваційності; виявлення особливостей існуючих гальмувальних чинників трансформації традиційної економічної моделі національної економіки у цифрову та розробка пріоритетних напрямів пришвидшення процесів діджиталізації телекомунікаційних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток економіки, яка ґрунтується на використанні інформації, уможливує вагомими науково-технічними досягненнями та їх імплементацією з метою створення інноваційної продукції із значною часткою доданої вартості та позитивними фінансовими результатами, що посилюють рівень конкурентоспроможності галузей національної економіки. Динамічні трансформації суспільного відтворення, що супроводжуються зростанням рівня інтелектуалізації суспільства створюють придатні умо-

ви для формування нового технологічного укладу, який формється за рахунок використання роботизації технологічних процесів, застосування штучного інтелекту.

Інформаційні технології забезпечують формування нових знань на основі застосування інформаційних ресурсів та впровадження їх в процеси виробництва інноваційної продукції. З цього приводу А. Антохов відзначає роль інформаційного чинника у посиленні процесів інтелектуалізації економіки. "Інформація може поширюватися в різних середовищах: фізичних (акустичних, електромагнітних, оптичних, радіологічних, хімічних), біологічних (в організмах, геномах, нервовій системі, мозку), соціальних (документальних, комп'ютерних, медіа, психічних, колективне несвідоме) [1, с. 93]. Особливого значення набувають інформаційні технології, що мають не тільки ознаки інноваційності, а також сприяють прогресивним трансформаціям у майбутньому для забезпечення формування подальших інновацій.

В зазначеному векторі варто вказати на роль комунікаційних технологій, які "...поряд з нано — і біотехнологіями утворюють новий їх комплекс, пронизуючи всю економіку та даючи вибухові ефекти в тих сферах, куди вони проникають [2, с. 47]. Таким чином, інформаційні технології створюють умови щодо поширення глобалізаційних трендів суспільного виробництва та уможливають реалізацію синергетичного ефекту поєднання інформації та інтелектуальних ресурсів як базису інноваційного розвитку економіки.

Досить пов'язаними та взаємодоповнюваними є такі складові сучасних відтворювальних процесів на телекомунікаційному ринку як інформаційні технології, інноваційні технології, інноваційний розвиток, інформаційно-комунікаційні технології, цифровізація економіки, інформаційно-комп'ютерні технології тощо.

Протягом останніх років функціонування телекомунікаційного ринку характеризувалося високими темпами розвитку, що сприяло формуванню статусу драйвера вітчизняної економіки. Також телекомунікаційним компаніям в умовах війни вдалося забезпечити безперервність бізнес-процесів та значний рівень продуктивності, до 80—90% довоєнного рівня. Протягом 2022 р. підприємства телекомунікаційної галузі отримали сталі доходи, а також збільшили обсяги експорту послуг. Інформаційно-комунікаційні технології та ринок телекомунікацій сформували потужний фундамент для формування воєнної економіки України.

Для українського телекомунікаційного ринку характерною формою функціонування є олігополія. Так, основними та вагомими суб'єктами цього ринку є ПрАТ "Київстар", "Vodafone Україна" та "lifecell Україна", які належать міжнародним корпораціям. Це в деякій мірі можливо пояснити наявними особливостями принципів організації вітчизняного телекомунікаційного ринку, тобто природні монополії ускладнюють процеси становлення економічних суб'єктів галузі. Так, протягом 2021 року компанії телекомунікаційного ринку забезпечували розширення покриття території України мережами 4G у таких смугах радіочастот: 900, 1800 та 2600 МГц. Також впроваджувалися технологічні інновації з метою збільшення асортименту послуг, що надаються клієнтам: впровадження приватних мереж LTE, розширення мережі IoT (Інтернет речі), а також формування тестових зон 5G, тощо [3].

Сучасне суспільне буття людини значною мірою залежить від інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Їх поширення у всіх сферах життя уможливує розвиток цифрової економіки, що обумовлює кординальні зміни економічного середовища та способів здійснення бізнес-процесів економічними суб'єктами. Тобто цифрова економіка висуває нові вимоги та формує нові стандарти якості життя, відбувається трансформація індустріального інформаційного суспільства у постіндустріальне та формуються передумови для зародження нового цифрового укладу. Метою цих процесів є розвиток економіки спільного користування, виникнення NBIC-технології, в результаті злиття таких методів дослідження як інформаційні, біологічні, нано — та когнітивні. Відбувається застосування штучного інтелекту, запроваджується роботизація виробничих процесів, використовується технологія Інтернету речей та функціонує система розумного будинку. Фінансова сфера застосовує криптовалюти: Bitcoin, Namecoin, NXT, Litecoin, Ripple, Peercoin, Quark та запроваджено блокчейн концепції для електронних фінансових операцій [4].

Процеси інтелектуалізації всіх сфер суспільного буття відбувалися еволюційним шляхом, займали певні часові періоди та супроводжувалися значними якісними трансформаціями. Так, виділяють п'ять вагомих періодів розвитку людства, які характеризувалися технічними винаходами та важливими технологічними досягненнями, що віддзеркалювалося у потужних суспільних трансформаціях. Еволюційні процеси суспільного відтворення супроводжувалися такими станами, як "доіндустріальний", "індустріальний" та "постіндустріальний". Різниця між ними проявлялася у наявності та застосуванні великої машинної техніки, станах технічного розвитку виробничих систем, забезпеченості та рівнях кваліфікації виробничих працівників. За умов сьогодення превалює індустріальний стан та існує велика ймовірність переходу до постіндустріального стану розвитку у 2030 р. [5]. Цілком логічним є твердження, що основою процесу інтелектуалізації системи суспільного відтворення протягом всієї епохи розвитку людства завжди первинними були нововведення.

Так, можливо тверджувати, що зараз ми живемо в епоху четвертої промислової революції, яка називається Industry 4.0. Визначено початком цієї епохи — кінець другого десятиліття XXI століття, який характеризується поєднанням інформаційних технологій, автоматизованих виробничих процесів та обладнання, системи програмного забезпечення та різних видів комунікацій, що об'єднанні у саморегульовану систему. Характерною особливістю цієї системи є мінімальне втручання та керування з боку людських ресурсів щодо функціонування кібернетично-фізичних систем, здійснення Інтернет послуг, формування та використання Big Data, наявності Інтернет речей, застосування хмарних технологій, діяльності Розумних заводів.

Стрімкого розвитку набувають у світі роботизація багатьох процесів та кіберсистеми, також застосовується штучний інтелект, набувають поширення безпаперові технології, а також адитивні технології (3D-друк), стають популярними хмарні та туманні обчислення, впроваджуються безпілотні та мобільні технології, квантові

технології, застосовуються біометричні технології, особливо технології ідентифікації, стрімко розвивається блокчейн тощо.

Таким чином, цифрова трансформація економіки представлена процесом, що має перманентний характер та стосується розвитку напрямів інформаційних технологій зі стимулювальними функціями для розвитку інноваційних технологій та співпраці на глобальному рівні. Необхідною є спільна участь у цифрових процесах державного сектору економіки, приватної сфери і громадянського суспільства. Тобто, цифрова економіка — це економіка, в основі якої є застосування цифрових комп'ютерних технологій та інформаційно-комунікаційних технологій, що уможливають докорінні трансформаційні процеси у бізнесі на основі Інтернету та сучасних цифрових технологій [6].

Діджиталізація, тобто цифровізація всіх сфер життєдіяльності людини уможливує розширення меж інформаційного простору, що позитивно впливає на інноваційні процеси та розвиток інноваційної діяльності підприємств. Управління діяльністю підприємств на засадах діджиталізації ґрунтується на імплементації цифрових технологій та інновацій, тобто потребує інформаційно-комунікаційного забезпечення всіх бізнес-процесів. Цифрова трансформація інноваційної діяльності, передбачає застосування цифрових технологій, а також потребує створення або знаходження, трансформацію, передачу та обмін різних видів інформації. Тобто "...цифровізацію підприємства можна визначити як сучасний інноваційний етап його розвитку, в основі якого лежить інтеграція фізичних і цифрових ресурсів у сфері виробництва і споживання. Вона характеризується новими методами генерування, обробки, зберігання, передачі інформації в усіх сферах людської діяльності" [7].

Починаючи із 2014 року Європейська комісія відстежує прогрес держав-членів у сфері цифрових технологій і публікує щорічні звіти Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI). Ці звіти презентують рейтинги країн щодо рівня поширення та застосування цифрових технологій, а також рівень розвитку цифрової економіки в країнах ЄС. Так, у 2022 році перші позиції припадають на такі країни, як Фінляндія, Данія, Нідерланди та Швеція. Ці країни мають найвищий рівень розвитку цифрової економіки. Проте, Румунія, Болгарія та Греція мають найнижчі показники в ЄС [8].

Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index) є найпоширеним індикатором для відображення наявного потенціалу інноваційної діяльності та основних результатів його реалізації в країні [9]. Рейтинг глобальної цифрової конкурентоспроможності презентує країни за рівнем їх здатності сприймати та ефективно використовувати цифрові технології як засіб, що забезпечує трансформацію виробництва, моделей бізнесу та суспільства в цілому. Рейтинг світової цифрової конкурентоспроможності IMD (WDCR), розроблений дослідницьким центром IMD у Швейцарії (World Competitiveness Center — WCC). Цей рейтинг надає уявлення про місце країни з точки зору впровадження і дослідження цифрових технологій, які сприяють трансформаційним процесам у суспільстві, уряді та бізнесі [10]. У звіті WDCR за 2021 р. Україна зайняла 54 місце серед 63 країн світу. У порівнянні із 2020 роком цей результат покращився на 4 позиції [11].

Таблиця 1. Глобальні індикатори стану інноваційного розвитку та рівня діджиталізації економіки України

Назва показника	Роки					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index)	35,72	37,60	38,52	37,40	36,20	35,60
Рейтинг за Глобальним індексом інновацій	56	50	43	47	45	49
ЄІТ Європейське інноваційне табло (European Innovation Scoreboard)	35	35	33	36	36	34
Оцінка рівня застосування ІКТ	59	60	58	60	60	59
Digital Competitiveness Index (Індекс цифрової конкурентоспроможності)	6,12	6,28	7,01	6,70	7,20	7,30
Загальний рейтинг цифрової конкурентоспроможності	59	60	58	60	58	64
Цифрові знання	44	45	39	40	38	37
Цифрові технології	60	62	61	61	59	58
Цифрова готовність	61	61	61	62	61	58
Іт-інтеграція	60	60	61	61	62	61

Джерело: розроблено за даними [9,10, 11].

Представлені глобальні індикатори стану інноваційного розвитку та рівня діджиталізації економіки України протягом 2016—2021 років (табл. 1) демонструють погіршення позицій України. Відбувається зменшення рівнів індексів та відповідно зниження рейтингів країни за багатьма глобальними індикаторами. Це свідчить про необхідність прискорення процесів цифрової трансформації економіки України на засадах інноваційного поступу шляхом поєднання спільних зусиль держави, бізнесу та громадян з метою реалізації існуючого потенціалу для економічного зростання галузей національної економіки та галізі телекомунікацій в першу чергу.

Європейська Бізнес Асоціація вперше у партнерстві з компаніями Хуавей Україна, SAP Ukraine та Gemius дослідили сучасний стан цифрової трансформації в Україні на рівні держави та у приватних компаніях. У якості індикатору було вибрано Інтегральний показник Індексу цифрової трансформації, який включає п'ять найбільш вагомих та рівних за значимістю складових: загальний рівень цифрової трансформації галузей; обсяг та якість державних електронних послуг; загальний рівень цифрової трансформації компаній; загальний рівень розвитку цифрової інфраструктури; загальний рівень цифрової інклюзії. Так, Інтегральний показник індексу в Україні становить 2,81 балів при умові, що нейтральним є рівень 3, а максимальний рівень може скласти 5.

Найвищу оцінку припадає на загальний рівень цифрової трансформації компаній. Найгіршими були оцінки за рівень розвитку цифрової інфраструктури та рівень цифрової інклюзії в країні. Таким чином, надмірна зарегульованість бізнесу і неефективне законодавство, недостатнє фінансування та низька цифрова

грамотність — гальмуючі чинники цифрової трансформації вітчизняної економіки [12].

Сучасні умови ведення бізнесу у турбулентному глобальному економічному просторі вимагають від підприємств активізації застосування інформаційних технологій, що є важливою умовою запровадження інноваційно-активної діяльності. Інноваційність та ефективність бізнес-процесів вимагають постійних оновлень, щоб відповідати сучасним умовам цифрового розвитку. Діджиталізація є прогресивним вектором імплементації інформаційних технологій, що формує конкурентні переваги підприємств в межах локальних та глобальних ринків. Гармонійне поєднання сучасних інновацій, інформаційно-комунікаційних технологій та процесів діджиталізації є запорукою формування конкурентоспроможних підприємств та галузей на засадах сталого економічного розвитку.

ВИСНОВКИ

Цифрові технології охопили всі сфери буття та життєдіяльності людства, в тому числі процеси суспільного відтворення. Еволюція форм суспільного відтворення відбувається на засадах трансформації засобів виробництва та імплементації наукових винаходів у виробничі процеси. Підвищення рівня інтелектуалізації виробництва уможливорюється за рахунок інновацій, інформаційно-комунікаційних технологій та діджиталізації всіх сфер життя сучасного суспільства.

Інноваційна активність вітчизняних телекомунікаційних підприємств є важливим та об'єктивно необхідним процесом, який націлений на формування умов для виникнення винаходу, створення можливостей для продукування та реалізації нових ідей та винаходів, забез-

печення сприятливого середовища для випуску сучасної, передової інноваційної продукції та надання широкого спектру якісно нових високотехнологічних телекомунікаційних послуг, що відповідають вимогам і потребам ринку та забезпечують зростання рівня конкурентоспроможності підприємств, появи нових індустрій та розвитку інноваційного підприємництва.

Прискорений перехід до цифрової економіки та подолання перешкод розвитку в Україні цифрових трендів та трансформації української економіки в цифрову повинен ґрунтуватися на поєднанні спільних зусиль та прагнень влади, бізнесу та всього суспільства з метою забезпечення економічного прориву, що уможливить стаке економічне зростання національної економіки та покращення якості життя громадян України у найближчому майбутньому.

Література:

1. Антохов А. А. Регіональна економіка та інтелектуалізація суспільства: інноваційні аспекти взаєморозвитку: монографія. Львів. ПП "Видавництво БОНА". 2016. 420 с. URL: http://ecofin.at.ua/monografy_BAR_-2016.pdf

2. Воробієнко П. П. Державне регулювання розвитку телекомунікаційної сфери України. Економіка України. 2012. № 10. С. 45—53.

3. Презентація Звіту про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації за 2021 рік. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку. 2022. URL: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/10078/presentation_for_annual_report_2021_12-04-2022.pdf.

4. Чалюк Ю. О. Детермінанти цифровізації економіки та суспільства. Інтелект XXI. 2020. Вип. 5. С. 138—143.

5. Сардак С. Е. Періодизація та прогноз глобальної динаміки розвитку людських ресурсів. Економічний часопис-XXI. 2013. № 3—4. С. 3—6.

6. Зеліско І. М., Халімон Т. М., Ху Сунцзе. Парадигма інноваційної активності телекомунікаційних підприємств. Інфраструктура ринку. 2022. № 68. С. 99—105. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/68_2022/19.pdf

7. Chong, S. Success in Electronic Commerce Implementation: A Cross-Country Study of Small and Medium Sized Enterprises. Journal of Enterprise Information Management. 2008. Vol. 21. Issue 5. p. 468—492. URL: <http://dx.doi.org/10.1108/17410390810904247>.

8. The Digital Economy and Society Index (DESI). Shaping Europe's digital future. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>

9. Global Innovation Index 2021. Global Innovation Index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>.

10. IMD. Country overview Ukraine 2022. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/overview/UA>

11. World Digital Competitiveness Ranking 2021. Digital Ranking Report 2021. URL: <https://imd.cld.bz/Digital-Ranking-Report-2021/200/>

12. Навіть не на "трієчку". Бізнес оцінив успіхи цифрової трансформації в Україні. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/tech/shcho-ne-tak-iz-didzhitalizaciyeyu-chomu-biznes-ne-ociniv-uspihi-cifrovoji-transformaciji-ukrajini-50161972.html> <https://imd.cld.bz/Digital-Ranking-Report-2021/200/>

References:

1. Antokhov, A.A. (2016), Regionalna ekonomika ta intelektualizatsiya suspilstva: innovatsiyni aspekty vzayemorozvytku [Regional economy and intellectualization of society: innovative aspects of mutual development], PE "Bona Publishing House", Lviv, Ukraine, available at: http://ecofin.at.ua/monografy_BAR_-2016.pdf (Accessed 05 April 2023).

2. Vorobiyenko, P. P. (2012), "State regulation of the development of the telecommunications sphere of Ukraine", Ekonomika Ukrayiny, vol. 10, pp. 45—53.

3. The National Commission, which carries out state regulation in the spheres of electronic communications, radio frequency spectrum and the provision of postal services (2022), "Presentation of the Report on the work of the National Commission that carries out state regulation in the field of communication and informatization for 2021", available at: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/10078/presentation_for_annual_report_2021_10-04-2022.pdf. (Accessed 15 April 2023)

4. Chaliuk, Yu.O. (2020), "Determinants of digitalization of economy and society", Intelkt XXI, vol. 5, pp. 138—143.

5. Sardak, S. E. (2013), "Periodization and forecast of global dynamics of human resources development", Ekonomichnyy chasopys-XXI, vol. 3—4, pp. 3—6.

6. Zelisko, I.M., Khalimon, T.M., Hu, Sunjie. (2022). "The paradigm of telecommunications enterprises innovative activity", Infrastruktura rynku, vol. 68, pp. 99—105.

7. Chong, S. (2008), "Success in Electronic Commerce Implementation: A Cross-Country Study of Small and Medium Sized Enterprises", Journal of Enterprise Information Management, vol.(21)5, pp. 468-492, available at: <http://dx.doi.org/10.1108/17410390810904247>. (Accessed 18 April 2023)

8. The Digital Economy and Society Index (DESI) (2021), available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>. (Accessed 12 April 2022).

9. Global Innovation Index (2021), available at: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>. (Accessed 2 April 2023).

10. IMD (2022), "Country overview Ukraine", available at: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/overview/UA>. (Accessed 5 April 2023)

11. World Digital Competitiveness Ranking (2021), available at: <https://imd.cld.bz/Digital-Ranking-Report-2021/200/>. (Accessed 8 April 2023).

12. New voice (2022), "Not even on the "three". Business assessed the successes of digital transformation in Ukraine", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/tech/shcho-ne-tak-iz-didzhitalizaciyeyu-chomu-biznes-ne-ociniv-uspihi-cifrovoji-transformaciji-ukrajini-50161972.html>. (Accessed 20 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 12.05.2023 р.

УДК 338.2: 339.138

Т. В. Архипова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу ім. А. Ф. Павленка,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7261-2984>

А. В. Корюгін,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3408-1905>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.65

ЦИФРОВІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Т. Arkhypova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing
named after A. F. Pavlenka, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
A. Koriuhin,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management,
Finance, Banking and Insurance, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

DIGITALIZATION OF MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE

У статті висвітлені особливості цифровізації управління маркетинговою діяльністю підприємства з позиції практичного аспекту. Визначено, що використання цифрових технологій у маркетинговій діяльності підприємства дозволяє в реальному часі відстежувати поведінку користувачів, алгоритми діяльності систем пошуку, покупок, платежів та постійно їх вдосконалювати. Встановлено, що одним із напрямків оптимізації ведення бізнесу в умовах цифровізації є належне управління маркетинговою діяльністю підприємства для встановлення довгострокових тісних відносин з цільовими групами. З'ясовано, що використання цифрових технологій в управлінні маркетинговою діяльністю підприємства — це новий напрямок поширення інформації про бренд або продукцію підприємства. Виділено такі інструменти цифровізації управління маркетинговою діяльністю підприємства як SEM (пошуковий маркетинг), SEO (оптимізація сайту в системах пошуку), PPC (реклама з оплатою за клік), SMM (соціальний медіа-маркетинг), контент-маркетинг, електронний маркетинг, ECRM (стратегія розвитку підприємства в мережі Інтернет, що зорієнтована на клієнта), WOM (вірусний маркетинг), AM (партнерський маркетинг), VSM (маркетинг відео систем). Встановлено умови, яких потрібно досягти для успішного управління маркетинговою діяльністю підприємства в умовах цифровізації. Визначено, що використання цифрових інструментів дає змогу відновити двосторонні відносини між покупцем і продавцем у різних точках взаємодії та через різні канали, зберігаючи набуту лояльність споживачів протягом усього життєвого циклу маркетингової діяльності підприємства. З'ясовано, що застосування цифрових інструментів в управлінні маркетинговою діяльністю підприємства передбачає розширення можливостей та підвищення якості координації такої діяльності, що дає змогу максимально розширити діяльність та цільовий ринок реалізації продукції та в цілому підвищити якість маркетингової діяльності підприємства з мінімальними фінансовими витратами та без інфраструктурних бар'єрів.

The article highlights the features of the digitalization of the management of the marketing activities of the enterprise from the standpoint of a practical aspect. It was determined that the use of digital technologies in the enterprise's marketing activities allows real-time monitoring of user behavior, search, purchase, and payment system algorithms and their constant improvement. It has been established that one of the directions of business optimization in the conditions of digitalization is the proper management of the marketing activities of the enterprise in order to establish long-term close relations with target groups. It was found that the use of digital technologies in the management of marketing activities of the enterprise is a new direction of spreading information about the enterprise's brand or products. Such digitalization tools for managing the company's marketing activities as SEM (search engine marketing), SEO (site optimization in search engines), PPC (pay-per-click advertising), SMM (social media marketing), content marketing, electronic marketing, ECRM (

customer-oriented Internet business development strategy), WOM (viral marketing), AM (affiliate marketing), VSM (video systems marketing). The conditions that must be achieved for successful management of the marketing activities of the enterprise in the conditions of digitalization have been established. It was determined that the use of digital tools makes it possible to restore two-way relations between the buyer and the seller at various points of interaction and through various channels, preserving the acquired loyalty of consumers throughout the entire life cycle of the enterprise's marketing activities. It has been found that the use of digital tools in the management of the marketing activities of the enterprise involves expanding the possibilities and improving the quality of coordination of such activities, which makes it possible to maximally expand the activities and the target market for the sale of products and, in general, to improve the quality of the marketing activities of the enterprise with minimal financial costs and without infrastructural barriers.

Ключові слова: маркетингова діяльність, управління, підприємство, маркетингові інструменти, ринок, конкурентоспроможність.

Key words: marketing activity, management, enterprise, marketing tools, market, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку економіки України зростає роль управління маркетинговою діяльністю підприємства. Важливим елементом ефективного підприємства є розуміння та застосування маркетингових концепцій в управлінні бізнесом. Якісна складова управлінського маркетингу величезна, оскільки вона визначає високоприбутковий ритм діяльності бізнес-одиниці. Тому основним завданням підприємства є забезпечення ефективності виконання своїх функцій. В умовах цифровізації послуга вважається можливою лише за обставин, що вона максимально повно відповідає існуючим платіжним потребам або створює інноваційні продукти, які повністю відповідають вимогам.

У той же час ефективно управління маркетинговою діяльністю підприємства в процесі створення нової продукції дозволяє істотно збільшити дохід від інновацій в продуктовому секторі за рахунок скорочень витрат на планування, створення та продаж нових продуктів, мінімізації умов для створення інновацій, підвищення надійності та гнучкості виробничих систем, зменшення впливу ризиків, які можуть виникнути в умовах цифровізації. Необхідність вивчення особливостей управління маркетинговою діяльністю підприємств в умовах цифровізації, а також можливостей впровадження маркетингових інструментів у практику діяльності підприємств як основи для забезпечення їх сталого розвитку зумовлює актуальність проведення дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематичні аспекти маркетингової діяльності підприємства в умовах цифровізації вивчають багато науковців. Так, Г. Олійник наголошує, що цифровізація бізнес-процесів і структурних напрямків підприємства створює нові можливості для використання ефективних принципів, підходів і методів управління, особливо з урахуванням сучасних концепцій розвитку та співпраці з іншими підприємствами. Цифрові технології перетворюють бізнес-процеси на зрозумілі, впорядковані, стандартизовані, зручні та матеріально стимулюючі способи здійснення діяльності підприємства [1, с. 29]. Колектив авторів під керівництвом Т. Забаштанської наголошує, що в умовах цифровізації успіх підприємства у

впровадженні маркетингових заходів залежить від активної реакції споживачів і розміру охоплення ринку. Успішне управління маркетинговою діяльністю підприємства гарантує поліпшення його фінансового становища та конкурентоспроможності на ринку [2, с. 159]. М. Руденко, Є. Кирилук та М. Хуторна, досліджуючи цифровізацію з позиції маркетингових трендів та платформ реалізації, виділяють такі ключові інструменти цифрового маркетингу, застосування яких сприятиме просуванню продукції підприємства, а саме: підняття позиції підприємства у пошукових системах, аналіз поведінки споживачів, чат-боти, покупки із застосуванням соціальних мереж, онлайн-заходи та багатоканальний маркетинг. В процесі дослідження науковці встановили, що такі інструменти цифрового маркетингу такі як гейміфікація, підвищена персоналізація, розробка сайтів, орієнтованих на мобільні пристрої, пошук із нульовим кліком, контент користувача, залучення некомерційних організацій залишаються дієвими лише для потужних транснаціональних підприємств через складність застосування та відносно високу вартість реалізації [3, с. 80]. І. Пономаренко наголошує, що цифровізація продовжує істотно змінювати маркетингову стратегію підприємства. Щоб досягти високого рівня конкурентоспроможності потрібно постійно контролювати ринок і визначати перспективні продукти, які повинні допомогти досягти довгострокових цілей. Підприємства повинні усвідомлювати цінність спілкування в цифровому середовищі та прагнути збільшити кількість клієнтів, що, ймовірно, принесе дохід у довгостроковій перспективі [4, с. 96]. Т. Янковець наголошує, що ключовим інструментом у механізмі управління цифровим маркетингом підприємства є стратегія цифрового маркетингу, яка визначається як систематична програма дій, яка використовує інноваційні цифрові технології, канали, методології та інструменти для досягнення цілей управління маркетинговою діяльністю в умовах цифровізації. Науковець пропонує розділити формування стратегії цифрового маркетингу на етапи розробки та впровадження, пов'язані з класичними функціями управління, такими як планування, організація, мотивація, контроль, регулювання, до яких додаються аналітичні функції [5, с. 109].

Проте, вбачаючи важливість досліджень, проведених науковцями, потрібно зазначити, що недостатньо

проведені дослідження у напрямку висвітлення особливостей цифровізації управління маркетинговою діяльністю підприємства з позиції практичного аспекту.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукової статті є висвітлення особливостей цифровізації управління маркетинговою діяльністю підприємства з позиції практичного аспекту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кожна маркетингова стратегія підприємства будується на основі використання стандартного переліку інструментів: масштабна рекламна кампанія в засобах масової інформації (ЗМІ), організація та активна участь у різноманітних заходах, спонсорство, PR-підтримка та ін. Проте середовище функціонування підприємств змінюється щохвилини, конкуренти вигадують все нові і нові незвичайні рішення для просування свого продукту, а потенційні споживачі стають більш вибагливими та прискіпливими до покупок і перестають реагувати на пряму рекламу як таку. Часто для забезпечення масового споживання продукції багато підприємств звертаються до масової реклами. Негативним проявом такого методу досягнення високого рівня збуту є низька вартість контакту з потенційними клієнтами. Ключем до будь-якої ефективної маркетингової стратегії є знання та розуміння цільової аудиторії підприємства. Визначення ідеальної цільової аудиторії відбувається на етапі вибору інструментів просування та збуту.

Використання цифрових технологій у маркетинговій діяльності підприємства дозволяє в реальному часі відстежувати поведінку користувачів, алгоритми діяльності систем пошуку, покупок, платежів та постійно їх вдосконалювати. З іншого боку, потенційний покупець також отримує доступ до розширеної інформації про продукцію, перш ніж здійснити покупку, а також має змогу порівняти ціни та характеристики продукції в один клік. Саме тому перед системою маркетингу підприємства у теперішній час стоїть надзвичайно складне завдання щодо надання релевантної інформації конкретному споживачу у потрібний час і в необхідному місці. Це вимагає удосконалення діючої маркетингової стратегії в напрямку до збільшення об'ємів використання у ній сучасних технологій цифрового маркетингу органічно із застосуванням і традиційних інструментів маркетингу.

Цифровізація стосується здатності підприємства активно впроваджувати інноваційні технології в різні процеси з метою досягнення високої конкурентоспроможності на певному ринку. Розробка та впровадження інноваційного операційного підходу дозволяє підприємствам оптимізувати ключові процеси та створити умови для стабільної та ефективної діяльності. Виведення передової продукції на ринок сприяє підвищенню конкурентоспроможності та збільшенню попиту на неї. Одним із напрямків оптимізації ведення бізнесу в умовах цифровізації є належне управління маркетинговою діяльністю підприємства для встановлення довгострокових тісних відносин з цільовими групами. Розробка та реалізація ефективної маркетингової стратегії в умовах цифровізації забезпечить оптимізацію корпоративної структури і потрібний ступінь гнучкості та адаптивності до зовнішніх факторів середовища.

Цифрові технології відкривають унікальні можливості для розвитку системи управління маркетинговою діяльністю підприємства. Маркетологи розглядають цифрові технології як ефективний інструмент для побудови комунікації з цільовою аудиторією. Інтернет речей, штучний інтелект, машинне навчання, блокчейн, технології віртуальної реальності та інші новітні технології активно використовуються провідними представниками бізнесу у світі та мають значні перспективи для подальшої інтеграції в маркетингові стратегії.

Використання цифрових технологій в управлінні маркетинговою діяльністю підприємства — це новий напрямок поширення інформації про бренд або продукцію підприємства. Для цього використовуються всі доступні на сьогодні інформаційні та електронні канали, мережа Інтернет, соціальні мережі, радіо та інші інтернет-ЗМІ. Головна особливість застосування таких інструментів полягає у тому, що таке онлайн-середовище використовується для привернення уваги до діяльності підприємства і до його продукції.

Варто відзначити такі інструменти цифровізації управління маркетинговою діяльністю підприємства як SEM (пошуковий маркетинг), SEO (оптимізація сайту в системах пошуку), PPC (реклама з оплатою за клік), SMM (соціальний медіа-маркетинг), контент-маркетинг, електронний маркетинг, ECRM (стратегія розвитку підприємства в мережі Інтернет, що зорієнтована на клієнта), WOM (вірусний маркетинг), AM (партнерський маркетинг), VSM (маркетинг відео систем).

Акцентуючи увагу на зазначених вище інструментах цифровізації управління маркетинговою діяльністю підприємства, доцільно охарактеризувати такі ключові:

1. Оптимізація пошукової системи підприємства (SEO) передбачає виведення SEO-підприємства на новий рівень, щоб допомогти збільшити трафік і продажі для бізнесу. Завдяки корпоративній оптимізації пошукових систем увага зосереджується на націлюванні високоцінних результатів пошуку з високою конкуренцією сфери діяльності підприємства.

2. Реклама з оплатою за клік (PPC). Оголошення PPC — це платна реклама, яка відображається вгорі результатів пошуку, на сайтах у медійній мережі Google тощо.

3. SMM (соціальний медіа-маркетинг). Корпоративна реклама в соціальних мережах є одним із найефективніших способів розвитку бізнесу. Реклама в соціальних мережах передбачає створення цільових і візуально привабливих оголошень для залучення нових потенційних клієнтів для бізнесу. Можна розмішувати рекламу на багатьох платформах, зокрема: Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn тощо.

4. Контент-маркетинг. Контент-маркетинг є надзвичайно цінним для бізнесу, оскільки він дозволяє ділитися своїми знаннями та досвідом із аудиторією. Контент-маркетинг може допомогти підприємству збільшити трафік і отримати більше кваліфікованих потенційних клієнтів.

5. Електронний маркетинг є однією з небагатьох стратегій, які дозволяють безпосередньо зв'язатися з аудиторією через надсилання повідомлень на електронну пошту [6].

Успішний електронний маркетинг вимагає успішного стратегічного планування та вибору відповідних стратегій для управління маркетинговою діяльністю. Оскільки

ки стратегія електронного маркетингу поєднує в собі планування та розгортання комунікаційних технологій, ці взаємодоповнюючі відносини можуть допомогти підприємству досягти досконалості та забезпечити стратегічну позицію на ринку, одночасно контролюючи потенційні проблеми та загрози. Для цього підприємству необхідно спланувати рекламні кампанії, керувати найефективнішими елементами стратегій та створити основу для успіху цих стратегій.

Для успішного управління маркетинговою діяльністю підприємства в умовах цифровізації необхідні:

- 1) постійний моніторинг цифрового середовища, щоб дізнатися про поточні розробки в цій сфері;
- 2) проведення дослідження цифрового середовища перед вибором і розробкою стратегії маркетингової діяльності;
- 3) поширення електронної культури за допомогою різних засобів комунікації з метою залучення клієнтів [7].

Використання цифрових інструментів дає змогу відновити двосторонні відносини між покупцем і продавцем у різних точках взаємодії та через різні канали, зберігаючи набуту лояльність споживачів протягом усього життєвого циклу маркетингової діяльності підприємства.

У сучасних умовах при реалізації маркетингової стратегії важливе місце слід відводити використанню LED панелей, які дозволяють візуалізувати різноманітний контент відповідно до специфіки роботи, цілей підприємства та особливостей його цільової аудиторії. Розміщення інтерактивної тематичної інформації на великих екранах позитивно впливає на спілкування з потенційними клієнтами, оскільки професійно зняті відео сюжети та відповідним чином стилізовані візуальні матеріали викликають інтерес значної частини аудиторії [8, с. 63].

Самих інновацій недостатньо, щоб бренди досягли успіху в своїх маркетингових зусиллях. Тому підприємства повинні проводити структурні зміни. Щоб досягти цього, вони повинні надати своїм маркетинговим командам можливість здійснювати фундаментальні зміни, які впливають на їхній бізнес. Це означає не лише екстраполяцію існуючих маркетингових процесів у цифрове середовище, але й повну трансформацію умов для створення позитивного клієнтського досвіду.

За допомогою вищевказаних цифрових інструментів маркетингу можна полегшити маркетингову взаємодію з цільовою аудиторією, виділити себе серед конкурентів і сформувати позитивне сприйняття бренду в багаченні споживачів, що неминуче підвищує рівень конкурентоспроможності на ринку та лояльність до бренду і в кінцевому підсумку вищі прибутки завдяки грамотній інтеграції в існуючу бізнес-модель підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведених досліджень визначено, що застосування цифрових інструментів в управлінні маркетинговою діяльністю підприємства передбачає розширення можливостей та підвищення якості координації такої діяльності, що дає змогу максимально розширити діяльність та цільовий ринок реалізації продукції та в цілому підвищити якість маркетингової діяльності підприємства з мінімальними фінансовими витратами та без інфраструктурних бар'єрів. Використання цифрових технологій у марке-

тингових зусиллях підприємства дає нові переваги перед традиційними інструментами маркетингу завдяки використанню цифрових технологій.

Література:

1. Олійник Г. Ю. Цифровізація маркетингової системи управління підприємством. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 4. С. 29—35.
2. Забаштанська Т., Попело О., Нікітенко М. Маркетингові засади розвитку системи планування інновацій на підприємствах в умовах цифровізації. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. Вип. 4 (28). С. 153—162.
3. Руденко М. В., Кирилюк Є. М. Цифровізація: маркетингові тренди та платформи реалізації. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2022. Випуск 5—6. С. 294—295.
4. Пономаренко І. Особливості формування маркетингових комунікацій в умовах цифровізації. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2021. Випуск 7. С. 91—96.
5. Янковець Т. Стратегічне управління цифровим маркетингом. Цифрова економіка. 2022. Випуск 145 (5). С. 93—112.
6. Enterprise Digital Marketing: 5 Strategies for Online Growth. URL: <https://www.webfx.com/digital-marketing/enterprise/>
7. Digital Marketing Tutorial. URL: https://www.tutorialspoint.com/digital_marketing/index.htm
8. Пономаренко І. В. Цифровий маркетинг як ефективний інструмент підвищення рівня конкурентоспроможності компанії. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2018. № 15. С. 57—65.

References:

1. Olijnyk, Gh. Ju. (2021), "Digitization of the marketing system of enterprise management", Investyciji: praktyka ta dosvid, vol. 4, pp. 29—35.
 2. Zabashtansjka, T., Popelo, O. & Nikitenko, M. (2021), "Marketing basics of innovation planning system development at enterprises in conditions of digitalization", Problemy i perspektvy ekonomiky ta upravlinnja, vol. 4 (28), pp. 153 — 162.
 3. Rudenko, M. V. and Kyryljuk, Je. M. (2022), "Digitization: marketing trends and implementation platforms", Naukovyj visnyk Odesjkojho nacionaljnogho ekonomichnogho universytetu, vol. 5—6, pp. 294—295.
 4. Ponomarenko, I. (2021), "Peculiarities of the formation of marketing communications in conditions of digitalization", Tavrijskij naukovej visnyk. Serija: Ekonomika, vol. 7, pp. 91—96.
 5. Jankovec, T. (2022), "Strategic management of digital marketing", Cyfrova ekonomika, vol. 145 (5), pp. 93—112.
 6. WebFX (2023), "Enterprise Digital Marketing: 5 Strategies for Online Growth", available at <https://www.webfx.com/digital-marketing/enterprise/> (Accessed 05.05.2023).
 7. Tutorialspoint (2023), "Digital Marketing Tutorial", available at https://www.tutorialspoint.com/digital_marketing/index.htm (Accessed 05.05.2023).
 8. Ponomarenko, I. V. (2018), "Digital marketing as an effective tool for increasing the level of the company's competitiveness", Problemy innovacijno-investycijnogho rozvytku, vol. 15, pp. 57—65.
- Стаття надійшла до редакції 10.05.2023 р.*

УДК 334.061.27

В. І. Кифяк,
к. е. н., доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6104-6403>
Н. В. Філіпчук,
к. е. н., доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1023-923X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.69

ДОВІРА ЯК ІНСТИТУЦІЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В УМОВАХ НОВИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

V. Kyfyak,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business Economics
and HR Management, Yurii Fedkovych Chernivtsi National University
N. Filipchuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business Economics
and HR Management, Yurii Fedkovych Chernivtsi National University

TRUST AS AN INSTITUTION OF BUSINESS DEVELOPMENT IN THE NEW SOCIAL CHALLENGE
CONDITIONS

У статті досліджено феномен "довіри в бізнесі" з позицій системного погляду. як базисної інституції у відносинах між суб'єктами економічних відносин. Описано полівекторне значення довіри для розвитку бізнесу. Визначено функції довіри як інституції бізнес-середовища та її важливість у формуванні комунікаційних зв'язків, як внутрішніх, так і зовнішніх. Охарактеризовано особливості інституції довіри як регулятора соціально-економічної взаємодії бізнесу. Розглянуто різні типи взаємозв'язків, які формують довіру, в інституційній архітектоніці, на основі чого зроблено висновок про системоутворюючий вплив довіри на інституційне середовище розвитку бізнесу.

Систематизовано різні методи оцінювання рівня розвитку довіри в бізнесі та на основі досліджень ставлення до криптовалюти як нової інституції описано складові довіри в умовах цифровізації. Досліджено інструменти розвитку інституції довіри та соціально-економічні ефекти від застосування інструментів розвитку довіри в інституційній взаємодії бізнесу в умовах флуктуацій.

Today's socio-economic challenges, which are exacerbated by uncertainty and fluctuations, have fundamentally complicated the relations of economic entities and business connections around the world. Communications that were guaranteed by regulations and relationships built on trust institutions need reconfiguration and new approaches in connection with which the basic principles of stability and sustainability have become insufficient. A significant decrease in the level of confidence in the business environment was reflected in the general global increase in prices, which is a consequence of the increase in transaction costs due to a decrease in the general level of confidence in the economic environment. Therefore, the institution of trust needs its scientific rethinking in the new realities of business functioning, such as the uncertainty of the new formation, digitalization, geopolitical risks and their consequences.

The purpose of the article is the study of trust as an institution of business development in the new social challenge conditions and its importance in the business environment formation.

The article examines the phenomenon of "trust in business" from a systemic point of view, as a basic institution in relations between subjects of economic relations. The multi-vector value of trust for business development is described. The functions of trust as the business environment institution and its importance in the formation of communication ties, both internal and external, were studied. The peculiarity of the trust institution as a business regulator of socio-economic interaction is determined. Various types of relationships that form trust in institutional architecture are considered, based on which a conclusion is made about the system-forming influence of trust on the institutional environment of business development.

Various methods of assessing the level of trust development in business are systematized, and based on studies of the attitude to cryptocurrency as a new institution, the components of trust in the conditions of digitalization are described. The main ways to achieve trust are the development of relations between business, the state and the public, the identification of responsibility and ethics in the enterprise activities, as well as openness and honesty in reporting on one's activities. The use of such trust development tools leads to a synergistic effect on business development, the socio-economic effect of which is based on reduced transaction costs, increased profitability, customer loyalty and improved institutional business interaction in general.

Ключові слова: довіра, розвиток бізнесу, інституційне середовище, мультиплікатор довіри, бізнес-середовище, флуктуації.

Key words: trust, business development, institutional environment, trust multiplier, business environment, fluctuations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально-економічні виклики сьогодення, які посилюються невизначеністю та флуктуаціями, ускладнюють комунікаційні зв'язки всіх суб'єктів економічних відносин, що в результаті негативно відображається на бізнес-середовищі здійснення підприємницької діяльності та на векторі розвитку національних економік. У пошуках шляхів зниження впливу геополітичних та соціально-економічних ризиків бізнесу приходять інструменти цифровізації, з одного боку, та формування нових інституційних зв'язків — з іншого, що потребує формування додаткових механізмів їх імплементації для забезпечення розвитку окремих суб'єктів господарювання в єдиній системі національної економіки. У вирі формування нових підходів та методів комунікацій, довіра як механізм та базис формування інституційного середовища в новітніх умовах набуває значення та особливої актуальності.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну докорінно ускладнили відносини економічних суб'єктів та бізнес-зв'язки у всьому світі. Комунікації, які були гарантовані нормативними актами та побудовані відносини на довірчих інституціях потребують переналаштування та нових підходів у зв'язку з чим базові засади стабільності та сталості стали недостатніми. Значне зниження рівня довіри у бізнес-середовищі відобразилося на загальному світовому зростанні цін, що є наслідком зростання трансакційних витрат через зниження загального рівня довіри у економічному середовищі.

Тож, інституція довіри потребує свого наукового переосмислення у нових реаліях функціонування таких як невизначеність нової формації, цифровізація, геополітичні ризики та їх наслідки. При чому, вважаємо, що у

побудові ефективного інституційного середовища функціонування суб'єктів національної економіки довіра повинна стати фундаментальним інструментом та висхідним механізмом його розвитку у нових соціально-економічних флуктуаціях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Довіра є базисною категорією відносин загалом та економічних, зокрема. З економічного погляду довіра розглядається різними вченими як інституція, яка визначає доцільність комунікацій між суб'єктами. У економічному вченні ще А. Сміт у праці "Теорії моральних почуттів" [1] розглядав довіру з мотиваційного погляду. Дж. Кейнс досліджує вплив довіри на інвестиції як умову зростання економіки. На думку Ф. Фукуями, дуже багато економічних операцій стають можливими тільки тому, що люди довіряють один одному. Співробітництво створює взаємозалежність, а інвестиції окупляться тільки тоді, коли партнери будуть дотримуватися своїх зобов'язань. Це стосується і простих виробничих відносин, а ще більшою мірою фінансових відносин, де гроші позичаються та повертаються на довгостроковій основі [2]. Дослідження Ф. Фукуями показало, що в обох випадках успіх або невдача виявляються пов'язаними з розповсюдженням у суспільстві міжособистісної довіри. С. Кові визначає у своїй науковій праці "Швидкість довіри". Те, що змінює все" багаторівневу структуру довіри та виділяє п'ять її хвиль — довіра на рівнях особистості, відносин, організацій, ринку, суспільства в цілому [3].

Дж. Ходжсон неодноразово вказує на довіру як необхідну передумову забезпечення різних сторін функціонування інституціональних систем [4].

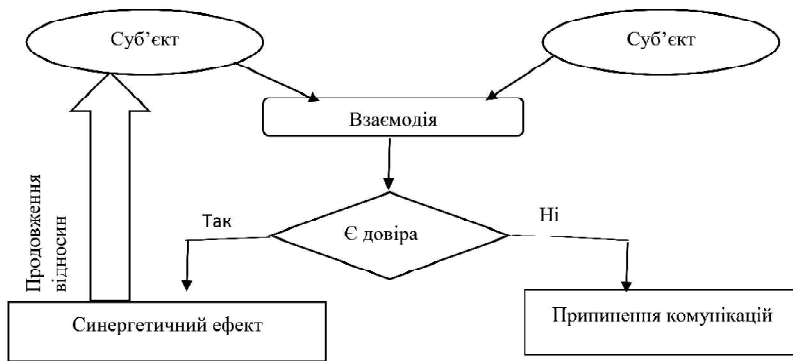

Рис. 1. Сутнісна схема інституції довіри

Джерело: складено авторами.

Ряд вчених зазначають, що інституція довіри є інструментом врегулювання відносин за умов невизначеності та постійних флуктуацій, є субституту контролю над ризиками зумовленими людським чинником. У свою чергу, довіряти — означає діяти так, ніби ризик відсутній.

Г. Андрущенко виявив, що ключовим елементом довіри є невизначеність, що супроводжується ризиком; а "між довірою і передбачуваністю існує прямо пропорційна залежність: рівень довіри тим вищий, чим більш передбачуваним є рівень безпеки та надійності налагодженого контакту" [5].

На думку О. Бонецького, суспільству важливо збільшувати рівень довіри, бо концепція економічної довіри тісно пов'язана з конкурентоспроможністю економіки загалом і підприємства зокрема, рівнем добробуту як власників підприємства, так і його працівників, оздоровленням фінансової складової суспільних відносин тощо. В його дослідженнях чітко простежується зв'язок між довірою до товару та довірою до виробника, а також роль і значення держави у формуванні довірливих відносин на ринку [6].

У сучасних умовах зросла увага до довіри як базисної інституції середовища економічного зростання міжнародних дослідницьких центрів та проєктів. Так, відомі такі комплексні дослідження у цій сфері: Європейське соціальне дослідження (European Social Survey, ESS), Світове дослідження цінностей (World Values Survey, WVS), Європейське дослідження цінностей (European Value Survey, EVS) Всесвітнє опитування Геллапа (Gallup World Poll), Євробарометр (Eurobarometer), Глобальний барометр (Global Barometer Study), Індекс довіри споживачів та ін.

Так, з початком війни посилилась криза довіри у бізнес-середовищі. Тож актуальність проблема довіри є необхідною інституцією формування середовища в нових флуктуаційних умовах господарювання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження довіри як інституції розвитку бізнесу в умовах нових соціальних викликів та її важливості у формування бізнес-середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З погляду системної теорії синергетичний ефект від взаємодії систем, а не математичну рівність можна от-

римати лише через механізм довіри. Тож фактично довіра є інституцією, яка опосередковує відносини суб'єктів господарювання, працівників, керівника та працівників, тобто визначає комунікаційні зв'язки як зовнішнього, так і внутрішнього середовища.

Як інституційна одиниця, довіра може бути визначена як соціальне явище, що відображає відносини між людьми, групами і організаціями в рамках певного контексту, що ґрунтується на взаємному відчутті безпеки, надійності та віри в інших.

Довіра є ключовою інституцією розвитку бізнесу, що полягає у взаємній вірі та сподіванні на позитивний результат у відносинах між бізнесом, урядом, споживачами та іншими стейкхолдерами. Довіра має велике значення для розвитку бізнесу, оскільки вона забезпечує взаємне розуміння, сприяє стабільності та прозорості в бізнес-відносинах, зменшує ризики та сприяє залученню інвестицій та розвитку нових проєктів. Одним із основних елементів довіри є взаємна відповідальність та повага до прав та інтересів всіх сторін взаємодії.

Значення та сутність довіри як інституції, що опосередковує відносини економічних суб'єктів господарювання зображено на рис. 1.

На думку економіста С. Хорвиця [7], прогрес людства напряму пов'язаний із змінами, які дозволяли зменшувати транзакційні затрати. Ідея полягає в тому, що чим легший обмін товарами та послугами, тим вища їх ліквідність, а відповідно й вартість, і тим краще працює економіка. У світі невизначеності та постійно зростаючої конкуренції інструментом полегшення комунікацій та відповідно зменшення транзакційних витрат є інституція довіри. Розвиток інституції довіри призводить до економічного зростання країни та навпаки, на чому побудовані ряд міжнародних індексів та досліджень.

Науковці Університету Aarhus (Данія) під керівництвом К. Бьорнсков провели емпіричне дослідження та визначили, що збільшення показника взаємної довіри в суспільстві на 10% транслюється в додаткове щорічне зростання ВВП на 0,5% [8]. Україні це давало б понад 500 млн дол щорічно і далі, при зростанні ВВП, — більше.

Сучасний етап характеризується такими ознаками розвитку інституційного середовища як присутність невизначеності у найближчому часовому періоді та високий рівень волатильності довіри, яка за своєю сутнісною характеристикою є мультифункціональною, багатфакторною та має різновекторний вплив на різних інституційних рівнях, що буде мати важливе значення при відновленні економіки післявоєнний період для України.

Таке полівекторне значення інституції довіри найбільш повно описане Дж. Акерлофом і Р. Шиллером, які сформували мультиплікатор довіри (confidence multiplier) на основі мультиплікатора Дж. М. Кейнса. "Мультиплікатор довіри" вступає в дію на тлі загального емоційного піднесення, відповідно збільшуючи сформований рівень довіри та підсилюючи надмірну впе-

неність економічних агентів у контексті недооцінювання ризиків. Інвестиційні рішення часто економічними агентами приймаються інстинктивно [9]. Відповідно, така позитивна динаміка спонукає подальше піднесення економічного розвитку країни, відбуваються істотні розриви між зміною в обсягах грошової маси, реальним ВВП і наявними кредитними ресурсами. У даному випадку можна стверджувати, що рівень довіри є циклічним показником, який незначно випереджає економічне зростання країни [10].

Особливістю довіри, як регулятора соціально-економічної взаємодії та елементу інституціональної архітектоники соціально-економічних систем є те, що вона може проявлятися і як ціннісна установка, і як базовий інститут, може втілюватися у великому різноманітті інституціональних форм (інституцій, як норм соціальної взаємодії та інститутів, як організаційних форм її забезпечення) [11]. Оскільки інституції являють собою усталені алгоритми відносин між суб'єктами господарювання, то довіра є механізмом формування типу цих взаємозв'язків.

Отже, основними функціями довіри як інституції у бізнес-середовищі є:

- 1) зниження рівня ризику комунікаційних зв'язків;
- 2) компенсація рівня значної невизначеності та складнопрогнозованості середовища;
- 3) формування позитивних очікувань, що формує стратегічне бачення розвитку бізнесу та сприяє розвитку інновацій,
- 4) формування лояльності відносин з працівниками та зі споживачами;
- 5) є інституцією реалізації механізму сталого розвитку у бізнесі;
- 6) формує аспект соціальної відповідальності бізнесу;
- 7) знижує рівень транзакційних витрат через спрощення бюрократичних процедур;
- 8) визначає інвестиційну привабливість бізнесу та його позиції у багатьох рейтингах;
- 9) відіграє роль компенсуючого засобу у випадку нестачі інформації та гарантій;
- 10) є базисом формування системи формальних та неформальних інституцій.
- 11) є активом бізнесу, який формує партнерські відносини, його інвестиційну привабливість, транзакційні витрати та навіть визначає вартість бізнесу.

Отже, на рівні суб'єктів господарювання довіра формує імідж компанії, вартість бізнесу, витрати (зокрема транзакційні), належить до нематеріальних активів, реалізовується через соціальну відповідальність, партнерські відносини, лояльність клієнтів.

Довіру можна розглядати з позицій таких відносин: відносин населення і суб'єктів господарювання та органів державної влади; постачальників та підприємств; позичальників і кредиторів; фізичних і юридичних осіб та грошової системи; керівників і працівників; споживачів та виробників тощо.

У інституційній системі довіра є неформальною та соціальною інституцією, такою, що визначає межі дії формальних. У формуванні інституційного середовища довіра визначає тип комунікаційних зв'язків та механізм впливу неформальних та формальних інсти-

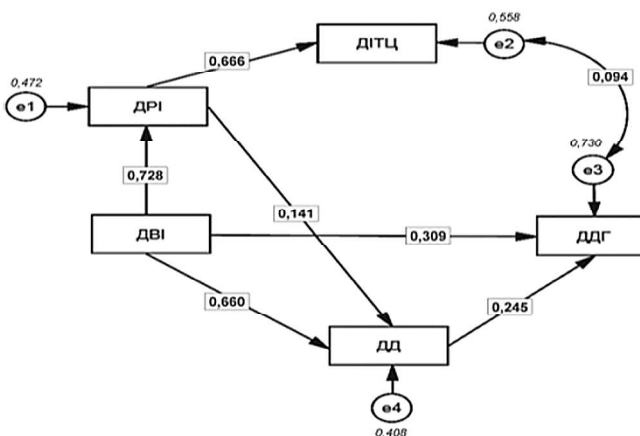

Рис. 2. Зв'язки між рівнями довіри до різних груп інституцій

Джерело: [12].

туцій. Фактично ступінь розвитку інституцій визначається рівнем довіри населення до цих інституцій. Низький рівень розвитку довіри формує несприятливе для розвитку бізнесу інституційне середовище, що відображається як низький рівень інвестиційної привабливості бізнесу, інноваційної активності та економічний спадом. Також довіра впливає на очікування суб'єктів бізнесу, що визначає їх активність та розвиток. Тож розвиток інституції довіри може стати інструментом налагодження комунікаційного середовища бізнесу та партнерських відносин.

Щоб зрозуміти довіру як системоутворюючий чинник інституційного середовища слід розглянути взаємозв'язки різних типів довіри до інституцій. Таке дослідження проведено у роботі [12], у якому проаналізовано такі типи довіри як: ДД — довіра до держави; ДДГ — довіра держави до громадян; ДРІ — довіра до регулятивних інституцій; ДВІ — довіра до владних інституцій; ДІТЦ — довіра до інституцій, що транслюють цінності. А також за допомогою методів математичного моделювання встановлено їх взаємозв'язки (рис. 2).

У дослідженні, зроблено висновки, що рівень довіри майже до всіх груп інституцій визначається довірою до владних інституцій: чим вона вища, тим більша довіра до регулятивних інституцій, держави та тим вищою, на думку індивіда, є довіра держави до нього. При цьому, вплив довіри до владних інституцій на рівні довіри до інших груп інституцій є не лише прямим, а й опосередкованим або комбінацією обох типів впливу [12, с. 6]. Тож таке дослідження підкреслює системоутворюючий вплив довіри на інституційне середовище.

Так, в Україні згідно дослідження [13] серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні сили (96% повністю або певною мірою їм довіряють), Президент України (82%), гуманітарні та добровільні організації (78%), Церква (70%), університети (62%), жіночі організації (59,5%), державні установи (55%), поліція (55%), екологічні організації (54%). Суперечливим є ставлення до Уряду країни (51,5% йому висловлюють довіру, але ненабагато менше (48%) — висловлюють недовіру), те ж само стосується телебачення (відповідно 51% і 49%), і преси (відповідно 49% і 50%).

Таблиця 1. Найпопулярніші метрики довіри

Індекс	Характеристика
Індекс клієнтської лояльності, який скорочено називають NPS (Net Promoter Score) [15]	Це ефективний і визнаний метод аналізу довіри клієнтів. Він використовується в усьому світі та показує готовність ваших клієнтів рекомендувати ваш бренд, його окремі товари чи послуги своїм знайомим. Тобто аналізує, наскільки лояльним є цей покупець по відношенню до вашої компанії.
Nielsen Global Consumer Confidence and Spending Intentions Survey [16]	На індекс впливають три показники: оцінка споживачами перспектив на ринку праці в найближчі 12 місяців, рівень фінансового благополуччя в найближчі 12 місяців і готовність витратити гроші в даний момент.
Глобальний індекс довіри [17], [18], [19]	За допомогою нашого онлайн-дослідження Ipsos Global Advisor, що проводиться у 28 країнах, щомісячно ми отримуємо нові дані з найактуальніших проблем сучасності. У березні 2020 року Україна приєдналась до цього міжнародного дослідження Global Advisor охоплює теми, що варіюються від імміграції та біженців, прав людини та релігії до задоволеності напрямком розвитку країни, ступеня популізму. Дослідження Global Advisor проводиться щомісяця для клієнтів і медіа партнерів. Це дозволяє задавати додаткові питання у всіх або кількох країнах, які охоплює дослідження, при значній економічній витраті у порівнянні зі звичайним розміщенням.
LOOQME R-index Індекс репутаційного здоров'я бренду [20]	Показує рівень довіри до компанії та помітність в медіа та соцмережах. Репутаційний індекс – сучасна метрика, що демонструє вплив комунікацій на бізнес-результати.
Індекс довіри споживачів — Consumer confidence [21]	Індекс впевненості споживачів у США базується на даних щомісячного опитування 5 000 сімей, що проводиться для з'ясування реакції споживачів на поточну ситуацію і ступеня споживчих надій на майбутнє або сумнівів. Індекс розраховується з 1967 року. Початкове значення було прийнято рівним «100». Індекс розраховується як відносний показник кількості позитивних / негативних відповідей із загальної кількості. Індекс включає 2 компоненти: впевненість споживачів в поточній економічній ситуації (present conditions) і перспективи її подальшого розвитку (expectations). Водночас загальний індикатор впевненості споживачів визначається як 2/5 від оцінки поточного стану і 3/5 від очікувань. Традиційно індекс споживчої довіри використовується для прогнозування тенденцій в області зайнятості і загального стану економіки, вважається випереджаючим індикатором ділового циклу.

Джерело: систематизовано авторами.

Недовіра найчастіше висловлюється до таких інституцій як політичні (не довіряють їм 77%), юридичні (72%), банківські (66%), профспілки (64%), Верховної ради України (60%), великих компаній (57%) та до виборів як соціального інституту (56%).

КОМПАНІЇ У ЯКИХ ПРОПИСАНІ КОРПОРАТИВНІ ЦІННОСТІ ТА СТАНДАРТИ

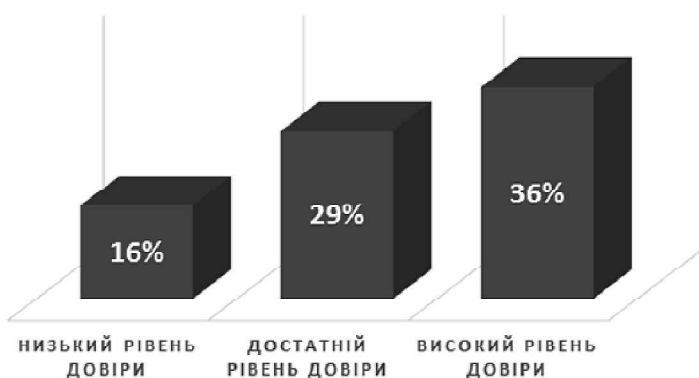

Рис. 3. Взаємозв'язок наявності корпоративних стандартів та рівня довіри до компанії

Джерело: [23].

Загалом, вплив війни значно знизив рівень довіри до бізнесу у світі. Про це свідчать економічні результати опитування Purchasing managers Index (PMI) [14], засновані на опитуваннях понад 30 тис. компаній у 45 країнах, які показали відновлення підвищувального тиску на витрати компаній, оскільки збої в ланцюжках постачання та зростання цін на енергоносії внаслідок війни в Україні посилили існуючі проблеми з цінами та постачаннями, що виникли через пандемії. Комерційні витрати нині зростають темпами, небаченими з 2008 року. Зростаючий рівень витрати зумовлений в тому числі і наслідком зростання трансакційних витрат та зниженням рівня довіри між суб'єктами економічного середовища загалом.

Оцінювання рівня розвитку інституції довіри здійснюється через такі індекси як Індекс клієнтської лояльності, Глобальний індекс довіри, Глобальне опитування споживчої довіри та намірів витратити гроші Nielsen, Індекс репутаційного здоров'я бренду LOOQME R-index та індекс довіри споживачів. Їх характеристика у розвитку бізнесу наведено у таблиці 1.

В умовах цифровізації, появи криптовалюти та нових соціальних умов з'явилося багато нових

суб'єктів господарювання, інституцій відносин та рівнів довіри. Проведене дослідження командою BDC Consulting [22], спрямоване на визначення складових інституції довіри в умовах цифровізації, об'єктом дослідження став крипторинок. У дослідженні взяло участь 200 респондентів з 60-ти країн, згідно оцінок яких мали скласти рейтинг довіри до інституцій крипторинку. Структура дослідження дозволила визначити індекс довіри та його структуру, а також сформулювати основні напрями розвитку довіри під час становлення ринку криптовалюти в умовах невизначеності.

У ході дослідження яким інституціям крипторинку найбільше довіряє населення було виявлено основні характеристики довіри в економічних відносинах, а саме:

- наявність досвіду;
- представлення про чесність;
- компетентність;
- прогнозованість економічної поведінки;
- відповідальність (у тому числі напрями соціальної відповідальності).

Для досягнення зазначених характеристик довіри у бізнесу найдієвішим способом, як показало дослідження [23], необхідно прописати корпоративні цінності, у якій довірчі відносини займатимуть провідне місце (рис. 3).

Головні переваги збільшення довіри

Нижче на діаграмі показаний % респондентів, які включили відповідний варіант до трьох основних.

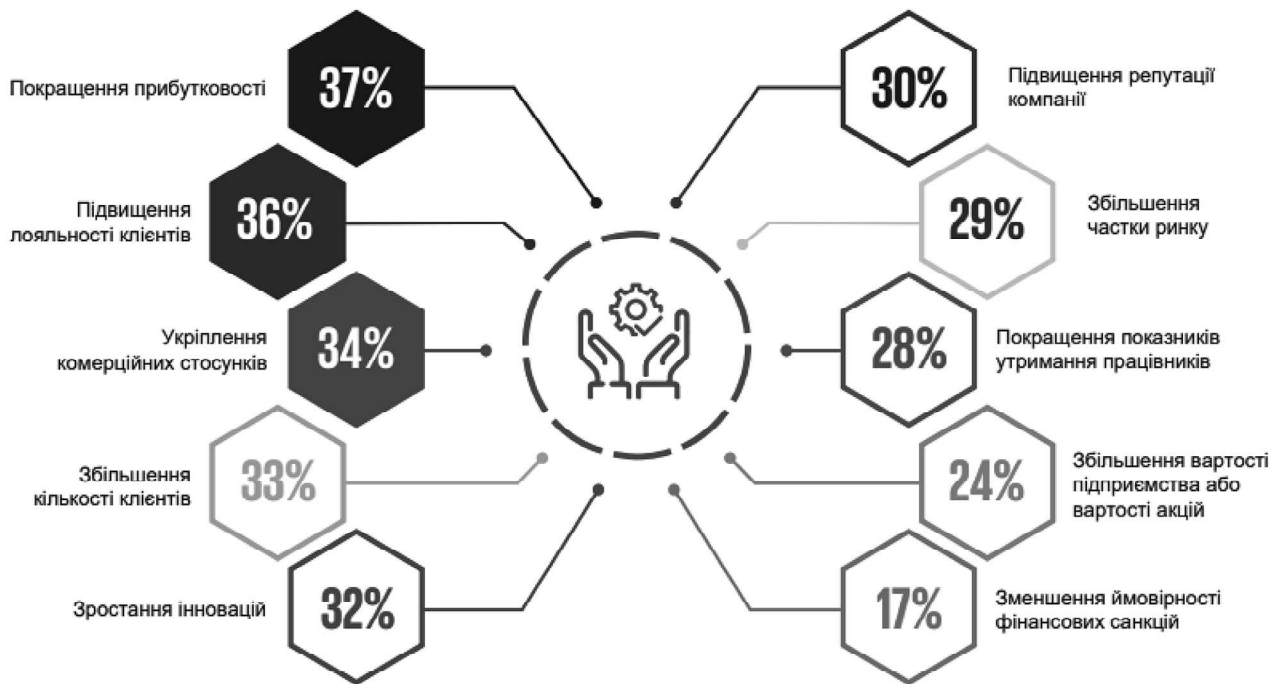

Рис. 4. Динаміка зміни кількості готельних підприємств

Джерело: [24].

Результати дослідження свідчать, що компанії, які мають низький рівень довіри лише 16% мають прописані корпоративні цінності. Тобто, 84% компаній з низьким рівнем довіри не мають прописаних корпоративних цінностей і стандартів. У той час, як компанії у яких рівень довіри "достатній" або "високий", мають прописані цінності та стандарти. Серед компаній малого бізнесу з високою довірою між працівниками та керівниками 36% тих, у яких прописані корпоративні стандарти: цей показник на 20% вищий у порівнянні з показником, де низький рівень довіри [23].

Один з найважливіших аспектів довіри в бізнесі — це етика. Дослідження "Етика в бізнесі 2022: Стан етики та ризику корупції в світі" (Business Ethics 2022: The State of Ethics and Corruption Risks Around the World), проведене компанією EY, показало, що 64% опитаних менеджерів зізналися, що несправедливе обходження з працівниками може стати причиною порушення етичних стандартів компанії.

Інше дослідження, проведене компанією Edelman, показало, що довіра до бізнесу після пандемії COVID-19 зростає, особливо серед молоді. Але дослідження також показало, що бізнес повинен робити більше, щоб заробити довіру громадськості, зокрема, шляхом покращення відносин зі співробітниками та відповідального підходу до впливу на соціальні проблеми.

Дослідження McKinsey & Company показали, що організації, які активно працюють над розвитком довіри своїх клієнтів, домагаються кращих фінансових результатів. Це дослідження дало рекомендації компаніям, які хочуть збільшити рівень довіри клієнтів до своєї організації, зокрема, шляхом відкритої комунікації, за-

безпечення якості товарів та послуг, а також вдосконалення процесів взаємодії з клієнтами.

Соціально-економічними ефектами застосування інструментом розвитку довіри в інституційному середовищі України на думку представників бізнесу, які представлені у дослідженні [24], стануть такі (рис. 4).

- Отже, інструментами розвитку інституції довіри є:
- нормативно-правове середовище, яке формує основи комунікаційних зв'язків;
 - розвиток партнерства між державою та бізнесом у напрямі розбудови принципів сталого розвитку;
 - покращення інвестиційного клімату країни, зокрема через розвиток інтеграційних форм бізнесу
 - соціально-орієнтовані програми на співпрацю та інтеграцію,
 - формування партнерства на основі усталених неформальних інституцій таких як традиції, звичаї та норми;
 - прозорість, достовірність та надійність інформаційного середовища бізнесу в умовах цифровізації має важливе значення.

Розвиток інституції довіри має відповідати принципам мультирівневості та багатофакторності. Розбудова за цими принципами інституції довіри буде мати довгостроковий сприятливий вплив на сфері економічних відносин.

ВИСНОВОК

У статті було розглянуто довіру як інституцію розвитку бізнесу в умовах нових соціальних викликів. Було показано, що довіра є ключовим елементом стійкого розвитку бізнесу та сприяє підвищенню ефективності

діяльності підприємств. Важливим аспектом становлення довіри є розвиток взаємин між бізнесом, державою та громадянами.

В умовах нових соціальних викликів, таких як пандемія COVID-19, війна та невизначеність, довіра стає ще більш важливою. Бізнес повинен виявити свою відповідальність перед громадськістю та проявити соціальну чутливість, що сприятиме підвищенню рівня довіри до підприємств.

Крім того, зростає значення етичного бізнесу та корпоративної соціальної відповідальності, що сприяє формуванню позитивного іміджу підприємства та підвищує рівень довіри до нього. У цьому контексті, важливо не тільки виявляти свою відповідальність, але й відкрито та чесно повідомляти про свою діяльність та результати.

Отже, можна зробити висновок, що довіра є необхідним елементом стійкого розвитку бізнесу та важливим інструментом у подоланні нових соціальних викликів. Розвиток взаємин між бізнесом, державою та громадськістю, виявлення відповідальності та етичність у діяльності підприємств, а також відкритість та чесність у повідомленні про свою діяльність є ключовими факторами у формуванні та підтриманні рівня довіри. Вважаємо, що перспективами досліджень у цьому напрямі повинні стати механізми моделювання інституції довіри з використанням штучного інтелекту як динамічної флуктуації.

Література:

- Smith A. Theory of Moral Sentiments. Strand & Edinburgh: A. Millar; A. Kincaid & J. Bell. 1761. (2 ed.). URL: https://books.google.co.uk/books?id=bZh-ZAAAaAAJ&q=editions:u_L0P5LRqXkC&pg=PP3&redir_esc=y#v=onepage&q=editions%3Au_L0P5LRqXkC&f=false (дата звернення: 10.05.2023).
- Fukuyama F. Trust: The Social Virtue and the Creation of Prosperity. New York: Free Press, 1995. p. 457.
- Kovi S., Merrill R. Speed of trust: what changes everything. New York, Free Press, 2008. p. 354.
- Evolution and Institutions: On Evolutionary Economics and the Evolution of Economics: Geoffrey M. Hodgson, Edward Elgar, Cheltenham, UK, 1999, 345 pp.
- Андрущенко Г. І. Довіра як засіб нейтралізації ризику та протидії невизначеності. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2009. Вип. 43. С. 13—18.
- Бонецький О.О. Довіра до товару як чинник успішної маркетингової діяльності. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2010. № 690. С. 14—21.
- Transaction Costs and the Progress of Humanity. FEE Stories URL: <https://fee.org/articles/transaction-costs-and-the-progress-of-humanity> (дата звернення: 05.05.2023).
- Ковальський М. Довіра в суспільстві і наш дохід: як вони пов'язані. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/05/13/647691/> (дата звернення: 04.05.2023).
- George A. Akerlof, Robert J. Shiller. Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy and Why It Matters for Global Capitalism. NJ: Princeton University Press. Princeton, 2009. 230 p.
- Бричко М. М. Довіра як засіб синхронізації фінансового та бізнес-циклів. Бізнес-інформ. Економіка. фінанси, грошовий обіг і кредит. 2018. Вип. № 5. С. 281—287. URL: https://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-5_0-pages-281_-286.pdf (дата звернення: 05.05.2023).
- Липов В. В. Довіра: від ціннісних засад до конкретних інституціональних форм та функцій. Формування та трансформація. Творення простору суспільної довіри в Україні XXI століття: матер. наук.-практ. конф., м. Львів, 17—19 лютого 2016 року. К.: ДВНЗ "Університет банківської справи", 2017. С. 58—75.
- Малиш Л.О. Взаємозв'язки між рівнями довіри українців до певних груп соціальних інституцій. Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. 2012. Т. 135. С. 3—7.
- Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень-жовтень 2022 р.). Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення: 04.05.2023).
- Harker A. War in Ukraine leads to drop in global business confidence. S&P Global Market Intelligence. URL: <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/mi/research-analysis/war-in-ukraine-leads-to-drop-in-global-business-confidence-apr22.html> (дата звернення: 11.05.2023).
- Індекс NPS та навіщо його вимірювати. Integrica. URL: <https://blog.integrica.com.ua/2021/11/30/indeks-nps-2/> (дата звернення: 11.05.2023).
- Nielsen: В Україні індекс споживчої довіри зростає другий квартал поспіль. Ukrainian Retail Association. URL: <https://rau.ua/novyni/nielsen-ukraine/> (дата звернення: 11.05.2023).
- Глобальний індекс довіри: яким професіям найбільше довіряють люди. Київ Інформ. URL: <https://kiev-inform.com/news-ukraine-and-worlds/102443-global-niy-ndeks-dov-ri-yakim-profes-yam-nayb-l-she-dov-ryayut-lyudi.html> (дата звернення: 04.05.2023).
- Щомісячне опитування громадян по всьому світу. Public Affairs Global Advisor. URL: <https://www.ipsos.com/ua-ua/global-advisor> (дата звернення: 04.05.2023).
- Global trustworthiness index 2021. Ipsos. URL: <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2021-10/Global%20trustworthiness%202021%20deck%20-%20US%20version%20Final.pdf> (дата звернення: 04.05.2023).
- Індекс репутаційного здоров'я бренду. LOOQME R-index. URL: <https://www.looqme.io/ua/r-index> (дата звернення: 04.05.2023).
- Індекс довіри споживачів. Alpari. URL: <https://alpari.com/ua/beginner/glossary/consumer-confidence-usa/> (дата звернення: 04.05.2023).

22. In crypto we trust" mantra hold? BDC. Consulting. URL: <https://bdc.consulting/insights/MarketResearch/to-what-extent-does-the-in-crypto-we-trust>.

23. Чорний М. Довіра у бізнесі. Аналітично-інформаційний центр стратегічного розвитку суспільства. URL: <https://www.cssd.org.ua/post/dovira-bisness> (дата звернення: 04.05.2023).

24. Кібердовіра 2022 Ключові висновки. Побудова довіри через кібербезпеку та конфіденційність. KPMG International. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2022/12/ua-kpmg-cyber-trust-report-2022.pdf> (дата звернення: 04.05.2023).

References:

1. Smith, A. (1761), Theory of Moral Sentiments, 2 ed, Strand & Edinburgh: A. Millar; A. Kincaid & J. Bell, London, UK, available at: https://books.google.co.uk/books?id=bZhZAAAACAAJ&q=editions:u_L0P-5LRqXkC&pg=PP3&redir_esc=y#v=onepage&q=editions%3Au_L0P5LRqXkC&f=false (Accessed 10 May 2023).

2. Fukuyama, F. (1995), Trust: The Social Virtue and the Creation of Prosperity, New York, Free Press, USA.

3. Kovi, S. and Merrill, R. (2008), Speed of trust: what changes everything, New York, Free Press, USA.

4. Hodgson, M., Elgar, E. and Cheltenham, G. (1999), Evolution and Institutions: On Evolutionary Economics and the Evolution of Economics, Edward Elgar, Cheltenham, UK.

5. Andrushchenko, H. I. (2009), "Trust as a means of neutralizing risk and countering uncertainty", Sotsialni tekhnologii: aktualni problemy teorii ta praktyky, vol. 43. pp.13—18.

6. Bonetskyi, O.O. (2010), "Confidence in the product as a factor of successful marketing activity", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika", vol. 690, pp. 14—21.

7. FEE Stories (2017), "Transaction Costs and the Progress of Humanity", available at: <https://fee.org/articles/transaction-costs-and-the-progress-of-humanity> (Accessed 5 May 2023).

8. Kovalskiy, M. (2019), "Trust in society and our income: how they are connected", Ekonomichna pravda, [Online], available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/05/13/647691/> (Accessed 5 May 2023).

9. Akerlof, George A., Shiller and Robert J. (2009), Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy and Why It Matters for Global Capitalism, Princeton University Press., Princeton, USA.

10. Brychko, M. M. (2018), "Trust as a means of synchronizing financial and business cycles", Biznesinform. Ekonomika Finansy, hroshovyi obih i kredyt, [Online], vol.8, available at: https://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-5_0-pages-281_286.pdf (Accessed 5 May 2023).

11. Lypov, V. V. (2017), "Trust: from value foundations to specific institutional forms and functions. Formation and transformation." Tvorenna prostoru suspilnoi dovery v Ukraini XXI stolittia: Naukovo-praktychna konferentsiia. [Creation of space of public trust in Ukraine of the 21st century: Mater. science and practice conf.], "Universytet bankivskoi spravy", Lviv, Ukraine, pp. 58—75.

12. Malysh, L.O. (2012), "Relationships between the levels of trust of Ukrainians in certain groups of social institutions". Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiologichni nauky, vol. 135. pp. 3—7.

13. Harker, A. (2022), "War in Ukraine leads to drop in global business confidence. S&P Global Market Intelligence", available at: <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/mi/research-analysis/war-in-ukraine-leads-to-drop-in-global-business-confidence-apr22.html> (Accessed 10 May 2023).

14. Razumkov Tsent (2022), "Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression (September-October 2022)", available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinkagromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (Accessed 4 May 2023).

15. Integrca (2021), "NPS index and why measure it.", available at: <https://blog.integrca.com.ua/2021/11/30/indeks-nps-2/> (Accessed 4 May 2023).

16. Ukrainian Retail Association (2022), "Nielsen: In Ukraine, the consumer confidence index is growing for the second quarter in a row", available at: <https://rau.ua/novyni/nielsen-ukraine/> (Accessed 4 May 2023).

17. Kyiv Inform (2021), "Global trust index: which professions people trust the most", available at: <https://kiev-inform.com/news-ukraine-and-worlds/102443-global-niy-ndeks-dov-ri-yakim-profes-yam-nayb-l-she-dov-ryayut-lyudi.html> (Accessed 4 May 2023).

18. Public Affairs Global Advisor (2021), "A monthly survey of citizens around the world", available at: <https://www.ipsos.com/ua-ua/global-advisor> (Accessed 4 May 2023).

19. Ipsos (2021), "Global Trustworthiness Index 2021", available at: <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2021-10/Global%20trustworthiness%202021%20deck%20-%20US%20version%20Final.pdf> (accessed 4 May 2023).

20. LOOQME R-index.(2022) "Brand Reputational Health Index.", available at: <https://www.looqme.io/ua/r-index> (Accessed 4 May 2023).

21. Alpari (2022), "Consumer confidence index", available at: <https://alpari.com/ua/beginner/glossary/consumer-confidence-usa/> (accessed 4 May 2023).

22. BDC.Consulting (2021), "How relevant is the phrase "in crypto we trust", available at: <https://bdc.consulting/ru/insights/MarketResearch/to-what-extent-does-the-in-crypto-we-trust> (Accessed 4 May 2023).

23. Chornyi, M.(2022), "Trust in business", Analitichno-informatsiyni tsentr stratehichnoho rozvytku suspilstva, available at <https://www.cssd.org.ua/post/dovira-bisness> (data zvernennia: 04.05.2023).

24. KPMG International (2022), "Cyber trust 2022. Key findings. Building trust through cybersecurity and privacy", available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2022/12/ua-kpmg-cyber-trust-report-2022.pdf> (Accessed 4 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 12.05.2023 р.

Т. С. Кучміїова,
к. е. н., доцент кафедри інформаційних систем і технологій,
Миколаївський національний аграрний університет,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5647-8167>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.77

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

T. Kuchmiiova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Information Systems
and Technologies, Mykolaiv National Agrarian University

DIGITALIZATION OF BUSINESS PROCESSES IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES

У статті висвітлені особливості діджиталізації бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень. Виділено заходи, яких вимагає діджиталізація бізнес-процесів. Визначено, що діджиталізація бізнес-процесів призводить до численних конкурентних переваг для представників бізнесу з точки зору операційних процесів. Встановлено, що у процесі діджиталізації бізнес-процесів послідовні зміни відбуваються в кілька етапів, що дозволяє відстежувати зростання та ускладнення цифрової архітектури бізнес-моделі. З'ясовано, що діджиталізація бізнес-процесів як і будь-яка серйозна зміна в динаміці бізнесу вимагає часу як на рівні впровадження, так і на рівні результатів. Розкрито переваги діджиталізації бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень. Визначено, що у контексті діджиталізації бізнес-процеси є не лише елементами процесного підходу управління, а й центральними учасниками цієї трансформації. Розглянуто динаміку бізнес-процесів в Україні. Визначено основні напрямки діджиталізації бізнес-процесів. З'ясовано, що діджиталізація бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень не може обмежуватися простою діджиталізацією одного, двох або навіть багатьох бізнес-процесів на підприємстві, тому для забезпечення ефективності діджиталізації бізнес-процесів потрібно постійно проводити моніторинг та контролювати продуктивність цих процесів. Визначено, що діджиталізація діяльності представників бізнесу сприяє формуванню більш досконалих бізнес-процесів, забезпечує гнучкість, адаптивність та кращу адаптованість бізнес-одиниць до швидких змін зовнішнього середовища, тим самим підвищуючи конкурентоспроможність. Встановлено, що діджиталізація бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень має на меті спростити комунікацію між представниками бізнесу та клієнтами і зробити її більш ефективною.

The article highlights the features of digitalization of business processes in the conditions of transformational transformations. The measures required by the digitalization of business processes are highlighted. It was determined that the digitalization of business processes leads to numerous competitive advantages for business representatives from the point of view of operational processes. It has been established that in the process of digitization of business processes, successive changes occur in several stages, which allows tracking the growth and complexity of the digital architecture of the business model. It was found that digitalization of business processes, like any major change in business dynamics, requires time both at the level of implementation and at the level of results. The advantages of digitalization of business processes in the conditions of transformational transformations are revealed. It was determined that in the context of digitalization, business processes are not only elements of a process approach to management, but also central participants in this transformation. The dynamics of business processes in Ukraine are considered. The main directions of digitalization of business processes are defined. It was found that the digitalization of business processes in the conditions of transformational transformations cannot be limited to the simple digitalization of one, two or even many business processes at the enterprise, therefore, to ensure the effectiveness of the digitalization of business processes, it is necessary to constantly monitor and control the productivity of these processes. It was determined that the digitalization of the activities of business representatives contributes to the formation of more perfect business processes, ensures flexibility, adaptability and better adaptability of business units to rapid changes in the

external environment, thereby increasing competitiveness. It has been established that the digitization of business processes in the context of transformational transformations aims to simplify communication between business representatives and customers and make it more effective.

Ключові слова: діджиталізація, трансформаційні перетворення, бізнес-процес, представник бізнесу, підприємство, діяльність, конкурентоспроможність, клієнт.

Key words: digitalization, transformative changes, business process, business representative, enterprise, activity, competitiveness, client.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На тлі стрімкого розвитку цифрових технологій та змін у глобалізації бізнес-середовище зазнає динамічних змін. Діджиталізація виступає каталізатором інноваційних розробок, а технологічні зміни призводять до появи таких можливостей, як гнучкість, оперативність та індивідуалізація продукції, але водночас до швидких технологічних змін, високої складності, зміни вподобань клієнтів і правових вимог. Діджиталізація стає рушійною силою структурних змін у галузях, і наслідки таких змін різноманітні, що викликає питання про те, як цей процес впливає на бізнес-процеси в умовах трансформаційних перетворень.

У сучасному світі перехід на цифрові технології — це вже не перевага, а необхідність, яку має враховувати кожне підприємство. Оскільки представники бізнесу все частіше звертаються до віртуальних просторів для залучення більшої кількості клієнтів, то діджиталізація бізнес-процесів стає необхідністю. Діджиталізація бізнес-процесів характеризує перенесення всіх бізнес-процесів в цифровий формат, щоб забезпечити ефективну та продуктивну діяльність представників бізнесу. Тому важливість діджиталізації бізнес-процесів зумовлює актуальність тематики проведення цього дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі питання діджиталізації бізнес-процесів лежать в основі досліджень багатьох науковців. Так, колектив авторів під керівництвом В. Дергачової наголошує, що метою діджиталізації бізнес-процесів є оптимізація потенціалу наявних ресурсів, скорочення робочого часу та підвищення ефективності таких процесів. Перехід до цифрового середовища вимагає: цифровізації виробничих процесів, виконання замовлень і контролю якості продукції, комунікації з командами та клієнтами, логістики та доставки. На думку науковців, діджиталізація бізнес-процесів спрямована на спрощення та підвищення гнучкості таких процесів [1, с. 65]. Г. Жосан та Н. Кириченко стверджують, що цифрова трансформація є одним із ключових кроків у процесі трансформації, який складається з автоматизації, інформатизації та діджиталізації. Бізнес-процеси можуть перетворити ручну роботу повністю або частково в механічну, автоматичну, використовуючи складні технологічні засоби, математичні системи, методи управління, інженерні та інформаційні технології. Діджиталізація бізнес-процесів полягає у використанні інформа-

ційних систем і технологій для забезпечення ефективною взаємодією та обміну інформацією між різними елементами систем управління, виробництва та інших організаційних процесів, а також баз даних і механізмів даних на внутрішньому та зовнішньому рівнях [2, с. 86]. Г. Дергачова та Я. Колешня стверджують, що цифрова трансформація має базуватися на чітких вказівках, контролі та порівнянні необхідних показників керівництвом. До завдань керівників повинні входити створення відповідної корпоративної культури та спільна робота з працівниками. Великі зміни часто викликають опір працівників, тому впровадження технологій, які можуть замінити ручну працю, відбувається через реструктуризацію бізнес-процесів шляхом ущільнення, скорочення функцій і реструктуризації всієї бізнес-моделі за рахунок злиття окремих бізнес-процесів в один комплексний. Тому, на думку вчених, важливо мотивувати працівників і переконати їх у позитивній ролі трансформаційних змін бізнес-процесів під впливом діджиталізації [3, с. 287]. К. Багацька та А. Гейдор стверджують, що діджиталізація бізнес-процесів неможлива без паралельної аналогічної трансформації на національному рівні, яка сприятиме спрощенню умов ведення бізнесу, зниженню витрат та швидкому зростанню ефективності бізнес-процесів [4, с. 29].

Однак, враховуючи важливість досліджень, проведених науковцями, слід констатувати, що було проведено недостатньо досліджень, щоб висвітлити практичні аспекти діджиталізації бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукової статті є висвітлення особливостей діджиталізації бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діджиталізація бізнес-процесів передбачає застосування принципів онлайн-бізнесу до поточних процесів у реальному житті. Тому цифрові технології дозволяють організувати максимально персоналізовану взаємодію бізнес-процесів. Варто зауважити, що діджиталізація бізнес-процесів є, зі свого боку, корисною для клієнтів представників бізнесу.

З огляду на це, доцільно відзначити, що діджиталізація бізнес-процесів потребує послідовного впровадження таких заходів: збір, моделювання та ідентифікація інформації про бізнес-процеси; визначення поход-

Таблиця 1. Динаміку діджиталізації бізнес-процесів в Україні

Індикатор	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Кількість підприємств, які здійснювали електронну торгівлю, одиниць	2476	2440	2494	2513	н.д.
у % до загальної кількості підприємств	5,0	4,8	4,9	5,0	н.д.
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств, отриманий від електронної торгівлі, тис. грн	228035634,7	292731939,1	364571488,0	435909793,9	н.д.
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств	3,5	4,5	5,0	5,3	н.д.
Кількість підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет, одиниць	43303	43785	н.д.	44508	42785
у % до загальної кількості підприємств	88,0	86,4	н.д.	86,6	85,1

Джерело: сформовано на основі [8].

ження, обробка даних; моделювання інформаційних бізнес-процесів в рамках загальних бізнес-процесів; модифікація інформаційних систем з урахуванням моделювання бізнес-процесів; створення автоматизованих інформаційних систем (з використанням апаратно-програмного забезпечення); контроль бізнес-процесів [5].

Діджиталізація бізнес-процесів призводить до численних конкурентних переваг для представників бізнесу з точки зору операційних процесів. А саме вищий рівень прозорості, можливість своєчасного прийняття управлінських рішень, своєчасний обмін інформацією між компетентними працівниками та створення системного підходу до реагування на прогностичні дослідження ринку. Організовані відповіді на мінливі сигнали ризику діджиталізації формуються на основі принципів узгодженості, своєчасності, ефективності та запобігання ризикам [6, с. 36].

У процесі діджиталізації бізнес-процесів послідовні зміни відбуваються в кілька етапів, що дозволяє відстежувати зростання та ускладнення цифрової архітектури бізнес-моделі. Водночас послідовність етапів реалізації цифрової трансформації бізнес-процесів не завжди є чітко впізнаваною. Завдяки активному впровадженню та подальшому розвитку цифрової культури представники бізнесу в контексті діджиталізації бізнес-процесів пропускають один або кілька етапів і, таким чином, досягають вищого рівня цифрової трансформації бізнес-процесів.

Діджиталізація бізнес-процесів як і будь-яка серйозна зміна в динаміці бізнесу вимагає часу як на рівні впровадження, так і на рівні результатів. З огляду на те, перевагами діджиталізації бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень є:

1. Здатність виходити на нові ринки. Для представників бізнесу пошук нових місць збуту продукції, яку вони виробляють, може бути найважливішим рушієм зростання. Використання технологій для відстеження

взаємодії з потенційними клієнтами на новому ринку та можливість моніторингу в режимі реального часу для точного налаштування повідомлень або самої продукції є ключовими для забезпечення рентабельності інвестицій. Крім того, здатність налагоджувати зв'язки з цільовою аудиторією, чи з кінцевим клієнтом, чи з потенційним партнером потребує постійної присутності в мережі Інтернет.

2. Підвищення продуктивності завдяки автоматизації бізнес-процесів. Автоматизація бізнес-процесів полягає у використанні технологій для автоматизації внутрішніх процесів, які є повторюваними, послідовними з часом і тими, які повинні бути без помилок. Метою автоматизації бізнес-процесів є зменшення ручних зусиль у повторюваних процесах, що робить їх менш схильними до людських помилок і звільняє ресурси для завдань вищого рівня, де потрібно більше креативності та інших можливостей, які не можуть бути відтворені машиною.

3. Покращений досвід співробітників. Робочі структури змінюються з часом залежно від типу продукції, що виробляється, а також від потреби охоплення різних ринків, з гнучкістю та можливістю організувати ресурси віддалено, з командами, які працюють з різних місць. Діджиталізація ресурсів, необхідних для розробки та планування, розповсюдження або надання послуг, є першою умовою для розвитку справжньої цифрової трансформації бізнес-процесів та представників бізнесу в цілому.

4. Постійне вдосконалення бізнес-процесів і відносин з клієнтами [7].

У контексті діджиталізації бізнес-процеси є не лише елементами процесного підходу управління, а й центральними учасниками цієї трансформації. Тому удосконалення концепції бізнес-процесів може слугувати основою для подальшої цифрової трансформації таких процесів.

Акцентуючи увагу на аспектах діджиталізації бізнес-процесів, доцільно розглянути практичну сторону цієї проблеми. Так, слід проаналізувати динаміку діджиталізації бізнес-процесів в Україні (табл. 1).

Дані таблиці 1 демонструють, що за період 2018—2021 рр. в Україні кількість підприємств, які здійснювали електронну торгівлю, збільшилась на 37 одиниць. Що стосується обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств, який отриманий від електронної торгівлі, то у 2021 році проти 2018 року він зріс на 207874159,2 тис. грн. Негативною тенденцією є зменшення кількості підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет у 2022 році порівняно з 2018 роком на 518 одиниць, що в основному пов'язано із воєнним станом та руйнуванням ворогом багатьох підприємств.

Варто відзначити, що основними напрямками діджиталізації бізнес-процесів є: оптимізація ресурсного потенціалу для підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, оптимізація витрат і економія

часу, покращення фінансових показників, покращення управління людськими ресурсами, мінімізація людського капіталу в умовах кризи, застосування нових моделей робочого часу та трудового життя, підвищення ефективності бізнес-процесів та збільшення корпоративного прибутку тощо.

Діджиталізація бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень не може обмежуватися простою діджиталізацією одного, двох або навіть багатьох бізнес-процесів на підприємстві. Це вимагає постійного моніторингу та оцінки, щоб зрозуміти, що працює, а що ні. Тому не доцільно передчасно послаблювати контроль робочої групи, яка займається діджиталізацією бізнес-процесів. Для забезпечення ефективності діджиталізації бізнес-процесів потрібно постійно проводити моніторинг та контролювати продуктивність цих процесів.

Варто зауважити, що діджиталізація діяльності представників бізнесу сприяє формуванню більш досконалих бізнес-процесів, забезпечує гнучкість, адаптивність та кращу адаптованість бізнес-одиниць до швидких змін зовнішнього середовища, тим самим підвищуючи конкурентоспроможність. Ефективність цифрової трансформації бізнесу залежить від інноваційного технологічного потенціалу держави, рівня розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та здатності населення та організацій продуктивно використовувати цифрові технології для діджиталізації бізнес-процесів.

Потенціал цифрової трансформації бізнес-процесів визначається швидкістю та розумінням споживачів та створенням ефективних багатоспрямованих систем комунікаційних потоків. Мінливість зовнішнього середовища вимагає від представників бізнесу будувати системи прогнозних досліджень і формувати відповідні інтерпретації інформаційних потоків з метою розробки оптимальних управлінських та організаційних рішень.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведених досліджень визначено, що діджиталізація бізнес-процесів є важливою сферою управління діяльністю представників бізнесу, де використання цифрових технологій може забезпечити конкурентні переваги таким суб'єктам. Діджиталізація бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень має на меті спростити комунікацію між представниками бізнесу та клієнтами і зробити її більш ефективною.

Враховуючи зростання ролі цифрової трансформації бізнес-процесів у бізнес-операціях, виникає необхідність поглиблення наукових досліджень для доведення ролі діджиталізації в економічній безпеці представників бізнесу та формуванні ефективних систем управління бізнес-процесами.

Література:

1. Дергачова В. В., Воржакова Ю. П., Хлебінська О. І. Організація бізнес-процесів в умовах цифровізації. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія "Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм". 2022. Випуск 14. С. 60—68.
2. Жосан Г. В., Кириченко Н. В. Управління цифровізацією бізнес-процесів діяльності підприємства. Нау-

ковий журнал "ECONOMIC SYNERGY". 2022. Випуск 4 (6). С. 82—91.

3. Дергачова Г. М., Колешня Я. О. Цифрова трансформація бізнесу: сутність, ознаки, вимоги та технології. Економічний вісник НТУУ "КПІ". 2020. Випуск 17. С. 280—290.

4. Багацька К., Гейдор А. Бізнес-процеси в умовах діджиталізації економіки. Вісник КНТЕУ. 2019. № 5. С. 23—32.

5. Лазебник Л. Л., Войтенко В. О. Інформаційна інфраструктура в цифровізації бізнес-процесів підприємства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2020. Випуск 42. С. 18—22.

6. Гусєва О. Ю., Легомінова С. В. Діджиталізація — як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2018. Випуск 1. С. 33—39.

7. Digital transformation of business processes: 4 benefits. Doxee, 2022. URL: <https://www.doxee.com/blog/technology/digital-transformation-of-business-processes-benefits/>

8. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах. Державна служба статистики України, 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html

References

1. Derghachova, V. V., Vorzhakova, Ju. P. & Khlebynska, O. I. (2022), "Organization of business processes in conditions of digitalization", *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina. Serija "Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krajinoznavstvo. Turyzm"*, vol. 14, pp. 60—68.

2. Zhosan, Gh. V. & Kyrychenko, N. V. (2022), "Management of the digitalization of business processes of the enterprise", *Naukovyj zhurnal "ECONOMIC SYNERGY"*, vol. 4 (6), pp. 82—91.

3. Derghachova, Gh. M. & Koleshnja, Ja. O. (2020), "Digital transformation of business: essence, signs, requirements and technologies", *Ekonomichnyj visnyk NTUU "KPI"*, vol. 17, pp. 280—290.

4. Baghacjka, K. & Ghejdor, A. (2019), "Business processes in the conditions of digitalization of the economy", *Visnyk KNTEU*, vol. 5, pp. 23—32.

5. Lazebnyk, L. L. & Vojtenko, V. O. (2020), "Information infrastructure in the digitalization of business processes of the enterprise", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu*, vol. 42, pp. 18—22.

6. Ghusjeva, O. Ju. & Leghominova, S. V. (2018), "Digitalization — as a tool for improving business processes, their optimization", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 1, pp. 33—39.

7. Doxee (2022), "Digital transformation of business processes: 4 benefits", available at <https://www.doxee.com/blog/technology/digital-transformation-of-business-processes-benefits/> (Accessed 06.05.2023).

8. The State Statistics Service of Ukraine (2022), "Use of information and communication technologies at enterprises", available at https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html (Accessed 06.05.2023).

Стаття надійшла до редакції 11.05.2023 р.

УДК 330.34:614.2

В. В. Мартинець,
к. е. н., доцент, старший викладач кафедри управління
імені О. Балацького, Сумський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6932-9790>

С. М. Рибальченко,
к. е. н., асистент кафедри управління імені Олега Балацького,
Сумський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3971-9069>

А. М. Андрущенко,
аспірант, Сумський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5003-4989>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.81

ЯКІСТЬ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ ТА РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

V. Martynets,
PhD in Economics, Associate Professor, Senior Lecturer
of the Oleg Balazkiy Department of Management, Sumy State University
S. Rybalchenko,
PhD in Economics, Assistant of the Oleg Balazkiy Department of Management, Sumy State University
A. Andrushchenko,
Postgraduate student, Sumy State University

QUALITY OF MEDICAL SERVICES: ANALYSIS OF FACTORS OF INFLUENCE AND RESOURCE
PROVISION IN THE CONTEXT ACHIEVING THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

На Саміті ООН зі сталого розвитку у Нью-Йорку у вересні 2015 року було затверджено 17 Цілей сталого розвитку. Україна також доєдналася до процесу забезпечення цілей сталого розвитку. Одним з напрямків досягнення третьої цілі сталого розвитку "забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці" є підвищення якості медичних послуг. В статті виявлені зовнішні та внутрішні чинники, які мають значний вплив на якість медичних послуг. Досліджений стан фінансового та кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я. На основі моделі кінцевого результату проведена оцінка якості медичних послуг комунального некомерційного підприємства "Тростянецька міська лікарня" Тростянецької міської ради. Виявлені фактори які негативно вплинули на якість медичних послуг.

В статті досліджено проблематику забезпечення доступності до якісних медичних послуг в контексту досягнення цілей сталого розвитку та запропоновано низку напрямів вирішення зазначеної проблематики, а саме: розвиток інфраструктури, ефективна фінансова та кадрова політика держави у сфері охорони здоров'я, діджиталізація медичного процесу, розвиток та удосконалення мережі закладів первинної ланки медицини (лікарів загальної практики), співпраця з іншими державними секторами, розвиток міжнародної співпраці в сфері охорони здоров'я, розробка ефективної системи контролю якості медичних послуг, залучення та підтримка приватного сектору в галузі охорони здоров'я.

At the UN Summit on Sustainable Development in New York in September 2015, 17 Sustainable Development Goals were approved. Ukraine also joined the process of ensuring the goals of sustainable development. One of the ways to achieve the third goal of sustainable development "to ensure a healthy lifestyle and promote well-being for all at any age" is to improve the quality of medical services. The quality of medical services is influenced by external and internal factors. The article identifies external factors that have a significant impact on the quality of medical services. The studied state of financial and personnel support in the field of health care. The current costs of health care in the countries of the European Union and Ukraine are analyzed. Negative trends regarding staffing in the field of health care were revealed. The specified features of the motivation system in the field of health care, which have a direct impact on the formation of human resources in health care institutions. On the basis of the model of the final result, an assessment of the quality of medical services of the communal non-profit enterprise "Trostyanetska City Hospital" of the Trostyanetska City Council was carried out. Identified factors that negatively affected the quality of medical services.

The article examines the problem of ensuring access to quality medical services in the context of achieving the goals of sustainable development and proposes a number of directions for solving the specified problem, namely: infrastructure development, effective financial and personnel policy of the state in the field of health care, digitalization of the medical process, development and improvement networks of primary care institutions (general practitioners), cooperation with other public sectors, development of international cooperation in the field of health care, development of an effective system of quality control of medical services, involvement and support of the private sector in the field of health care.

The results of the research can be useful in the formation of state policy in the field of health care and the development of a strategy for the development of the Communal Non-Profit Enterprise "Trostianetska City Hospital" of the Trostianetska City Council.

*Ключові слова: якість послуг, охорон здоров'я, ресурси, медична послуга, сталий розвиток.
Key words: quality of services, health care, resource, medical service, sustainable development.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальним напрямом дослідження науковців та практиків в сучасних соціально-економічних умовах залишається проблематика забезпечення сталого розвитку. Важливі пріоритети сталого розвитку окреслюють цілі сталого розвитку, що мають на меті консолідувати зусилля бізнесу, уряду, суспільства до подолання бідності, створення для всіх рівних гідних умов життя та можливостей. Третьою ціллю сталого розвитку є "Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці". Для досягнення цілей сталого розвитку в сфері охорони здоров'я необхідно створити сприятливе середовище, що полягає в забезпеченні сталого фінансування медичної сфери, розширенню системи дезагредованих даних про охорону здоров'я, розвитку міжнародного співробітництва [7].

Забезпечення достатнього фінансування охорони здоров'я позитивно впливає на підвищення рівня медицини та якості медичних послуг. Витрати на охорону здоров'я — це інвестиції, що мають кумулятивний ефект для інших секторів економіки та забезпечать в майбутньому здорове суспільство, соціальний і економічний добробут населення, сприятимуть економічному зрос-

танням на макро рівні. Розширення системи дезагредованих даних про охорону здоров'я полягає в застосуванні цифрових технологій та розвитку електронної охорони здоров'я. Україні також необхідно розширювати ділові міжнародні зв'язки з інституціями у сфері охорони здоров'я, що працюють над реалізацією ЦСР 3+.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні аспекти ресурсного забезпечення і оцінки впливу факторів на рівень якості медичних послуг були досліджені в працях вітчизняних науковців, зокрема: А.М. Петрашика [9], С.В. Дубінського [3], А.Б.Зіменковського [5], Е. Гапонової [1], Д. Шушпанової [20], Т. Желюка [4], С.М. Феденько [19]. При цьому питання забезпечення якісних медичних послуг в контексті досягнення цілей сталого розвитку є актуальним та потребує подальших досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (МЕТА) СТАТТІ

Метою статті є виявлення, аналіз факторів, що впливають на якість медичних послуг та стану ресурсного забезпечення сфери охорони здоров'я в контексті досягнення третьої цілі сталого розвитку — "забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На Саміті ООН зі сталого розвитку у Нью-Йорку у вересні 2015 року було затверджено 17 Цілей сталого розвитку. Україна також доєдналася до процесу забезпечення цілей сталого розвитку. Третя ціль сталого розвитку стосується міцного здоров'я і благополуччя. Ця ціль спрямована на забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці. Одним з напрямків досягнення третьої цілі сталого розвитку є підвищення якості медичних послуг.

Відповідно до Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" поняття послуга з медичного обслуговування населення або медична послуга трактується як — "послуга, у тому числі реабілітаційна, що надається пацієнту закладом охорони здоров'я, реабілітаційним закладом або фізичною особою — підприємцем, яка зареєстрована та одержала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та оплачується її замовником" [8].

Щодо сутності поняття "якість послуги" в Законі України "Про захист прав споживачів" наведено поняття "належна якість товару, роботи або послуги — властивість продукції, яка відповідає вимогам, встановленим для цієї категорії продукції у нормативно-правових актах, та умовам договору із споживачем" [11].

Враховуючи зазначені вище Закони України якість медичної послуги має відповідати вимогам, що прописані у відповідних нормативно-правових актах та вимогам споживача.

Відповідно до Статті 14-1 Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" складовими системи стандартів у сфері охорони здоров'я є: державні соціальні нормативи та галузеві стандарти [8]. Відповідно до Закону України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" до переліку державних соціальних нормативів у сфері охорони відносяться: перелік та обсяг гарантованого рівня медичної допомоги громадянам у державних і комунальних закладах охорони здоров'я; нормативи надання медичної допомоги, що включають обсяг діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур; показники якості надання медичної допомоги та інші [12]. Галузевими стандартами у сфері охорони здоров'я відповідно до Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" є: стандарт медичної допомоги (медичний стандарт), клінічний протокол, протокол надання реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я, таблиць матеріально-технічного оснащення, лікарський формуляр [8].

На якість медичних послуг впливають внутрішні та зовнішні чинники. Внутрішні чинники виникають на рівні конкретного медичного закладу, до яких можна віднести: особливості діяльності, рівень матеріально-технічного забезпечення та систему управління медичним закладом, застосування інноваційних технологій та методів управління, персонал, відношення до пацієнтів. Зовнішні

Таблиця 1. Поточних витрат на охорону здоров'я (% ВВП) в країнах Європейського Союзу та Україні

Країна	2015	2016	2017	2018	2019
Австрія	10,3674669	10,3522625	10,3846054	10,3175068	10,4340315
Бельгія	10,4306536	10,7731972	10,7831259	10,7646999	10,6560497
Болгарія	7,41093588	7,47690725	7,5206337	7,3434248	7,12611389
Кіпр	6,75352287	6,62359428	6,59893894	6,77018547	7,00903225
Чехія	7,19641542	7,10655022	7,14152622	7,52479792	7,83470726
Німеччина	11,1837034	11,2356367	11,3293514	11,4503889	11,6972494
Данія	10,2271662	10,1445618	10,0396338	10,0707159	9,95583057
Іспанія	9,12617207	8,9523859	8,9569416	8,99036121	9,13213158
Естонія	6,34629202	6,42956781	6,59183788	6,68642807	6,7304492
Фінляндія	9,64523888	9,37796021	9,12670135	9,03608513	9,15348339
Франція	11,4475565	11,4716368	11,3327618	11,1858301	11,0574722
Греція	8,06892395	8,32109451	8,10309219	7,95876884	7,83788586
Хорватія	6,78702879	6,82921791	6,75844765	6,78430557	6,97861767
Угорщина	6,85949564	6,99535179	6,75595856	6,54620171	6,35002232
Ірландія	7,31605005	7,4248991	7,06397724	6,86017275	6,67931509
Італія	8,85689163	8,72533035	8,6777401	8,67509365	8,66856861
Литва	6,49043989	6,63746214	6,47513723	6,53385353	7,00600433
Латвія	5,65469503	6,13591957	5,97031736	6,19103575	6,57814217
Люксембург	5,28378248	5,19496346	5,25779152	5,28587103	5,37075996
Мальта	8,89759541	8,94369507	8,89494133	8,81080437	8,21444321
Нідерланди	10,3239384	10,2942524	10,1082983	10,0318222	10,130311
Польща	6,39477158	6,53473806	6,5601325	6,32764196	6,44682503
Португалія	9,31645775	9,39439583	9,30583763	9,4126482	9,53145981
Румунія	4,94721556	5,00346899	5,1508317	5,56050777	5,74447823
Словацька Республіка	6,7925415	7,11029387	6,77144289	6,70504332	6,9586463
Словенія	8,49823952	8,4630394	8,18522835	8,27940369	8,52386475
Швеція	10,804184	10,8524036	10,7851	10,9410629	10,8674927
Україна	7,77609348	7,54540205	7,43332481	7,51988459	7,09860182
<i>Європейський Союз</i>	<i>9,93748845</i>	<i>9,94486319</i>	<i>9,8857671</i>	<i>9,86637281</i>	<i>9,91504693</i>

Джерело: сформовано на основі [15].

Таблиця 2. Основні показники охорони здоров'я

Показник	2019	2020	2021
Кількість лікарів усіх спеціальностей (без зубних лікарів), тис	185	180	144
Кількість середнього медичного персоналу, тис.	330	309	261
Кількість лікарняних закладів, тис.	1,6	1,6	1,2
Кількість лікарняних ліжок, тис	295	275	245
Кількість лікарських амбулаторнополіклінічних закладів, тис.	10,6	10,6	8,2
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, тис. відвідувань за зміну	920	929	831

Джерело: сформовано на основі [18].

чинники виникають на рівні держави та формуються завдяки державній політики в сфері охорони здоров'я.

Ключовими завданнями реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я є забезпечення умов розвитку системи охорони здоров'я на державному рівні. Результатом реалізації державної політики має бути підвищення рівня здоров'я та якості життя населення, збереження генофонду українського народу.

Фінансове та кадрове забезпечення виступають головними складовими підвищення якості медичних послуг зокрема та досягнення результатів реалізації державної політики взагалі.

Згідно даних міністерства фінансів України видатки на охорону здоров'я в цілому становлять 206,8 млрд гривень в 2023 році, в тому числі видатки державного бюд-

жету разом з трансфертами — 176,1 млрд гривень. Зокрема в 2023 році передбачені наступні напрями фінансування: на реалізацію програми медичних гарантій-142,7 млрд грн; 10 млрд грн — передбачено на централізовану закупівлю ліків, медичних виробів, сучасного обладнання; фінансові ресурси на заходи посилення епідемічного нагляду за інфекційними та неінфекційними хворобами -3,8 млрд грн [16]. Видатки на охорону здоров'я в 2022 році становили 215,3 млрд грн, у тому числі видатки держбюджету разом з трансфертами — 187,2 млрд грн [17]. З наведених даних в 2023 році в порівнянні з 2022 роком спостерігається зменшення фінансування на охорону здоров'я.

Для порівняння наведемо статистичні дані, щодо поточних витрат на охорону здоров'я (% ВВП) в країнах Європейського Союзу (таблиця 1).

Аналізуючи дані наведені в таблиці за період 2015—2019 роки в Україні витрати на охорону здоров'я складають в межах 7% від ВВП, в цілому по Європейському Союзу цей показник становить в межах 10% від ВВП. Витрати на охорону здоров'я в межах 5% -7% від ВВП характерні для таких країн, як Люксембург(5,3%), Румунія (5%-5,7%), Латвія(5,7%-6,6%), Польща (6,3%-6,5%), Угорщина (6,4%-7%), Словачька Республіка (7%), Болгарія (7%), Кіпр (7%), Хорватія (7%), Ірландія (7%), Литва(7%), Чехія (7%-7,8%). У Німеччині, Франції, Швеції — найбільший відсоток витрат на охорону здоров'я від ВВП, що становить 11%.

Якість надання медичних послуг також залежить від кваліфікованого медичного персоналу. За прогнозами, щодо кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я "до 2030 р. укомплектованість медичних закладів України лікарями становитиме 75%, а середнім та молодшим медичним персоналом — 73,6% від потреби" [13].

За даними Міністерства охорони здоров'я України в таблиці наведемо основні показники охорони здоров'я за 2019—2021 роки.

Аналізуючи основні показники охорони здоров'я можемо спостерігати негативну динаміку цих показників. В 2021 році в порівнянні з 2019 роком відбулося скорочення кількості лікарів усіх спеціальностей (без зубних лікарів), аналогічно відбулося скорочення кількості середнього медичного персоналу.

В умовах воєнного стану згідно із Законом України від 29.07.2022 р. № 2494-IX "Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану" з'явилася можливість тимчасово залучати медичних працівників з інших країн. Після вирішення воєнного конфлікту в сфері охорони здоров'я знову виникне проблема кадрового забезпечення [13].

Аналізуючи проблему кадрового забезпечення в сфері охорони здоров'я необхідно зазначити, що ефективна система мотивації має позитивний вплив на якість надання медичних послуг. Відповідно до постанови КМУ

Таблиця 3. Методика розрахунку індикаторів моделі кінцевих результатів

Показник	Формула для розрахунку
Рівень якості лікування (РЯЛ)	$РЯЛ=(ОНЗ+ОЯ):200\%$, де ОЯ – оцінка якості лікування(клінічний стан після лікування)
Оцінка виконання набору лікувально-діагностичних заходів (ОНЗ)	$ОНЗ=ОДЗ+ОД+ОЛЗ$ де ОДЗ – оцінка діагностичної діяльності; ОД – оцінка правильності діагнозу; ОЛЗ - оцінка лікувального процесу
Показник результативності (ПР)	$ПР=НЗ\pm(ФП-НП)\cdot ОВ$ де ФП – фактичний показник; НЗ – нормативне значення; НП – нормативний показник; ОВ – одиниця вимірювання
Показник дефектів (ПД)	$ПД=ФП \cdot ОВ$ де ФП – фактичний показник; ОВ – одиниця виміру
Коефіцієнт досягнення результатів (КДР)	$КДР = \frac{((ПР1 + ПР2 + \dots + ПРn) - (ПД1 + ПД2 + \dots + ПДn))}{НЗ1 + НЗ2 + \dots + НЗn}$ де ПР1-п – показники результативності; ПД1-п – показники дефектів; НЗ1-п – нормативні значення.

Джерело: сформовано на основі [14].

Таблиця 4. Шкала оцінки рівня досягнення результатів

Рівень досягнення результатів	Значення коефіцієнту досягнення результатів
Низький рівень	[0 до 0,19]
Нижче від середнього рівня	[0,20 до 0,39]
Середній рівень	[0,40 до 0,59]
Вище від середнього рівня	[0,60 до 0,79]
Високий рівень	[0,80 і більше]

Джерело: сформовано на основі [14].

"Деякі питання оплати праці медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації державних та комунальних закладів охорони здоров'я" від 13.01.2023 р. № 28 уряд [2] на 2023 рік встановив фінансові гарантії на рівні не менше ніж 20 000 гривень для лікаря та 13 500 гривень — для середніх медичних працівників. Щодо розмірів оплати праці в Україні на 2023 рік спостерігається наступна ситуація: з 1 січня 2023 року мінімальна зарплата в Україні складає 6700 грн [6], за прогнозами Мінекономіки України в 2023 році середньомісячна заробітна плата зростає до 18261 грн, але враховуючи інфляцію реальна заробітна плата зростає лише на 1,4% [10].

Варто зробити акцент не лише на забезпеченні відповідної оплати праці, а також на важливості самомотивації та саморозвитку персоналу медичного закладу.

Що стосується виявлення внутрішніх чинників які впливають на рівень якості медичних послуг нами було проведено оцінку якості медичних послуг комунального некомерційного підприємства "Тростянецька міська лікарня" Тростянецької міської ради на основі моделі кінцевого результату.

Модель кінцевих результатів (МКР) визначає узагальнений якісний показник, що характеризує ефективність діяльності та дефекти в роботі закладу охорони здоров'я. Методика розрахунку індикаторів [14] які використовуються в моделі представлена в таблиці 3.

Коефіцієнт досягнення результатів визначається відповідно до шкали оцінки (таблиця 4).

Таблиця 5. Оцінка якості медичних послуг комунального некомерційного підприємства "Тростянецька міська лікарня" за моделлю кінцевих результатів

№ з/п	Назва показника	Одиниця виміру	Нормативний показник	Знак	Оцінка		Фактичний показник ₂₀₂₀	Фактичний показник ₂₀₂₁	Показник результативності ₂₀₂₀	Показник результативності ₂₀₂₁
					Норматив	Відхилення				
Показники результативності										
1	Смертність	‰	12,5	-	4	0,32	18,51	18,66	2,08	2,03
2	Мертвонароджуваність	‰	9,0	-	7	0,56	3,98	10,36	7	6,24
3	Смертність населення працездатного віку	‰	9,5	-	6	0,63	5,47	5,46	6	6
4	Перинатальна смертність	‰	8,5	-	8	0,47	7,57	10,36	8	7,13
5	Первинний вихідна інвалідність серед осіб працездатного віку	На 10000 прац.	40,0	-	5	0,10	36,75	35,71	5	5
6	Первинний вихідна інвалідність серед осіб дитячого віку	На 10000 дітей	16,0	-	4	0,25	3,95	9,56	4	4
7	Хірургічна активність в стаціонарах хірургічного профілю	%	55,0	+	3	0,06	36,18	40,76	1,87	2,15
8	Середній термін перебування хворого на ліжку	Днів	10	-	2	0,20	9,1	8,8	2	2
9	Рівень якості лікування(РЯЛ)	%	100	+	5	0,01	90,00	95,00	4,9	4,95
Показники дефектів										
1	Частота серед вперше виявлених: Деструктивних форм туберкульозу	На 10000 насел.				0,2	2,4	1,18	0,48	0,24
	Онкологічних захворювань на IV стадії	На 10000 насел.				0,2	8,62	7,98	1,73	1,59
2	Обґрунтовані скарги:деонтологічні	На 1000 насел.				3	0	0	0	0
	На низьку якість медичного обслуговування	На 1000 насел.				1	0,35	0,29	0,35	0,29
3	Материнська смертність	‰				10	0	0	0	0

Джерело: розраховано автором.

На основі первинних даних проаналізованої медичної документації Тростянецької міської лікарні за 2020 та 2021 роки розраховані складові моделі оцінки кінцевого результату. Результати проведеної оцінки наведені в таблиці 5.

Проведені розрахунки за моделлю кінцевих результатів вказують на високий рівень досягнення результатів в 2020 та 2021 роках (КДР₂₀₂₀ = 87% та КДР₂₀₂₁ = 86% відповідно) у КНП "Тростянецька міська лікарня" ТМР. У 2021 році спостерігається тенденція щодо зниження показників досягнення результатів.

Серед факторів, що вплинули на зазначені вище зміни динаміки результатів відзначається високий рівень смертності, який підвищився у 2021 році внаслідок пандемії COVID-19 та опорний статус лікарні стосовно даного захворювання, що спричинило до змін даного параметру. Мертвонароджуваність та перинатальна смертність, що підвищилися у відносних числах мають значний вплив на досягнення результатів внаслідок зниження абсолютного числа пологів у 2021 році, що, у свою чергу, пов'язано із загальнодержавною тенденцією до депопуляції.

Наявність показників дефектів вказують на похибки в організації лікувально-діагностичного процесу та профілактичних заходів стосовно найбільш значущих захворювань регіону. Первинно виявлені

деструктивні форми туберкульозу вказують на дефекти профілактичної роботи відносно груп ризику даного захворювання, а виявлення запущених випадків онкопатології, значною мірою, результатом недоліків онкологічних профілактичних оглядів. Слід відзначити роль первинної ланки медичної допомоги (лікарів загальної практики) у профілактичній роботі з населенням відносно даних захворювань, тож діяльність стаціонарних відділень у цьому напрямі є складовою у моніторингу стану здоров'я населення в системному поєднанні з іншими ланками охорони здоров'я.

Скарги на низький рівень медичного обслуговування вказують на структурно-організаційні проблеми в лікарні. До факторів, які вплинули на наявність скарг є неповна забезпеченість медичними кадрами, що переважає існуючий кадровий потенціал, знижуючи ефективність праці та недостатнє фінансування унаслідок закономірного падіння рівня якості надання медичної допомоги.

ВИСНОВКИ

Забезпечення досягнення цілей сталого розвитку взагалі та третьої цілі зокрема можливо лише завдяки консолідації зусиль бізнесу, уряду та суспільства. Неможливо виділити окремі міністерства, робота яких

спрямована на досягнення конкретних цілей сталого розвитку. Лише збалансована системна робота та співпраці усіх міністерств призведе до досягнення цілей сталого розвитку. Досліджуючи проблематику сталого розвитку в охороні здоров'я доцільно зробити акцент на проблемі забезпечення доступності до якісних медичних послуг.

Серед напрямів забезпечення доступності до якісних медичних послуг можна запропонувати наступні:

1. Розвиток інфраструктури. Забезпечення належного розвитку та модернізації медичної інфраструктури, зокрема будівництво та ремонт медичних закладів, матеріально-технічне оснащення. Регіональна розбудова мережі закладів охорони здоров'я для рівномірного покриття території країни відповідно до попиту і економіко-географічних особливостей.

2. Ефективна фінансова політика держави у сфері охорони здоров'я. Збільшення бюджетного фінансування, оптимізація фінансових процесів (бюджетування, облік, контроль та аудит витрат). Впровадження програм медичного страхування як загальнообов'язкового державного так і окремого (медичні програми) для найбільш вразливих груп населення, модифікація Програми медичних гарантій НСЗУ для оптимальної оплати відповідно до виду медичної допомоги та економічних змін ринку медичних послуг.

3. Ефективна державна кадрова політика у галузі охорони здоров'я. Кадрове планування з урахуванням демографічних, географічних, соціальних факторів, стимулювання розвитку кадрового потенціалу (підтримка професійного розвитку, у тому числі програми стажування та робочі місця для студентів медичних закладів), розробка системи мотивації.

4. Діджиталізація медичного процесу шляхом інтенсифікації повного переходу до електронного документообігу, розвитком телемедицини для створення загальнодержавної мережі медичної інформації.

5. Зміщення фокусу державної політики в галузі охорони здоров'я на профілактичну медицину, розвиток та удосконалення мережі закладів первинної ланки медицини (лікарів загальної практики).

6. Співпраця з іншими державними секторами такими як освіта, соціальний захист та місцеве самоврядування, що сприятиме створенню інтегрованої системи надання медичних послуг та поліпшенню доступності для населення.

7. Розвиток міжнародної співпраці в сфері охорони здоров'я: обмін досвідом, програми академічної мобільності, залучення міжнародних експертів, спільні дослідження та впровадження інновацій (у тому числі міжнародних стандартів).

8. Розробка ефективної системи контролю якості медичних послуг шляхом приведення існуючих стандартів до міжнародних норм у сфері охорони здоров'я, впровадження методики загального управління якістю медичної допомоги для уніфікації загальнодержавних стандартів якості.

9. Залучення та підтримка приватного сектору в галузі охорони здоров'я у загальнодержавній медичній системі: публічно-приватне партнерство, державні субсидії, регулювання цін на медичні послуги, заохочення

інновацій, інтеграція до загальнодержавної системи контролю якості медичної допомоги.

Врахування зазначених вище напрямів може сприяти розробці загальнонаціональної стратегії забезпечення доступності якісних медичних послуг для дотримання основної мети охорони здоров'я.

Література:

1. Гапонова Е. Особливості формування ринку медичних послуг в Україні на сучасному етапі. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2014, № (4 (1144, 2)). С. 94—96.

2. Деякі питання оплати праці медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації державних та комунальних закладів охорони здоров'я: Постанова КМУ від 12.01.2023 р. № 28. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-oplaty-pratsi-medychnykh-farmatsevtichnykh-pratsivnykiv-ta-fakhivtsiv-z-reabilitatsii-t130123>(дата звернення: 02.05.2023).

3. Дубінський С. В. Проблеми забезпечення якості послуг в медичній галузі України. Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки. 2016. № 1. С. 51—59.

4. Желюк Т. Фінансові аспекти функціонування ринку медичних послуг та закупівлі ліків. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2019 № 23. С. 113—117.

5. Зіменковський А. Б. Системний підхід до оцінки якості медичної допомоги в період реформування охорони здоров'я в Україні. Вісн. соц. гігієни та організації охорони здоров'я. 2003. № 3. С. 42—45.

6. Міністерство фінансів України: офіційний сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>. (дата звернення: 01.05.2023).

7. На шляху до здоровішої України. Прогрес у досягненні Цілей Сталого Розвитку у галузі охорони здоров'я — 2020: звіт. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/340956/WHO-EURO-2021-1523-41273-58139-ukr.pdf> (дата звернення: 02.05.2023).

8. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

9. Петрашик Ю. М. Якість медичних послуг: особливості, роль, фактори. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2014. № 3. С. 39—41.

10. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про Державний бюджет України на 2023 рік". URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>. (дата звернення: 01.05.2023).

11. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

12. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

13. Ресурси системи охорони здоров'я в умовах війни 2022. Національний інститут стратегічних дослід-

жень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/resursy-systemy-okhorony-zdorovya-v-umovakh-viyny-zhovten-2022r> (дата звернення: 01.05.2023).

14. Рогач І.М., Слабкий Г.О., Качала Л.О., Погоріляк Р.Ю. Контроль якості медичної допомоги на рівні закладу охорони здоров'я: методичні рекомендації. Ужгород, 2014. 48 с.

15. Світовий банк: веб-сайт. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS> (дата звернення: 01.05.2023).

16. Урядовий портал: офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/biudzhet-2023-na-finansuvannia-okhorony-zdorovia-peredbacheno-207-mlrd-hryven> (дата звернення: 01.05.2023).

17. Урядовий портал: офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-u-2022-rotsi-vydatky-na-okhoronu-zdorovia-stanovyly-2153-mlrd-hrn> (дата звернення: 01.05.2023).

18. Україна у цифрах. Статистичний збірник 2021. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_Ukraine%20in%20figures_21u.pdf (дата звернення: 01.05.2023).

19. Феденько С.М. Програмно-цільовий метод у ресурсному забезпеченні охорони здоров'я. Інноваційна економіка. 2013. № 7, С. 53—56.

20. Шушпанов, Д. Доступність та якість медичних товарів та послуг в Україні: соціально-економічний аспект. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2019. № 23. С. 118—125.

References:

1. Gaponova, E. (2014), "Peculiarities of the formation of the medical services market in Ukraine at the current stage", Bulletin of Kharkiv National University named after VN Karazin. Series: International relations. Economy. Local studies. Tourism, vol. (4 (1144, 2), pp. 94—96.

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), "Some issues of remuneration of medical, pharmaceutical workers and rehabilitation specialists of state and communal health care institutions", available at: <https://www.kmu.gov.ua/nps/deiaki-pytannia-oplaty-pratsi-medychnykh-farmatsevtichnykh-pratsivnykiv-ta-fakhivtsiv-z-reabilitatsii-t130123> (Accessed 02 May 2023).

3. Dubinsky, S. V. (2016), "Problems of ensuring the quality of services in the medical industry of Ukraine", European vector of economic development. Economic sciences, vol. 1, pp. 51—59.

4. Zhelyuk, T. (2019), "Financial aspects of the functioning of the market of medical services and procurement of medicines", Regional aspects of the development of productive forces of Ukraine, vol. 23, pp. 113—117.

5. Zimenkovskii, A. B. (2003), "A systematic approach to the assessment of the quality of medical care during the period of health care reform in Ukraine", Visn. social hygiene and health care organizations, vol. 3, pp. 42—45.

6. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Minimum wage in Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>. (Accessed 01 May 2023).

7. WHO (2020), "On the way to a healthier Ukraine. Progress in achieving the Sustainable Development Goals in health care, report", available at: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/340956/WHO-EURO-2021-1523-41273-58139-ukr.pdf> (Accessed 01 May 2023).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "Fundamentals of Ukrainian legislation on health care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (Accessed 02 May 2023).

9. Petrashik, Yu. M. (2014), "Quality of medical services: features, role, factors", Herald of social hygiene and health care organization of Ukraine, vol. 3, pp. 39—41.

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2023", available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>. (Accessed 01 May 2023).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On the protection of consumer rights", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (date of application: 02.05.2023).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On state social standards and state social guarantees", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (Accessed 02 May 2023).

13. National Institute for Strategic Studies (2022), "Resources of the health care system in conditions of war", available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/resursy-systemy-okhorony-zdorovya-v-umovakh-viyny-zhovten-2022r> (Accessed 02 May 2023).

14. Rogach I.M., Slabkyi G.O., Kachala L.O. and Pohorilyak R.Yu. (2014), Kontrol' yakosti medychnoi dopomohy na rivni zakladu okhorony zdorov'ia: metodychni rekomendatsii [Quality control of medical care at the level of a health care institution: methodological recommendations], Uzhhorod, Ukraine.

15. World Bank: Website (2023), available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS> (Accessed 02 May 2023).

16. Government portal (2023) "Budget-2023: 207 billion hryvnias are provided for health care financing official website", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/biudzhet-2023-na-finansuvannia-okhorony-zdorovia-peredbacheno-207-mlrd-hryven> (Accessed 02 May 2023).

17. Government portal (2023), "Ministry of Finance: In 2022, health care expenditures amounted to UAH 215.3 billion", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-u-2022-rotsi-vydatky-na-okhoronu-zdorovia-stanovyly-2153-mlrd-hrn> (Accessed 02 May 2023).

18. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Ukraine in numbers. Statistical collection 2021", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_Ukraine%20in%20figures_21u.pdf (Accessed 02 May 2023).

19. Fedenko, S. M. (2013), "Program-target method in resource provision of health care", Innovative economy, vol. 7, pp. 53—56.

20. Shushpanov, D. (2019), "Availability and quality of medical goods and services in Ukraine: socio-economic aspect", Regional aspects of the development of productive forces of Ukraine, No. vol, pp. 118—125.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2023 р.

Т. М. Куценко,

*к. е. н. доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7800-2987>

О. Ю. Терованесова,

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9323-8699>

А. О. Фьодорова,

студентка 3 курсу, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6099-319X>

Л. Р. Петрачкова,

студентка 4 курсу, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-1739-826X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.88

ФОНДОВИЙ РИНОК ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ФІНАНСУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

T. Kutsenko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing,
Management, and Entrepreneurship, V.N. Karazin Kharkiv National University*

O. Terovanesova,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing,
Management, and Entrepreneurship, V.N. Karazin Kharkiv National University*

A. Fodorova,

3rd year student, V.N. Karazin Kharkiv National University

L. Petrachkova,

4rd year student, V.N. Karazin Kharkiv National University

STOCK MARKET AS THE MAIN TOOL FOR ATTRACTING INVESTMENT AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT

Поточний стан подій в Україні диктує нові умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності як державі, так й іншим суб'єктам господарювання. Перед бізнес-агентами постала проблема організації та координації своєї ринкової активності таким чином, щоб не лише забезпечити реалізацію своїх цілей, а також зберегти внутрішню економічну структуру й підтримувати рівень добробуту країни на достатньому рівні. Ринок цінних паперів належить до тих складових економіки, що є індикаторами її поточного стану та відображенням темпів її розвитку. Провідні позиції фондового ринку в переліку складових економічної сфери країни та постійний інтерес науковців відповідної галузі до нього підкреслюють постійну актуальність досліджень з питань вивчення стану й перспектив вдосконалення цього ринку.

У статті обгрунтовано статус ринку цінних паперів як основного інструменту залучення капіталу для фінансування зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі систематизації недоліків аналогічних небіржових механізмів. Розкрито властивості фондового ринку, які компенсують недоліки небіржових інструментів залучення інвестицій. Встановлено, що ринок цінних паперів функціонує як адаптивна система механізмів залучення капіталу, що дозволяє йому залишатися основним інструментом залучення інвестицій в зовнішньоекономічну сферу. Охарактеризовано поточний стан українського фондового ринку на основі аналізу головних показників діяльності цього ринку як інструменту залучення інвестицій. Обгрунтовано дуальний характер зниження активності на фондовому ринку України, що свідчить як про сповільнення темпів його розвитку, так і про перебування ринку на стадії оновлення, що відкриває нові перспективи його розвитку. Систематизовано чинники, що гальмують розвиток українського ринку цінних паперів, серед яких: недосконалість законодавчої бази, низький рівень обізнаності населення із відповідних питань та несприятливий інвестиційний клімат. Запропоновано загальні шляхи вдосконалення фондового ринку та подолання визначених недоліків, а також обгрунтовано перспективні напрями розвитку ринку. Висвітлено актуальність дослідження, яка полягає в заостренні потреби залучення капіталу в економіку України та її відновлення. Започатковано розкриття проблеми оцінки поточного стану українського фондового ринку та досліджень із покращення наявного ринкового інструментарію.

The current state of the events in Ukraine dictates the new conditions for the implementation of foreign economic activity both for the state and other economic entities. The challenge for business agents is to organize and coordinate their market activities in a way that not only achieves their goals but also preserves the domestic economic structure and maintains the country's wealth at a sufficient level. The securities market includes the components of the economy which are indicators of its current state and a reflection of the pace of its development. It is stated that the leading positions of the stock market in the list of components of the country's economic sphere and the constant interest of scientists in the relevant industry to emphasize the constant relevance of the research to study the state and prospects for improving this market.

The article substantiates the status of the securities market as the main instrument of capital attraction for financing of foreign economic activity of enterprises on the basis of systematization of shortcomings of similar non-exchange mechanisms. It is disclosed the properties of the stock market, compensating the shortcomings of non-bank instruments to attract investment. It is established that the securities market works as an adaptive system of tools for attracting capital, allowing it to remain the main inventory for attracting investments in the foreign economic sphere. The current state of the Ukrainian stock market on the basis of the analysis of the main indicators of this market activity as a tool to attract investments is characterized. It is substantiated the dual character of the decline in activity in the stock market of Ukraine which testifies both to the slowdown of its development and to finding the market at the stage of renewal, which opens new prospects for its development. The article systematizes the factors that hinder the development of the Ukrainian securities market including imperfection of the legislative framework, low level of public awareness on relevant issues and unfavourable investment climate. It is proposed the general ways of stock market improvement and overcoming of certain shortcomings as well as justifies the perspective directions of market development. The topicality of the study which consists of aggravating the need to attract the capital to the economy of Ukraine and its recovery is highlighted. The disclosure of the problem of assessing the current state of the Ukrainian stock market and research on improving the existing market tools has been initiated.

Ключові слова: ринок цінних паперів, фондовий ринок України, інструмент залучення інвестицій, зовнішньоекономічна діяльність.

Key words: securities market, stock market of Ukraine, investment attraction tool, foreign economic activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні наша держава опинилася в умовах повномасштабної війни, що значною мірою вплинуло на усі сфери державного життя, в тому числі й на економіку. Тому пріоритетним стратегічним завданням України в економічній сфері стало визначення шляхів забезпечен-

ня стабільності економічної системи та її складових і безпеки учасників економічних відносин. Вимушені дії уряду з реорганізації економічної діяльності країни змусили суб'єктів господарювання шукати способи адаптації до нових вимог зовнішнього середовища, а також інструменти ведення бізнесу, які б дозволили їм не лише зберегти наявні темпи зростання й розвитку, а й відповідали б довгостроковим планам та завданням держави.

Таким чином, поточний стан подій в Україні диктує нові умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності як державі, так й іншим суб'єктам господарювання. Перед бізнес-агентами постала проблема організації та координації своєї ринкової активності таким чином, щоб не лише забезпечити реалізацію своїх цілей, а також зберегти внутрішню економічну структуру й підтримувати рівень добробуту країни на достатньому рівні. Тому головними аспектами зовнішньоекономічної діяльності ринкових агентів в Україні є оптимізація внутрішніх процесів з метою забезпечення стійкості складових елементів економічної сфери. Реалізація поставленого завдання підприємствами України може бути здійснена переважно шляхом пошуку додаткових джерел фінансування.

Пріоритетність концентрації саме на залученні додаткових коштів підприємствами для здійснення зовнішньоекономічної діяльності пояснюється статусом інвестицій в сучасному економічному світі. Для слаборозвинених економічно країн інвестиції, які більшою мірою є іноземними, є способом інтеграції в глобальну економічну систему. Високорозвинені держави завдяки інвестиціям здійснюють реалізацію своїх глобальних цілей. А в країнах, що розвиваються, інвестиційна діяльність виступає інструментом забезпечення сталого економічного розвитку.

Тож, залучення нових джерел фінансування зовнішньоекономічної діяльності підприємствами України є одним з провідних напрямів у процесі вирішення нагальних економічних проблем держави та одним з найбільш популярних й ефективних способів їх розв'язання. Через це, важливо надати пріоритетності дослідженням основних наявних інструментів залучення інвестицій, визначенню стану таких інструментів та перспективним шляхам їх вдосконалення з метою забезпечення економічних агентів ефективними інструментами швидкого відновлення економіки.

Також важливо зазначити, що ринок цінних паперів належить до тих складових економіки, що є індикаторами її поточного стану та відображенням темпів її розвитку. Провідні позиції фондового ринку в переліку складових економічної сфери країни та постійний інтерес науковців відповідної галузі до нього підкреслюють постійну актуальність досліджень з питань вивчення стану й перспектив вдосконалення цього ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Організація ефективної діяльності інструментів залучення інвестицій суб'єктами господарської діяльності передбачає організацію ряду різних процесів, потребує дослідження різних структурних елементів економіки і може бути втілена низкою різноманітних способів. Через це до представників наукового товариства, які досліджували зазначене питання, можна віднести багатьох наукових діячів.

Серед науковців, що займалися дослідженням ефективності фондового ринку як джерела інструментів залучення інвестицій є О. В. Нечипорук [10], М. І. Оршанська [12], І. І. Чуницька [18] та ін.. Проблемам організації процесу залучення інвестицій, в тому числі й іноземних, а також аналізу стану інвестиційної діяльності в Україні присвячені роботи В. В. Мацьків [7], І. І. Чуницької [18], М. І. Оршанської [12]. До вітчизняних науковців, в роботах яких визначаються перспективні шляхи розвитку

фондового ринку України, належать Ю. Ю. Вергелюк [4], Ю. М. Коваленко [6], О. І. Мельник [8], М. М. Пименова [12] М. В. Рубаха [15] та інші. Названий перелік є досить обмеженим та відображає лише малу частку всього обсягу досліджень з питань вивчення інструментів залучення інвестицій та організації інвестиційних процесів, що представлені в сучасній вітчизняній науковій літературі. Такий рівень зацікавленості до фондового ринку як інструменту залучення інвестицій науковцями різного рівня свідчить про постійну актуальність вказаної проблеми та ступінь важливості цієї сфери економіки для її загального стану.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою є теоретичне обґрунтування особливостей біржового ринку цінних паперів як основного інструменту залучення інвестицій для здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання в умовах необхідності відновлення вітчизняної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження передбачає активне використання таких термінів як "капітал" та "інвестиції", що обумовлює потребу в їх детермінації. Наукова економічна література характеризується наявністю розбіжностей у визначенні цієї категорії. Звернувшись до етимології зазначеного слова — "invest" (лат., вкладення капіталу) — можна встановити основну функцію інвестицій — вкладення, що дозволяє дати загальне визначення слову "інвестиції": вкладення капіталу [12]. Узагальнивши існуючі в сучасній науковій літературі визначення інвестицій, найпоширенішою детермінацією цієї категорії можна назвати операції з обміну різних видів капіталу, ресурсів чи фондів в галузі економічних відносин суб'єктів господарювання. Ще одним поширеним трактуванням слова "інвестиції" є залучення будь-яких об'єктів чи результатів діяльності в процес функціонування бізнес-структури з метою забезпечення досягнення її мети. Закон України "Про інвестиційну діяльність" визначає інвестиції як всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток та/або досягається соціальний та екологічний ефект [13]. Зазначений термін достатньою мірою розкриває зміст інвестицій, оскільки відображає їх головне призначення, тому в контексті цієї роботи вони будуть розглядатися саме в цьому значенні.

Важливо зазначити, що в межах дослідження термін "капітал" буде використано в значенні синоніму до слова "інвестиції". Таке рішення обумовлено визначенням змісту процесу залучення інвестицій. Загальну суть залучення інвестицій можна охарактеризувати як спонукання суб'єктів господарської діяльності до вкладення певних видів капіталу, необхідних конкретній економічній одиниці або структурі, з подальшим використанням вкладеного капіталу цієї структурою. Під капіталом розуміється низка різного виду матеріальних та нематеріальних ресурсів, що мають певну цінність і можуть бути використані суб'єктами господарювання для досягнення певного ефекту. Таким чином, у рамках заданої теми терміни "інвестиції" та "капітал" вже не виступають як процес та його предмет,

а набувають синонімічного значення і визначаються як потенційні додаткові ресурси, що можуть дозволити господарським структурам досягти певної цілі.

Умови гострого нестатку капіталу (в першу чергу фінансового) породили потребу в мобілізації та активізації всіх наявних інструментів і методів залучення інвестицій, одним з основних серед яких є фондовий ринок. Закон України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" детермінує ринок цінних паперів як сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо емісії (видачі), обігу, виконання зобов'язань, викупу та обліку цінних паперів (у тому числі деривативних цінних паперів) [14]. Але таке визначення відображає швидше адміністративно-правовий аспект цього терміну, аніж його економічну суть. Наукова економічна література ж відзначається відсутністю єдиного підходу до визначення цієї дефініції. Так, деякі вчені під фондовим ринком розуміють одну зі сфер економіки, в межах якої формуються джерела забезпечення фінансового зростання його учасників. Для інших науковців фондовий ринок — це система розподілу інвестиційних ресурсів шляхом забезпечення обігу цінних паперів різного виду. Також часто можна зустріти розуміння фондового ринку як сукупності економічно-правових відносин суб'єктів господарювання, що реалізує мобілізацію фінансових інструментів забезпечення зростання й розвитку економічних агентів.

Важливо зазначити, що в контексті даного дослідження фондовий ринок розглядається як джерело інструментів із забезпечення зовнішнього фінансування діяльності бізнес-структур. Тому в межах цієї роботи цей термін має розумітися як економічна сфера здійснення взаємовідносин економічними одиницями шляхом реалізації низки заходів з емісії й обігу цінних паперів з метою забезпечення цих одиниць інструментами залучення необхідного капіталу.

В період глобалізації, за умов пришвидшення темпів економічної системи як перспективного напрямку формування конкурентоспроможності країни на міжнародній арені, світовим економічним суспільством було розроблено та впроваджено в повсякденну практику безліч різноманітних способів залучення інвестицій: від венчурних інвестицій та краудфандингу до державно-приватного партнерства, від впровадження трансферу технологій та бізнес-інкубаторів до зелених інвестицій та аутстафінгу. Кожен з названих механізмів застосовується сучасними економічними агентами з метою залучення інвестицій, але незважаючи на таке розмаїття, жоден з них не може набути такого ж поширення, як використання інструментів фондового ринку. Насамперед це пов'язано з проблемою впровадження цих механізмів у загальну стратегію розвитку компанії через загальну складність їх організації.

Венчурне інвестування, наприклад, є ефективним засобом підтримки малого бізнесу, а таким чином — і стимулювання розвитку економічного сектору малих та середніх підприємств (МСП). Але разом з тим такий спосіб залучення інвестицій, по-перше, являє собою переважно короткострокове в контексті взаємовідносин джерело капіталу для самого підприємства (оскільки лояльність венчурних фондів зберігається лише до моменту повернення свого капіталу та отримання прибут-

ку), по-друге, вимагає від інвесторів значних вкладень часу та наявності достатнього рівня кваліфікації в діяльності організації, в яку вони інвестують (оскільки таке інвестування передбачає високий рівень залученості інвесторів у функціонування об'єкта інвестування), а по-третє, має неконтрольовано високий рівень ризику.

Краудфандинг, як метод залучення капіталу, незважаючи на свою зовнішню багатofункціональність (привернення уваги до бізнесу, простота організації процесу тощо) й привабливість, теж включає чималий перелік недоліків. Основними з них є значний ступінь ненадійності та непередбачуваності (прогнозування результатів інвестування є майже неможливим), а також високий рівень конкуренції та невизначеності, оскільки явище краудфандингу не є повноцінно регульованим та організованим процесом і не має уніфікованого алгоритму здійснення.

Конкретний перелік недоліків можна виокремити для будь-якого механізму залучення інвестицій, що реалізується за межами фондового ринку. Наприклад, державно-приватне партнерство характеризується невиправдано високими витратами інвестора порівняно з іншими інструментами інвестування, відсутністю достатньої прозорості процесу та взаєморозуміння його учасників. Бізнес-інкубатори та грантові програми характеризуються своєю короткостроковістю та відсутністю гарантій ефективності вкладень. Науково-виробничій кооперації часто притаманні несправедливий (необґрунтований) розподіл ризиків і прибутків від результатів спільної діяльності та розбіжності поглядів на спільну діяльність, а кредитам та урядовому фінансуванню — повільні темпи прийняття рішень щодо доцільності фінансування та складність процедури реалізації залучення отриманих таким чином грошових активів. Таким чином, кожен небіржовий механізм залучення інвестицій передбачає, окрім своїх виняткових переваг, ще й значний перелік недоліків. І далеко не завжди ті переваги можуть достатньою мірою компенсувати наслідки названих недоліків або хоча б частково їх виправдати.

Більш ефективно функцію залучення вільного грошового капіталу та його розподілу виконує, звичайно, фондовий ринок. Він характеризується наявністю уніфікованого процесу залучення учасників до процесу інвестування завдяки тому, що є повноцінною складовою загальної економічної системи. Статус ринку цінних паперів забезпечує його широкою нормативно-правовою базою з питань функціонування його внутрішніх процесів та достатнім рівнем державного контролю. Тому, наявні біржові механізми залучення інвестицій передбачають оптимальний розподіл інвестиційних ресурсів та пов'язаних з інвестуванням ризиків, завжди враховують мету учасників інвестиційного процесу, забезпечують його прозорість і довгостроковість, передбачають стандартизовані процедури та делегування супровідних процесів кваліфікованим фахівцям (розрахунковим палатам, депозитаріям, кліринговим установам тощо). Унікальність же ринку цінних паперів як джерела капіталу полягає в особливостях його структури: він є самостійною сферою економіки, якій притаманні механізми самоорганізації, але разом з тим фондовий ринок виконує роль одного з економічних інструментів, які впроваджуються чи застосовуються при розв'язанні конкретно поставлених завдань.

Таким чином, ринок цінних паперів дозволяє оперативніше акумулювати вільний грошовий капітал одних ринкових учасників та перерозподіляти його між іншими, що забезпечує підвищення оптимальності руху грошових коштів. За роки його існування як самостійної складової економіки в його межах була сформована ціла низка конкретних заходів і механізмів залучення інвестицій, які враховують фактор доцільності, особливості функціонування кожного окремого суб'єкта господарювання та його економічні параметри тощо. Фондовий ринок позиціонується як достатньо адаптивна система інструментів залучення капіталу, яка працює за стандартним налагодженим механізмом. Така якісна характеристика фондового ринку закріпила за ним звання найпоширенішого механізму сприяння залученню зовнішнього капіталу. А перспектива збереження статусу ключового інструменту залучення інвестицій фондовим ринком обґрунтована неналежною увагою до альтернативних методів залучення капіталу та значими вимогами до їх покращення, що значно гальмує їх впровадження в повсякденну практику.

Як вже було зазначено, ринок цінних паперів певною мірою характеризує загальний стан економіки держави, а тому знаходиться в прямій залежності від подій загальнодержавного значення, таких як війна чи підписання Угоди про асоціацію з ЄС, вплив яких провокує внутрішньоринкові зміни. Тому, визначення поточного стану фондового ринку може бути реалізоване саме шляхом аналізу цих змін на основі даних НКЦПФР [1]. Наприклад, середньорічна кількість випусків акцій (випуск саме акцій є одним з найпоширеніших засобів залучення фінансування через фондовий ринок у сьогоднішній період 2018 — 2021 рр. складала 82 штуки, що в грошовому вимірі становило в середньому 40417,61 млн грн щорічно. Але вже в 2022 році даний кількісний показник впав аж до 20 випусків акцій за рік, проте в грошовому виразі обсяг випуску акцій склав 35048,3 млн грн, що лише на 13% менше від середньорічного показника попередніх років. Така динаміка змін може свідчити про відносну стійкість вітчизняного фондового ринку до впливу факторів зовнішнього середовища та збереження можливості здійснювати свої основні функції — акумуляцію грошових коштів та організацію їх перерозподілу.

Але на ринку облігацій ситуація є гіршою. В 2022 році обсяг випуску облігацій в кількісному виразі становив 39 випусків, що в 2,6 рази менше за відповідний середньорічний показник 2018—2021 рр. (102 випуски). В грошовому вимірі випуск облігацій підприємств приніс 2026,45 млн грн у 2022 році, що приблизно на 88% менше за відповідні показники попередніх 4 років, середній з яких складає 17 398,18 млн грн. Також протягом останніх 10 років помічено зниження кількості професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків (організаторів торгів) з 10 до 4, до яких сьогодні належать ПрАТ "Фондова біржа "Перспектива", ПрАТ "Українська міжбанківська валютна біржа", а також загальновідомі АТ "Українська біржа" та АТ "Фондова біржа ПФТС".

Отже, тенденції функціонування українського ринку титулів власності свідчать про значне зниження загальної ринкової активності. Але насправді це може

вказувати на перебування ринку на стадії очищення: до організації торгів тепер допускаються лише професійні перевірені ринкові учасники, підвищена увага приділяється контролю за недопущенням реалізації шахрайських схем, відбувається загальна переорієнтація на якість функціонування ринку. Перешкодою у встановленні поточного стану ринку цінних паперів України є відсутність можливості визначити ефективність виконання ним своїх основних функцій, що обумовлено періодичною появою гострих непередбачуваних потреб у залученні коштів в різні галузі. Таким чином, українському фондовому ринку сьогодні притаманні такі тенденції змін, характер яких можна визначити лише шляхом оцінки їх впливу на подальший розвиток цього ринку. Це, в свою чергу, залежить від того наскільки ефективно уряд зможе використати наявні ринкові умови на свою користь. Тож, визначення та оцінка поточного стану вітчизняного фондового ринку залишається відкритим питанням, відповідь на яке можна буде остаточно надати лише після майбутнього комплексного аналізу наслідків сьогоденних змін.

Максимізації ефективності функціонування вітчизняного ринку цінних паперів сьогодні перешкоджає низка факторів економічного, політичного та соціального характеру. Основним фактором, що гальмує розвиток фондового ринку України, визначають недосконалість відповідної нормативно-правової бази. Законодавство з питань регулювання біржового ринку капіталу характеризується наявністю прогалин та невизначеності в окремих частинах, що полегшує пошук шляхів обходу законодавства недобросовісним представникам бізнесу. Таким чином, найбільш слабкою стороною нашої законодавчої бази є достатня кількість відкритих питань і неоднозначних формулювань, які надають законам відтінок невпевненості, ведуть за собою цілий ряд проблем економічного та юридичного характеру та пасивне сприяння розвитку тіньового сектору економіки.

Важливим соціальним фактором гальмування розвитку ринку цінних паперів є також низька обізнаність населення з відповідних питань. Відсутність потрібного рівня фінансової грамотності в активних платоспроможних прошарках населення значно обмежує коло потенційних ринкових учасників, що створює додаткову потребу в залученні іноземних інвесторів.

Проте сприяння активізації діяльності нерезидентів на вітчизняному фондовому ринку теж потребує вирішення таких проблем, як недостатня кількість інвестиційно привабливих інструментів ринку, відсутність налагодженої системи мотивацій та покарань, низький рівень капіталізації українського ринку цінних паперів, що значно знижує його конкурентоспроможність на міжнародній арені.

Таким чином, на фондовий ринок України, окрім загальної економічної та політичної нестабільності, чинить вплив також значний перелік гальмуючих факторів його розвитку, що значно погіршує загальний інвестиційний клімат української економіки. Про це також свідчать низькі обсяги вітчизняного ринку цінних паперів в порівнянні з відповідними іноземними ринками: загальний обсяг торгів фінансовими інструментами в 2022 році склав 160,64 млрд грн, відповідний показник 2021 року становить 451,96 млрд грн, а 2020 року — 335,41 млрд грн, що в десятки разів

менше за відповідні показники фондових бірж Варшави, Лондона, Нью-Йорку, Токіо тощо.

Для підвищення сприятливості інвестиційного клімату вітчизняного фондового ринку значну увагу слід приділяти подоланню названих недоліків, переважно шляхом вдосконалення наявної чи розробки нової законодавчої бази регулювання ринкової активності, формування ефективного механізму мотивацій та покарань, створення повноцінної системи залучення нових ринкових учасників, впровадження механізмів підвищення інформованості населення, контролю за дотриманням міжнародних стандартів функціонування ринків капіталу, підвищення рівня уваги до функціонування ринку з боку уряду, запровадження принципів прозорості та відкритості ринкової діяльності, а також спрощення умов виходу на ринок.

Окрім зазначених шляхів покращення українського ринку цінних паперів, перспективи його вдосконалення можуть бути реалізовані за допомогою стимулювання конкуренції між ринковими агентами (для активізації їх діяльності), стимулювання діяльності інститутів спільного інвестування (для залучення більшої кількості учасників у ринкову діяльність) та запровадження принципу цілісності (уніфікованості) ринку. Останній має бути впроваджений шляхом забезпечення функціонування єдиних стандартизованих біржових механізмів (ціноутворення, укладання угод тощо).

Окремо хочеться звернути увагу на можливість адаптації небіржових механізмів залучення інвестицій до умов ринкового функціонування з метою розширення наявних інвестиційних інструментів. Інтеграція таких механізмів залучення інвестицій, як кластери, краудфандинг, бізнес-інкубатори тощо, або ж розробка нових біржових інвестиційних механізмів на їх основі дозволить підвищити капіталізацію ринку та, можливо, його ліквідність завдяки залученню більшої кількості учасників в ринок та розширенню інвестиційного інструментарію. Такий спосіб модернізації ринку також відкриває нові перспективи досліджень, що можуть бути реалізовані в напрямках дослідження та розробки заходів з модернізації механізмів залучення інвестицій за допомогою фондового ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Поточна політична нестабільність та наслідки її впливу на всі сфери державного життя визначили нові пріоритетні напрями розвитку економіки, серед яких максимізація ефективності ринку цінних паперів. Таке рішення обґрунтовується значенням фондового ринку в процесі формування конкурентоспроможності України на міжнародному рівні, активізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. Біржовий ринок капіталів є індикатором економічного стану країни та основним джерелом залучення фінансових активів, тому його вдосконалення сприятиме економічному зростанню держави та може стати однією із заборук підвищення рівня життя населення країни.

Значущість фондового ринку як основного інструменту залучення інвестицій в зовнішньоекономічну діяльність підприємств визначається його здатністю до врегулювання основних проблем, що виникають при здійсненні інвестиційної діяльності, а саме: непропорційний роз-

поділ ризиків та майбутніх доходів, складність врахування інтересів та цілей всіх учасників інвестиційного процесу, а також вплив факторів доцільності та невизначеності. Ринок цінних паперів дозволяє оперативну акумулювати вільний грошовий капітал та перерозподіляти його, забезпечуючи тим самим підвищення оптимальності руху грошових коштів. У порівнянні з небіржовими інструментами залучення капіталу фондовий ринок позиціонується як достатньо адаптивна система механізмів, що визначає його як основний та найефективніший на сьогодні інструмент залучення інвестицій.

Сучасний стан вітчизняного фондового ринку свідчить про втрату ним своєї інвестиційної привабливості, але називати його незадовільним поки зарано. Поточну ситуацію на українському ринку цінних паперів слід розглядати швидше як перспективу його оновлення та підвищення якості його діяльності, аніж як зниження ринкової активності чи сповільнення темпів його розвитку. Для використання наявних можливостей вдосконалення фондового ринку України слід вирішувати нагальні проблеми, що гальмують його розвиток: низький рівень фінансової грамотності населення, прогалини законодавства, а також несприятливий загальний інвестиційний клімат. З цієї метою варто здійснити реалізацію комплексу заходів, серед яких покращення законодавства, налагодження контролю за активністю ринкових учасників, розширення та вдосконалення наявного інструментарію фондового ринку тощо.

Таким чином, інтенсифікація зусиль у напрямі створення більш сприятливих умов для діяльності резидентів і нерезидентів на вітчизняному фондовому ринку є обов'язковою умовою забезпечення майбутнього економічного зростання країни, розширення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, а тому має бути одним з першочергових завдань у комплексі заходів з економічного відновлення України. В свою чергу це формує поле для подальших досліджень, в основі яких мають лежати вивчення перспектив реорганізації фондового ринку та його окремих механізмів, вдосконалення та розширення ринкового інструментарію.

Література:

1. Аналіз ринку — НКЦПФР. НКЦПФР | НАЦІОНАЛЬНА КОМІСІЯ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/> (дата звернення: 26.04.2023).
2. Біловодська О. А., Сигида Л. О. Біржовий ринок у світі й Україні та фінансові механізми його розвитку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 13. С. 484—488.
3. Босак А. О., Дойнік Ю. В. Фондовий ринок України: перспективи розвитку і світовий досвід державного регулювання. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2021. № 2. С. 290—303.
4. Вергелюк Ю. Ю., Вишневіська Л. В., Табаченко Я. Ю. Сучасні тренди розвитку ринку цінних паперів в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. № 23. С. 586—592.
5. Зайцева Л. О. Обмеженість інструментарію фондового ринку в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 3. С. 32—38.

6. Коваленко Ю. М., Воробей Г. М. Функціонування фондового ринку України в сучасних умовах. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. № 1. С. 122—133.

7. Мацьків В. В. Проблемні аспекти залучення іноземних інвестицій в економіку України: виклики сьогодення. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2017. № 13 (1). С. 135—139.

8. Мельник О. І., Капітан І. М. Сучасні тенденції розвитку фондового ринку України. Ефективна економіка. 2019. № 11.

9. Миськів Г. В., Висоцька І. Б., Чапляк Н. І. Фондовий ринок України: сучасний стан та перспективи розвитку. Інфраструктура ринку. 2021. № 58. С. 94—98.

10. Нечипорук О. В. Фондовий ринок як важливий фактор інвестування. Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. 2005. № 202. С. 974—982.

11. Оршанська М. І. Залучення прямих іноземних інвестицій в інфраструктуру України на умовах державно-приватного партнерства. Науковий вісник НЛТУ України. 2019. Т. 29, № 9. С. 110—115.

12. Піменова М. М., Кулініч А. В., Савва О. О. Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 16. С. 778—781.

13. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII: станом на 10 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 22.04.2023).

14. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV: станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

15. Рубаха М. В., Головнич О. Б. Ринок цінних паперів: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 13. С. 207—210.

16. Татарин Н. Б., Бундз Н. Б., Кравчук А. С. Фондовий ринок України: сучасний стан та проблеми розвитку. Молодий вчений. 2021. № 3. С. 379—383.

17. Третякова О. В., Харабара В. М., Грешко Р. І. Фондовий ринок України: особливості функціонування в сучасних умовах. Економіка та держава. 2020. № 5. С. 103—107.

18. Чуницька І. І., Макаренко О. Я. Іноземні інвестиції в економіку України: сучасний стан та шляхи покращення інвестиційного клімату. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2019. № 1. С. 246—262.

References:

1. The official site of The National Commission on Securities and Stock Market (2022), "Analytical data on stock market development", available at: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/> (Accessed 26 April 2023).

2. Bilovodska, O. A. and Syhyda, L. O. (2016), "The stock market in the world and Ukraine and financial mechanisms of its development", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 13, pp. 484—488.

3. Bosak, A. O. and Doinik, Yu. V. (2021), "Ukraine's stock market: development prospects and global expe-

rience of state regulation", *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 2, pp. 290—303.

4. Verheliuk, Yu. Yu. Vyshnevska, L. V. and Tabachenko, Ya. Yu. (2019), "Current security market development trends", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 23, pp. 586—592.

5. Zaitseva, L. O. (2021), "Limitation of stock market instruments in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 32—38.

6. Kovalenko, Yu. M. and Vorobei, H. M. (2015), "The stock market of Ukraine in modern conditions", *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, vol. 1, pp. 122—133.

7. Matskiv, V. V. (2017), "Problems of attracting foreign investments to economy of Ukraine: current challenges", *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 13 (1), pp. 135—139.

8. Melnyk, O. I. and Kapitan, I. M. (2019), "Modern trends of stock market development in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 11.

9. Myskiv, H. V. Vysotska, I. B. and Chapliak, N. I. (2021), "Stock market of Ukraine: current state and prospects of development", *Infrastruktura rynku*, vol. 58, pp. 94—98.

10. Nechyporuk, O. V. (2005), "Securities market as an important factor of investment", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zbirnyk naukovykh prats*, vol. 202, pp. 974—982.

11. Orshanska, M. I. (2019), "Attraction of direct foreign investments in Ukraine's infrastructure under public-private partnership", *Scientific Bulletin of UNFU*, vol. 29 (9), pp. 110—115.

12. Pimenova, M. M. Kulinich, A. V. and Savva, O. O. (2017), "Ukrainian stock market: problems and prospects of development", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 16, pp. 778—781.

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Investment Activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (Accessed 22 April 2023).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (Accessed 29 April 2023).

15. Rubakha, M. V. and Holovnych, O. B. (2015), "Securities market: modern state, problems and prospects of development", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, vol. 13, pp. 207—210.

16. Tataryn, N. B. Bundz, N. B. and Kravchuk, A. S. (2021), "Stock market of Ukraine: current state and problems of development", *Molodyi vchenyi*, vol. 3, pp. 379—383.

17. Tretiakova, O. V. Kharabara, V. M. and Hreshko, R. I. (2020), "Fundamental market of Ukraine: features of functioning in modern conditions", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 103—107.

18. Chynytska, I. I. and Makarenko, O. Ya. (2019), "Foreign investments in the economy of Ukraine: current state and ways of improving investment climate", *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy*, vol. 1, pp. 246—262.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2023 р.

УДК 338.242.2/45.669:339.972

*С. В. Салоїд,**к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту підприємств, Факультет менеджменту та маркетингу, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3294-2671>*К. Ю. Редько,**к. е. н., доцент, старший науковий співробітник, ДУ Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, Центр інновацій та технологічного розвитку,*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2609-3471>*А. Ю. Богданов,**студент групи УВ-92, кафедра менеджменту підприємств Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3241-2942>*Г. С. Салоїд,**студентка гр. УМ-01,**Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3223-2928>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.95

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Saloid,

PhD in Economics, Associate Professor, Faculty of Management and Marketing, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

K. Redko,

PhD in Economics, Associate Professor, State Institution "G.M. Dobrov Institute for scientific and technological potential and science history studies" NASU, Centre for innovations and technological development

A. Bogdanov,

Student of the group UM-92, Faculty of Management and Marketing, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

G. Saloid,

Student of the group UM-01, Faculty of Management and Marketing, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF ENGINEERING ENTERPRISES

У статті, за результатами аналізу показників діяльності підприємств машинобудування, було виявлено хвилеподібний, розбалансований характер і загальні переважаючі негативні тенденції показників їхнього розвитку. Це дозволило визначити низький рівень результативності організаційного та економічного забезпечення їх діяльності, що призводить до зниження рівня економічної захищеності, стійкості до загроз середовища непродуктивного використання ресурсів та зниження спроможності до реалізації стратегічних можливостей. Виявлено, що серед зовнішніх загроз найбільший вплив на підприємства машинобудівної галузі мають: війна, недосконала податкова політика, залежність від закордонних постачальників комплектуючих засобів, складність отримання кредитних коштів; відсутність замовлень по спеціалізації підприємства, високі тарифи на електропоста-

чання та газопостачання. Здійснено діагностування рівня економічної безпеки підприємств машинобудування, результати якого дозволили виявити основні тенденції розвитку підприємств машинобудування. Виявлено, що недостатні обсяги власних оборотних коштів негативно впливають на інтенсивність та ефективність господарської діяльності саме підприємств точного машинобудування, адже виникає необхідність залучення позикових коштів, що в умовах вітчизняної економіки є надзвичайно складним.

In the article, based on the results of the analysis of the performance indicators of machine-building enterprises, a wave-like, unbalanced character and general prevailing negative trends of the indicators of their development were revealed. This made it possible to determine the low level of effectiveness of organizational and economic support of their activities, which leads to a decrease in the level of economic security, resistance to environmental threats of unproductive use of resources and a decrease in the ability to realize strategic opportunities. It has been investigated that, based on the use of methodological tools for evaluating the effectiveness of the organizational and economic mechanism of economic security management, indicative indicators have an impact on the target ones, which, when the organizational and economic support is formed and its implementation, are characterized by a tendency to deterioration and imbalance for all analyzed enterprises. The need to eliminate the inconsistency of the created conditions on the basis of improving the toolset for the implementation of the organizational and economic mechanism for managing the economic security of machine-building enterprises was revealed. It was found that among the external threats, the greatest influence on enterprises of the machine-building industry are war, imperfect tax policy, dependence on foreign suppliers of components, difficulty in obtaining credit funds; lack of orders for enterprise specialization, high tariffs for electricity and gas supply. The diagnosis of the level of economic security of machine-building enterprises was carried out, the results of which made it possible to identify the main trends in the development of machine-building enterprises. It was found that insufficient volumes of own working capital negatively affect the intensity and efficiency of economic activity of precision engineering enterprises, because there is a need to attract loan funds, which is extremely difficult in the conditions of the domestic economy.

Ключові слова: машинобудівні підприємства, економічна безпека підприємства, складові економічної безпеки.

Key words: machine-building enterprises, economic security of the enterprise, components of economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Машинобудування — одна із галузей, що постраждали найбільше від воєнних дій. рф прицільно обстрілює ремонтні заводи, індустріальні виробничі майданчики та підприємства, що не мають відношення до ВПК. Станом на кінець 2022 року, більшість підприємств не працює, а приблизно 700 здійснили релокацію в більш безпечні західний та центральний регіони. Ми погоджуємось з думками науковців, що дана процедура повинна бути вдосконалена, оскільки такі показники не є високими, і саме держава повинна допомогти підприємствам здійснити переміщення в більш безпечні регіони. За даними УСПП, за перший квартал [1] промисловість скоротила виробництво на 34%, будівництво — на 47%, гірничо-металургійний комплекс — на 53%. ВВП — мінус 15,1%, прогнозне падіння за підсумками року — 35% [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням сутності економічної безпеки та її забезпечення на підприємствах висвітлено у працях вітчизня-

них та іноземних учених, серед них варто відзначити дослідження О. Білоруса, О. Барановського, О. Власюка, Ю. Уса, М. Геєця, І. Нагорної, О. Орлика, О. Анісімової та ін. Питання розвитку підприємств машинобудування у частині забезпечення їх економічної безпеки є предметом дослідження С. Войтка, О. Гавриша, М. Караїма, С. Савченко та ін.

Вітюк А. [2] зазначає, що розвиток машинобудівної галузі країни визначає стан функціонування усіх інших галузей економіки. Автори [3] визначають, що сучасні загрози економічній безпеці України мають як сучасний військовий, так і структурний характер. Військові руйнування, російські атаки на інфраструктурні об'єкти, окупація частини території України, бюджетна криза та інші виклики оголили вже відомі проблеми у функціонуванні української економіки. Серед загроз економічній безпеці України також — рецесія через наслідки пандемії COVID-19, проблеми з оновленням матеріально-технічної бази виробництва, корупція, екологічні проблеми. Буряк Є., Машталер О. у своїй статті [4] зазначають, що Україна не є лідером інноваційності у Європі. Її позиція знаходиться дуже далеко від країн, які можуть похвалитися впровадженням інноваційних технологій, рішеннями комерціалізації інноваційних проєктів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Дослідити управління економічною безпекою машинобудівних підприємств України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток підприємств як відкритих соціально-економічних систем і забезпечення належного рівня їх ЕБ в умовах війни, загострення конкурентної боротьби, ускладнення взаємовідносин між економічними суб'єктами, зміни уподобань споживачів, зменшення кількості економічних ресурсів вимагає удосконалення та пошуку найбільш оптимальних рішень для нарощення кількісних та якісних показників їх діяльності. Методичною основою для раціоналізації такого пошуку може бути стратегічне взаємоузгодження цілей діяльності та їх раціональна реалізація на рівні тактичного управління. Такий підхід здатен створити передумови для проактивної адаптації до умов середовища, тобто підвищити ефективність використання ресурсів і можливостей, стійкості підприємств та формування умов довгострокової лояльності усіх зацікавлених сторін.

Проаналізуємо динаміку доданої вартості у виробництві продукції підприємств загального машинобудування в країнах світу та Україні (табл. 1).

З табл. 1. бачимо, що лідирує Китай, його показники з 2000 зросли у майже 15 разів, Індії зросли з 3 рази, Україна, знаходиться на низькому рівні. До війни відбувалась поступова зміна державної політики у сфері машинобудування, держава повільно змінювала свої погляди на машинобудівні підприємства (табл. 2).

За підсумками 2022 р., Україна опинилась у списку країн, в економіці яких спостерігається повільний спад, перебуває на 81-й сходинці з 137 — між Бразилією та Бутаном. Рівень конкурен-

Таблиця 1. Динаміка доданої вартості у виробництві продукції підприємств загального машинобудування в країнах світу та Україні, млрд євро

Країна	2000	2005	2010	2015	2020	2025
КНР	28,2	58,4	161,4	248,0	329,4	410,1
ЄС	158,0	160,8	157,5	178,3	193,2	204,7
США	123,7	124,5	103,0	115,5	129,7	144,9
Японія	89,7	96,2	66,2	75,4	81,0	86,3
Індія	6,3	8,4	12,8	19,3	26,0	34,4
Бразилія	11,0	13,2	14,2	18,8	22,6	27,2
Україна	2,1	2,5	2,7	2,7	2,8	*

Джерело: складено авторами на основі [5].

тоспроможності вітчизняної економіки оцінюється в 4,1 бали із 7 можливих. За такими основними показниками, як інфляція, зайнятість і безробіття, ВВП та структура його варто також констатувати поглиблення негативних тенденцій.

Темп інфляції з 2013 року до 2023 представлений на рисунку 1. Інфляція в Україні через напад росії стрімко зростає і її темп формує загрози, наслідком яких вже є зміни у ціновій політиці, виробництві, реалі-

Таблиця 2. Провідні сфери машинобудування у світі, станом на 2022 рік

Регион світу	Провідні сфери машинобудування	Країни-лідери	% у світовому машинобудуванні
Північна Америка	Автомобілебудування, радіоелектронна, аерокосмічна, електротехнічна промисловість	США, Канада	25
Західна Європа	Виробництво оптики, радіоелектроніка, електроніка, автомобілебудування, верстатобудування	Німеччина, Великобританія, Франція, Італія	30
Південно-Східна і Східна Азія	Транспортне машинобудування, електроніка, робототехніка, суднобудування	Японія, Китай, Південна Корея	25
Інші країни	Не здобули достатнього розвитку	Бразилія	10

Джерело: складено авторами на основі [6].

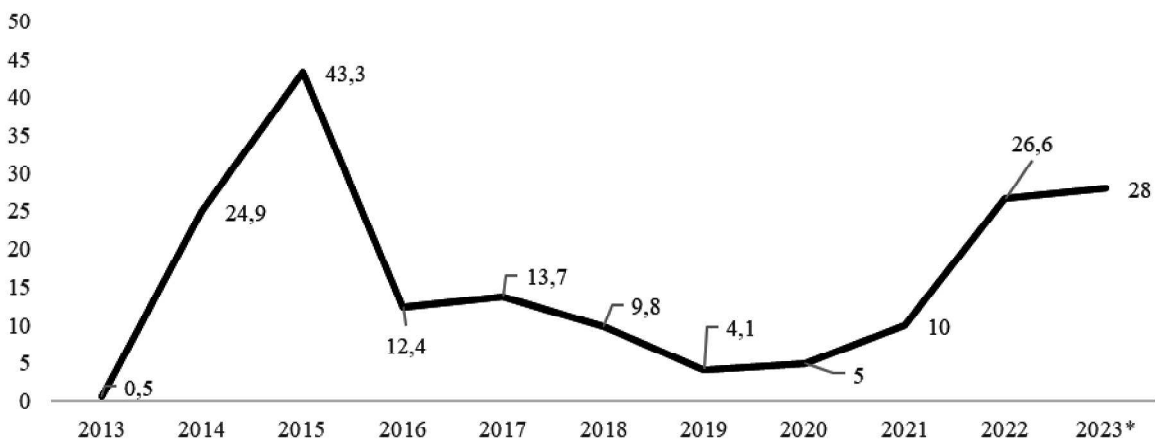

Рис. 1. Інфляція в Україні, 2013—2023* роки

Джерело: [7].

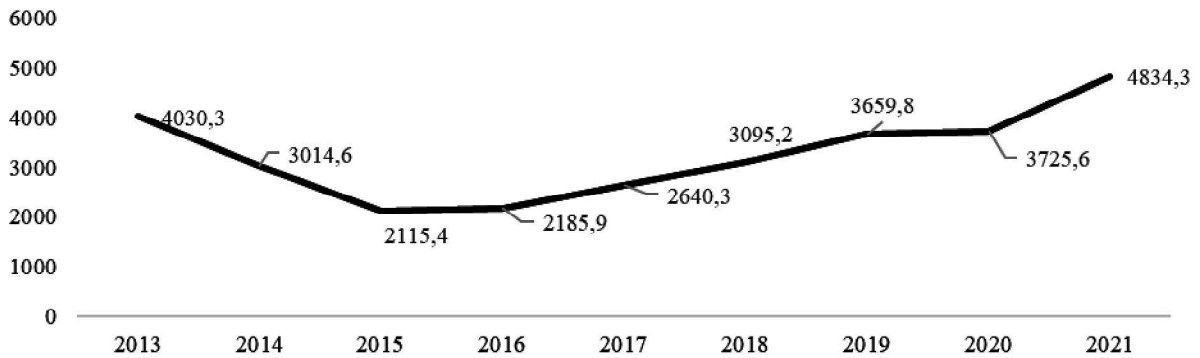

Рис. 2. ВВП на душу населення в Україні, 2013 — 2021 рр. в дол.

Джерело: [8].

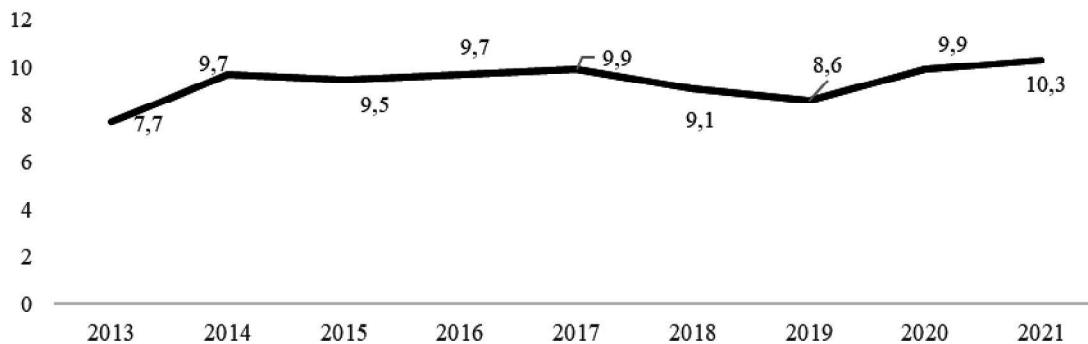

Рис. 3. Рівень зареєстрованого безробіття, 2013 — 2021 рр. % в Україні

Джерело: [9].

зації продукції та загалом роботи з контрагентами. Найбільшого впливу завдала зміна каналів постачання сировини. Через неможливість постачання з окупованої території необхідних ресурсів, підприємства вимушені перейти на використання імпортової сировини, що вже неабияк вплинуло на формування цін на продукцію.

За ВВП на душу населення Україна посідає 112 місце у 2022 р. зі 186 країн та все ще є одним з найнижчих за світовими рейтингами. Ріст реального ВВП був незначним до 2021 року, проте, після повномасштабного вторгнення, за прогнозом набув спадного характеру на найближчі 3—4 роки (рис. 2).

Поряд з цим варто зазначити негативну демографічну ситуацію, що впливає на показники попиту, нерегульованість та диспропорційність міграційних процесів, війну та загальну напруженість у суспільстві та складний екологічний стан (рис. 3). За прогнозами Національного банку, рівень безробіття в Україні у 2023 році становитиме 26%, що є дуже високим показником.

Середньомісячна заробітна плата працівників в українському машинобудуванні у 2020 році в еквіваленті складала 372,9 євро, що на 3,4% менше, порівняно з 2019-м, але на 213% вище, порівняно з 2015-м, проте це значення менше у порівнянні з Польщею у 3.5 рази.

Показник індексу Джині свідчить про зростання нерівності розподілу доходів в Україні. За офіційними даними понад 28,1% населення країни живе на доходи, нижче прожиткового мінімуму. Індекс Кейтца на кінець 2021 року є нижчим рекомендованої норми (май-

же 48% в Україні проти 50—60% в Європі). Тобто соціальна політика держави є досить непродуманою та визначає подальші негативні тенденції щодо стабілізації суспільно-економічних відносин, збалансування споживання та заощадження, вирівнювання галузевих пропорцій.

Аналітичні та статистичні дані вказують на негативні тенденції щодо науково-технологічних факторів, які наразі діють як дестабілізатори на показники інноваційної діяльності. Зокрема, спостерігаються значні диспропорції між галузевою, фундаментальною, заводською та академічною наукою, де заводська та галузева мають сукупну частку менше 40% [2].

Скорочуються витрати на НДДКР, все ще спостерігається суттєве превалювання самофінансування підприємств. Скорочується і кількість виконаних — НДДКР та НДР, значна кількість з них не відповідає стратегічним пріоритетам інноваційного розвитку. У 2022 році за глобальним індексом інновацій Україна посіла 57 місце з показником 31,0. [10]. За складовими Інноваційного індексу Bloomberg у 2020 році Україна посіла 56 місце, у 2018 році вона займала 46 місце.

Внаслідок нападу росії відбувається збільшення витрат на обороноздатність держави і зменшується бюджетне фінансування НДР в Україні. Брак коштів на фінансування науки вже призводить до незворотних процесів, пов'язаних з міграцією та перекваліфікацією кадрів і повною руйнацією матеріально-технічної бази в цієї сфері тощо. Загальноприйнятим оціночним критерієм значущості НДР на макrorівні є питома вага витрат на виконання НДР у ВВП. Відповідно до Національної доповіді "Цілі Сталого Розвитку: Україна" у рамках

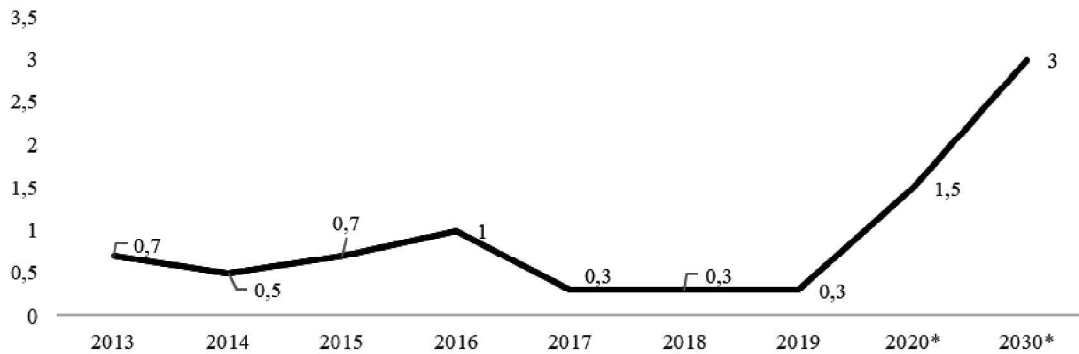

Рис. 4. Питова вага витрат на виконання НДР у ВВП в Україні в 2013–2030* рр., % ВВП
Джерело: [11].

виконання вищезгаданого завдання до 2020 року частка витрат на НДР повинна становити не менше 1,5%, а до 2030 року — 3% у ВВП (рис. 4).

27 лютого 2023 року керівництво НКМЗ оголосило про тимчасове призупинення роботи. Працівників структурних підрозділів акціонерного товариства пе-

Таблиця 3. Машинобудівні підприємства України, що знищені рф під час війни

Підприємство	Розташування	Причина	Оцінна вартість, млн дол.
ПрАТ НКМЗ	м. Краматорськ, Донецька область	Постійні обстріли, 27.02.2023 призупинена робота	-
ДП Антонов	м. Київ	14.03.2022, руйнування 3 ракетами	385
ДП “Львівський державний авіаційно-ремонтний завод” (ЛГАРЗ)	м. Львів	18.03.2022, знищення заводу	-
Українські енергетичні машини (Турбоатом)	м. Харків	31.03.2022 пошкоджено корпуси та обладнання.	417
ДП НВКГ «Зоря»-«Машпроект»	м. Миколаїв	13.03.2022, обстріл, серйозні пошкодження.	137
Попаснянський вагоноремонтний завод	м. Попасна, Луганська область	2.03.2022, обстріл, серйозні руйнування	-
ХТЗ (Харківський тракторний завод)	м. Харків	Березень 2022, обстріл, пожежа, серйозні руйнування	41
Завод ім. В.А. Малишева	м. Харків	7.03.2022, територія підприємства зазнала артилерійського удару, в результаті зруйновано та пошкоджено паркан та будівлю вагової. Також зруйновані та отримали значні пошкодження корпусу деяких цехів.	101
Харківський бронетанковий завод	м. Харків	7.03.2022, авіаудар, знищено цехи та будівлі	-
Харківський авіаційний завод	м. Харків	1.03.2022, обстріл, серйозні руйнування, є загиблі та постраждали	-
Житомирський бронетанковий завод	м. Житомир	4.03.2022, авіаудар, є постраждалі, підприємство знищене	72

Джерело: структуровано авторами на основі [13].

Таблиця 4. Топ-8 чинників, що стали джерелом загроз діяльності для підприємств машинобудування України у 2023 році

Місце у рейтингу	Ризик	Функціональні складові системи економічної безпеки
1	Війна / економічний спад	Нормативно-правова, Фінансова
2	Регулюючі/ законодавчі зміни	Нормативно-правова
3	Нездатність залучити або утримати талановитих співробітників	Кадрово-інтелектуальна
4	Нездатність до інновацій	Техніко-технологічна
5	Посилення конкуренції з боку підприємств ЄС	Ринкова
6	Комп’ютерні злочини/хакерство/віруси/шкідливі коди	Інформаційна
7	Втрата/погіршення репутації підприємства	Фінансова
8	Рейдерські атаки/майнова шкода	Інформаційна Фінансова

Рис. 5. Частка товарних груп XVI і XVII у загальних обсягах українського експорту, %

Джерело: [12].

реведено на простій [12]. Нами сформована таблиця 3, де продемонстровано, які машинобудівні підприємства постраждали в Україні лише за першу половину 2022 року.

Нами виокремлено топ-8 ризиків саме для машинобудівних підприємств у 2023 році, які можна співвіднести із окремими функціональними складовими економічної безпеки (табл. 4).

Важливим показником значущості будь-якого виробництва у зовнішній торгівлі країни є частка експорту його продукції у загальній товарній структурі експорту (рис. 5).

В Україні показники частки експорту машин, обладнання та механізмів і електротехнічного обладнання упродовж 2013—2020 років демонстрували

чітко виражену спадну лінійну тенденцію. Водночас спадний характер величини частки засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів.

Для узагальнення вищесказаного, ми провели PEST-аналіз (табл. 5).

ВИСНОВКИ

Висновки, які можна зробити з аналізу це те, що ключовими тенденціями розвитку підприємств машинобудування у контексті забезпечення ЕБП є: нарощення диспропорцій у структурі виробництва та реалізації продукції галузі, у т.ч. на зовнішні ринки, зниження фінансово-економічної спроможності до забезпечення зростання та розвитку діяльності, зменшення інве-

Таблиця 5. PEST-аналіз діяльності машинобудівних підприємств України у контексті забезпечення їх економічної безпеки

Економічні фактори	Соціальні фактори
<ul style="list-style-type: none"> - збільшення кількості знищених підприємств, через війну; - збільшення кількості збиткових підприємств в галузі машинобудування (до 40 %); - несприятливе бізнес-середовище (64 місце у світі, станом на 2020); - ускладнений режим сплати податків (107 місце у світі); - недостатня енергоефективність та екологічність виробництв (117 та 86 місце у світі); - недостатній рівень конкуренції на внутрішньому ринку (101 місце у світі); - значний рівень тінізації економіки; - високі темпи інфляції та безробіття. 	<ul style="list-style-type: none"> - виїзд фахівців за кордон, через війну; - скорочення чисельності фахівців і робітників на підприємствах машинобудування (середньомісячна зарплата наприкінці 2020 р. становила 373 євро); - через низьку престижність інженерних кадрів виникає обмеженість ринку праці; - значний розрив між рівнем заробітної плати і рівнем потреб працівника;
Політичні фактори	Технологічні фактори
<ul style="list-style-type: none"> - понад 90 % підприємств машинобудування є приватизованими, що виключає можливість системного їх державного регулювання їх діяльності за наявності Концепції Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості; - високий ступінь недовіри суспільства до влади та її органів; 	<ul style="list-style-type: none"> - Україна не є лідером у передових напрямках науки машинобудування (за показником Глобального індексу інновацій у 2022 р. Україна посідає 57 місце із 127 країн); - більшість обсягів виробництва продукції припадає на III і IV технологічні уклади; - значний термін упровадження нових технологій (60 % передових технологій мають термін впровадження від 4 до 10 і більше років); - залежність від постачань вузлів, деталей та комплектуючих з інших країн.

Джерело: складено авторами на основі [2].

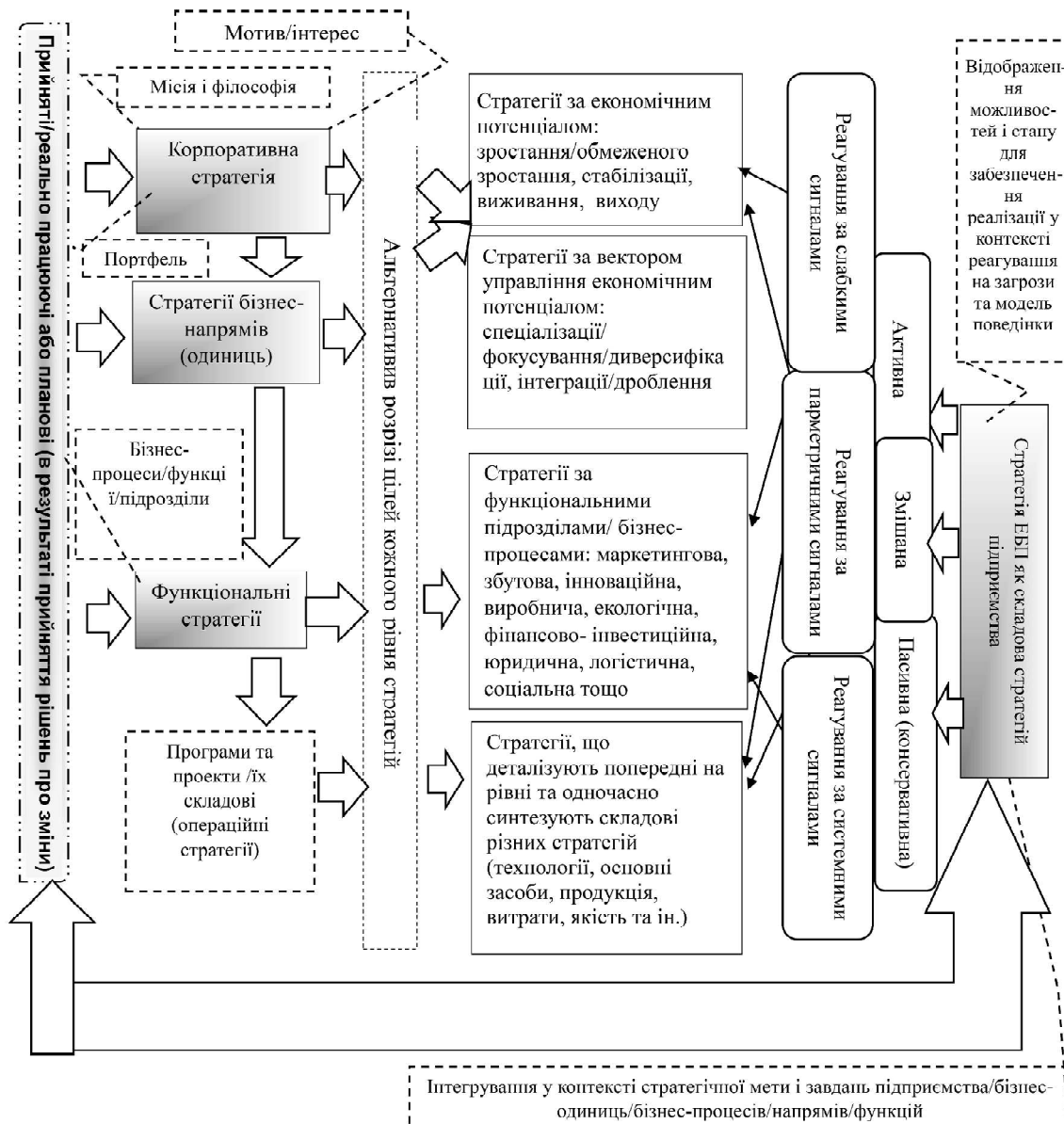

Рис. 6. Місце стратегій управління ЕБП у системі стратегій підприємства

стиційної привабливості підприємств галузі, зниження рівня їх кадрово-інтелектуального забезпечення на фоні зростання імпортозалежності та незахищеності інформації і прав власності, що відбивається на зниженні рівня ЕБ.

На основі критичного аналізу досліджень, присвячених стратегічному управлінню ЕБП, у дослідженні запропоновано структурно-логічну схему, що показує взаємозв'язок стратегії ЕБП з усіма рівнями стратегій підприємств, а також дозволяє ідентифікувати її види за характером інструментів реалізації та реагування на загрози (рис. 6).

Вважаємо, що серед зовнішніх загроз найбільший вплив на підприємства машинобудівної галузі мають: війна, недосконала податкова політика, залежність від закордонних постачальників комплектуючих засобів, складність отримання кредитних коштів; відсутність замовлень по спеціалізації підприємства, високі тарифи на електропостачання та газопостачання.

Література:

1. Український союз промисловців та підприємців (2022) Огляд впливу війни на промисловість України та прогноз перспектив в економіці. <https://uspp.ua/news/actual/2018/ohliad-vplyvu-viiny-na-promyslovist-ukrainy-ta-prohnoz-perspektyv-v-ekonomitsi> (дата звернення 20.03.2023).
2. Вітюк, А. (2022). Дослідження конкурентоспроможності провідних машинобудівних підприємств. *Innovation and Sustainability*, (3), 124-131. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.124.131>
3. Романовська, Ю., Козаченко, Г., Погорелов, Ю., Помазун, О., & Редько, К. (2022). Проблеми розвитку економічної безпеки в Україні: виклики та можливості. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 249-257. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.5.46.2022.3906>
4. Буряк, Є., Редько, К., Машталер, О. і Сидорук, І. (2022) Інноваційний розвиток промисловості України на засадах смарт-економіки, *Академічні візії*, (13). доступ-

ний у: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/74> (дата звернення: 28 Березень 2023). <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7299457>

5. Shauchuk P., Izsak K. Advanced Technologies for Industry — Sectoral Watch. Technological Trends in the Machinery Industry: report / P. Shauchuk, K. Izsak // European Commission. April 2021, 27 p. Brussels: Publications Office of the European Union. Режим доступу: <https://ati.ec.europa.eu/reports/sectoralwatch/technological-trends-machinery-industry>

6. Power Generation Equipment Market: report / MarketWatch, 2021. 127 p. Режим доступу: <https://www.marketwatch.com/press-release/power-generation-equipmentmarket-size-in-2021-27-cagr-with-top-countries-data-global-forecast-to-2026-bytrends-product-type-future-growth-leading-key-players-demand-forecast-andrevenue-analysis-latest-127-pages-report-2021-08-26>

7. Слово і діло (2023) Як змінювався рівень інфляції в Україні та який прогноз на цей рік. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/23/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsvya-riven-inflyacziyi-ukrayini-ta-yakuj-prohnoz-cej-rik>

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Валовий внутрішній продукт на душу населення. Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/2022/>

9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Рівень безробіття в Україні. Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>

10. Global Innovation Index 2022 (2022). What is the future of innovation-driven growth? Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2022-report>

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: www.ukrstat.org.ua (дата звернення: 03.03.2023 р.)

12. Офіційний сайт Новокраматорського машинобудівного заводу. Оголошення про припинення роботи. Режим доступу: <http://nkmz.com/ua/2023/02/27/%d0%b2%d0%b0%d0%b6%d0%bb%d0%b8%d0%b2%d0%b0-%d1%96%d0%bd%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f/>

13. ПІК. Оцінка експерта: які промислові підприємства України знищила РФ за час війни (фото, відео) [2022]. Режим доступу: <https://pik.net.ua/2022/04/15/otsinka-eksperta-yaki-potuzhni-pidpryyemstva-ukrayiny-znyshhyla-rosiya-za-chas-vijny-foto-video/>

References:

1. Ukrainian league of industrialists and entrepreneurs (2022), "An overview of the impact of the war on the industry of Ukraine and a forecast of prospects in the economy", available at: <https://uspp.ua/news/actual/2018/ohliad-vplyvu-viiny-na-promyslovisht-ukrayini-ta-prohnoz-perspektyv-v-ekonomitsi> (Accessed 20.03.2023).

2. Vitiuk, A. (2022), "Research on the competitiveness of leading machine-building enterprises", Innovation and Sustainability, vol. (3), pp. 124—131. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.124.131>

3. Romanovs'ka, Yu. Kozachenko, H. Pohorelov, Yu. Pomazun, O. and Red'ko, K. (2022), "Problems of economic security development in Ukraine: challenges and opportunities", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 5 (46), pp. 249—257. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3906>

4. Buriak, Ye. Red'ko, K. Mashtaler, O. and Sydoruk, I. (2022), "Innovative development of Ukrainian industry on the basis of smart economy", Akademichni vizii, vol. (13), available at: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/74> (Accessed 28.03.2023). <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7299457>

5. Shauchuk, P. and Izsak, K. (2021), "Advanced Technologies for Industry — Sectoral Watch. Technological Trends in the Machinery Industry: report", Publications Office of the European Union, available at: <https://ati.ec.europa.eu/reports/sectoralwatch/technological-trends-machinery-industry> (Accessed 20 April 2023).

6. MarketWatch (2021), "Power Generation Equipment Market: report", available at: <https://www.marketwatch.com/press-release/power-generation-equipmentmarket-size-in-2021-27-cagr-with-top-countries-data-global-forecast-to-2026-bytrends-product-type-future-growth-leading-key-players-demand-forecast-andrevenue-analysis-latest-127-pages-report-2021-08-26> (Accessed 20 April 2023).

7. Slovo i dilo (2023), "How did the level of inflation change in Ukraine and what is the forecast for this year", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/23/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsvya-riven-inflyacziyi-ukrayini-ta-yakuj-prohnoz-cej-rik> (Accessed 20 April 2023).

8. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Gross domestic product per capita", available at: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/2022/> (Accessed 20 April 2023).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Unemployment rate in Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> (Accessed 20 April 2023).

10. Global Innovation Index 2022 (2022), "What is the future of innovation-driven growth?", available at: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2022-report> (Accessed 20 April 2023).

11. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: (Accessed 03.03.2023).

12. Novokramatorsky mashinostroitelny zavod (2023), "Notice of termination of employment", available at: <http://nkmz.com/ua/2023/02/27/%d0%b2%d0%b0%d0%b6%d0%bb%d0%b8%d0%b2%d0%b0-%d1%96%d0%bd%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f/> (Accessed 20 April 2023).

13. ПІК (2022), "Expert assessment: which industrial enterprises of Ukraine were destroyed by the Russian Federation during the war (photo, video)", available at: <https://pik.net.ua/2022/04/15/otsinka-eksperta-yaki-potuzhni-pidpryyemstva-ukrayiny-znyshhyla-rosiya-za-chas-vijny-foto-video/> (Accessed 20 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 02.05.2023 р.

УДК 330.142.26: 658.15.011.4

В. А. Кармазін,
студент 4 курсу, кафедра математичних методів системного аналізу, група Ка-94,
Навчально-науковий інститут прикладного системного аналізу Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9114-6029>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.103

ДЕТЕРМІНАНТИ СИСТЕМНОГО ПРОЦЕСУ РЕАГУВАННЯ НА РИЗИКИ ШАХРАЙСТВА ПІД ЧАС АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

V. Karmazin,
4th year student, department of mathematical methods of system analysis, group Ka-94,
Educational and Scientific Institute of Applied System Analysis
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

DETERMINANTS OF THE SYSTEMIC PROCESS OF RESPONDING TO FRAUD RISKS DURING THE AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS

У статті запропоновано методичний підхід до послідовних дій аудитора з визначенням детермінант системного процесу належного реагування на ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства під час аудиту фінансової звітності, що включають характер, термін та обсяг аудиторських процедур, які виконуються спеціально для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва суб'єкта господарювання. Обґрунтовано, що у рамках реагування суб'єктом аудиторської діяльності на ризики нехтування управлінським персоналом заходами контролю з огляду на об'єкти локалізації зусиль для запобігання шахрайству аудитор має розробити та виконувати аудиторські процедури спеціально для усунення ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю за трьома напрямками, зокрема: перевірка бухгалтерських проводок та інших коригувань щодо можливого суттєвого викривлення через недобросовісних дій; перевірка бухгалтерських оцінок на наявність помилок, які можуть призвести до суттєвих викривлень через недобросовісні дії; оцінка значних транзакцій, що виходять за рамки звичайної діяльності компанії або здаються незвичайними з інших причин.

The article proposes a methodical approach to the auditor's consistent actions with the determination of the determinants of the systemic process of proper response to the risks of material misrepresentation due to fraud during the audit of financial statements, including the nature, term and scope of audit procedures, which are performed specifically to eliminate the risk of bypassing control by the management of the sub object of management. It is noted that the management of the business entity is in a unique position to commit fraud, therefore, regardless of the assessed risks of material misstatement, the entity of audit activity should define as a significant risk management personnel's neglect of control measures, since management personnel have a unique opportunity to commit fraud because of his ability, directly or indirectly, to manipulate accounting records and to prepare intentionally misstated financial statements by disregarding controls that are otherwise

in good working order. It was noted that significant distortions of financial statements due to unscrupulous actions of the management staff of an economic entity are often associated with manipulation of the process of preparing financial statements by: (a) recording inappropriate or unauthorized entries in the journal during the year or at the end of the period, or (b) making adjustments to amounts reflected in the financial statements that are not reflected in the official accounting records, for example, by consolidating adjustments, combining statements and reclassifications.

It is substantiated that as part of the auditor's response to risks of management neglecting control measures in view of the objects of localization of efforts to prevent fraud, the auditor should develop and perform audit procedures specifically to eliminate the risk of management neglecting control measures in three directions, in particular: verification of accounting entries and other adjustments for possible material distortion due to dishonest actions; verification of accounting estimates for errors that may lead to material misstatements due to unscrupulous actions; the evaluation of significant transactions that are outside the scope of the company's normal activities or appear unusual for other reasons.

Ключові слова: шахрайство, ризики суттєвого викривлення, аудиторські процедури, заходи контролю, управлінський персонал, обхід контролю, ризик нехтування, маніпулювання, фінансова звітність, системний процес.

Key words: fraud, risks of material misstatement, audit procedures, control measures, management personnel, circumvention of control, risk of neglect, manipulation, financial reporting, system process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні спостерігається тенденція до збільшення порушень у фінансово-господарській діяльності суб'єктів господарювання, фактів шахрайства, навмисних та ненавмисних помилок, які пов'язані з викривленням та фальсифікацією даних фінансової звітності. Об'єктивним є вказати, що для виявлення шахрайства при проведенні аудиту фінансової звітності, суб'єкт аудиторської діяльності (далі — САД) має застосовувати певні аудиторські процедури для виявлення факторів ризику шахрайства, тобто певних подій або станів та виявлення відповідних сфер ризику шахрайства. У цьому контексті, САД має розробляти та виконувати аудиторські процедури таким чином, щоб враховувати оцінені ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства або помилок для кожного відповідного твердження кожного суттєвого облікового запису та розкриття інформації [1]. Зазначимо, що процедури аудиту, що необхідні для усунення оцінених ризиків шахрайства, залежать від типів ризиків та відповідних тверджень керівництва, які можуть бути перевірені.

Динаміка порушень САД професійних вимог щодо якості аудиторських послуг за наслідками перевірок з контролю якості аудиторських послуг за попередні роки, що оприлюднені на офіційному веб-сайті Аудиторської палати України, демонструє про необхідність більш детального вивчення з боку САД вимог МСА 240 "Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності" (далі — МСА 240) [2] для елімінування недоліків при виконанні аудиторських процедур у частині отримання інформації, яка ви-

користана під час ідентифікації та оцінювання ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства, зокрема: а) САД не визначає в якості значного ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю; б) САД на виконує процедури ідентифікації ризику суттєвого викривлення внаслідок шахрайства, пов'язаного із визнанням доходів; в) САД не розробляє та не виконує аудиторських процедур як дій у відповідь на ризик нехтування управлінським персоналом заходами контролю тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження шахрайства, які призводять до ризиків суттєвого викривлення фінансової звітності, тривають у напрямі визначення невід'ємних факторів ризику, які включають схильність до викривлень через упередженість керівництва або інших факторів ризику шахрайства [5]. Значну увагу при дослідженні проблеми виявлення помилок та шахрайства у суб'єктах господарювання та застосування заходів реагування щодо їх запобігання приділяли такі провідні вчені, як Е. Аренс, Дж. Лоббек [3], Д. Робертсон [1], Кармазіна Н.В. [5], Немченко В.В., Редько О.Ю. [4] та інші. Водночас, існує низка не вирішених проблем теоретичного, методичного та прикладного характеру щодо оцінки та зв'язного висвітлення системного процесу застосування необхідних аудиторських процедур для реагування на ризики суттєвих викривлень внаслідок шахрайства під час аудиту фінансової звітності, а також визначення характеру, терміну та обсягу аудиторських процедур, які мають

виконуватися аудитором спеціально для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва суб'єкта господарювання.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є опрацювання методичного підходу до послідовних дій аудитора з обґрунтуванням детермінант системного процесу належного реагування на ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства під час аудиту фінансової звітності шляхом визначення характеру, терміну та обсягу аудиторських процедур, які виконуються спеціально для усунення ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Об'єктивним є зазначити, що у разі шахрайства зазвичай є три умови. По-перше, у керівництва суб'єкта господарювання чи інших співробітників є стимул або вони перебувають під тиском, що дає привід для шахрайства [6]. По-друге, існують обставини, наприклад, відсутність засобів контролю, неефективні засоби контролю чи здатність керівництва обійти засоби контролю, які дають можливість для шахрайства. По-третє, учасники можуть раціоналізувати вчинення шахрайської дії.

Зауважимо, що деякі люди мають відношення, характер або набір етичних цінностей, які дозволяють їм свідомо та навмисно робити нечесний вчинок. Однак навіть чесні в інших відносинах люди можуть здійснювати шахрайство в середовищі, що чинить на них достатній тиск, при цьому, чим більший стимул або тиск, тим більша ймовірність того, що людина зможе раціоналізувати прийнятність шахрайства.

З'ясовано, що у менеджменту є унікальна здатність здійснювати шахрайство, тому що він нерідко має можливість прямо чи опосередковано маніпулювати бухгалтерськими записами та надавати шахрайську фінансову інформацію [4]. Шахрайська фінансова звітність часто пов'язана з обходом управлінським персоналом суб'єкта господарювання засобів контролю, які в іншому випадку можуть здатися ефективними. Як правило, керівництво та співробітники, залучені до шахрайства, роблять кроки, щоб приховати шахрайство від аудиторів та інших осіб усередині та за межами компанії, наприклад, шляхом приховування доказів чи викривлення інформації у відповідь на запити чи шляхом фальсифікації документації.

Зазначимо, що співробітники або управлінський персонал, які незаконно надали готівку, можуть спробувати приховати свої крадіжки, підробивши підписи або підробивши електронні підтвердження дозволів на виплату коштів. Слід зазначити, що аудит, який проводиться відповідно до Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (далі — МСА) [2], не включає перевірку автентичності (справжності) такої документації, а аудитори не мають спеціальних навичок експертизи та не повинні бути експертами у цій сфері.

Крім цього, шахрайство може бути приховано шляхом змови між керівництвом, співробітниками чи третіми особами суб'єкта господарювання. Змова може призвести до того, що аудитор, який належним чином провів аудит, зробить висновок про те, що надані докази є переконливими, хоча насправді вони помилкові [3]. На-

приклад, в результаті змови аудитора можуть бути надані помилкові докази того, що засоби контролю працюють ефективно, або аудитор може отримати хибне підтвердження від третьої сторони, яка перебуває у змові з керівництвом.

Поряд з цим, відзначимо, що хоча шахрайство зазвичай приховується, а наміри управлінського персоналу важко визначити, то наявність певних умов може вказати аудитору можливість існування шахрайства. Наприклад, може бути відсутнім важливий договір, допоміжна бухгалтерська книга може бути незадовільно зв'язана з контрольним рахунком, або результати аналітичної процедури, виконаної в ході аудиту, можуть не відповідати очікуванням.

Однак, слід аудитору звернути увагу, що ці умови можуть бути й результатом обставин, відмінних від шахрайства. Документи могли бути втрачені чи неправильно оформлені на законних підставах; допоміжна бухгалтерська книга може бути не збалансована з контрольним рахунком через ненавмисну бухгалтерську помилку; та несподівані аналітичні відносини можуть бути результатом непередбачених змін в основних економічних факторах.

САД повинен задокументувати обговорення членами групи із завдання чутливості фінансової звітності суб'єкта господарювання до суттєвого викривлення внаслідок шахрайства та способів вчинення шахрайства [5].

Як вище зазначено, керівництво суб'єкта господарювання знаходиться в унікальному положенні для здійснення шахрайства, тому, незалежно від оцінених ризиків суттєвого викривлення САД повинен визначити в якості значного ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю, оскільки управлінський персонал для вчинення шахрайства має унікальну можливість через його спроможність прямо чи опосередковано маніпулювати бухгалтерськими записами та скласти навмисно викривлену фінансову звітність, нехтуючи заходами контролю, які в інших випадках є такими, що функціонують ефективно

З огляду на зазначене, цілком справедливим автори вважають, що удосконалення методичного інструментарію з можливістю його адаптації до конкретних обставин завдання з аудиту фінансової звітності, допоможе аудитору оцінити та реагувати на передбачуваний ризик суттєвого викривлення (далі — РСВ) внаслідок шахрайства за допомогою аудиторських процедур, які виконуються спеціально для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва суб'єкта господарювання. Запропонований методичний підхід, що базується на принципах системного підходу з визначенням послідовності дій аудитора під час виконання аудиторських процедур, враховує характер, термін та обсяг процедур для усунення ризику обходу контролю з боку управлінського персоналу.

У межах цього, слід наголосити, що за своєю природою, скасування контролю управлінським персоналом може відбуватися непередбачуваним чином. Відповідно, у рамках реагування САД на ризики нехтування управлінським персоналом заходами контролю з огляду на об'єкти локалізації зусиль для запобігання шахрайству повинні розробити та виконувати аудиторські

Методичні підходи визначення послідовності виконання аудиторських процедур для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва (ризик нехтування управлінським персоналом заходами контролю)

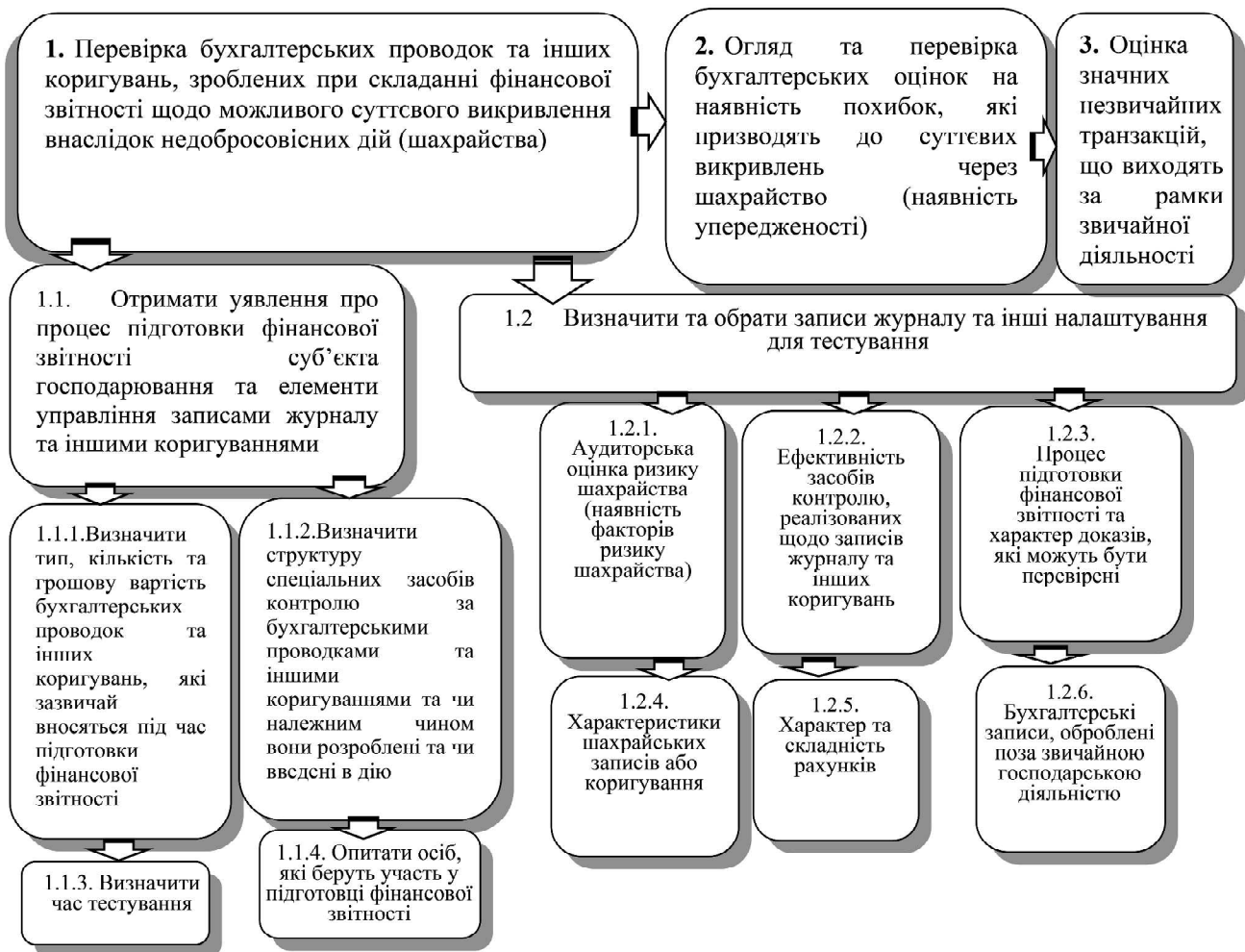

Рис. 1. Методичні підходи визначення послідовності дій виконання аудиторських процедур для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва (ризик нехтування управлінським персоналом заходами контролю)

Джерело: власна пропозиція.

процедури спеціально для усунення ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю за трьома напрямками (рис. 1). Зокрема:

1. Перевірка бухгалтерських проводок та інших коригувань щодо можливого суттєвого викривлення через недобросовісних дій.

2. Перевірка бухгалтерських оцінок на наявність помилок, які можуть призвести до суттєвих викривлень через недобросовісні дії.

3. Оцінка значних транзакцій, що виходять за рамки звичайної діяльності компанії або здаються незвичайними з інших причин

Перевірка бухгалтерських проводок та інших коригувань щодо можливого суттєвого викривлення через недобросовісних дій

Відзначимо, що суттєві викривлення фінансової звітності через недобросовісні дії управлінського персоналу суб'єкта господарювання нерідко пов'язані з

маніпулюванням процесом підготовки фінансової звітності шляхом: (а) запису недоречних або несанкціонованих записів у журналі протягом року або на кінець періоду, або (б) внесення коригувань у суми, відображені у фінансовій звітності, які не відображені в офіційних бухгалтерських проводках, наприклад, шляхом консолідації коригувань, об'єднання звітів та рекласифікацій.

Відповідно до вищевказаного підходу аудитор повинен розробити та виконати процедури, зокрема:

а) Отримати уявлення про процес підготовки фінансової звітності суб'єкта господарювання та елементи управління записами журналу та іншими коригуваннями (див. пункт 1.1. методичного підходу).

В цих умовах, розуміння аудитором процесу підготовки фінансової звітності організації може допомогти у визначенні типу, кількості та грошової вартості бухгалтерських проводок та інших коригувань, які зазви-

чай вносяться під час підготовки фінансової звітності. Наприклад, розуміння аудитора може включати джерела значних дебетів та кредитів на рахунок, хто може ініціювати записи в головну книгу або системи обробки транзакцій, які твердження потрібні для таких записів та як реєструються записи в журналі (як-от, записи можуть бути ініційовані та зареєстровані онлайн без будь-яких матеріальних доказів або можуть бути створені у паперовій формі та введені у пакетному режимі).

Поряд з цим, суб'єкт господарювання може впровадити спеціальні засоби контролю за бухгалтерськими записами та іншими коригуваннями. Наприклад, може використовувати записи в журналі, попередньо відформатовані з номерами рахунків та певними критеріями схвалення користувачів, та може мати автоматизовані засоби контролю. Аудитор повинен отримати уявлення про структуру таких засобів контролю за бухгалтерськими проводками та іншими коригуваннями та визначити, чи належним чином вони розроблені та чи введені вони в дію.

б) Визначити та обрати записи журналу та інші налаштування для тестування. (див. пункт 1.2. методичного підходу).

Для цього, аудитор повинен використовувати професійне судження щодо характеру, термінів та обсягу перевірки бухгалтерських проводок та інших коригувань для тестування, розглядаючи наступне:

— аудиторська оцінка ризику шахрайства. Наявність факторів ризику несумлінних дій чи інших умов може допомогти аудитору визначити конкретні класи журнальних записів для перевірки та вказати обсяг необхідної перевірки;

— ефективність засобів контролю, реалізованих щодо записів журналу та інших коригувань. Ефективні засоби контролю за підготовкою та розміщенням бухгалтерських проводок та коригування можуть вплинути на обсяг необхідних процедур по суті за умови, що аудитор протестував засоби контролю;

— процес підготовки фінансової звітності суб'єкта господарювання та характер доказів, які можуть бути перевірені. Процедури аудитора для перевірки бухгалтерських записів та інших коригувань відрізнятимуться залежно від характеру процесу складання фінансової звітності. Для багатьох суб'єктів господарювання рутинна обробка транзакцій включає поєднання ручних та автоматизованих кроків та процедур. Так само обробка журнальних записів та інших коригувань може включати як ручні, й автоматизовані процедури та засоби контролю. Електронні докази часто вимагають отримання потрібних даних аудитором, який володіє знаннями та навичками в галузі інформаційних технологій (далі — ІТ), або залученням ІТ-фахівця. В ІТ-середовищі аудитору може бути необхідно використовувати комп'ютерні методи аудиту (наприклад, упорядники звітів, програмне забезпечення або інструменти вилучення даних або інші системні методи) для визначення журнальних записів та інших коригувань, що підлягають перевірці;

— характеристики шахрайських записів або коригування. Невідповідні записи журналу та інші коригування часто мають певні унікальні ідентифікаційні характеристики. Такі характеристики можуть включати записи (а) зроблені за незв'язаними, незвичайними або рідко

використовуваними рахунками; (б) зроблені особами, які зазвичай не роблять бухгалтерських записів; (в) зареєстровані наприкінці періоду або як проводки після закриття, які не містять пояснень та опису взагалі;

— характер та складність рахунків. Неправильні бухгалтерські проводки або коригування можуть бути застосовані до рахунків, які (а) містять операції, які є складними або незвичайними за своїм характером; (б) містять значні оцінки та коригування на кінець періоду; (в) були схильні до помилок у минулому, (г) не були своєчасно звірені або містять незвірені розбіжності; (д) містять внутрішньогрупові операції, або (е) іншим чином пов'язані з виявленим ризиком шахрайства. Однак аудитор повинен визнати, що неналежні бухгалтерські проводки та коригування також можуть бути внесені до інших рахунків;

— бухгалтерські записи або інші коригування, зроблені поза звичайною господарською діяльністю. Стандартні бухгалтерські проводки, що використовуються на періодичній основі для реєстрації операцій, таких як щомісячні продажі, купівлі та виплати коштів, або для запису періодичних бухгалтерських оцінок, що повторюються, як правило, підлягають внутрішньому контролю суб'єкта господарювання. Нестандартні записи (наприклад, записи, що використовуються для запису разових операцій, таких як об'єднання бізнесу, або записи, що використовуються для запису разової оцінки, наприклад знецінення активів тощо) можуть не підпадати під такий самий рівень внутрішнього контролю. Крім того, інші коригування, такі як консолідаційні коригування, об'єднання звітів та рекласифікація, як правило, не відображаються в офіційних бухгалтерських проводках і можуть не підпадати під дію внутрішнього контролю організації.

с) Визначити час тестування (див. пункт 1.1. методичного підходу)

Оскільки шахрайські записи в журналі часто робляться наприкінці звітного періоду, перевірка аудитора зазвичай має бути зосереджена на бухгалтерських записах та інших коригуваннях, зроблених у цей час. Однак, оскільки суттєві викривлення у фінансовій звітності через недобросовісні дії можуть виникати протягом усього періоду та можуть вимагати значних зусиль для приховування того, як це було зроблено, аудитор повинен розглянути питання, чи є необхідність перевіряти бухгалтерські проводки протягом періоду, якій підлягає перевірка.

д) Опитати осіб, які беруть участь у підготовці фінансової звітності, про неналежну або незвичайну діяльність, пов'язану з обробкою бухгалтерських записів та інших коригувань.

Перевірка бухгалтерських оцінок на наявність помилок, які можуть призвести до суттєвих викривлень через недобросовісні дії

Під час підготовки фінансової звітності керівництво відповідає за формування низки суджень чи припущень, які впливають на бухгалтерські оцінки, та за постійний моніторинг обґрунтованості таких оцінок [5]. Шахрайська фінансова звітність часто здійснюється шляхом навмисного перекручування бухгалтерських оцінок. Тому, по-перше, аудитор має оглянути облікові оцінки на наявність упередженості та вплив упередже-

ності на фінансову звітність. Виконуючи цей огляд, аудитор по-друге, повинен оцінити, чи свідчать судження та рішення, зроблені управлінським персоналом при визначенні облікових оцінок, включених до фінансової звітності, про можливу упередженість управлінського персоналу суб'єкта господарювання, яка може бути ризиком суттєвого викривлення внаслідок шахрайства

По-третє, аудитор повинен провести ретроспективний аналіз оціночних значень у суттєвих рахунках та розкриттях інформації шляхом порівняння оцінок за попередній рік з фактичними результатами, якщо такі є, щоб визначити, чи вказують судження та припущення керівництва щодо оцінок на можливу упередженість з боку керівництва. Оглядаючись назад, ретроспективний огляд повинен надати аудитору додаткову інформацію про можливу упередженість з боку керівництва при розрахунку оцінок за поточний рік. Цей огляд, однак, не ставить під сумнів професійні судження аудитора, зроблені в попередньому році та засновані на інформації, доступній на той момент.

Поряд з цим, якщо аудитор виявляє можливу упередженість з боку керівництва при розрахунку оціночних значень, аудитор повинен оцінити, чи представляють собою обставини, що спричиняють упередженість (якщо вони є), ризик суттєвого викривлення внаслідок шахрайства. Наприклад, інформація, що дійшла до аудитора, може вказувати на ризик того, що коригування оцінок за поточний рік можуть бути відображені за вказівкою керівництва для довільного досягнення встановленого цільового показника прибутку.

Оцінка того, чи вказує ділова мета значних незвичайних транзакцій на те, що транзакції могли бути здійснені з метою участі в шахрайстві

Значні операції, що виходять за рамки звичайної діяльності компанії або здаються незвичайними з інших причин через їх терміни, розмір або характер ("значні незвичайні операції"), можуть використовуватися для шахрайської фінансової звітності або приховування незаконного присвоєння активів.

Зазначимо, що при виявленні значних незвичайних операцій аудитор повинен враховувати інформацію, отриману в результаті: (а) процедур оцінки ризиків (наприклад, опитування керівництва та інших осіб, розуміння методів, які використовуються для обліку значних незвичайних операцій), та отримання розуміння внутрішнього контролю за фінансовою звітністю) та (б) інші процедури, що виконуються в ході аудиту (наприклад, ознайомлення з протоколами засідань ради директорів та перевірка бухгалтерських проводок).

Тому, щодо значних операцій, які виходять за межі звичайного перебігу бізнесу суб'єкта господарювання, або які видаються аудитору, в умовах розуміння ним суб'єкта господарювання та його середовища [2], а також іншої інформації, отриманої під час аудиту, незвичайними, має оцінити, чи не вказує їх економічний зміст (або його відсутність) на те, що такі операції могли бути додані з метою шахрайства під час фінансового звітування або приховування незаконного привласнення активів.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі вищезазначеного, незалежно від оцінених ризиків суттєвого викривлення суб'єкт ауди-

торської діяльності повинен визначити в якості значного ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю. Враховуючи об'єкти локалізації зусиль для запобігання шахрайству під час розробки та виконання аудиторських процедур, які системно реагують на ризики суттєвого викривлення наголошуємо на удосконаленні методичного інструментарію з можливістю його адаптації до конкретних обставин завдання з аудиту фінансової звітності, що допоможе аудитору оцінити та реагувати на передбачуваний РСВ внаслідок шахрайства за допомогою певних процедур, які виконуються спеціально для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва.

Література:

1. Audit / Robertson, Dzh. London. 2003. 496 с.
2. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, видання 2016-2017. — Міжнародна Федерація Бухгалтерів, Аудиторська Палата України. URL: http://www.apu.com.ua/files/temp/Audit_2018_1.pdf (дата звернення: 24.02.2023).
3. Audit / Arens E., Lobbek J. London. 1995. 560 с.
4. Редько О.Ю. Якість аудиторських послуг: філософія і міфологія. Бухгалтерський облік і аудит. 2009. № 1. С. 44—49.
5. Кармазіна Н.В. Методичний інструментарій до реалізації процесу ідентифікації, оцінки та адаптивного реагування на ризики шахрайства під час аудиту фінансової звітності. Ефективна економіка. 2023. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 30.03.2023).
6. Царенко О.В. Класифікаційні ознаки викривлень у бухгалтерському обліку і звітності. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2015. № 3 (68). С. 5—10.

References:

1. Robertson, Dzh. (2003), Audit [Audit], Pan Books, London, UK.
 2. International Federation of Accountants, Audit Chamber of Ukraine (2016—2017), "International standards on quality control, auditing, review, other assurance, and related services", available at: http://www.apu.com.ua/files/temp/Audit_2018_1.pdf (Accessed 24 February 2023).
 3. Arens, E. and Lobbek J. (1995), Audit, Pan Books, London, UK.
 4. Red'ko, O.Yu. (2009), "The quality of audit services: the philosophy and mythology", Bukhhalters'kyj oblik i audyt, vol. 1, pp. 44—49.
 5. Karmazina, N.V. (2023), "Methodological toolkit for implementing the process of identification, assessment and adaptive response to fraud risks during the audit of financial statements", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 30 March 2023).
 6. Tsarenko, O.V. (2015), "Classification signs of distortions in accounting and reporting", Visnyk Chernihiv's'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, vol. 3, pp. 5—10.
- Стаття надійшла до редакції 11.05.2023 р.*

УДК 330.1:316.3

*А. А. Турило,**д. е. н., професор, професор кафедри економіки, організації та управління підприємствами, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6403-7556>**С. В. Архипенко,**к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6403-7556>**Л. А. Буркова,**к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2840-5785>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.109

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК ПІДГРУНТЯ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

A. Turylo,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics, Organization and Enterprise Management, Kryvyi Rih national university, Kryvyi Rih, Ukraine

S. Arkhynenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate professor of the Department of Accounting, Taxation, Public Governance and Administration, Kryvyi Rih national university, Kryvyi Rih, Ukraine

L. Burkova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation, Public Governance and Administration, Kryvyi Rih national university, Kryvyi Rih, Ukraine

SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS THE BASIS OF MODERN SOCIAL POLICY

Наголошено на існуванні тісного взаємозв'язку між категоріями "сталий розвиток", "соціальна відповідальність" та "соціальна політика". Окреслено в чому саме проявляється їх взаємозалежність.

Зазначено, що в умовах розвинутої ринкової економіки існують два напрямки соціальної політики держави: соціальне вирівнювання через розподіл доходів та забезпечення соціальних гарантій за нормальних умов життя. Соціальну політику в сучасному світі проводять різні суб'єкти і насамперед держава, партії, суспільні рухи й об'єднання, а також самі громадяни (громадські ініціативи). Проте основним суб'єктом, який формує та реалізує соціальну політику, є держава.

Окреслено, що ключ до вирішення проблеми формування громадянського суспільства в Україні знаходиться у взаємодії основних елементів життєдіяльності, гармонізації інтересів держави, бізнесу, населення, яка постійно балансує між ефективністю і справедливістю. Констатовано, що виокремлення цієї тріади, складної структури їх взаємовідносин як спеціальної сфери наукового дослідження є закономірним.

Modern society faces complex challenges related to the preservation of natural resources and environmental sustainability, ensuring a decent life for all people, and ensuring social justice. Achieving sustainable development is a key task of modern society, and social policy plays a key role in this process.

The existence of a close relationship between social policy and sustainable development is emphasized. On the one hand, sustainable development can be achieved only under the conditions of ensuring social justice and protecting human rights to access resources and infrastructure. On the other hand, social policy can only be successful if it meets the requirements of sustainable development.

The categories of sustainable development and social responsibility are also interrelated and interdependent. After all, development can only take place if the principles of social responsibility are observed. Businesses that view their activities with regard to social and environmental norms are more competitive and have greater public support.

In the conditions of a developed market economy, there are two directions of the state's social policy: social equalization through income distribution and provision of social guarantees under normal living conditions. Social policy in the modern world is carried out by various subjects, primarily the state, parties, social movements and associations, as well as citizens themselves (public initiatives). However, the main entity that forms and implements social policy is the state.

The key to solving the problem of the formation of civil society in Ukraine lies in the interaction of the main elements of life, the harmonization of the interests of the state, business, and the population, which constantly balances between efficiency and justice. It is natural to single out this triad, the complex structure of their relationships, as a special field of scientific research. The current time poses an important problem for the future of the country, the search for a harmonious combination of the interests of business and civil society in order to create promising conditions for the development of social responsibility on a national scale. The possibility of harmonization is constantly under various threats, internal and external, and the joining of efforts in this key triad.

Ключові слова: сталий розвиток, соціальна відповідальність, соціальна політика, соціальна справедливість, екологічні зобов'язання, держава, громадськість.

Key words: sustainable development, social responsibility, social policy, social justice, environmental obligations, state, public.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідити як соціальна відповідальність та сталий розвиток впливають на сучасну соціальну політику і як ці концепти можуть бути використані для вирішення актуальних проблем, таких як бідність, нерівність та екологічні проблеми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні тема соціальної відповідальності та сталого розвитку є дуже актуальною та належить до однієї з найбільш обговорюваних тем у сфері суспільного розвитку. Дослідження та публікації на цю тему здійснюються на різних рівнях, включаючи національні та міжнародні дослідження, а також на рівні окремих підприємств та організацій. Крім того, постійно розробляються та оновлюються нормативно-правові документи, що регламентують суспільні відносини у цих сферах. Недавні дослідження також показують, що соціальна відповідальність та сталий розвиток є факторами, що сприяють покращенню процесів прийняття рішень державними органами та формування громадської думки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ

Мета статті — дослідити зв'язок між соціальною відповідальністю та сталим розвитком, а також визначити їх важливість для формування ефективної соціальної політики, спрямованою на забезпечення добробуту людей та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне суспільство зіштовхується зі складними викликами, пов'язаними зі збереженням природних ресурсів та екологічної стійкості, забезпеченням гідного життя всіх людей та забезпеченням соціальної справедливості. Досягнення сталого розвитку є ключовим завданням сучасного суспільства, а соціальна політика відіграє ключову роль у цьому процесі.

Сталий розвиток означає розвиток, який задовольняє потреби сучасного покоління без ушкодження можливостей майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Це означає, що він повинен ґрунтуватися на збереженні ресурсів та охороні довкілля.

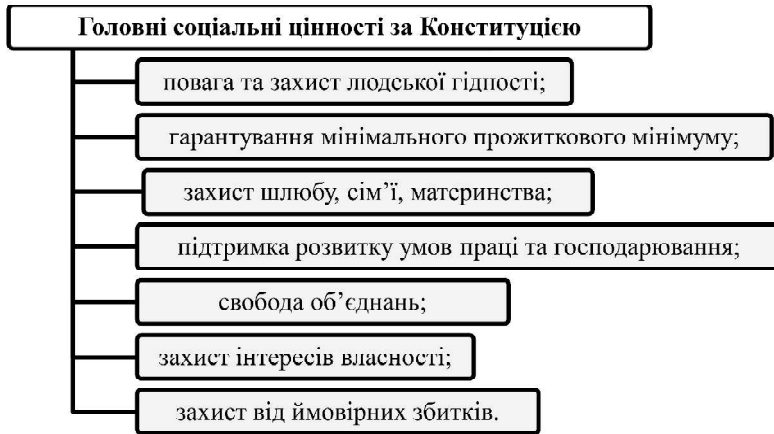

Рис. 1. Соціальні цінності, визначені Конституцією

Джерело: [5].

Багато країн світу, включаючи Україну, визначили сталий розвиток як головний напрямок розвитку світового суспільства, підтримуючи його через прийняття різних міжнародних нормативно-правових актів, таких як Порядок денний на XXI століття (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) [1], Декларація Тисячоліття ООН 2000 р. [2], Йоганнесбурзька декларація із сталого розвитку 2002 р. [3] та інші. Пріоритетним є забезпечення розвитку, який задовольняє потреби сучасного покоління, не зашкоджуючи здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Соціальна політика — це сукупність державних заходів та програм, спрямованих на розвиток та забезпечення соціального захисту громадян. Головною метою соціальної політики є забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, підвищення якості життя та зменшення соціальної нерівності в суспільстві.

Соціальна політика є одним із важливих компонентів державної політики в будь-якій країні. Успішна реалізація соціальної політики впливає на якість життя гро-

мадян, забезпечує стабільність та економічний розвиток країни.

У цілому варто відмітити існування тісного взаємозв'язку між соціальною політикою та сталим розвитком. З одного боку, сталий розвиток може бути досягнутий лише за умов забезпечення соціальної справедливості та захисту прав людини на доступ до ресурсів та інфраструктури. З іншого боку, соціальна політика може бути успішною лише тоді, коли вона відповідає вимогам сталого розвитку.

Одним з основних принципів сталого розвитку є інтеграція економіки, соціальної сфери та охорони довкілля. Це означає, що соціальна політика має бути орієнтована на забезпечення доступу до соціальних послуг та створення систем для економіки.

В умовах розвинутої ринкової економіки існують два напрямки соціальної політики держави: соціальне вирівнювання через розподіл доходів та забезпечення соціальних гарантій за нормальних умов життя [4].

Основний закон (Конституція) орієнтує державу на ряд головних соціальних цінностей, а саме [5] (рис. 1).

Ці цінності, їх втілення в життя та захист повинні стати основою соціальної політики. Варто зазначити, що в ринковій системі вона формується з урахуванням конкретно історичних умов країни [6]. Тому основними напрямками соціальної політики, що відбивають її специфіку можуть бути (рис. 2).

Соціальну політику в сучасному світі проводять різні суб'єкти і насамперед держава, партії, суспільні рухи й об'єднання, а також самі громадяни (громадські ініціативи). Особливу роль у цій сфері в країнах ринкової економіки із соціальною орієнтованістю відіграє розробка системи соціального захисту людей похилого віку, інвалідів, сім'ї, молоді [6].

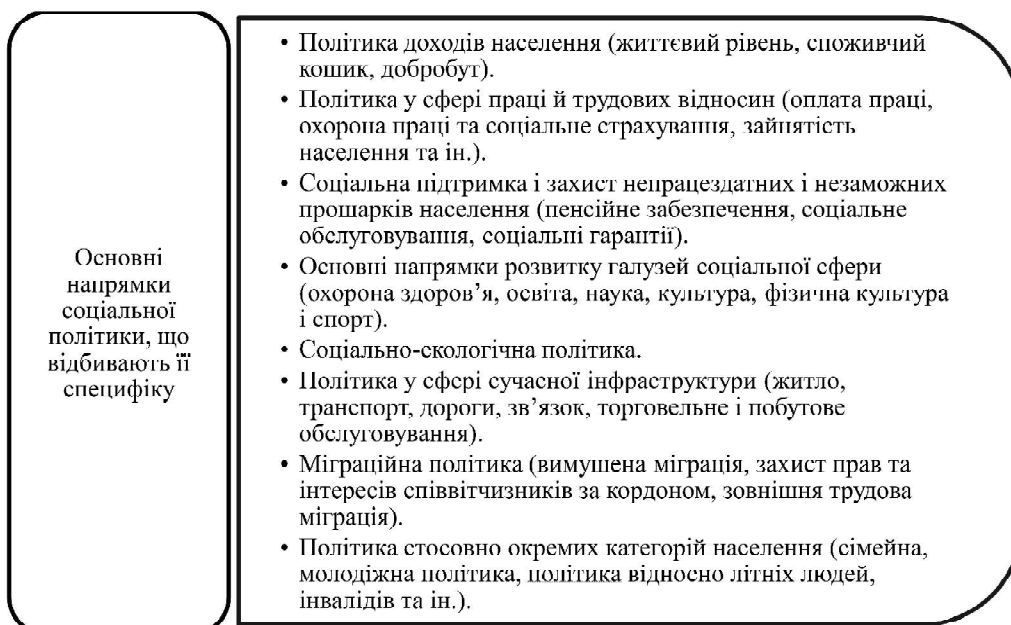

Рис. 2. Основні напрямки соціальної політики, що відбивають її специфіку

Джерело: [6].

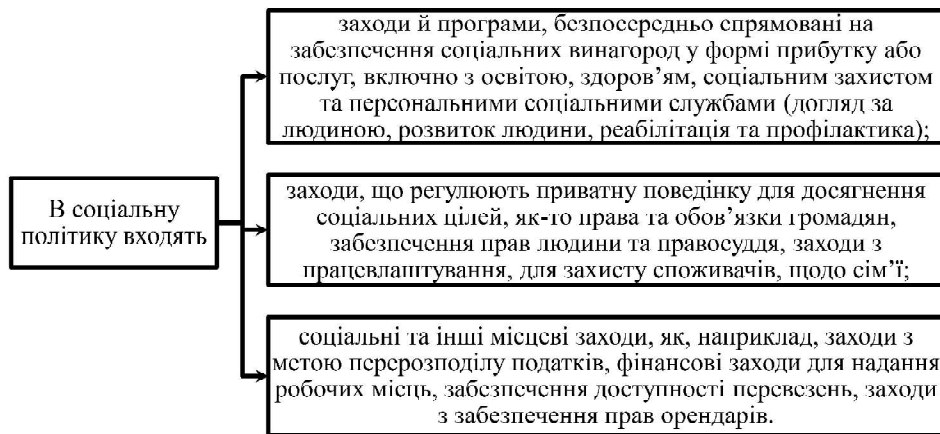

Рис. 3. Заходи, що складають соціальну політику

Джерело: [7].

Проте основним суб'єктом, який формує та реалізує соціальну політику, є держава. Часто цю політику розглядають як функцію державної відповідальності в частині таких аспектів [7]:

- за використання громадських ресурсів;
- за регулювання приватної діяльності;
- за підтримку приватно-індивідуальної та колективної поведінки з метою максимізації соціальної вигоди та умов життя населення.

Конкретизуючи зону відповідальності держави перед суспільством у соціальній площині, віднесемо до неї низку таких заходів (рис. 3).

В процесі практичної реалізації державою соціальної політики ключовим є дотримання нею принципів забезпечення соціальної справедливості. Це поняття трактують як соціально-психологічне сприйняття принципів і форм організації суспільства, що відповідає інтересам людей і соціальних груп, тобто узагальнена моральна оцінка суспільних відносин [7].

Для сучасної держави реалізація принципу соціальної справедливості у суспільстві означає, що вона повинна забезпечити справедливий розподіл:

- 1) діяльності, доходів, праці;
- 2) соціальних благ (прав, можливостей, влади, винагород, визнання);
- 3) рівня та якості життя;
- 4) інформації та культурних цінностей [7].

У науковій літературі мають місце чотири погляди на соціальну справедливість. Розглянемо найбільш відомі концепції справедливості чи справедливого розподілу доходів: егалітаристську, утилітаристську, роулсіанську й ринкову. Систематизуємо ці підходи та відобразимо на рисунку 4.

Вибір принципів соціальної справедливості визначається в кожному суспільстві по-своєму, виходячи з духовних підвалин і вироблених національних стандартів що формувалися протягом усього попереднього історичного розвитку даної країни.

При реалізації соціальної політики важливе місце займає проблема соціального партнерства, яка розглядається насамперед як спосіб досягнення згоди в суспільстві, а також як інструмент спільного вироблення рішень із соціальних питань з боку держави і громадських організацій.

Зауважимо, що у сучасному світі зростає увага до проблем сталого розвитку та соціальної відповідальності. Ці питання стають все більш актуальними і вимагають належної уваги з боку уряду, бізнесу та громадськості.

Соціальна відповідальність — це свідомість бізнесу та організацій про їх відповідальність перед суспільством і навколишнім середовищем. Це вимагає від підприємств забезпечення належних умов праці для своїх працівників, дотримання екологічних та етичних норм.

Сталий розвиток та соціальна відповідальність взаємопов'язані та взаємозалежні категорії. Адже розвиток може бути лише за умови дотримання принципів соціальної відповідальності. Підприємства, які бачать свою діяльність з урахуванням соціальних та екологічних норм, є більш конкурентоспроможними та мають більшу підтримку громадськості.

Соціальна відповідальність є суттєвим аспектом сталого розвитку, після чого вона орієнтована на досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей. Дотримання прав працівників є однією з ключових складових соціальної відповідальності підприємств. Принципово важливо забезпечити працівників належними умовами праці, забезпечивши безпечні та здорові умови роботи, а також забезпечити їх права на соціальне страхування та інші блага.

Ураховуючи, що сталість розвитку передбачає збереження ресурсів для майбутніх поколінь, підприємства повинні ставити перед собою завдання мінімізувати негативний вплив на забруднення довкілля та підвищити екологічну ефективність своєї діяльності.

Соціальна відповідальність також включає в себе взаємодію зі спільнотою. Підприємства повинні дотримуватись інтересів суспільства та вживати заходи для поліпшення його добробуту. Це може охоплювати участь у розвитку місцевих ініціатив, підтримки місцевих бізнесів тощо.

Таким чином, соціальна відповідальність є компонентом сталого розвитку, після сприяння збалансованому економічному розвитку та охорони довкілля. Це означає, що підприємства повинні виконувати свої соціальні та екологічні зобов'язання не тільки для задо-

ПОГЛЯДИ НА СОЦІАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Егалітаристська концепція (фр. *egalite* — рівність) вважає справедливим *зрівняльний розподіл доходів*, тобто коли всі члени суспільства отримують рівні блага. Логіка міркувань тут така: якщо потрібно розділити визначену кількість благ між однаковими людьми, то справедливим був би розподіл порівну.

Роулсіанський підхід — озвучений Джоном Роулсом, сучасним американським філософом, який стверджує, що справедливою вважається така диференціація доходів, при якій відносна економічна нерівність припустима лише тоді, коли вона сприяє досягненню більш високого абсолютного рівня життя найбільш вразливими членами суспільства

Утилітарний принцип — походить із вчення Ієремії Бентама, основоположника доктрини утилітаризму. Бентам вважав, що головним завданням держави є забезпечення найбільшого застаття для можливо більшої кількості членів суспільства. Однак він виходив із того, що функції корисності в різних людей неоднакові, тобто здатність до насолоди в результаті володіння якоюсь кількістю благ у кожній людини своя. Одержувати при цьому більшу частку суспільного багатства має той, хто корисніший для суспільства.

Ринковий розподіл доходів — припускає відповідність доходу кожного власника фактора виробництва тому граничному продукту, отриманому від даного фактора. Соціальна справедливість при цьому встановлюється ринком і його регуляторами. Тобто у цьому випадку припустима значна нерівність при розподілі доходів.

Рис. 4. Погляди (концепції) на соціальну справедливість

Джерело: [7].

волення потреб споживачів, а й для забезпечення сталого розвитку усього суспільства.

З метою реалізації соціальної відповідальності, підприємства повинні здійснювати широкий спектр заходів. Це може бути встановлення ефективної системи управління персоналом, створення безпечних умов праці, забезпечення соціальних пакетів працівникам, взаємодія з громадськістю та багато іншого.

В Україні процес формування громадянського суспільства ще не закінчений, звідси впливає існування суперечності як між його різними сегментами, так і всередині них. Способи дії і короткострокові інтереси бізнесу і населення різні. Бізнес за своєю природою прагне до концентрації благ у найбільш успішних суб'єктів економіки і політики, населення ж ратує за справедливість, тобто більш рівномірний розподіл благ. У цих умовах держава повинна забезпечувати гармонізацію їх поточних інтересів заради досягнення довгострокового успіху суспільства в цілому.

Ключ до вирішення проблеми знаходиться у взаємодії основних елементів життєдіяльності, гармонізації інтересів держави, бізнесу, населення, яка постійно балансує між ефективністю і справедливістю. Виокремлення цієї тріади, складної структури їх взаємовідносин як спеціальної сфери наукового дослідження є законним.

Нинішній час ставить важливу для майбутнього країни проблему пошуків гармонійного поєднання інтересів бізнесу, громадянського суспільства, яке лише зароджується, і влади. Більше того, ні влада, ні бізнес як найбільш сильні компоненти тріади не зможуть трансформуватися в інтересах створення в країні цивілізованої ринкової і демократичної системи без участі в цьому процесі слабого громадянського суспільства. Мож-

ливість гармонізації весь час знаходиться під різного роду загрозами, внутрішніми і зовнішніми, і об'єднання зусиль у цій ключовій тріаді — це завжди тимчасовий стан рівноваги, оскільки будь-які рішення держави і оцінка їх бізнесом і населенням знаходяться на межі ефективності та справедливості. І цей баланс забезпечується системою противаг і самообмежень, що реалізуються в складних соціально-управлінських і фінансових рішеннях. Прикладів тому можна навести безліч, зокрема, зростання пенсій не завжди відповідає можливостям держави, в той же час "ефективність держави" вимагає витрат, які не завжди приймаються населенням; великий бізнес йде на самообмеження, погоджуючись на антимонопольне регулювання; об'єднання зусиль населення і бізнесу в протистоянні зовнішній експансії, для збереження

в країні більшої частки вироблених ресурсів, може не відповідати політичним крокам держави тощо.

Держава як головне керівне утворення інституту суспільства за допомогою норм права покликана спрямовувати і організовувати спільну діяльність людей і соціальних груп, захищаючи права та інтереси громадян і орієнтуючись на задоволення насамперед суспільних, а не індивідуальних або групових інтересів, які існують у суспільстві.

Найбільш активно роль держави виявляється у функції, яка носить 4 компенсаторний характер: держава бере на себе всі завдання, які стоять перед суспільством, але які воно не може виконати самостійно (наприклад, гармонізацію інтересів населення і бізнесу).

Невід'ємними функціями держави виступають: встановлення норм і правил, гарантування їх дотримання, забезпечення безпеки суспільства (включаючи обороноздатність, підтримання стійкості природного і технологічного середовища), стратегічне планування та організація соціальної допомоги. Крім того, держава залежно від рівня розвитку суспільства надає йому послуги, які в майбутньому переходять до населення. Найважливіша з них — реалізація довгострокових і капіталомістких проектів, непривабливих для бізнесу, в першу чергу, в галузі інфраструктури та створення нових технологій.

У плані формування єдиних інтересів суспільства, держави і корпорацій певний інтерес має досвід США, де спочатку стала формуватися система національних інтересів як єдине ціле, що об'єднує корпоративний бізнес і державу. В Україні ж спочатку порізно стали вироблятися системи корпоративних і державних цілей і завдань, а вже потім почалася робота по з'єднанню, пристосуванню їх один до одного з використанням

складної і неефективної державної машини. Природно, за таких умов зберігаються суперечності та напруженість і надзвичайно ускладнюється вироблення єдиної ідеології розвитку.

Для реальної ситуації в Україні характерні такі типово нецивілізовані явища, як девальвація ролі закону, бездіяльність загальних правових принципів і норм, конкуренція джерел права, суперечності між різними нормативними актами, роздробленість, мозаїчність і хаотичність правової регуляції, корпоративний характер різних повноважень і правових статусів. Замість декларованих у Конституції загальних прав людини і громадянина на протигагу принципу загальної правової рівності в реальному житті домінує дух корпоративізму, діє безліч нормативно встановлених особливих прав-привілеїв, спеціальних правових режимів, різного роду правових виключень та пільг — на користь окремих осіб, груп, професій, соціальних верств, територій і т. д.

Для сучасної конфігурації взаємодії основних сфер тріади "державна — суспільство — корпорація" характерно те, що, як правило, про роль держави говорять, маючи на увазі взаємодію держави і ринку як двох способів координації відносин між економічними агентами та їх соціальними групами. При цьому "провали ринку" можуть бути компенсовані "успіхами держави" і, навпаки, "неефективність держави" може бути подолана за допомогою "ефективних ринкових механізмів". У цьому відношенні спостерігається певна недооцінка такого елемента як "суспільство", його соціальної організації, колективів, які мають неабиякий вплив на соціально-економічні процеси.

Економіка, ринок представляють їх конкретні організаційні форми — корпоративні утворення, які, будучи результатом розвитку ринкової економіки, стають повноправними партнерами і співучасниками в схемі: "державна — суспільство — економіка". Причому реальні прояви реалізації функцій держави і суспільства здійснюються через конкретні форми соціальної організації, у даний час до ключових з них відносяться корпоративні бізнес-утворення.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, соціальна відповідальність та сталий розвиток є ключовими складовими сучасної соціальної політики. Вони необхідні для досягнення балансу між економічним розвитком, соціальним благополуччям та охороною довкілля. У подальшому планується дослідити які саме методи інтеграції соціальної відповідальності та сталого розвитку в державну соціальну політику є найбільш ефективними та прогресивними, які виклики та перешкоди можуть виникнути під час впровадження соціальної відповідальності та сталого розвитку в практику державної соціальної політики.

Література:

1. Ріо-де-Жанейрська декларація з навколишнього середовища та розвитку, прийнята Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жа-

нейро, 3—14 червня 1992 року). Офіційний сайт Організації Об'єднаних націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml

2. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 08.09.2000 р. Офіційний сайт Організації Об'єднаних націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml

3. Йоганнесбургська декларація зі сталого розвитку, прийнята на Всесвітній зустрічі на найвищому рівні зі сталого розвитку (Йоганнесбург, Південна Африка, 26.08.—04.09.2002 р.). Офіційний сайт Організації Об'єднаних націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml

4. Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" // ВВР України (із змінами, внесеними згідно Закону України 1107-V від 28.12.2007. — 2008. — № 5-6, № 7-8.

5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. — URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

6. Лопушняк Г.С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України. Л.: ЛРІДУ-НАДУ. 2011. — 372 с.

7. Ярова Л.В. Соціальна політика України в контексті європейської інтеграції. О.: Фенікс, 2011. — 320 с.

References:

1. UN (1992), "Rio de Janeiro Declaration on Environment and Development", Konferentsiya OON z navkolyshn'oho seredovyscha ta rozvytku [United Nations Conference on Environment and Development], Rio-de-Zhaneyro, Brazyliya, 3-14 June, available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml (Accessed 30 April 2023).

2. UN (2000), "United Nations Millennium Declaration", available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml (Accessed 30 April 2023).

3. UN (2002), "Johannesburg Declaration on Sustainable Development", available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml (Accessed 30 April 2023).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "About state social standards and state social guarantees", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (Accessed 30 April 2023).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 30 April 2023).

6. Lopushnyak, G.S. (2011), Derzhavna sotsial'na polityka yak peredumova ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny [State social policy as a prerequisite for the economic development of Ukraine], LRIDU NADU, Lviv, Ukraine.

7. Yarova, L.V. (2011), Sotsial'na polityka Ukrayiny v konteksti yevropeys'koyi intehtratsiyi [Social policy of Ukraine in the context of European integration], Phoenix, Odesa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2023 р.

УДК 351.773:330.131

*О. В. Худошина,**к. держ. упр., головний спеціаліст відділу моніторингу, аналізу та контролю якості надання медичної допомоги та медичного обслуговування Управління контролю якості надання медичної допомоги Міністерства охорони здоров'я України*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1901-0818>*Н. О. Васюк,**к. держ. упр., доцент, докторант кафедри національної економіки та публічного управління Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-6644>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.115

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МЕДИЧНОЇ ПРАКТИКИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

O. Khudoshyna,

PhD in Public Administration, Chief specialist of Department of monitoring, analysis and quality control of medical care and medical services of Department of Quality Control of Medical Care of the Ministry of Health of Ukraine

N. Vasiuk,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Doctoral student of the Department of National Economy and Public Administration, Vadym Hetman Kyiv National Economic University

FEATURES OF STATE REGULATION OF LICENSING ECONOMIC ACTIVITIES IN MEDICAL PRACTICE DURING THE PERIOD OF MARITAL STATE IN UKRAINE

У статті досліджено особливості державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики в Україні в умовах воєнного стану та визначено шляхи розвитку ліцензування медичної практики як напряму удосконалення якості медичної допомоги і на цій основі розроблено практичні рекомендації.

Встановлено, що одним з напрямів трансформації системи охорони здоров'я є покращення системи якості надання медичної допомоги. Визначено, що введення воєнного стану в Україні суттєво вплинуло як на діяльність органів державної влади, так і на діяльність суб'єктів господарювання та пацієнтів, висувачи нові вимоги до державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики для надання якісної, доступної та безпечної медичної допомоги, з урахуванням особливостей діяльності на тимчасово окупованих територіях.

Доведено, що в Україні створена законодавча база, яка регулює питання ліцензування господарської діяльності з медичної практики, яка в умовах воєнного стану в Україні потребує відповідних змін.

Встановлено, що необхідно внести зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, якими передбачити, що здобувач ліцензії, ліцензіат, спадкоємець не можуть перебувати прямо чи опосередковано під контролем резидентів держав, що здійснюють збройну агресію проти України та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України, та/або не можуть діяти в інтересах таких осіб. Здобувач ліцензії, спадкоємець, ліцензіат та/або пов'язані з ним особи не можуть належати до осіб, діяльність яких обмежена чи заборонена відповідно до Закону України "Про санкції".

Визначено необхідність передбачення відповідного алгоритму дій для суб'єктів господарювання з медичної практики, яким вони, зокрема, повинні забезпечити вільний доступ до приміщень осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення; зобов'язані найменування ліцензіата оприлюднювати обов'язково державною мовою; подавати заяву до органу ліцензування про зупинення та відновлення дії ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики.

The article examines the peculiarities of the state regulation of licensing of economic activity in medical practice in Ukraine under martial law and defines ways of developing licensing of medical practice as a direction of improving the quality of medical care and practical recommendations are developed.

It was established that one of the directions of the transformation of the health care system is the improvement of the quality system of providing medical care. It was determined that the introduction of martial law in Ukraine had a significant impact on the activities of state authorities, as well as on the activities of business entities and patients, puts forward new requirements for the state regulation of licensing of economic activity in medical practice for the provision of high-quality, affordable and safe medical care, takes into account the peculiarities of activities in the temporarily occupied territories.

It is proved that a legislative framework has been created in Ukraine, which regulates the issue of licensing of economic activity in the field of medical practice, which, under the conditions of martial law in Ukraine, requires appropriate changes.

It has been established that it is necessary to make changes to the Licensing conditions for the conduct of economic activity from medical practice, which provide that the licensee, licensee, heir cannot be directly or indirectly under the control of residents of states that carry out armed aggression against Ukraine. The licensee, heir, licensee and/or persons related to him cannot belong to persons whose activities are restricted or prohibited in accordance with the Law of Ukraine "On Sanctions".

The article defines the need to provide an appropriate algorithm of actions for business entities from medical practice, which they must ensure free access to the premises of persons with disabilities and low-mobility population groups; must publish the licensee's name in the state language; must submit an application to the licensing authority for the suspension and resumption of the license to conduct economic activity in the field of medical practice.

Ключові слова: державне регулювання, ліцензування господарської діяльності з медичної практики, воєнний стан, ліцензійні умови, маломобільні групи населення, державна мова, суб'єкт господарювання, зупинення дії ліцензії, відновлення дії ліцензії.

Key words: state regulation, licensing of economic activity in medical practice, martial law, license conditions, low-mobility population groups, state language, business entity, license suspension, license renewal.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні важливим завданням в Україні є трансформація системи охорони здоров'я на основі пацієнтоорієнтованого підходу, метою якої є безпечність, доступність та якість медичної допомоги.

Із введенням в дію 1 січня 2018 року Закону України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" [6] запроваджено новий механізм фінансування закладів охорони здоров'я, а також розпочато швидкі трансформації системи охорони здоров'я, які продовжуються і сьогодні, під час російської військової агресії проти України.

Одним з напрямів трансформації системи охорони здоров'я є покращення системи якості надан-

ня медичної допомоги. На сучасному етапі розвитку системи охорони здоров'я якість медичної допомоги вважається основною цільовою функцією і водночас критерієм діяльності системи охорони здоров'я.

Введення воєнного стану в Україні суттєво вплинуло як на діяльність органів державної влади, так і на діяльність суб'єктів господарювання та пацієнтів, висуваючи нові вимоги до державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики для надання якісної, доступної та безпечної медичної допомоги, з урахуванням особливостей діяльності на тимчасово окупованих територіях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання державного регулювання охороною здоров'я стали об'єктом досліджень вітчизняних учених таких як М. Білинської, Ю. Вороненка, Д. Карамішева, В. Князевича, О. Корвецького, В. Москаленка, Я. Радиша, І. Рожкової, І. Солоненка, Т. Юрочко та ін.

Питання державного управління у сфері забезпечення якістю медичної допомоги, в тому числі і регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики у своїх працях висвітлювали Б. Криштопа, В. Лехан З. Надюк, В. Стеценко, Г. Слабкий, М. Хобзей, Н. Ярош та інші науковці.

Разом з тим, незважаючи на досить ґрунтовні дослідження цих проблем, питання удосконалення державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики в Україні в умовах воєнного стану залишаються актуальними.

МЕТА СТАТТІ

Дослідити особливості державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики в Україні в умовах воєнного стану та визначити шляхи розвитку ліцензування медичної практики як напряму удосконалення якості медичної допомоги і на цій основі розробити практичні рекомендації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Встановлено, що надання безпечної, доступної та якісної медичної допомоги населенню напряму залежить від діяльності органів публічної влади, що формують та забезпечують реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я, а також безпосередньо від закладів охорони здоров'я та медичного персоналу зокрема. Погоджуємось, що значна роль при цьому належить процедурі ліцензування медичної практики [1]. Одним із основних інструментів управлінського впливу на систему охорони здоров'я є регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики [14].

Основними нормативно-правовими документами, що регулюють ліцензування медичної діяльності в Україні, є закони України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" від 19 листопада 1992 року № 2801-XII, "Про ліцензування видів господарської діяльності" від 02 березня 2015 року № 222-VIII, та постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики" від 02 березня 2016 року № 285 (далі — Ліцензійні умови) [3; 8; 10]. Так, в Основах законодавства України про охорону здоров'я зазначається, що провадження господарської діяльності у сфері охорони здоров'я, яка відповідно до закону підлягає ліцензуванню, дозволяється лише за наявності ліцензії [3]. Медична практика є специфічним видом діяльності, що відповідно до Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" підлягає ліцензуванню. За провадження медичної практики без отримання ліцензії чинним законодавством передбачено адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність [8; 10].

Законом України від 02 березня 2019 року № 139-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку ліцензування господарської діяльності" [5] внесено зміни до Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності", зокрема в частині вимог до ліцензійних умов.

Результатом ліцензування господарської діяльності з медичної практики є встановлення безпечних для пацієнта умов для здійсненні профілактичних, лікувальних, діагностичних і реабілітаційних послуг [1].

Відповідно до Конституції України та Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [2; 12] 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64 [4] введено воєнний стан в Україні, що суттєво вплинув на діяльність органів державної влади. Враховуючи російську військову агресію проти України виникла необхідність унесенні певних змін до законодавства України, зокрема і щодо державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики.

Так, статтею 10 Конституції України [2] передбачено, що державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Відповідно до частини першої статті 28 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII [7] інформація для загального ознайомлення, а саме оголошення, які містять публічну пропозицію укласти договір, а також покажчики, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується або може використовуватися для інформування необмеженого кола осіб, в тому числі і про медичні послуги, відповідних суб'єктів господарювання, зокрема з медичної діяльності, подається державною мовою.

Уповноваженим Верховної Ради України із захисту державної мови, проведено аналіз законодавства та встановлено проблематику щодо застосування української мови як державної. За результатами аналізу рекомендовано Кабінету Міністрів України доповнити Ліцензійні умови положеннями щодо інформації про підтвердження відсутності здійснення контролю за діяльністю суб'єкта господарювання; інформації про доступність місць провадження господарської діяльності для маломобільних груп населення; порядку дій суб'єкта господарювання у разі зупинення та відновлення дії ліцензії.

Основною метою внесення змін до Ліцензійних умов є встановлення єдиних підходів до всіх суб'єктів господарювання, які здійснюють господарську діяльність з медичної практики. Передбачається декларування інформації про підтвердження відсутності здійснення контролю за діяльністю суб'єкта господарювання у значенні, наведеному у статті 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції" [9], резидентами держав, що здійснюють збройну агресію проти України, у значенні, наведеному у статті 1 Закону України "Про оборону України" [11]. Зазначені зміни унеможливають допустити суб'єктів господарювання, які є резидентами держав, що здійснюють збройну агресію проти Украї-

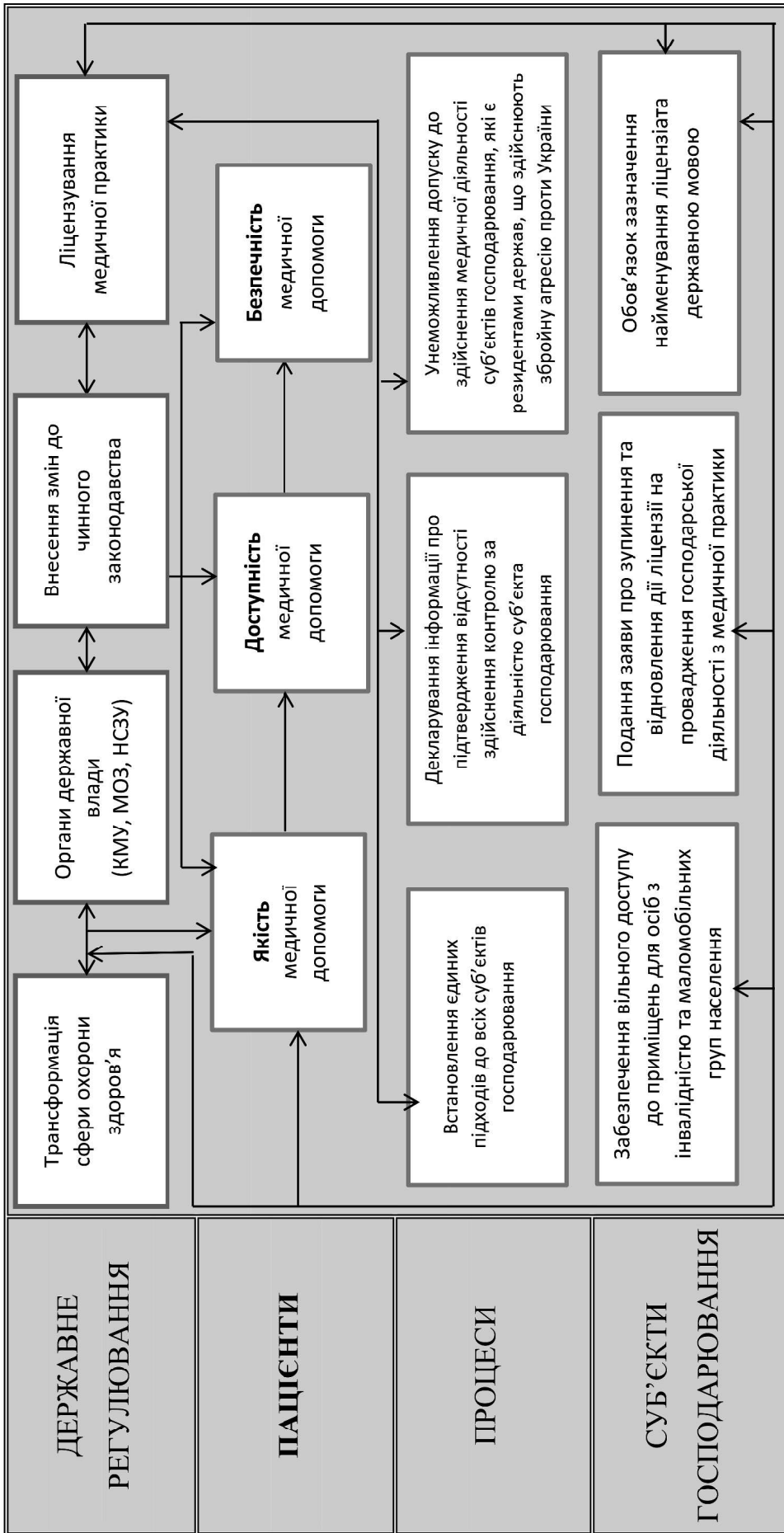

Рис. 1. Причинно-наслідкові зв'язки діяльності у сфері державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики в умовах воєнного стану

Джерело: розроблено авторами.

ни, до провадження господарської діяльності з медичної практики на території України з метою захисту загальнонаціональних інтересів держави.

Разом з тим, запропонованими змінами суб'єктів господарювання буде зобов'язано забезпечити вільний доступ до приміщень, в яких вони провадять господарську діяльність з медичної практики для маломобільних груп населення. Для цього ліцензіатам необхідно буде подавати до Міністерства охорони здоров'я України, як органу ліцензування, документ, що підтверджує доступність будівлі та приміщення, в яких суб'єкт господарювання провадитиме свою діяльність, для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення відповідно до будівельних норм і правил, виданого фахівцем з питань технічного обстеження будівель та споруд, який має відповідний кваліфікаційний сертифікат, відповідно до частини третьої статті 15 Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" [10].

Оскільки певна кількість суб'єктів господарювання знаходяться на тимчасово окупованих територіях, через що не мають можливості продовжувати свою діяльність, стала нагальною потреба у затвердженні порядку та форми заяви про зупинення та відновлення дії ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики.

Слід зазначити, що зміни також мають стосуватися і щодо документів, які складаються здобувачем ліцензії, і які ліцензіатом мають бути викладені державною мовою та підписані здобувачем ліцензії, ліцензіатом або іншою уповноваженою на це особою. Документи, що подаються в електронній формі, оформляються згідно з вимогами законодавства у сфері електронного документообігу. У разі підписання та/або подання документів уповноваженим представником здобувача ліцензії (ліцензіата) до заяви про отримання ліцензії, додатково додається оригінал документа (засвідчена копія), що засвідчує його повноваження.

На вивісці або інформаційній таблиці найменування ліцензіата викладається державною мовою та, за потреби, може дублюватися іншою мовою з врахуванням вимог визначених частиною другою статті 28 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" [7], при цьому текст іншою мовою не може бути більшим за обсягом та шрифтом, ніж текст державною мовою.

У разі зупинення дії ліцензії, але не більше, ніж на шість місяців з дня прийняття рішення про зупинення її дії, ліцензіат подає у спосіб, передбачений частиною першою статті 10 Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" [10], до органу ліцензування заяву про зупинення дії ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики.

У разі зупинення дії ліцензії на підставі пункту 2 частини другої статті 16 Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" [10], ліцензіат подає до органу ліцензування інформацію про сплату штрафу, передбаченого Кодексом України про адміністративні правопорушення.

У разі відновлення дії ліцензії, ліцензіат подає у спосіб, передбачений частиною першою статті 10 Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" [10], до органу ліцензування заяву про віднов-

лення дії ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики.

Враховуючи вищенаведене, ми можемо запропонувати причинно-наслідкові зв'язки діяльності у сфері державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики, враховуючи розроблені пропозиції до змін чинного законодавства в умовах воєнного стану (рис. 1).

ВИСНОВКИ

Встановлено, що в Україні створена законодавча база, яка регулює питання ліцензування господарської діяльності з медичної практики, яка в умовах воєнного стану в Україні потребує відповідних змін.

Доведено, що необхідно внести зміни до Ліцензійних умов, якими передбачити, що здобувач ліцензії, ліцензіат, спадкоємець не можуть перебувати прямо чи опосередковано під контролем (у значенні, наведеному в статті 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції" [9]) резидентів держав, що здійснюють збройну агресію проти України (у значенні, наведеному в статті 1 Закону України "Про оборону України" [11]) та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України, та/або не можуть діяти в інтересах таких осіб.

Здобувач ліцензії, спадкоємець, ліцензіат та/або пов'язані з ним особи (у значенні, наведеному в статті 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції" [9]) не можуть належати до осіб, діяльність яких обмежена чи заборонена відповідно до Закону України "Про санкції" [13].

Окрім цього, необхідно передбачити відповідний алгоритм дій для суб'єктів господарювання з медичної практики, яким вони, зокрема, повинні забезпечити вільний доступ до приміщень маломобільних груп населення; зобов'язані найменування ліцензіата оприлюднювати обов'язково державною мовою; подавати заяву до органу ліцензування про зупинення та відновлення дії ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики.

Перспективами подальших досліджень є удосконалення організаційно-правових засад державного регулювання ліцензування господарської діяльності з медичної практики з метою забезпечення якості, безпечності та доступності медичної допомоги.

Література:

1. Васюк М. Нормативно-правові аспекти ліцензування в медичній сфері України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 4. С. 21—26.
2. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку ліцензування господарської діяльності: закон України від 2 жовтня 2019 року № 139-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139-20#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

6. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: закон України від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

7. Про забезпечення функціонування української мови як державної: закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

8. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики: постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

9. Про захист економічної конкуренції: закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

10. Про ліцензування видів господарської діяльності: закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

11. Про оборону України: закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

12. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

13. Про санкції: закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (Дата звернення: 06.05.2023).

14. Терзі О. О. Ліцензування як напрям управлінської діяльності у сфері охорони здоров'я. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Випуск 4 (25). Т. 3. С. 62—66.

References:

1. Vasiuk, M. (2019), "Regulatory and legal aspects of licensing in the medical field of Ukraine", Visegrad Journal on Human Rights, vol. 4, pp. 21—26.

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 06 May 2023).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "Fundamentals of Ukrainian legislation on health care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (Accessed 06 May 2023).

4. President of Ukraine (2022), "On the introduction of martial law in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (Accessed 06 May 2023).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the improvement of the procedure for licensing economic activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139-20#Text> (Accessed 06 May 2023).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On state financial guarantees of medical care for the population", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (Accessed 06 May 2023).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (Accessed 06 May 2023).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "On the approval of the Licensing conditions for carrying out business activities in medical practice", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text> (Accessed 06 May 2023).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On the protection of economic competition", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (Accessed 06 May 2023).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On licensing of economic activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (Accessed 06 May 2023).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On the defense of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (Accessed 06 May 2023).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the legal regime of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed 06 May 2023).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On sanctions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (Accessed 06 May 2023).

14. Terzi, O.O. (2018), "Licensing as a direction of managerial activity in the field of health care", Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk, vol. 4 (25), No. 3, pp. 62—66. *Стаття надійшла до редакції 06.05.2023 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Б. В. Дзюндзюк,
к. держ. упр.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9066-2849>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.121

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН У ПУБЛІЧНОМУ ВРЯДУВАННІ

B. Dziundziuk,
PhD in Public Administration

USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN PUBLIC GOVERNANCE

У статті досліджено вплив технології блокчейн на публічне врядування. З'ясовано, що з одного боку блокчейн забезпечує прозорість та можливість підтверджувати автентичність даних, і, таким чином, знижує транзакційні витрати та підвищує ефективність публічних послуг, а з іншого — дозволяє здійснювати транзакції децентралізовано, завдяки чому органи влади втрачають централізований вплив на публічні послуги.

Визначено, що існує три підходи до інтеграції блокчейну у публічне врядування. Перший стосується створення інформаційної інфраструктури блокчейну. Другий підхід стосується операційних процесів управління блокчейном та охоплює вибір технічного дизайну та алгоритмів, які впливають на обмін інформацією, транзакції та взаємодію між користувачами. В рамках третього підходу блокчейн розглядається як технологія управління, що дозволяє впроваджувати політичні рішення завдяки децентралізованим, алгоритмічним та автоматизованим формам управління.

Визначено, що підходи до інтеграції можна віднести до мікро-, мезо- та макрорівня управління. Управління на мікрорівні стосується вибору архітектури блокчейну, програмних рішень, що мають бути створені на її основі та інтеграції блокчейну в існуючу ІТ інфраструктуру публічних організацій. Управління на мезорівні стосується групових рішень та поведінки користувачів. Управління на макрорівні стосується інституційного рівня в конкретному політико-адміністративному середовищі.

The article examines the impact of blockchain technology on public governance. It was found that, on the one hand, blockchain provides transparency and the ability to confirm the authenticity of data, and thus reduces transaction costs and increases the efficiency of public services, and on the other hand, it allows transactions to be carried out decentralized, due to which authorities lose centralized influence on public services.

It was found that there are three approaches to integrating blockchain into public governance. The first one concerns the creation of blockchain information infrastructure. The second one concerns the operational processes of blockchain management and covers the choices of technical design and algorithms that affect information exchange, transactions and interaction between users. As part of the third approach, blockchain is seen as a governance technology that enables policy decisions to be implemented through decentralized, algorithmic, and automated forms of governance.

It was determined that the approaches to integration can be attributed to the micro-, meso— and macro-level of management. Micro-level management refers to the choice of blockchain architecture, software solutions to be built on its basis, and the integration of blockchain into the existing IT infrastructure of public organizations. Meso-level management deals with group decisions and user behavior. Management at the macro level refers to the institutional level in a specific political and administrative environment.

It was noted that blockchain management in the public sector involves design decisions regarding infrastructure architecture, application architecture, decision-making mechanism, incentive mechanism, consensus mechanism, accountability and governance controls. Policymakers and developers of blockchain systems need to think about the relationships between levels of governance and assess the implications of choices at one level for other levels of governance. For example, a possible policy goal of enhancing trust in policy-making may require a more decentralized form of governance, which in turn may influence choices at the micro— and meso-levels of governance. Legislative, market, political-administrative and socio-technological conditions in certain areas, for example, health care, security, education, may emphasize certain choices in blockchain governance. Also, an interdisciplinary, holistic approach to issues of combining public administration and the field of information technology is important, since the future of blockchain technology in the public sector depends on the synthesis of technological, political, social, managerial and legal solutions.

Ключові слова: публічне управління, публічний сектор, блокчейн, публічне врядування, електронне урядування, криптовалюта.

Key words: public administration, public sector, blockchain, public governance, e-governance, cryptocurrency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З 2008 року технологія блокчейн розвивалась, як технологія загального призначення та вона застосовується у різних сферах, особливо в тих, де в системі відносин між учасниками існує проблема довіри. Цифрова валюта та платежі, реєстрація землі, ідентифікація громадян, нотаріальне засвідчення документів, відстеження ланцюгів поставок, охорона здоров'я, освіта, реєстрація компаній, управління даними, аудит, оподаткування, голосування та управління юридичними особами — лише деякі сфери, де технологія блокчейн активно впроваджується для надання публічних послуг. Незважаючи на широкий інтерес, фактичне впровадження технології в публічному секторі залишається обмеженим та йому не властиве масштабування, навіть в рамках окремих країн. До проблем впровадження технології можна віднести відсутність регулювання, проблеми безпеки та конфіденційності, відсутність сумісної інфраструктури, неефективні та енергозатратні транзакції в мережі блокчейн, потреба в зміні управлінських процесів та відсутність ефективних моделей управління, здатних інтегрувати технологію.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання щодо використання технології блокчейн у публічному секторі розглядаються у працях багатьох українських і зарубіжних науковців, зокрема, таких як М. Атцорі, О. Балан, Р. Бек, В. Воробець, К. Вербах,

В. Дрешпак, Р. Мазур, С. Олнес, Дж. Убахт, П. Філіппі, П. Чан та ін. Проте все ще недостатньо уваги приділено аналізу сумісності технології та процесів в існуючих організаціях у публічному секторі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз того, як можна інтегрувати технологію блокчейн у публічне врядування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно з багатьма дослідженнями, інтеграція технології блокчейн у врядування є ключовою проблемою для впровадження блокчейну в цілому в публічному секторі [2, 8]. Найважливішою особливістю цієї технології в контексті публічного врядування є створення довіри до процесів управління без потреби в довіреній третій стороні, тому розуміння того, чим управляти, чи не управляти та як саме це робити, є фундаментальним для впровадження технології блокчейн в публічному секторі. Які потрібні в публічному секторі управлінські рішення для розробки системи на основі блокчейну та як контекстуальні фактори в ньому формують доступний набір управлінських рішень стосовно блокчейну — ці два питання є одними з основних.

Блокчейн є частиною технологій розподіленого реєстру, які дають користувачам впевненість у тому, що інформація, яка зберігається, не була підроблена [3]. Основна відмінність між блокчейном та розподіленим реєстром полягає в тому, що останній є технологією для управління розподіленою базою даних, тоді як перший є технологією зміцнення довіри за допомогою ме-

ханізмів консенсусу та послідовного збереження інформації у вигляді ланцюга. Теоретично, створюючи автономну, прозору та безпечну розподілену систему, блокчейн робить можливим усунення посередників у публічному управлінні, замінюючи їх алгоритмічною системою довіри [6]. Саме ця технологічна особливість блокчейну робить управління блокчейном суперечливим та заплутаним для публічного сектору.

З цього приводу в літературі зустрічаються дві різні точки зору. Перша точка зору полягає в тому, що блокчейн забезпечує прозорість та можливість підтверджувати автентичність даних, і, таким чином, знижує транзакційні витрати та підвищує ефективність публічних послуг [3]. Друга точка зору полягає в тому, що блокчейн дозволяє здійснювати транзакції децентралізовано, завдяки чому органи влади втрачають централізований вплив на публічні послуги [2].

Як у блокчейнах, в яких допустимими є транзакції від усіх користувачів, так і у тих, в яких лише певні користувачі можуть їх здійснювати, правила здійснення транзакцій встановлюються на етапі проектування, і для прийняття рішення щодо їх зміни, необхідно є згода усіх користувачів. Крім того, блокчейни можуть підтверджувати справжність транзакції, але те, чи є вхідні дані справжніми та чи правила здійснення транзакцій встановлені справедливо, не входить у технічну сферу блокчейну. Таким чином, отримуємо два основоположні питання в контексті врядування для впровадження технології блокчейн у публічному секторі — хто буде уповноважений вносити зміни в систему та якими мають бути правила та процедури, яких слід дотримуватися для зміни системи. Це створює певне протиріччя між врядуванням та технологією, оскільки вирішення зазначених питань призводить до того, що блокчейн втрачає властивість децентралізованої автономної системи та довірений центральний орган забезпечує дотримання правил роботи мережі [11].

В наукових джерелах існує три підходи до інтеграції блокчейну у публічне врядування. Перший стосується створення інформаційної інфраструктури блокчейну [4]. В ньому управління блокчейном враховується в технічному дизайні інфраструктури блокчейну, а дослідження зосереджені на з'ясуванні того, як різні рішення розробників систем щодо архітектури блокчейну, програмних додатків та технічних стандартів формують управління блокчейном. Цей підхід до управління блокчейном іноді концептуалізується як "управління за допомогою блокчейну" або "управління за допомогою інфраструктури".

Другий підхід стосується операційних процесів управління блокчейном та охоплює вибір технічного дизайну та алгоритмів, які впливають на обмін інформацією, транзакції та взаємодію між користувачами [5]. Прийняття рішень за допомогою методів блокчейну та механізми консенсусу знаходяться в центрі уваги цього підходу. Також деякі дослідники концептуалізують його як "управління блокчейном" [8] або "управління інфраструктурою" [5].

В рамках третього підходу блокчейн розглядається як технологія управління, що дозволяє впроваджувати політичні рішення завдяки децентралізованим, алгоритмічним та автоматизованим формам управління [1]. Для

нього важливими є регулювання, організація та контроль системи, заснованої на блокчейні, у певній інституційній структурі.

Цікаво, що всі три підходи можна віднести відповідно до мікро-, мезо- та макрорівня управління. Поділ на три рівні часто використовуються в соціальних науках для класифікації предметів дослідження відповідно до розміру, масштабу або розташування. У науці про публічне управління ці рівні в основному відповідають прийняттю рішень та взаємодії на індивідуальному, організаційному та інституційному рівнях [10]. Управління на мікрорівні стосується вибору архітектури блокчейну, програмних рішень, що мають бути створені на її основі та інтеграції блокчейну в існуючу ІТ інфраструктуру публічних організацій. Управління на мезорівні стосується групових рішень та поведінки користувачів. Управління на макрорівні стосується інституційного рівня в конкретному політико-адміністративному середовищі. Далі розглянемо більш детально, як блокчейн інтегрується у кожен з трьох рівнів управління.

Блокчейни можуть бути такими, що потребують від користувачів дозволу на внесення змін, або такими, що не потребують, а також бути публічними або приватними. Різниця між публічними та приватними блокчейнами полягає в тому, хто володіє інфраструктурою даних. Різниця між системами без дозволів і системами з дозволами полягає в обмеженнях, накладених на учасників мережі щодо функцій читання, запису та перегляду транзакцій. У першому випадку будь-хто може стати учасником мережі та перевіряти транзакції, що відбуваються на платформі, а в другому лише певні організації мають право перевіряти транзакції.

У публічному секторі вибір блокчейну вимагає пошуку компромісів щодо, наприклад, конфіденційності, пропускну здатності, безпеки тощо, та впливу на інші рівні управління, наприклад, прийняття рішень серед учасників мережі, публічної організації. Вибір того, чи іншого рішення, залежить від контексту та не обов'язково повинен мати однакове значення для всіх типів організацій публічного сектору. Наприклад, конфіденційність транзакцій та безпека інфраструктури даних можуть бути найважливішими факторами для таких організацій публічного сектору, як служби безпеки, розвідки, військові організації. Тоді як для інших головних мотивацій може бути прозорість та незмінність загальнодоступних блокчейнів. Подібним чином, вища пропускна здатність та масштабованість є життєво важливими для підприємств, але в публічному секторі частіше обсяг транзакцій та кількість користувачів залежать від сфери публічних послуг, що є більш передбачуваною, ніж сфера комерційних послуг. Така передбачуваність може дозволити заздалегідь визначити масштабованість та потреби в пропускну здатності.

Інфраструктура блокчейну сильно залежить від обраної на початку його впровадження архітектури, що впливає на перелік допустимих функцій, які можна виконати з його допомогою. Однак набір функцій можна змінити за допомогою децентралізованих програм та смарт-контрактів. Децентралізовані програми — це цифрові додатки або програми з відкритим вихідним кодом, які існують та працюють у блокчейні або мережі комп'ютерів P2P. За допомогою них користувачі можуть

отримати доступ до мереж блокчейну та взаємодіяти з іншими користувачами. Кожна програма має певні переваги та недоліки, що робить вибір конкретної програми по суті управлінським рішенням.

Смарт-контракти — це механізми, які містять цифрові активи двох або більше залучених сторін, де активи розподіляються автоматично відповідно до попередньо визначених дій у відповідь, коли виконуються умови запуску [7]. Децентралізовані програми отримують доступ до мережі блокчейну через смарт-контракти, які забезпечують виконання договору між двома сторонами. Завдяки поєднанню смарт-контрактів та децентралізованих програм можна створити децентралізовані автономні організації, де операційні правила закодовані у блокчейні у формі смарт-контрактів, і такі організації можуть працювати автономно або напівавтономно без централізованого контролю чи втручання третьої сторони. Ці нові форми організації можуть змінити механізми контролю та координації в публічному управлінні. Наприклад, підрозділи, що спеціалізуються на впорядкуванні, регулюванні та управлінні мережею, можуть бути замінені децентралізованими автономними організаціями. Крім того, нові форми управлінських домовленостей з неурядовими організаціями можуть бути створені як децентралізовані автономні організації, щоб замінити традиційні форми державно-приватного партнерства та механізми спільного управління.

Управління на мезорівні стосується взаємодії між учасниками мережі. Система, заснована на блокчейні, базується на взаємодії між різними типами користувачів, такими як майнери, верифікатори (або оператори вузлів), розробники, власники токенів, виробники контенту та користувачі мережі. Управлінські рішення на мезорівні впливають на те, як відбувається процес взаємодії між цими учасниками, які типи механізмів стимулювання підтримують систему та як механізми консенсусу впливають на роль акторів в управлінні блокчейном.

Механізм прийняття рішень відрізняється між процесами управління в ланцюжку (on-chain) та поза ним (off-chain) [9]. При взаємодії в ланцюжку зацікавлені сторони беруть участь в обговореннях та прийнятті рішень через сам протокол блокчейну, і коли рішення приймається через процедуру голосування, протокол автоматично адаптує рішення. У управлінні в ланцюжку спосіб взаємодії та прийняття рішень закодовано безпосередньо в базовій інфраструктурі. Наприклад, під час впровадження протоколів активації softfork для Bitcoin, майнери використовували засоби управління в ланцюжку, щоб сигналізувати про свою підтримку запропонованого оновлення. Коли 95% блоків сигнализують про підтримку оновлення, зміни застосовуються автоматично через короткий проміжок часу. Сильна сторона управління в ланцюжку полягає в його механізмі примусового виконання — коли рішення узгоджено, воно реалізується відповідно до правил, вбудованих у код. Більшість, яка перемагає, визначає функціонування системи, і це створює ризик відштовхнути тих, хто проти. Це можна назвати мажоритарною демократією, яку часто критикують як недемократичну або меншу форму демократії.

Управління поза ланцюгом відноситься до процесів обговорення протоколу, які сприяють роботі та розвитку систем на основі блокчейну. Наприклад, розробники Bitcoin діляться своїми пропозиціями щодо вдосконалення через список розсилки, а Ethereum збирає пропозиції щодо вдосконалення на Github. Майнери можуть вирішити, чи застосовувати пропозиції щодо вдосконалення на практиці. Хоча керування поза мережею є більш демократичною альтернативою та допускає поступову адаптацію, воно зберігає невід'ємний ризик безпеки в системах, що не потребують дозволів для участі. Майнери не обов'язково мають технічну експертизу для оцінки пропозицій. Таким чином, спочатку корисна на вигляд модифікація програмного забезпечення, ініційована зловмисниками, може створити ризики безпеки в майбутньому.

Обидва процеси управління передбачають компроміси для розробників системи та публічних організацій. Управління в ланцюжку забезпечує компроміс між ефективним прийняттям рішень та процесами змін, водночас підвищуючи ризик створити дестабілізацію через політичний дисонанс. Управління поза ланцюгом забезпечує компроміс між посиленням політичного консенсусу в процесі прийняття рішень та процесів змін, водночас роблячи безпеку системи вразливою до деструктивної поведінки майнерів. Також можуть існувати гібридні системи, де деякі рішення приймаються за допомогою процесів у ланцюзі, тоді як інші можуть прийматися за допомогою процесів поза ланцюгом. Крім того, залежно від протоколу блокчейну, деякі учасники можуть мати право вето на певні рішення, або деякі рішення можуть бути відкритими для голосування лише певним учасникам.

Оскільки основною доданою цінністю блокчейну є встановлення довіри до процесів там, де її бракує, для механізмів прийняття рішень може знадобитися визначити пріоритетність залучення відповідних учасників та підвищення рівня прозорості в розробці та роботі блокчейн-додатків. Для цього в управлінні блокчейном може існувати спеціальний рівень, на якому розробники, зацікавлені сторони та громадськість обговорюють політичні та функціональні наслідки вибору тих, чи інших елементів дизайну системи. Обговорення, які відбуваються на цьому рівні, можуть сприяти процесам у ланцюзі для створення політично легітимного процесу. Має бути створено інклюзивний механізм прийняття рішень, який забезпечує легітимність в управлінні блокчейном.

Що стосується механізму заохочення для забезпечення безперервної участі користувачів в обслуговуванні мережі, то, наприклад, і в блокчейні Bitcoin, і в Ethereum, цей механізм покладається на грошову винагороду у вигляді криптовалюти блокчейну. Для організацій публічного сектору використання грошових стимулів для залучення користувачів може створити етичні та політичні проблеми, однак не всі механізми стимулів мають використовувати грошову цінність криптовалюти. Наприклад, розподіл токенів та рейтинг репутації, які надають користувачам розширений доступ до функцій платформи та зважені права голосу в процесах прийняття рішень, можуть бути вагомими немонетизованими винагородами.

Механізм консенсусу лежить в основі систем на основі блокчейну для координації децентралізованих дій користувачів у вирішенні того, яку інформацію можна додати до блокчейну. Існують різні механізми консенсусу, але більшість блокчейнів покладаються або на консенсус Накамото — підтвердження роботи (proof-of-work), який пов'язує можливості майнінгу з обчислювальною потужністю, або на візантійський консенсус, який використовує підтвердження частки (proof-of-stake). Існують також системи підтвердження повноважень (proof-of-authority), де менша кількість вузлів виконує роль валідаторів транзакцій.

Кожен із цих механізмів консенсусу має переваги та недоліки порівняно з іншими, і їх спорідненість із децентралізованими чи централізованими структурами управління різна. Підтвердження роботи здебільшого використовується в загальнодоступних блокчейнах, які не потребують окремих дозволів для участі, таких як Bitcoin та Ethereum, де користувачі перевіряють транзакції, вирішуючи складні математичні задачі за допомогою обчислювальної потужності апаратного забезпечення. Перевага цього механізму полягає в його стабільності щодо стримування кібератак при збереженні розподіленого управління системою. Однак його супроводжує вразливість до атаки 51%, висока вартість енергії і низька пропускна здатність. Зокрема, збільшення навантаження на навколишнє середовище через високу потребу в енергії для систем на основі підтвердження роботи зменшує ймовірність того, що їм буде віддано перевагу у проєктах публічного сектора.

У механізмі підтвердження частки потужність вузлів визначається у пропорції токенів (монет), які вони мають, а не їхніми обчислювальними потужностями. Оператори вузлів блокують частку токенів за право брати участь у створенні блоку, а вузли з більшою кількістю токенів мають вищі шанси бути обраними для перевірки транзакцій. Комісія за транзакцію сплачується оператору вузла в обмін на перевірку транзакції. У разі шахрайських транзакцій або будь-якої неправомірної поведінки вузол втрачає право брати участь у стейкінгу. Перевага цього механізму полягає в тому, що він менш сприйнятливий до атаки 51% і має більшу масштабованість із вищою пропускною здатністю транзакцій. Але вважається менш безпечним, ніж повністю децентралізовані системи з підтвердженням роботи.

У системах із підтвердженням повноважень, на відміну від попередніх двох, особа валідатора відома. Перевага такого механізму полягає в тому, що система із ним може досягти значно вищої пропускної здатності завдяки меншій кількості валідаторів, і також він підходить як для приватних, так і для публічних мереж. Однак недоліком є те, що рівень безпеки значно нижчий від інших механізмів, тому допускається використання лише валідованих вузлів. Таким чином, алгоритмічна довіра, типова для Bitcoin або Ethereum, не присутня в блокчейні на основі підтвердження повноважень, а для вибору вузла необхідним є певний рівень довіри.

Відмінності між механізмами консенсусу також впливають на роль користувачів в управлінні блокчейном та інтеграцію технології в публічне управління. Наприклад, механізми підтвердження роботи або підтвердження частки надають користувачам і майнерам роль

обов'язкового елемента система і роблять їх незамінними для забезпечення безперервності, безпеки та актуальності системи. В обох цих механізмах користувачі є учасниками процесів управління блокчейном. В механізмі підтвердження повноважень користувачі є бенефіціарами системи, тоді як деякі організації відіграють роль надавача публічних послуг.

Управління на макрорівні стосується того, як правила та норми, що впливають із конституційних, культурних, історичних та правових засад певної інституції, впливають на організацію, підзвітність та контроль системи, заснованої на блокчейні, у реалізації цілей політики. Щодо розподілу ролей у прийнятті рішень в мережі блокчейн можна виділити чотири різні підходи до управління, а саме централізований, напівцентралізований (або гібридний), поліцентричний та децентралізований.

Централізоване управління передбачає наявність певної групи людей або організацій, що приймає управлінські рішення, а процеси прийняття рішень можуть бути організовані за допомогою процесів як поза ланцюгом, так і в ланцюзі. При напівцентралізованому або гібридному управлінні певні управлінські рішення, наприклад, розв'язання конфліктів, приймаються лише централізованою радою директорів, а деякі інші, наприклад, щодо мережі користувачів або функцій платформи, можуть прийматися завдяки додатковим голосуванням користувачами платформи. При поліцентричному управлінні різні групи учасників — майнери, розробники, вузли — виконують різні ролі та обов'язки в управлінні блокчейном, а управління загалом вимагає врахування того, що роблять усі сторони. При децентралізованому управлінні процесами управління не домінує окремий суб'єкт чи група суб'єктів, а рішення приймаються більшістю користувачів, що є учасниками мережі блокчейн, або через процеси голосування в ланцюжку, або через скоординовані дії майнінгу. В цьому випадку процес голосування та відкритість пропозицій для громадськості можуть впливати на децентралізований характер структури управління. Крім того, у децентралізованих системах з відкритим вихідним кодом пропозиції щодо вдосконалення та децентралізовані програми можуть використовуватись безпосередньо користувачами мережі без втручання посередників, наприклад, розробників.

Важливо підкреслити, що певні організаційні структури можуть мати різну приналежність до конкретних рішень управління на мікро- або мезорівнях. Наприклад, централізоване управління може бути більш придатним для систем на основі блокчейну, що потребують окремих дозволів для участі, а поліцентричне або децентралізоване управління може бути більш придатним для систем, що не потребують дозволів. Механізм підтвердження повноважень може бути більш придатним для напівцентралізованих систем, а механізми підтвердження частки та підтвердження роботи можуть бути більш придатними для поліцентричних або децентралізованих систем. Також можливо, що владні відносини акторів можуть змінити структуру управління, яка спочатку виглядала інакше, на іншу. Наприклад, якщо в процесах управління в ланцюжку в системах на основі підтвердження роботи або підтвердження частки домі-

нують кілька великих операторів, які контролюють більшість ресурсів майнінгу, початкова децентралізована структура управління може діяти як напівцентралізована або поліцентрична структура управління. Або, якщо в процесах управління поза ланцюгом домінують кілька спеціалізованих впливових гравців, централізована структура управління може діяти як напівцентралізована або поліцентрична структура.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, ми розглянули як контекстуальні фактори в публічному секторі впливають на інтеграцію технології блокчейн у публічне управління. Управління блокчейном у публічному секторі передбачає проєктні рішення щодо архітектури інфраструктури, архітектури додатків, механізму прийняття рішень, механізму стимулів, механізму консенсусу, підзвітності та контролю управління. Розробникам політики та розробникам систем блокчейну необхідно подумати про взаємозв'язки між рівнями управління та оцінити наслідки вибору на одному рівні для інших рівнів управління. Наприклад, можлива мета політики — зміцнення довіри до формування політики, може вимагати більш децентралізованої форми управління, яка у свою чергу може впливати на вибір на мікро- та мезорівнях управління. Законодавчі, ринкові, політико-адміністративні та соціально-технологічні умови в окремих сферах, наприклад, охорона здоров'я, безпека, освіта, можуть акцентувати увагу на певному виборі в управлінні блокчейном. Також міждисциплінарний, цілісний підхід до питань поєднання публічного управління та сфери інформаційних технологій є важливим, оскільки майбутнє технології блокчейн у публічному секторі залежить від синтезу технологічних, політичних, соціальних, управлінських та правових рішень.

Тому подальшим напрямом досліджень з даної проблематики має стати аналіз кейсів практичного впровадження технології блокчейн у публічних організаціях.

Література:

1. Allen, Darcy Berg, Chris Lane, Aaron and Jason Potts, "Cryptodemocracy and its institutional possibilities," *The Review of Austrian Economics*. 2020. 33. Pp. 363—374.
2. Atzori, Marcella, "Blockchain technology and decentralized governance: Is the state still necessary?" *Journal of Governance and Regulation*. 2017. 6. Pp. 45—62.
3. Beck, Roman Muller-Bloch, Christoph and John Leslie King, "Governance in the blockchain economy: A framework and research agenda." *Journal of the Association for Information Systems*. 2018. 19. Pp. 1020—1034.
4. Ertz, Myriam and Emilie Boily, "The rise of the digital economy: Thoughts on blockchain technology and cryptocurrencies for the collaborative economy." *International Journal of Innovation Studies*. 2019.3. Pp. 84—93.
5. Filippi, Primavera and Benjamin Loveluck, "The invisible politics of bitcoin: Governance crisis of a decentralised infrastructure." *Internet Policy Review*. 2016. 5. Pp. 237—245.

6. Filippi, Primavera Mannan, Morshed and Wessel Reijers, "Blockchain as a confidence machine: The problem of trust & challenges of governance." *Technology in Society*. 2020. 62. Pp. 174—284.

7. Governatori, Guido Idelberger, Florian Milosevic, Zoran and Regis Riveret, "On legal contracts, imperative and declarative smart contracts, and blockchain systems." *Artificial Intelligence and Law*. 2018. 26. Pp. 377—409.

8. Olnes, Svein Ubacht, Jolien and Marijn Janssen, "Blockchain in government: Benefits and implications of distributed ledger technology for information sharing." *Government information quarterly*. 2017. 34. Pp. 355—364.

9. Reijers, Wessel Wuisman, Iris Mannan, Morshed and Primavera Filippi, "Now the code runs itself: On-chain and off-chain governance of blockchain technologies." *Topoi*. 2018. 37. Pp. 101—117.

10. Roberts, Alasdair, "Bridging levels of public administration: How macro shapes Meso and Micro." *Administration and Society*. 2020. 52. Pp. 631—656.

11. Werbach, Kevin, "The blockchain and the new architecture of trust". Cambridge: The MIT Press, 2018.

References:

1. Allen, D. Berg, C. Lane, A. M. and Potts, J. (2020), "Cryptodemocracy and its institutional possibilities", *The Review of Austrian Economics*, vol. 33, pp. 363—374.
 2. Atzori, M. (2017), "Blockchain technology and decentralized governance: Is the state still necessary?", *Journal of Governance and Regulation*, vol. 6, pp. 45—62.
 3. Beck, R. Muller-Bloch, C. and King, J. L. (2018), "Governance in the blockchain economy: A framework and research agenda", *Journal of the Association for Information Systems*, vol. 19, pp. 1020-1034.
 4. Ertz, M. and Boily, E. (2019), "The rise of the digital economy: Thoughts on blockchain technology and cryptocurrencies for the collaborative economy", *International Journal of Innovation Studies*, vol. 3, pp. 84—93.
 5. Filippi, P. and Loveluck, B. (2016), "The invisible politics of bitcoin: Governance crisis of a decentralised infrastructure", *Internet Policy Review*, vol. 5, pp. 237—245.
 6. Filippi, P. Mannan, M. and Reijers, W. (2020), "Blockchain as a confidence machine: The problem of trust & challenges of governance", *Technology in Society*, vol. 62, pp. 174—284.
 7. Governatori, G. Idelberger, F. Milosevic, Z. and Riveret, R. (2018), "On legal contracts, imperative and declarative smart contracts, and blockchain systems", *Artificial Intelligence and Law*, vol. 26, pp. 377—409.
 8. Olnes, S. Ubacht, J. and Janssen, M. (2017), "Blockchain in government: Benefits and implications of distributed ledger technology for information sharing", *Government information quarterly*, vol. 34, pp. 355—364.
 9. Reijers, W. Wuisman, I. Mannan, M. and Filippi, P. (2018), "Now the code runs itself: On-chain and off-chain governance of blockchain technologies", *Topoi*, vol. 37, pp. 101—117.
 10. Roberts, A. (2020), "Bridging levels of public administration: How macro shapes Meso and Micro", *Administration and Society*, vol. 52, pp. 631—656.
 11. Werbach, K. (2018), *The blockchain and the new architecture of trust*, The MIT Press, Cambridge, USA.
- Стаття надійшла до редакції 08.05.2023 р.*

I. С. Стеців,
к. е. н., доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4982-1355>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.127

ОБГРУНТУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРІОРИТЕТНОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ В УМОВАХ ВІЙНИ

I. Stetsiv,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

JUSTIFICATION OF THE REGIONAL PRIORITY OF ACTIVATION
OF THE ECONOMIC MECHANISM OF THE STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD
OF FOOD INDUSTRY TO OVERCOME THE FOOD CRISIS IN THE CONDITIONS OF WAR

У статті досліджено питання вибору першочергових напрямів застосування економічного механізму державного управління у сфері харчової промисловості для подолання продовольчої кризи в умовах війни. Запропоновано модель обґрунтування регіональної пріоритетності активізації економічного механізму державного управління, яка сприяє реалізації раціонального підходу до розподілу та використання обмежених фінансово-економічних ресурсів держави для забезпечення продовольчої безпеки. В межах розробленої моделі досліджено структуру регіонального лідерства з виробництва окремих видів продукції харчової промисловості, експорту продовольства та рейтингу вітчизняного виробництва даної галузі на світовому ринку, доведено лідируючі позиції Вінницької, Одеської, Харківської, Полтавської та Черкаської областей у довоєнний період. Досліджено динаміку збитковості підприємств харчової промисловості у 2015–2022 р.р., виявлено стрімке зростання показників після повномасштабного вторгнення по всій території України, з максимізацією у Донецькій, Луганській, Сумській, Херсонській та Харківській областях. Досліджено основні фінансово-економічні показники ефективності діяльності провідних підприємств харчової промисловості України, встановлено різке погіршення показників у воєнний період на окремих територіях, особливо у Харківській, Луганській, Одеській, Запорізькій, Херсонській, Сумській, Донецькій областях. Обґрунтовано регіональні рівні пріоритетності та побудовано діаграму пріоритетності Парето, що демонструє необхідність активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у сфері харчової промисловості таких регіонів як Харківська, Одеська, Черкаська,

Дніпропетровська, Полтавська, Херсонська та Вінницька області. Запропонована модель обґрунтування регіональної пріоритетності дозволяє інтегрувати інформацію, що враховує не лише стан харчової промисловості у розрізі найбільш постраждалих регіонів, але і пріоритетність державної підтримки стратегічно важливих регіонів України для забезпечення продовольчої безпеки на міжнародному рівні.

The article examines the issue of choosing priority directions for the application of the economic mechanism of public administration in the food industry to overcome the food crisis in wartime conditions. A model of substantiation of the regional priority of activation of the economic mechanism of state administration is proposed, which contributes to the implementation of a rational approach to the distribution and use of limited financial and economic resources of the state to ensure food security. Within the framework of the developed model, the structure of regional leadership in the production of certain types of food industry products, food exports and the rating of domestic production of this industry on the world market was investigated, the leading positions of Vinnytsia, Odesa, Kharkiv, Poltava and Cherkasy regions in the pre-war period were proven. The dynamics of unprofitability of food industry enterprises in 2015–2022 were researched, and a rapid increase in indicators after a full-scale invasion across the entire territory of Ukraine was revealed, with maximization in the Donetsk, Luhansk, Sumy, Kherson and Kharkiv regions. The main financial and economic indicators of the performance of the leading enterprises of the food industry of Ukraine were researched, and a sharp deterioration of the indicators during the war period in certain territories, especially in the Kharkiv, Luhansk, Odesa, Zaporizhzhya, Kherson, Sumy, and Donetsk regions, was established. Regional levels of priority are substantiated and a Pareto priority diagram is constructed, which demonstrates the need to activate the economic mechanism of state management of food security in the food industry of such regions as Kharkiv, Odesa, Cherkasy, Dnipropetrovsk, Poltava, Kherson and Vinnytsia regions. The proposed model of substantiation of regional priority allows for the integration of information that takes into account not only the state of the food industry in terms of the most affected regions, but also the priority of state support for strategically important regions of Ukraine to ensure food security at the international level.

Ключові слова: державне управління, економічний механізм, продовольча безпека, харчова промисловість, продовольчі товари, пріоритетність державної підтримки.

Key words: state administration, economic mechanism, food security, food industry, food products, priority of state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Порушення територіальної цілісності України починаючи з 2014 року викликало необхідність спрямування державного управління у русло цільової підтримки окремих територій. Особливої уваги при цьому потребували стратегічно важливі галузі народного господарства, що забезпечували продовольчу безпеку не лише регіонального чи державного рівня, але і світового масштабу. Втрата контролю над східними та південними регіонами України наслідок російської збройної агресії, безперервна та виснажлива боротьба за території вздовж лінії фронту, дестабілізація функціонування промисловості, в т.ч. і харчової, похитнули стабільність економіки та спричинили початок продовольчої кризи, вихід з якої на сьогодні залежить від оперативного, економічно-обґрунтованого державного управління. З початком широкомасштабного вторгнення у 2022 році ситуація набула критичного характеру та потребує ургентного реагування, спрямованого на розв'язання першо-

чергових проблем, що ускладнюються обмеженістю фінансових ресурсів держави, спричиненою необхідністю безперервного вливання коштів в оборонний сектор України. В таких складних умовах активізація економічного механізму державного управління повинна реалізовуватись з позиції пріоритетності окремих галузей та регіонів, що на сьогодні є питанням досить не однозначним та доводить необхідність проведення такого дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасним проблемами харчової промисловості присвячено статті вчених Я.Я. Пушака, О.М. Марченко, І.Б. Тернавської, Л.А. Пархоменко, М.В. Замроз, М.П. Сичевського, О.В. Вараксіної та ін. Загалом увага вчених зосереджена на вирішенні завдань з безпеки харчового сектору [1, 2], підвищенню конкурентоспроможності підприємств харчової галузі [3], управлінні загрозами у галузі харчової промисловості [4, 5], тощо. Частково проблеми реалізації державної підтримки харчової промисловості описано у роботах О.М. Філатової,

Л. Оліфіренко, Г.О. Кундєєвої та інших. Зокрема Філатовою О.М обгрунтовано, що держава повинна розглянути харчову промисловість як флагман економічного процвітання та вирішувати завдання щодо підтримки та зміцнення позиції українських виробників на промислових ринках інших країн [6], Оліфіренко Л. досліджено заходи державної політики, які обмежують диверсифікації експортного потенціалу та можливості з розширення зовнішньої торгівлі підприємств харчової промисловості України та розроблено пропозиції з формування нових механізмів державного регулювання щодо стимулювання диверсифікації експорту вітчизняної харчової продукції та адаптації виробництва до вимог ЄС [7], Кундєєвою Г.О., обгрунтовано державну підтримку галузі харчової промисловості, виходячи з позиції забезпечення обсягу виробництва на рівні нормативної ємності внутрішнього ринку певної групи продовольства [8]. У проведених науковцями дослідженнях розв'язано важливі проблеми, що виникли у галузі харчової промисловості протягом останніх років, проте поза увагою залишаються особливості їх вирішення під час війни в Україні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обгрунтування регіональної пріоритетності активізації економічного механізму державного управління в галузі харчової промисловості із врахуванням стратегічно важливих регіонів України для забезпечення продовольчої безпеки та покращення їх стану в умовах війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Активізація економічного механізму державного управління продовольчою безпекою в умовах війни в Україні зумовлена погіршенням стану харчової промисловості та необхідністю подолання наслідків російської агресії у найбільш постраждалих регіонах. Проте розподіл державних фінансово-економічних ресурсів у вигляді пільгового кредитування, підтримки розвитку індустріальних парків, грантової підтримки, державному сприянні релокації, митного та податкового спрощення має фрагментарний характер, зорієнтований на вирішення окремих проблем. Зокрема удосконалено законодавство, що дозволяє суб'єктам підприємництва отримати державну підтримку за кредитом, отриманим в уповноваженому банку на відновлення виробничих потужностей, зруйнованих частково або повністю внаслідок проведення воєнних (бойових) дій, в національній валюті, який забезпечується заставою створених та або придбаних активів, забезпеченим у тому числі порукою акціонерів та заставою корпоративних прав суб'єкта підприємництва [9]. Активізовано державну підтримку створення нових індустріальних парків, зокрема у західних областях країни, які залучають промисловців з метою переміщення виробництва зі східних регіонів та об'єднання з виробників харчової продукції [10, 11]. Популяризовано грантову підтримку підприємств харчової промисловості рамках програми «Робота, яку можна використати на придбання обладнання для переробки продовольчої сировини, а отримувач гранту зобов'язаний створити від 25 робочих місць, зокрема виділено 119 млн грн з резервного фонду державного

бюджету [12]. З метою релокації виробничих потужностей підприємств харчової промисловості владою активізовано підтримку у пошуку нових майданчиків для підприємств, розселенні переміщені працівників, налагодженні логістики [13]. Залучено міжнародну підтримку для зміцнення конкурентоспроможності українських виробників на зовнішніх ринках, зокрема у таких країнах як Велика Британія [14], Канада [15, 16], США [17], Австралія [18], що спрощує умови доступу на зарубіжні ринки. Вищенаведені напрями активізації економічного механізму державного управління дозволяють розв'язати ряд проблем, проте обмеженість ресурсів держави у воєнний період доводить необхідність проведення комплексного дослідження пріоритетності напрямів державної підтримки.

Забезпечення системного раціонального підходу до обгрунтування регіональної пріоритетності активізації економічного механізму державного управління потребує застосування наукового підходу, що враховуватиме ряд факторів при розподілі рівнів пріоритетності. Для реалізації такого підходу розроблено модель обгрунтування регіональної пріоритетності, що базується на дослідженні стратегічно важливих регіонів для забезпечення продовольчої безпеки у довоєнний період, детальному аналізу стану харчової промисловості під час війни та визначенні першочергових напрямів застосування економічного механізму державного управління у сфері харчової промисловості для подолання продовольчої кризи в умовах війни (Рис. 1). В межах запропонованої моделі передбачено реалізацію трьох основних етапів. Перший базується на аналітичній оцінці регіональної структури виробництва продукції харчової промисловості з метою виявлення регіонів-лідерів виробництва, що забезпечують стратегічно важливі напрями продовольчої безпеки державного та міжнародного рівня. При цьому враховуються не лише загальні обсяги виробництва, але і широта товарної номенклатури, обсяг експорту та рейтингові позиції на світовому ринку до початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. За результатами проведеного аналізу будується аналітична таблиця, що візуалізує аналіз регіонального розподілу виробництва та експорту основних продуктів харчування та напоїв. Другий етап передбачає аналітичну оцінку стану харчової промисловості в умовах війни, зокрема досліджується динаміка збитковості підприємств харчової промисловості у 2015—2022 р.р., та основні фінансово-економічні показники ефективності діяльності провідних підприємств харчової промисловості України у воєнний період. Заключний етап використання запропонованої моделі базується на визначенні регіональних рівнів пріоритетності із врахуванням стратегічно важливих для забезпечення продовольчої безпеки областей та регіональних характеристик стану харчової промисловості.

За результатами проведеного аналізу будується діаграма пріоритетності Парето, що демонструє необхідність першочергової активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у сфері харчової промисловості окремих регіонів.

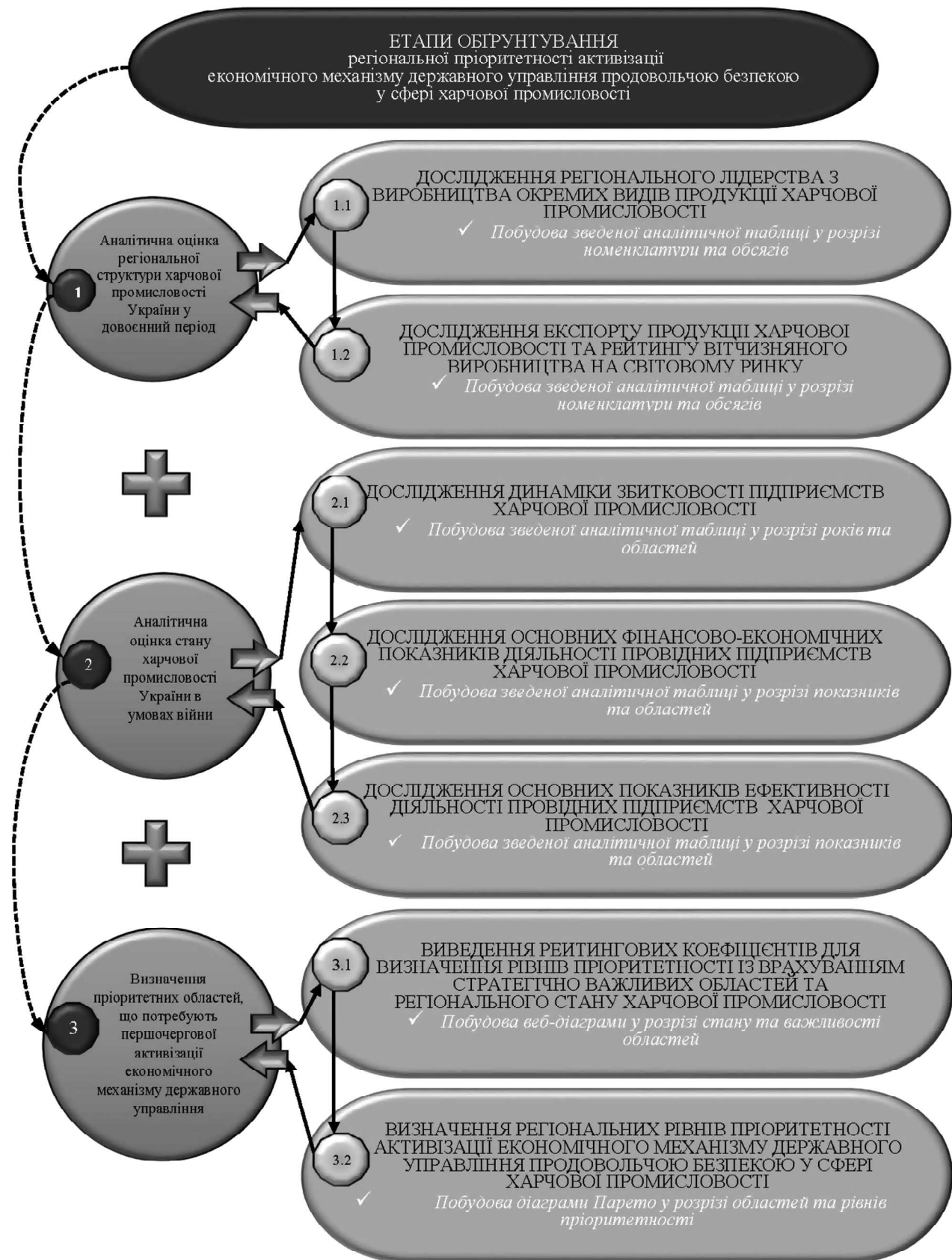

Рис. 1. Модель обґрунтування регіональної пріоритетності активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у сфері харчової промисловості

Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження.

Результати першого етапу моделі обґрунтування регіональної пріоритетності активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у сфері харчової промисловості відображено у таблиці 1.

Лідуючі позиції за показниками регіональної структури виробництва стратегічно важливих видів про-

дукції харчової промисловості, експорту продовольства та рейтингу вітчизняного виробництва даної галузі на світовому ринку у довоєнний період займали Вінницька, Одеська, Харківська, Полтавська та Черкаська області. Проте аналіз динаміки питомої ваги збиткових підприємств харчової промисловості у розрізі регіонів у 2015—2022 р.р. вказує на дестабілізацію таких по-

Таблиця 1. Аналіз регіонального розподілу виробництва та експорту основних продуктів харчування та напоїв у 2021 році

Область	Соняшник	Соняшникова олія	Насіння ріпаку	Волоські горіхи	Кукурудза	Ячмінь	Пшениця	Сосні боби	Пшениця	Ріпаква олія	Сосна олія	Суха сироватка	Білий цукор	Яловичина	Овочі	Цибуля	Фруктові соки	Фрукти і ягоди	Пташині яйця	Жива худоба	Свинина	Вершкове масло	Сир	Молоко і молочні продукти	Алкогільні напої	Вода і безалкогольні напої	Вино	Пиво	Мед	Кондитерські вироби	Шоколад	Торти, бисквіти	Маргарин	Рибні продукти	Борошно				
Вінницька	+				+		+										+																			+			
Волинська																																							
Дніпропетровська	+														+																		+						
Донецька																																							
Житомирська								+																					+										
Закарпатська														+			+								+														
Запорізька																																					+		
Івано - Франківська															+																								
Київська																			+										+							+			
Кіровоградська	+																																						
Луганська														+																									
Львівська										+			+													+						+							
Одеська		+	+			+	+										+										+								+	+	+		
Миколаївська	+														+		+																						
Полтавська		+										+								+										+									
Рівненська																									+														
Сумська																								+															
Тернопільська														+																									
Харківська	+			+									+	+	+										+	+									+			+	
Херсонська														+	+																								
Хмельницька																																							
Черкаська				+						+		+		+										+	+														
Чернівецька																																							
Чернігівська																																							
Обсяг виробництва окремих продуктів харчової промисловості, млн. тонн	1	922,00	15,00																																				
	1	4113,00	6,40																																				
	2	1011,00	2,90																																				
	3	117,00	0,01																																				
	4	3506,00	35,80																																				
	4	682,00	35,80																																				
	5	3004,00	25,10																																				
	6	831,00	4,50																																				
	7	507,00	2,48																																				
	7	112,00	0,12																																				
	8	153,00	0,22																																				
	8	59,00	0,04																																				
	9	217,00	1,80																																				
	14	125,00	0,05																																				
	41	115,00	9,40																																				
		5,50	1,20																																				
		1,20	0,84																																				
		368,00	2,60																																				
		44,00	0,90																																				
		35,30	3,48																																				
		7,30	0,74																																				
		52,91	0,11																																				
		3,70	0,10																																				
		180,00	10,10																																				
		28,00	5,20																																				
		18,00	1,20																																				
		16,50	0,09																																				
		42,43	0,17																																				
		144,90	0,07																																				
		75,00	0,77																																				
		224,00	0,23																																				
		7,80	0,40																																				
		87,00	0,08																																				
		8,40	0,07																																				
		33,20	1,70																																				

Джерело: розраховано автором на основі [19, 20].

Таблиця 2. Динаміка питомої ваги збиткових підприємств харчової промисловості у розрізі регіонів у 2015–2022 р.р., %

Області	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Sparkline
Вінницька	22,4	26,5	27,0	22,2	23,8	26,4	22,0	37,9	
Волинська	23,8	25,0	26,2	19,4	21,9	24,2	20,1	34,8	
Дніпропетровська	29,7	35,2	32,3	34,3	29,5	32,2	26,8	46,3	
Донецька	26,5	30,4	23,3	21,9	22,0	32,3	26,8	59,0	
Житомирська	33,3	33,3	28,8	25,8	27,9	29,3	24,4	42,1	
Закарпатська	25,0	27,0	20,8	21,8	19,3	19,8	16,5	28,4	
Запорізька	22,7	26,2	28,1	26,5	27,5	32,7	27,2	47,0	
Івано - Франківська	19,8	13,5	15,1	14,8	21,9	21,4	17,8	29,7	
Київська	24,8	25,1	29,7	24,4	22,5	28,5	23,7	41,0	
Кіровоградська	16,3	23,7	19,4	18,3	19,1	22,7	18,9	32,6	
Луганська	40,0	23,8	23,8	40,0	28,6	36,6	30,4	58,0	
Львівська	26,1	30,8	30,4	28,1	28,3	29,8	24,8	29,8	
Миколаївська	26,7	26,1	24,6	27,7	31,3	24,3	20,2	48,0	
Одеська	31,0	29,5	29,2	29,2	28,8	32,0	26,6	45,9	
Полтавська	30,5	29,6	35,7	31,6	25,6	30,5	25,3	43,8	
Рівненська	22,1	15,2	30,2	27,6	20,9	21,3	17,7	29,5	
Сумська	26,1	26,7	27,3	26,5	30,0	27,8	23,1	51,0	
Тернопільська	19,4	26,5	25,2	29,1	26,5	26,3	21,9	29,7	
Харківська	25,4	28,7	30,5	30,1	29,0	29,2	24,3	58,0	
Херсонська	30,7	35,2	23,3	32,2	32,4	27,3	22,8	56,5	
Хмельницька	25,0	23,8	23,3	22,6	24,0	24,7	20,6	35,5	
Черкаська	24,6	18,2	25,8	25,0	24,3	31,2	25,9	44,8	
Чернівецька	20,0	27,9	25,7	25,8	27,4	32,3	26,9	46,4	
Чернігівська	26,6	26,1	30,7	25,7	34,1	34,6	28,8	49,8	
Україна	27,1	28,5	29,9	29,2	28,4	30,3	25,2	43,5	

Джерело: розраховано автором на основі [20].

Таблиця 3. Динаміка основних фінансово-економічних показників діяльності провідних прибуткових підприємств харчової промисловості 2021 – 2022 р.р., (%)

Область	Коефіцієнт зміни чистого доходу	Коефіцієнт зміни собівартості продукції	Коефіцієнт зміни кількості працівників	Коефіцієнт зміни чистого прибутку	Sparkline
Вінницька	1,009	1,032	0,996	0,991	
Волинська	1,019	1,010	0,990	1,008	
Дніпропетровська	0,965	1,079	0,973	1,001	
Донецька	0,975	1,081	0,986	0,933	
Житомирська	1,051	1,057	1,036	1,039	
Закарпатська	1,066	1,034	1,028	1,039	
Запорізька	0,950	1,159	0,961	0,930	
Івано - Франківська	1,000	1,000	0,997	1,046	
Київська	0,961	0,979	1,069	0,940	
Кіровоградська	1,000	1,000	1,005	1,006	
Луганська	0,926	1,148	0,989	0,928	
Львівська	1,103	1,101	1,069	1,076	
Одеська	0,897	1,092	0,973	0,918	
Миколаївська	0,986	1,020	0,884	0,971	
Полтавська	1,010	1,020	0,979	0,922	
Рівненська	0,999	1,005	0,998	1,002	
Сумська	0,944	1,036	0,969	0,857	
Тернопільська	1,022	1,043	1,072	1,050	
Харківська	0,877	0,808	0,963	0,690	
Херсонська	0,996	1,152	0,997	0,941	
Хмельницька	1,040	1,084	1,011	1,017	
Черкаська	0,947	1,051	0,978	1,038	
Чернівецька	1,001	1,006	0,995	1,005	
Чернігівська	0,997	1,013	0,997	0,944	
Середнє по Україні	0,996	1,058	0,998	0,988	

Джерело: розраховано автором на основі [21, 22].

зицій і негативні тенденції з початком війни в Україні (Табл. 2).

Аналіз збитковості у розрізі регіонів вказує на стрімке зростання показників у Донецькій, Луганській, Сумській, Херсонській та Харківській областях. Окрім цього ситуація погіршується не лише у східних та південних регіонах, що найбільше постраждали від війни. Загальне зростання збитковості харчової промисловості зросло до 43,5 %, що у півтора рази перевищує середні показники довоєнного періоду.

На другому етапі застосування моделі обґрунтування регіональної пріоритетності активізації економічного механізму державного управління досліджено основні фінансово-економічні показники ефективності діяльності провідних підприємств харчової промисловості України (Табл. 3).

Емпіричну частину дослідження виконано на прикладі даних близько 100 провідних прибуткових підприємств харчової промисловості України, згрупованих за регіональною приналежністю. Результати проведеного дослідження вказують на негативну динаміку досліджуваних показників значної частини досліджуваних регіонів. Зокрема показник зміни чистого доходу в середньому по Україні становив 0,966, при цьому найбільше зниження відбулося на підприємствах Харківської, Одеської та Луганської областей, а показник зниження чистого прибутку мав ще більші темпи. Показник зміни собівартості продукції харчової промисловості зріс в середньому по Україні на 6 %, при цьому найбільше зростання витрат відбулося в межах Запорізької, Херсонської, Львівської та Луганської областей, що зумовлено зростанням цін на сировину аграрного сектору, а зниження — загальним зниженням обсягу виробленої продукції на окремих підприємствах Київської та Харківської областей. Щодо показника зміни кількості працівників на провідних підприємствах харчової промисловості варто відмітити зниження по переважній більшості областей, що характеризує загальну тенденцію по всій промисловості України від початку війни.

Динаміка основних показників економічної ефективності виробництва провідних прибуткових підприємств харчової промисловості також характеризується негативними тенденціями, зокрема знизилась показники рентабельності та валового прибутку, особливо у Сумській та Харківській, а також у Херсонській, Одеській, Запорізькій, Дніпропетровській та Донецькій областях відповідно (Табл. 4). Поряд із цим спостерігалось незначне зростання продуктивності праці, зумовлене швидше скороченням кількості працівників ніж збільшенням обсягів виробництва, особливо у Одеській, Луганській, Херсонській та Запорізькій областях. Окрім цього внаслідок зростання матеріальних витрат відбулось зростання частки собівартості в доході, що негативно відобразилося на ефективності роботи провідних підприємств харчової промисловості України під час війни.

Отримані результати дозволили перейти до третього етапу застосування запропонованої моделі і визначити позиціонування областей позиціонування областей України за основними показниками діяльності підприємств харчової промисловості (Рис. 2), що стало основою для по-

Таблиця 4. Динаміка основних показників економічної ефективності виробництва провідних прибуткових підприємств харчової промисловості 2021 – 2022 р.р., (%)

Область	Коефіцієнт зміни рентабельності реалізованої продукції	Коефіцієнт зміни продуктивності праці	Коефіцієнт зміни частки собівартості в доході	Коефіцієнт зміни валового прибутку	Sparkline
Вінницька	0,972	1,026	1,025	0,962	
Волинська	0,989	1,031	0,991	1,049	
Дніпропетровська	1,041	0,989	1,123	0,573	
Донецька	0,954	0,995	1,104	0,606	
Житомирська	1,005	1,036	1,010	1,009	
Закарпатська	0,983	1,042	0,964	1,179	
Запорізька	0,977	0,994	1,215	0,476	
Івано - Франківська	1,046	1,003	1,000	1,000	
Київська	0,941	0,938	1,010	0,976	
Кіровоградська	1,006	0,994	1,001	0,996	
Луганська	0,984	0,968	1,217	0,480	
Львівська	1,000	0,964	0,998	1,060	
Одеська	0,985	0,998	1,212	0,505	
Миколаївська	0,984	1,116	1,034	0,903	
Полтавська	0,908	1,043	1,015	0,985	
Рівненська	1,006	1,005	1,010	0,956	
Сумська	0,885	0,975	1,095	0,688	
Тернопільська	1,028	0,953	1,021	0,920	
Харківська	0,787	0,911	0,920	2,451	
Херсонська	0,945	0,999	1,157	0,515	
Хмельницька	0,994	1,041	1,066	0,836	
Черкаська	1,096	0,970	1,109	0,778	
Чернівецька	1,007	1,049	1,014	0,971	
Чернігівська	0,951	1,029	1,019	0,961	
Середнє по Україні	0,978	1,003	1,056	0,910	

Джерело: розраховано автором на основі [21, 22].

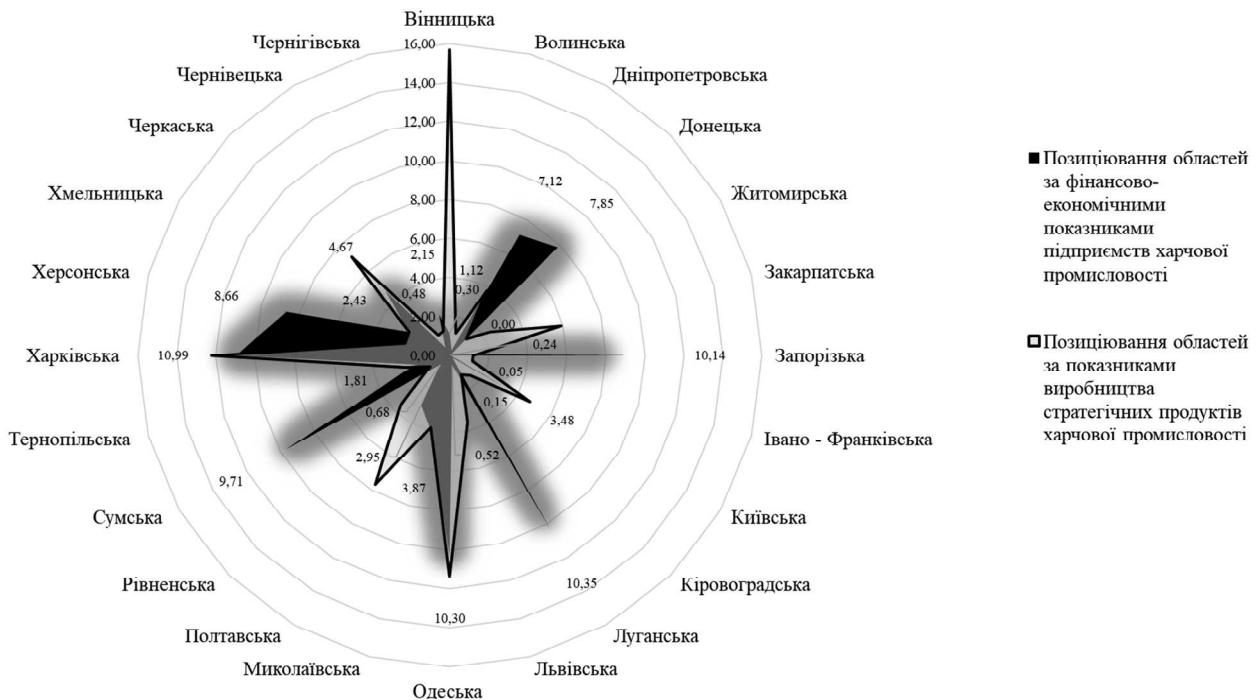

Рис. 2. Порівняльна веб-діаграма позиціонування областей України за основними показниками діяльності підприємств харчової промисловості

Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження.

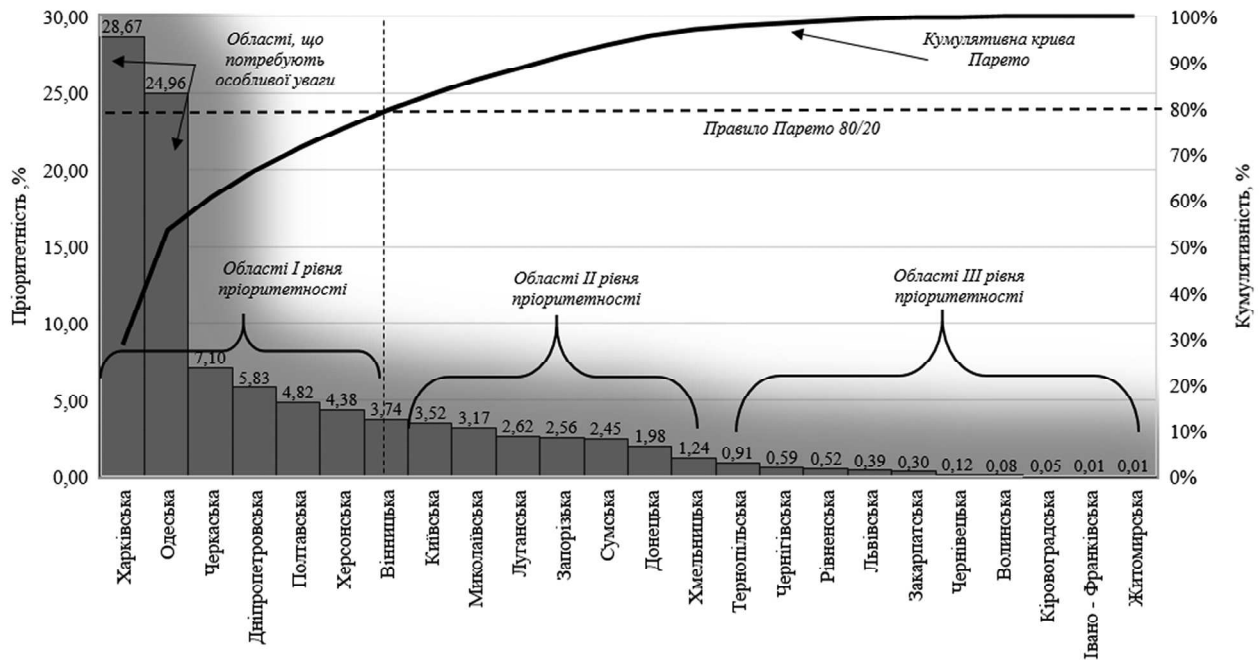

Рис. 3. Діаграма регіональної пріоритетності обґрунтування активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у сфері харчової промисловості (інтерпретовано за Парето).

Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження.

дальшого розрахунку специфічних коефіцієнтів для визначення відповідних рівнів регіональної пріоритетності. Специфіка розрахунку даних коефіцієнтів полягала у інтеграції інформації про стратегічно важливі для забезпечення продовольчої безпеки регіони у довоєнний період та регіональний стан харчової промисловості України під час війни. Зокрема для розрахунку коефіцієнта регіональної пріоритетності використовувалися показники номенклатури, обсягу виробництва та обсягу експорту продовольчої продукції з одного боку та негативні відхилення за фінансово-економічними показниками ефективності діяльності провідних підприємств харчової промисловості та збитковості галузі у розрізі областей з іншого.

На основі інтерпретованої діаграми Парето побудовано діаграму регіональної пріоритетності обґрунтування активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у сфері харчової промисловості (Рис. 3).

Розподіл областей у діаграмі здійснено за трьома рівнями пріоритетності. Кумулятивна крива Парето відмежує області, що потребують першочергового реагування, що за правилом 20/80 дасть найбільше результативності у забезпеченні виходу із продовольчої кризи. Відтак, побудована діаграма пріоритетності Парето демонструє необхідність активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у сфері харчової промисловості таких регіонів як Харківська, Одеська, Черкаська, Дніпропетровська, Полтавська, Херсонська та Вінницька області, при цьому особливої уваги потребують Харківська та Одеська область.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Активізація економічного механізму державного управління продовольчою безпекою в умовах

війни в Україні зумовлена погіршенням стану харчової промисловості та необхідністю подолання наслідків російської агресії у найбільш постраждалих регіонах. Для реалізації раціонального підходу до обґрунтування регіональної пріоритетності активізації економічного механізму розроблено модель, що базується на дослідженні стратегічно важливих регіонів для забезпечення продовольчої безпеки, детальному аналізу стану харчової промисловості та визначенні першочергових напрямів застосування економічного механізму державного управління у сфері харчової промисловості. Запропонована модель дозволяє інтегрувати інформацію, що враховує не лише стан харчової промисловості у розрізі найбільш постраждалих регіонів, але і пріоритетність державної підтримки стратегічно важливих регіонів України для забезпечення продовольчої безпеки на міжнародному рівні, а також сприяє обґрунтованому розподілу та використанню обмежених фінансово-економічних ресурсів держави для забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни. В межах запропонованої моделі досліджено структуру регіонального лідерства з виробництва окремих видів продукції харчової промисловості, експорту продовольства та рейтингу вітчизняного виробництва даної галузі на світовому ринку, доведено лідируючі позиції Вінницької, Одеської, Харківської, Полтавської та Черкаської областей у довоєнний період. Досліджено динаміку збитковості підприємств харчової промисловості у 2015—2022 р.р., виявлено стрімке зростання показників після повномасштабного вторгнення по всій території України, з максимізацією у Донецькій, Луганській, Сумській, Херсонській та Харківській областях. Досліджено основні фінансово-економічні показники ефективності діяльності провідних підприємств харчової промис-

ловості України, встановлено різке погіршення показників у воєнний період на окремих територіях, особливо у Харківській, Луганській, Одеській, Запорізькій, Херсонській, Сумській, Донецькій областях. Обгрунтовано регіональні рівні пріоритетності та побудовано діаграму пріоритетності Парето, що демонструє необхідність активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою у сфері харчової промисловості таких регіонів як Харківська, Одеська, Черкаська, Дніпропетровська, Полтавська, Херсонська та Вінницька області. Активізація економічного механізму державного управління у даних регіонах дозволить сконцентрувати увагу на пріоритетних, стратегічно важливих напрямках та стабілізувати процес забезпечення продовольчої безпеки загалом, що є перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Пушак Я.Я. Марченко О. М. Економічна безпека підприємств харчової промисловості як передумова продовольчої безпеки держави. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка. Серія: "Економічні науки". 2020. Вип. 210. С. 69-82. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4145>
2. Тернавська І.Б., Пархоменко Л.А. Харчова промисловість у формуванні продовольчої безпеки регіону. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Умань, 2012. Вип. 81. Ч.2.: Економіка. С. 349—357. URL: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/783>
3. Замроз М.В. Аналіз рівня конкурентоспроможності харчової промисловості України. Ефективна економіка. 2014. Випуск 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2782>
4. Сичевський М. П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави. Київ: Аграр. наука. 2019. 388 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1jB_Rnm4nw7--KhgDsEL2owfmxs-SB9q9y/view
5. Вараксина О. В. Основні аспекти та фактори, що формують продовольчу безпеку країни, с науковий вісник полтавського університету економіки і торгівлі. 2013. Випуск 3 (59). URL: <http://journal.puet.edu.ua/files/journals/1/articles/537/public/537-1556-1-PB.pdf>
6. Філатова О.М. Проблеми функціонування та шляхи вдосконалення розвитку харчової промисловості України. Приазовський економічний вісник. 2021. Випуск 5(28). URL: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-4>
7. Оліфіренко Л. Державна політика використання експортного потенціалу підприємств харчової промисловості України. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. Випуск 4 (8). URL: <http://rpeu-stu.cn.ua/article/view/97628/92953>
8. Кундєєва Г. О. Продовольча безпека країни: харчова промисловість. Ефективна економіка. 2015. Випуск 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5011>
9. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і від 14 липня 2021 р. № 723: Постанова КМУ від 14.10.2022 № 1194. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-vnesennia-zmin-doporiadkiv-za-1194>
10. Про внесення зміни до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні: Закон України від 21.06.2022 № 2331-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-20#Text>
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні: Закон України від 21.06.2022 № 2330-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2330-20#Text>
12. Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету на надання грантів для створення або розвитку переробних підприємств, садівництва, ягідництва та виноградарства: Розпорядження КМУ від 25.11.2022 № 1060-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-vidilennya-koshtiv-z-rezervnogo-fondu>
13. Бережна Т. Завдяки урядовій програмі релокації збережено понад 35 тисяч робочих місць. Новини Міністерства економіки України. Офіційна сторінка Міністерства економіки України. 2022. 25 лист. URL: <http://surl.li/erixv>
14. Велика Британія оголосила про скасування усіх мит і квот для українських товарів. Новини Міністерства економіки України. Офіційна сторінка Міністерства економіки України. 2022. 26 квіт. URL: <http://surl.li/gunoc>
15. Канада на рік скасувала всі мита на українські товари. Новини Міністерства економіки України. Офіційна сторінка Міністерства економіки України. 2022. 09 трав. URL: <http://surl.li/byill>
16. Canada's Intention to Remove Tariffs on Goods from Ukraine. Government of Canada. 2022. 08 May. URL: <https://www.canada.ca/en/department-finance/news/2022/05/canadas-intention-to-remove-tariffs-on-goods-from-ukraine.html>
17. Raimondo Announces Temporary Suspension of 232 Tariffs on Ukraine Steel. U.S. Department of Commerce. 2022. 09 May. URL: <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2022/05/raimondo-announces-temporary-suspension-232-tariffs-ukraine-steel>
18. Уряд Австралії на рік скасував мита на імпорт з України. Новини Міністерства економіки України. Офіційна сторінка Міністерства економіки України. 2022. 06 лип. URL: <http://surl.li/guvrz>
19. Сектор харчової та переробної промисловості. Офіційна сторінка Міністерства економіки України. URL: <http://surl.li/gunol>
20. Сайт державної служби статистики України. Офіційна сторінка. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
21. Підприємства харчової промисловості України. Матеріали з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: <http://surl.li/gumxu>
22. YouControl. Інструменти для аналізу кожної компанії та фізичної особи. URL: <http://surl.li/gvegZ>

References:

1. Pushak, Ya.Ya. and Marchenko, O. M. (2020), "Economic security of food industry enterprises as a prerequisite for food security of the state", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva im. P. Vasylenka, Seriya: "Ekonomichni nauky"*, vol. 210, pp. 69—82, available at: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4145> (Accessed 1 May 2023).
2. Ternavs'ka, I.B. and Parkhomenko, L.A. (2012), "Food industry in the formation of food security of the region", *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva, Uman'*, vol. 81.2: *Ekonomika*, pp. 349—357, available at: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/783> (Accessed 1 May 2023).
3. Zamroz, M.V. (2014), "Analysis of the level of competitiveness of the food industry of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2782> (Accessed 1 May 2023).
4. Sychevs'kyj, M. P. (2019), "Food industry as the basis of food security and development of the state", *Ahrar. nauka*, pp. 388, available at: https://drive.google.com/file/d/1jB_Rnm4nw7--KhgDsEL2owfmxs-SB9q9y/view (Accessed 1 May 2023).
5. Varaksina, O. V. (2013), "Main aspects and factors shaping the country's food security", *Naukovyj visnyk poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 3 (59), available at: <http://journal.puet.edu.ua/files/journals/1/articles/537/public/537-1556-1-PB.pdf> (Accessed 1 May 2023).
6. Filatova, O.M. (2021), "Problems of functioning and ways to improve the development of the food industry of Ukraine", *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 5(28), available at: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-4>(Accessed 1 May 2023).
7. Olifirenko, L. (2016), "State policy of using the export potential of food industry enterprises of Ukraine", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 4 (8), available at: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/97628/92953> (Accessed 1 May 2023).
8. Kundieieva, H. O. (2015), "Food security of the country: food industry", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5011> (Accessed 1 May 2023).
9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "On making changes to the procedures approved by resolutions of the dated January 24, 2020 No. 28 and July 14, 2021 No. 723", Cabinet of Ministers of Ukraine, Official site, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennia-zmin-do-poriadkiv-za-1194> (Accessed 2 May 2023).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On amendments to Article 287 of the Customs Code of Ukraine regarding the creation of favorable conditions for the operation of industrial parks in Ukraine", Verkhovna Rada of Ukraine, Official site, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2330-20#Text> (Accessed 2 May 2023).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the creation of favorable conditions for the operation of industrial parks in Ukraine", Verkhovna Rada of Ukraine, Official site, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2330-20#Text> (Accessed 2 May 2023).
12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Decree "On the allocation of funds from the reserve fund of the state budget for the provision of subsidies for the creation or development of processing enterprises, horticulture, berry growing and viticulture", Cabinet of Ministers of Ukraine, Official site, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vidilennya-koshtiv-z-rezervnogo-fondu> (Accessed 2 May 2023).
13. News of the Ministry of Economy of Ukraine (2022), "Over 35,000 jobs have been saved thanks to the government relocation program", Official page of the Ministry of Economy of Ukraine, available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=-a54c8281-02fa-4ced-8b14-3a7ca772a826&title=Zavdiaki> (Accessed 3 May 2023).
14. News of the Ministry of Economy of Ukraine (2022), "Great Britain announced the abolition of all customs duties and quotas for Ukrainian goods", Official page of the Ministry of Economy of Ukraine, available at: <http://surl.li/gunoc> (Accessed 3 May 2023).
15. News of the Ministry of Economy of Ukraine (2022), "Canada canceled all tariffs on Ukrainian goods for a year", Official page of the Ministry of Economy of Ukraine, available at: <http://surl.li/byill> (Accessed 3 May 2023).
16. Government of Canada (2022), "Canada's Intention to Remove Tariffs on Goods from Ukraine", Official page of the Government of Canada, available at: <https://www.canada.ca/en/departement-finance/news/2022/05/canadas-intention-to-remove-tariffs-on-goods-from-ukraine.html> (Accessed 3 May 2023).
17. U.S. Department of Commerce (2022), "Raimondo Announces Temporary Suspension of 232 Tariffs on Ukraine Steel", Official page of the U.S. Department of Commerce, available at: <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2022/05/raimondo-announces-temporary-suspension-232-tariffs-ukraine-steel> (Accessed 3 May 2023).
18. News of the Ministry of Economy of Ukraine (2022), "The government of Australia canceled import duties from Ukraine for a year", Official page of the Ministry of Economy of Ukraine, available at: <http://surl.li/guvrz> (Accessed 3 May 2023).
19. Official page of the Ministry of Economy of Ukraine, "Food and processing industry sector", available at: URL: <http://surl.li/gunol> (Accessed 3 May 2023).
20. Website of the State Statistics Service of Ukraine (2022), Official page, available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 May 2023).
21. Materials from Wikipedia (2023), "Food industry enterprises of Ukraine". available at: <http://surl.li/gumxy> (Accessed 4 May 2023).
22. YouControl (2023), "Tools to analyze every company and individual", available at: <http://surl.li/gvegz> (Accessed 4 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 06.05.2023 р.

УДК 351

О. М. Макаренко,
здобувач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П.А. Шупика
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6718-2246>

Р. В. Палагусинець,
д. держ. упр., к. е. н., заступник керівника відділу Управління забезпечення
міжпарламентських зв'язків Апарату Верховної ради України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1399-7164>

О. О. Кравченко,
к. ю. н., доцент кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П.А. Шупика
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8561-7426>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.137

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЄС ВПРОДОВЖ УСЬОГО ПЕРІОДУ ПРАГНЕННЯ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

О. Makarenko,
Postgraduate student of the Department of Management health care and public administration,
Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine
R. Palagusynets,
Doctor of Sciences in Public Administration, PhD in Economics, Deputy Head of Division,
Inter-Parliamentary Relations Directorate of the Parliament of Ukraine
O. Kravchenko,
PhD in Law, Associate Professor of the Department of Healthcare Management
and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

ANALYSIS OF THE PROBLEMS OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN LEGISLATION WITH THE EU THROUGH STRIVING FOR EUROPEAN INTEGRATION

У цьому дослідженні розглядаються проблеми гармонізації законодавства на різних етапах інтеграції, підкреслюється важливість подолання цих викликів для досягнення політичної асоціації, економічної інтеграції та загальної співпраці між Україною та ЄС. Основна мета цього дослідження — проаналізувати проблеми, що виникають під час гармонізації українського законодавства з ЄС, оцінити поточний рівень їх вирішення та надати рекомендації щодо подальшого розвитку політики та реформування. У дослідженні використано поєднання якісних та кількісних методів дослідження, включаючи аналіз документів, тематичні дослідження та експертні інтерв'ю. Аналіз охоплює різні етапи європейської інтеграції України: від Угоди про партнерство та співробітництво до Рішення про надання Україні статусу кандидата в ЄС. Дослідження визначає кілька ключових проблем у процесі гармонізації, таких як технічні перешкоди, переклад та адаптація документів ЄС, визначення пріоритетних сфер для гармонізації, неефективна імплементація, слабкі інституції, корупція, обмежена фінансова та технічна допомога, політична нестабільність, недостатня прозорість законодавчого процесу, відсутність зв'язку з

внутрішніми реформами, а також м'який правовий характер положень. Вирішення цих проблем має вирішальне значення для просування верховенства права та належного врядування в Україні. Результати дослідження мають практичне значення для політиків, зацікавлених сторін та експертів, залучених до процесу європейської інтеграції, оскільки містять комплексний аналіз перешкод, які необхідно подолати для прискорення прогресу України на шляху до членства в ЄС.

Гармонізація українського законодавства з ЄС є складним і багатограним процесом, який пройшов кілька етапів – від Угоди про партнерство та співробітництво до чинного рішення про отримання статусу кандидата в ЄС. За ці роки Україна досягла значного прогресу у приведенні своїх законів та нормативно-правових актів у відповідність до стандартів ЄС у різних галузях, але виклики залишаються. Основні проблеми, з якими стикається процес гармонізації, включають обмежену політичну волю, недостатню адміністративну спроможність, корупцію, слабкі механізми правозастосування та опір з боку зацікавлених сторін. Хоча деякі з цих проблем були частково вирішені, необхідні подальші зусилля для їх повного подолання. Зовнішні фактори, такі як війна з Росією, що спричиняє вразливість до економічних потрясінь, також впливають на процес гармонізації.

This study examines the problems of legislative harmonization at different stages of integration, emphasizing the importance of overcoming these challenges to achieve political association, economic integration, and general cooperation between Ukraine and the EU. The main objective of this study is to analyze the problems encountered in the process of harmonization of Ukrainian legislation with the EU, assess the current level of their solution, and provide recommendations for further policy development and reform. The study uses qualitative and quantitative research methods, including document analysis, case studies, and expert interviews. The analysis covers different stages of Ukraine's European integration: from the Partnership and Cooperation Agreement to the Decision on granting Ukraine the EU candidate status. The study identifies several key problems in the harmonization process, such as technical obstacles, translation and adaptation of EU documents, identification of priority areas for harmonization, ineffective implementation, weak institutions, corruption, limited financial and technical assistance, political instability, lack of transparency in the legislative process, lack of linkage to domestic reforms, and soft legal provisions. Addressing these challenges is crucial for promoting the rule of law and good governance in Ukraine. The study results are of practical importance for policymakers, stakeholders, and experts involved in the European integration process, as they provide a comprehensive analysis of the obstacles that need to be overcome to accelerate Ukraine's progress toward EU membership.

The harmonisation of Ukrainian legislation with the EU is a complex and multifaceted process that has gone through several stages, from the Partnership and Cooperation Agreement to the current decision to obtain EU candidate status. Over the years, Ukraine has made significant progress in aligning its laws and regulations with EU standards in various areas, but challenges remain. The main problems facing the harmonisation process include limited political will, insufficient administrative capacity, corruption, weak enforcement mechanisms and resistance from stakeholders. While some of these challenges have been partially addressed, further efforts are needed to fully overcome them. External factors, such as the war with Russia, which causes vulnerability to economic shocks, also affect the harmonisation process.

*Ключові слова: гармонізація законодавства, євроінтеграція, ЄС, Україна, війна.
Key words: harmonization of legislation, European integration, EU, Ukraine, war.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес гармонізації українського законодавства з правом ЄС є важливим аспектом прагнення України до європейської інтеграції. На різних етапах інтеграції, починаючи з Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) і закінчуючи нинішнім рішенням Європейського Союзу про надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС, Україна стикалася з численними

проблемами у приведенні своїх законів та нормативно-правових актів у відповідність до стандартів ЄС. Ці виклики стримують темпи та ефективність процесу гармонізації, впливаючи на загальний прогрес України на шляху до європейської інтеграції.

Однак, незважаючи на ці виклики, Україна досягла значного прогресу в гармонізації свого законодавства із законодавством ЄС у деяких сферах, таких як конку-

Таблиця 1. Ключові етапи інтеграції України до ЄС

Стадія	Опис
14 червня 1994 року Угода про партнерство та співробітництво (УПС) [6]	УПС створила правову основу для політичного діалогу, торгівлі, інвестицій та співробітництва між Україною та ЄС у різних сферах. Вона започаткувала процес гармонізації, заохочуючи Україну до прийняття європейських законів і стандартів [1].
2004 рік Європейська політика сусідства (ЄПС)	ЄПС спрямована на зміцнення відносин між ЄС та його сусідами, включаючи Україну. Вона забезпечує основу для глибшої інтеграції та прийняття норм, цінностей і стандартів ЄС.
Травень 2009 року Східне партнерство (СхП)	Східне партнерство - це регіональна ініціатива в рамках Європейської політики сусідства, спрямована на шість країн Східної Європи та Південного Кавказу, включаючи Україну. Вона спрямована на сприяння політичній асоціації, економічній інтеграції та гармонізації законодавства з ЄС.
1 вересня 2017 року Угода про асоціацію (УА) [2]	УА є всеосяжною правовою базою, спрямованою на поглиблення політичних та економічних зв'язків між Україною та ЄС. Вона містить положення про політичний діалог, торгівлю та наближення законодавства до стандартів ЄС у різних секторах, таких як енергетика, навколишнє середовище та транспорт.
1 вересня 2017 року Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ)	ПВЗВТ має на меті створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що сприятиме доступу до ринків та економічній інтеграції. Угода вимагає від України прийняття законодавства ЄС у таких сферах, як конкуренція, інтелектуальна власність та державні закупівлі.
23 червня 2022 року Рішення ЄС про надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС [3]	Це рішення визнає значний прогрес, досягнутий Україною у гармонізації свого законодавства з нормами ЄС, та відзначає зусилля України на шляху до європейської інтеграції. Надання офіційного статусу кандидата є важливою віхою на шляху інтеграції України та відображає зобов'язання ЄС підтримувати прагнення України до членства в ЄС.

ренція, права інтелектуальної власності та державні закупівлі. Цей прогрес знайшов своє відображення у рішенні ЄС надати Україні офіційний статус кандидата на вступ до ЄС. Однак вже сьогодні варто сказати, що для України необхідні подальші зусилля для подолання перешкод, що залишилися, і досягнення всебічної гармонізації в усіх секторах.

Для прискорення прогресу України на шляху до європейської інтеграції необхідно зміцнювати інституційну спроможність, підвищувати прозорість та підзвітність, забезпечувати сталість поточних реформ та боротися з корупцією. Водночас ЄС має продовжувати надавати фінансову, технічну підтримку та підтримку з розбудови потенціалу, щоб допомогти Україні у вирішенні проблем, що залишилися. Зосередившись на цих питаннях і сприяючи тіснішій співпраці, Україна та ЄС можуть працювати разом, щоб забезпечити успіх процесу гармонізації та сприяти інтеграції України до європейської спільноти.

ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Література, присвячена визначенню проблем гармонізації законодавства, є обмеженою та застарілою. Проте вітчизняні науковці зробили значний внесок у розуміння складнощів та наслідків процесу гармонізації. Одним із ключових досліджень є стаття Н.М. Пархоменко, яка розглядає методологічні аспекти гармонізації законодавства України з європейським та міжнародним правом, виокремлюючи різні етапи та види гармонізації. Іншим важливим джерелом є матеріали Другої всеукраїнської науково-практичної конференції, які містять

грунтовні доповіді із загальнотеоретичних проблем адаптації правової системи України до законодавства Європейського Союзу. Ці джерела дають цінне уявлення про різні аспекти процесу гармонізації, включаючи його теоретичні засади, методологічні підходи, етапи та проблеми. Однак існує потреба в оновлених дослідженнях та аналізі, які б відображали поточний стан процесу гармонізації та враховували нові виклики, що з'явилися з плином часу.

МЕТА СТАТТІ

Мета дослідження — проаналізувати проблеми гармонізації законодавства в Україні протягом усього періоду її прагнення до європейської інтеграції. Цей аналіз допоможе виявити найбільш значущі проблеми, які перешкоджали процесу гармонізації, оцінити поточний рівень вирішення цих проблем, а також надати інформацію для подальшої розробки політики та проведення реформ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Гармонізація українського законодавства із законодавством ЄС — це складний і безперервний процес, який був запущений практично відразу, як тільки Україна отримала незалежність. Цей процес спрямований на приведення законів і нормативно-правових актів України у відповідність до стандартів ЄС у різних секторах. Перш ніж розглядати проблеми, з якими зіткнувся процес гармонізації законодавства, доцільно визначити ключові етапи інтеграції вітчизняного законодавства до ЄС. Складемо таблицю 1.

Таблиця 2. Ідентифікація ключових проблем гармонізації законодавства України до ЄС впродовж періоду прагнення до євроінтеграції

Етап (період)	Заходи з гармонізації законодавства	Проблеми
УПС (1994-2004)	Узгодження законодавства у сфері торговельно-економічного співробітництва	Технічні перешкоди Переклад та адаптація документів ЄС Визначення пріоритетних сфер гармонізації Форми гармонізації
ЄПС (2004 р. і далі)	Ухвалення Плану дій Україна-ЄС	Неефективна імплементація, слабкі інституції, корупція, обмежена фінансова та технічна допомога, політична нестабільність, непрозорість законодавчого процесу
СхП (2009 р. і далі)	Ухвалення Порядку денного асоціації	Відсутність чіткості щодо термінів М'який правовий характер положень Відсутність нагляду Відсутність зв'язку з внутрішніми реформами
УА (2014 р. і далі)	Імплементація детальної дорожньої карти зближення законодавства	Відсутність чіткого визначення гармонізації Рамковий характер гармонізації Потреба у відповідних нормативно-правових актах та інституційних механізмах Дії на міжнародному та національному рівнях
ПВЗВТ (з 2016 року)	Гармонізація законодавства у сфері торгівлі	Нетарифні бар'єри, затримки у впровадженні реформ, обмеженість потенціалу, корупція, проблеми з дотриманням стандартів ЄС щодо безпеки та якості продукції, вразливість до зовнішніх економічних потрясінь
Рішення ЄС про надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС	Гармонізація законодавства у всіх сферах	Контроль за процесом гармонізації Співпраця та спільні рекомендації Зобов'язання щодо відкриття ринку Залучення різних зацікавлених сторін

Джерело: [8].

На кожному етапі інтеграційного процесу Україна робила кроки для гармонізації свого законодавства з ЄС. Розглянемо основні дії України щодо гармонізації законодавства в період євроінтеграції.

— Угода про партнерство та співробітництво (УПС) — 1994—2004 роки. На етапі УПС Україна почала приводити своє законодавство у відповідність до стандартів ЄС у різних секторах. Основна увага була зосереджена на торговельно-економічному співробітництві, але воно також включало певне політичне та правове зближення.

— Європейська політика сусідства (ЄПС) — з 2004 року. В рамках ЄПС Україна почала працювати над більш повним узгодженням законодавства з ЄС. У 2005 році країна прийняла План дій Україна-ЄС [4], який окреслив широке коло цілей зближення законодавства, включаючи сфери юстиції, свободи та безпеки, економічні та соціальні реформи, а також секторальне співробітництво. ЄПС також надала технічну допомогу та фінансову підтримку, щоб допомогти Україні впровадити необхідні реформи.

— Східне партнерство (СП) — 2009 рік і далі. Східне партнерство посилило цілі ЄПС та запровадило додаткові сфери співпраці, такі як енергетична безпека, охорона довкілля та транспорт. У 2009 році Україна прий-

няла Порядок денний асоціації, який замінив План дій Україна-ЄС і визначив більш конкретні пріоритети для наближення законодавства [5]. В рамках Східного партнерства Україна брала участь у різних багатосторонніх платформах, експертних групах та ініціативах з розбудови потенціалу, спрямованих на підтримку її зусиль з гармонізації законодавства.

— Угода про асоціацію (УА) — 2014 рік і далі. УА, завдяки своєму всеохопному характеру, суттєво активізувала процес гармонізації. Вона надала детальну дорожню карту для наближення законодавства у багатьох секторах, таких як енергетика, навколишнє середовище, транспорт і сільське господарство. УА також створила спеціальну інституційну структуру для моніторингу та сприяння імплементації угоди, включаючи Раду асоціації, Комітет асоціації та різні підкомітети.

— Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) — 2016 рік і далі. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, як частина УА, зосереджена на гармонізації законодавства у сфері торгівлі. Україна взяла на себе зобов'язання прийняти законодавство ЄС у таких сферах, як конкуренція, права інтелектуальної власності та державні закупівлі. Це вимагало значних реформ у таких сферах, як митні процедури, технічні регламенти, санітарні та фітосанітарні

заходи. Угода про ПВЗВТ також запровадила механізм вирішення спорів для вирішення питань, пов'язаних з торгівлею, що виникають у процесі гармонізації законодавства.

— Рішення ЄС про надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС 2022 року — Україна доклала значних зусиль для гармонізації свого законодавства із законодавством ЄС, прагнучи отримати статус кандидата на вступ до ЄС. Ці зусилля охоплюють різні сектори і зосереджені на ключових сферах реформ, спрямованих на приведення законодавства у відповідність до стандартів ЄС, прокладаючи шлях до поглиблення політичної асоціації, економічної інтеграції та загальної співпраці з ЄС. Деякі з помітних кроків, зроблених Україною в цьому напрямку: Україна прийняла, змінила та впровадила численні закони для приведення їх у відповідність до законодавства ЄС. Цей процес охопив широкий спектр сфер, таких як конкуренція, права інтелектуальної власності, державні закупівлі, навколишнє середовище, енергетика, транспорт і сільське господарство. Угода про асоціацію та поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) надали Україні широку дорожню карту для досягнення гармонізації законодавства. Посилення інституційної спроможності було важливим для України в процесі гармонізації. Країна створила або реструктуризувала різні агентства, регуляторні органи та міністерства, щоб забезпечити ефективне впровадження та дотримання законів, сумісних з ЄС. Це включає створення Антикорупційного суду та реформування судової системи.

Кожен етап гармонізації законодавства стикався із низкою проблем в різних сферах, які вимагали дій уряду та відповідних інституцій. Визначимо перелік ключових проблем гармонізації законодавства України у табл. 2.

На етапі підписання угоди про партнерство та співробітництво з 1994 по 2004 роки законотворчі органи зіткнулися із низкою проблем. Більшою мірою це були технічні та інші перешкоди, пов'язані із підготовкою законодавчої бази. Розглянемо їх.

— Технічні перешкоди. Однією з головних проблем у гармонізації законодавства з ЄС є технічні перешкоди, які виникають через великий обсяг документів ЄС, які необхідно перекласти та інкорпорувати в національну правову систему. У випадку України обсяг актів, визначених як пріоритетні, становить майже 8 000 сторінок, що є значною перешкодою для добровільної гармонізації.

— Переклад та адаптація документів ЄС. Переклад та адаптація документів ЄС до національних правових систем є ще одним викликом. Цей процес вимагає значних ресурсів, включаючи час, гроші та експертизу. У випадку України для початку процесу гармонізації необхідно було перекласти принаймні частину документів ЄС українською мовою.

— Визначення пріоритетних сфер гармонізації. Визначення сфер законодавства, які потребують гармонізації з правом ЄС, має вирішальне значення для процесу гармонізації. У Білій книзі Комісії ЄС 1995 року визначено пріоритети гармонізації законодавства для країн Центральної та Східної Європи. Однак простого пере-

ліку пріоритетних сфер було недостатньо для того, щоб розпочати процес гармонізації.

— Форми гармонізації. Існують різні форми гармонізації, які можуть бути прийняті для приведення національного законодавства у відповідність до права ЄС. У випадку України однією з форм гармонізації у сфері захисту прав інтелектуальної власності було визначено прийняття національних нормативно-правових актів, які певною мірою враховують положення вторинного права ЄС. Однак вибір відповідної форми гармонізації залежить від різних факторів, включаючи конкретну сферу законодавства та особливості національної правової системи [7].

Що стосується періоду з 2004 по 2019 роки, коли було ухвалено план дії Україна-ЄС, порядок денний асоціації та входження до Спільного партнерства.

— Відсутність чіткості щодо термінів. Угода про партнерство та співробітництво (УПС) практично нічого не говорить про терміни гармонізації, за винятком сфери захисту прав інтелектуальної власності, де Україна мала виконати свої зобов'язання за Угодою протягом п'яти років. Відсутність ясності щодо термінів гармонізації може призвести до затримок і невизначеності в процесі гармонізації.

— М'який правовий характер положень. Аналіз положень УПС та інших пов'язаних з нею документів свідчить про те, що вони належать до категорії "м'якого права", тобто в них викладено переважно наміри, а не чіткі зобов'язання сторін. Цей фактор поставив просування гармонізації законодавства в залежність від зацікавленості сторін, що, в свою чергу, надало їхнім діям політичного забарвлення. Тому процес гармонізації може бути підпорядкований політичним міркуванням, а не ґрунтуватися на чітких правових вимогах.

— Відсутність нагляду. Основним недоліком гармонізації українського законодавства з правом ЄС на основі УПС була відсутність нагляду за цим процесом з боку компетентних українських інституцій та Європейського Союзу. Відсутність ефективних механізмів моніторингу може призвести до невиконання зобов'язань, уповільнити процес гармонізації або навіть призвести до прийняття непослідовних або невідповідних законів.

— Відсутність зв'язку з внутрішніми реформами. Гармонізація законодавства не була пов'язана з процесом внутрішніх реформ в Україні. Гармонізація може бути ефективною лише тоді, коли вона інтегрована в ширший контекст внутрішніх реформ, які стосуються різних аспектів урядування, верховенства права та інституційної спроможності. Відсутність координації між процесом гармонізації та внутрішніми реформами може призвести до неповних або непослідовних реформ, які не досягнуть поставлених цілей.

На етапі підписання угоди з асоціацією в 2014 році до основних проблем гармонізації законодавства віднесено наступні.

— Відсутність чіткого визначення гармонізації. Угода про асоціацію та інші міжнародні угоди ЄС не містять визначення поняття "гармонізація". Використання різних термінів, таких як "зближення", "законодавче наближення", "регуляторне наближення" та "гармонізація", наводить на думку, що в Угоді йдеться про різні способи реалізації одного й того самого процесу. Це

може створювати двозначність і плутанину, що ускладнює ефективне впровадження гармонізації.

— Рамковий характер гармонізації. Гармонізація має рамковий характер, а її імплементація вимагає прийняття відповідних нормативно-правових актів, створення необхідних інституційних механізмів та певних дій як на міжнародному рівні відносин між сторонами, так і в правових рамках України та Союзу. Це свідчить про те, що процес гармонізації є складним і потребує комплексного підходу, включаючи залучення різних зацікавлених сторін, координацію зусиль та відповідне ресурсне забезпечення.

— Потреба у відповідних нормативно-правових актах та інституційних механізмах. Впровадження гармонізації вимагає прийняття відповідних нормативно-правових актів та створення необхідних інституційних механізмів. Це є складним завданням, оскільки вимагає значних ресурсів і досвіду для розробки та впровадження ефективних нормативно-правових актів та інституційних механізмів, які можуть підтримати процес гармонізації.

— Дії на міжнародному та національному рівнях. Здійснення гармонізації вимагає певних дій як на міжнародному рівні відносин між сторонами, так і в правових системах України та Союзу. Це підкреслює важливість співпраці та координації між сторонами, а також необхідність ефективної комунікації та обміну інформацією.

На етапі прийняття рішення ЄС про надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС виникали наступні проблеми.

— Контроль за процесом гармонізації. Інституції ЄС та органи співробітництва, створені відповідно до Угоди про асоціацію, повинні здійснювати контроль за процесом гармонізації. Україна має регулярно інформувати ЄС про заходи з гармонізації, а ЄС може надсилати до України спеціальні місії для нагляду за процесом гармонізації.

— Співпраця та спільні рекомендації. Результати нагляду мають обговорюватися в органах співробітництва, створених відповідно до Угоди, які ухвалюють спільні рекомендації щодо ефективності гармонізації. Ці рекомендації передаються до Ради асоціації, яка має ухвалити рішення про подальше відкриття внутрішнього ринку ЄС для України. Комітет з питань торгівлі, Підкомітет з питань санітарних та фітосанітарних правил та Митний комітет уповноважені переглядати зобов'язання сторін щодо відкриття ринків з урахуванням результатів гармонізації у конкретних сферах.

— Зобов'язання щодо відкриття ринку. Гармонізація законодавства пов'язана з відкриттям внутрішнього ринку ЄС для України. Комітет з питань торгівлі, Підкомітет з питань санітарних та фітосанітарних правил та Митний комітет можуть підготувати рекомендації щодо відкриття внутрішнього ринку ЄС у конкретних сферах з урахуванням результатів гармонізації. Це свідчить про те, що процес гармонізації — це не лише приведення законодавства у відповідність до права ЄС, а й виконання зобов'язань щодо відкриття ринків, що може сприяти подальшому посиленню торговельно-економічного співробітництва між сторонами.

— Залучення різних зацікавлених сторін. Нагляд за процесом гармонізації може передбачати участь інсти-

туцій, органів та агенцій ЄС, неурядових організацій, наглядових установ, незалежних експертів та інших зацікавлених сторін. Це підкреслює важливість залучення різних зацікавлених сторін до процесу гармонізації для забезпечення прозорості, підзвітності та ефективної імплементації.

Найбільшою проблемою гармонізації українського законодавства з правом ЄС на сьогодні є війна, яка розпочалася у 2014 році і триває донині. Російсько-українська війна суттєво вплинула на здатність країни ефективно працювати над реформами у сфері права та державного управління, які необхідні для гармонізації українського законодавства з правом ЄС. Війна відволікла ресурси від реформ і створила складну безпекову ситуацію, що ускладнює повноцінну взаємодію України з ЄС у процесі гармонізації. Воєнні дії також призвели до переміщення людей і руйнування інфраструктури, що ще більше ускладнило завдання гармонізації. Продовження війни та невизначеність, яку вона приносить, ще більше затримують прогрес України в процесі гармонізації, роблячи його однією з головних перешкод на шляху до тіснішої інтеграції з ЄС. Перемога у війні та відновлення миру і стабільності в Україні є вкрай важливими для повноцінної взаємодії України з ЄС та ефективного впровадження необхідних для гармонізації реформ.

ВИСНОВКИ

Отже, гармонізація українського законодавства з ЄС є складним і багатограним процесом, який пройшов кілька етапів — від Угоди про партнерство та співробітництво до чинного рішення про отримання статусу кандидата в ЄС. За ці роки Україна досягла значного прогресу у приведенні своїх законів та нормативно-правових актів у відповідність до стандартів ЄС у різних галузях, але виклики залишаються.

Основні проблеми, з якими стикається процес гармонізації, включають обмежену політичну волю, недостатню адміністративну спроможність, корупцію, слабкі механізми правозастосування та опір з боку зацікавлених сторін. Хоча деякі з цих проблем були частково вирішені, необхідні подальші зусилля для їх повного подолання. Зовнішні фактори, такі як війна з Росією, що спричиняє вразливість до економічних потрясінь, також впливають на процес гармонізації.

Для досягнення більш комплексної та ефективної гармонізації законодавства Україні необхідно продовжувати зміцнювати свої інституції, підвищувати прозорість та підзвітність, впроваджувати та забезпечувати дотримання прийнятого законодавства, а також забезпечувати сталість поточних реформ. ЄС, у свою чергу, має продовжувати надавати фінансову, технічну допомогу та допомогу з розбудови спроможності, щоб підтримати зусилля України та допомогти вирішити виклики, що залишилися.

Література:

1. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf

2. Муравйов В., Мушка Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Віче, 8, 2013. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3616/>

3. План дій "Україна — Європейський Союз". Європейський Союз, Україна; План, Міжнародний документ від 12.02.2005.

4. Порядок денний асоціації Україна — ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. Україна, ЄС; Порядок, Нота, Міжнародний документ від 20.11.2009, 12.11.2009

5. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України

№ 515/98 від 11 червня 1998 р. — [Електронний ресурс]. — <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/615/98>

6. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Україна, ЄС, Бельгія; Угода, Протокол, Міжнародний документ від 14.06.1994. Сайт ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012

7. Україна — кандидат в ЄС: які законодавчі зміни слід очікувати. Юрліга. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/212345_ukrana--kandidat-v-s-yak-zakonodavch-zmni-sld-ochkuvati

8. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part. — [Електронний ресурс]. -http://glavcom.ua/pub/2012_11_19_EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf

9. European Council conclusions, 23-24 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf>

References:

1. EU-UA (2023), "Report on the Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2022", available at: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf (Accessed 10 April 2023).

2. Muraviov, V., & Mushka, N. (2013), "Harmonization of Ukrainian legislation with the law of the European Union within the framework of the Association Agreement between Ukraine and the EU", Viche, vol. 8, available at: <https://veche.kiev.ua/journal/3616/> (Accessed 10 April 2023).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2005), "Action Plan "Ukraine — European Union", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text (Accessed 10 April 2023).

4. Ukraine, EU. (2009), "Order of the Association Ukraine-EU for Preparation and Assistance in the Implementation of the Association Agreement", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_990#Text (Accessed 10 April 2023).

5. President of Ukraine (1998), Decree "On the Approval of the Strategy for Ukraine's Integration into the European Union", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (Accessed 10 April 2023).

6. Website of the Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "Ukraine and the European Communities and their Member States Partnership and Cooperation Agreement", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (Accessed 10 April 2023).

7. Yurliha (2022), "Ukraine — Candidate for the EU: What legislative changes to expect", available at: https://jurliga.ligazakon.net/news/212345_ukrana--kandidat-v-s-yak-zakonodavch-zmni-sld-ochkuvati (Accessed 10 April 2023).

8. Ukraine, EU (2012), "Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part", available at: http://glavcom.ua/pub/2012_11_19_EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf (Accessed 10 April 2023).

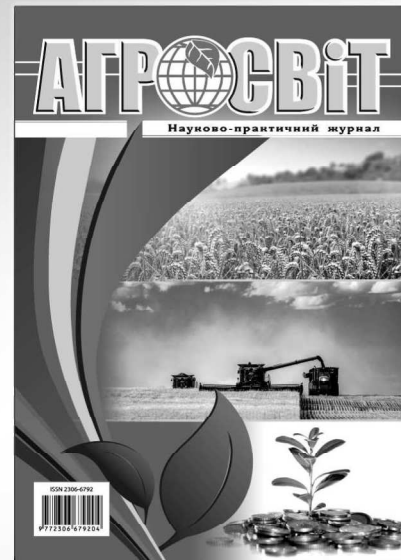
9. European Council. (2022), "European Council Conclusions", available at: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (Accessed 10 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 27.04.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Є. В. Міщук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4145-3711>

В. С. Адамовська,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8911-1388>

І. І. Сідоров,

здобувач вищої освіти спеціальності публічне управління та адміністрування, Криворізький національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5500-5526>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.144

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРО РОЗВИТОК МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЧЕРЕЗ МАРКЕТИНГ ТА ІННОВАЦІЇ: РОЛЬ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ ТА ПРИВАБЛЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Ie. Mishchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation, Public Management and Administration, Kryvyi Rih National University

V. Adamovska,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Accounting, Taxation, Public Management and Administration, Kryvyi Rih National University

I. Sidorov,

Student of higher education in a specialty public management and administration, Kryvyi Rih National University

MAKING DECISIONS ON LOCAL BUDGET DEVELOPMENT THROUGH MARKETING AND INNOVATION: THE ROLE OF PUBLIC SERVICE AND INVESTMENT ATTRACTION

Стаття присвячена питанням прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів через маркетинг та інновації з визначенням ролі публічної служби та приваблення інвестицій. Розроблено алгоритм прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів, що містить десять послідовних етапів, які включають необхідність використання маркетингових інструментів та ураховують можливість залучення інвестицій.

Визначено, що прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів через маркетинг та інновації потребує взаємодії публічної служби, бізнесу та інвесторів. Актуалізовано необхідність маркетингу взаємин між публічними службами та інвесторами. Авторами показано, що роль публічної служби у розвитку місцевих бюджетів полягає у виявленні потреб та пріоритетів громади, в розробці та реалізації стратегій розвитку територій, взаємодії зі збором та аналізом даних, а також у забезпеченні відкритості та прозорості в прийнятті рішень. Сформульовані

основні принципи розвитку місцевих бюджетів через маркетинг та інновації. Одним із ключових елементів успішного розвитку місцевих бюджетів є приваблення інвестицій. Для цього важливо розвивати маркетингові стратегії, які будуть спрямовані на залучення інвесторів та підтримку вже діючих підприємств. Крім того, необхідно створювати умови для інноваційного розвитку місцевих галузей та стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу.

The article is devoted to the issues of making decisions on local budget development through marketing and innovation, with the determination of the role of public service and investment attraction. The aim of the article is to develop an algorithm for making decisions on local budget development through marketing and innovation, with the determination of the role of public service and investment attraction. In the process of conducting the research, the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (to identify the advantages of attracting investments for the development of local communities); formalization, analysis, and synthesis (for the development of the algorithm for making decisions on local budget development); logical generalization of results (formulation of conclusions).

An algorithm for making decisions on the development of local budgets has been developed, which includes ten consecutive stages that involve the use of marketing tools and take into account the possibility of attracting investments. It has been determined that making decisions about the development of local budgets through marketing and innovation requires the interaction of public services, businesses, and investors. The need for marketing in the relationship between public services and investors has been updated. The authors demonstrate that the role of public services in the development of local budgets lies in identifying the needs and priorities of the community, developing and implementing strategies for territorial development, interacting with data collection and analysis, and ensuring openness and transparency in decision-making. The main principles of developing local budgets through marketing and innovation are formulated. One of the key elements of successful development of local budgets is attracting investments. To achieve this, it is important to develop marketing strategies aimed at attracting investors and supporting existing enterprises. In addition, conditions for innovative development of local industries need to be created and the development of small and medium-sized businesses stimulated.

Ключові слова: рішення про розвиток, місцеві бюджети, маркетинг, інновації, публічна служба, інвестиції.

Key words: decisions on development, local budgets, marketing, innovation, public service, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток місцевих бюджетів через маркетинг та інновації є важливим завданням для підвищення ефективності місцевого самоврядування та забезпечення сталого економічного розвитку території. При цьому, роль публічної служби та приваблення інвестицій є ключовими факторами успішності цього процесу. Публічна служба має велике значення для розвитку місцевих бюджетів, оскільки її функції включають не лише забезпечення дотримання законодавства та надання послуг населенню, але й розвиток іміджу території, її просування та приваблення інвестицій. Ефективне управління місцевими ресурсами, зокрема, землею, водними ресурсами, лісами тощо, може забезпечити додаткові надходження до місцевого бюджету. Крім того, розвиток малих та середніх підприємств, створення сприятливих умов для їх розвитку та приваблення іноземних інвесторів може значно підвищити дохід місцевого бюджету та створити нові робочі місця.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку місцевих бюджетів становить комплекс актуальних завдань не лише для науковців, але й практиків у сері публічного управління. На сьогодні, бюджетним законодавством унормовані всі основоположні аспекти формування та використання бюджетних коштів. Тому до поля зору науковців потрапляють питання, які можемо умовно диференціювати на групи: дослідження джерел формування; проблеми фінансової стійкості бюджетів; управління бюджетами в умовах децентралізації; інші. Група інших питань також є достатньо широкою і пов'язана, насамперед, із використанням фінансових ресурсів бюджетів. У межах даної роботи акцентується увага на розвитку місцевих бюджетів через їх формування та фінансування найпріоритетніших заходів.

У сфері місцевих бюджетів має місце контроверсійність у понятійно-категоріальному апараті. Найбільше дискусій викликає спільне та відмінне між ними та поняттям місцеві фінанси, що висвітлено у роботі [1] вченими М.М.Трещовим і А. Ю. Мунько. У зв'язку зі

змінами у Податковому Кодексі, достатня кількість праць присвячена вивченню новацій. Зокрема, питання щодо місцевих податків і зборів у податковому законодавстві дослідженні Д.П.Бондаренко, І.О. Мельничук [2]. Окрім цього, місцеві податки і збори розглядають і з інших позицій, зокрема у якості інструментів забезпечення економічної безпеки держави [3].

З активним розвитком ринкової економіки в Україні з'явилися наукові доробки, що пов'язані з оцінкою фінансової стійкості у нових умовах господарювання. Прикладом таких робіт є праця В. І. Щербакова, Г.М. Манерова, в якій вони актуалізують визначення фінансового стану місцевих бюджетів з використанням інструментарію оцінювання їх бюджетного потенціалу [4]. На наш погляд, їх праця значно виграла б, якби науковці врахували можливість використання інновацій. Крім того, у 2023 р. питання особливостей бюджетоутворення в ринковій економіці вже не такі гострі, як десять років тому. Тож, на перший план виходять роботи, що зосереджують увагу на специфіці в умовах децентралізації.

У роботі авторів С. Надал, Н. Спасів установлено, що децентралізація бюджету дозволила розширити повноваження місцевих органів влади, вплинути на доходи місцевих бюджетів і забезпечити не лише фінансову самодостатність, але й сприяти подальшому розвитку адміністративно-територіальних одиниць. При цьому, цими авторами пропонується здійснювати збільшення доходів місцевих бюджетів за допомогою прозорих заходів у контексті бюджетної децентралізації, фіскальної лібералізації та політики трансфертів [5]. Упущенням у цьому контексті видається недостатня увага можливостям використання інвестиційного капіталу для фінансування потреб територіальних громад. Місцеві бюджети в умовах децентралізації є предметом підвищеної уваги в роботах С. О. Осипенко [6], Ю. О. Раделицького та О.Р.Квасній [7]. Однак, якщо в роботі [6] об'єктна-предметна площина дослідження криється у розподілі функцій та повноважень між центральними та місцевими органами влади, то у роботі [7] місцеві бюджети розглядаються як система економічних відносин.

Науковцем С.А. Дяченко установлено, що компетенції місцевих органів влади стають набагато ширшими і мають більший вплив на ефективність управління місцевими фінансами [8]. Даний висновок є важливим, особливо з огляду на значення органів влади (у т.ч. публічних служб) у розвитку місцевих бюджетів. Проте в роботі [8] не достатньо висвітлено роль публічних служб у залученні інвестицій для фінансування програм місцевого значення.

Упровадження інноваційних інструментів управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів обґрунтовано науковцем М. Трещовим у роботі [9]. О. П. Кириленко, О. С. Максимчук для забезпечення стабільності капітальних інвестицій із місцевих бюджетів запропонували відокремлення процесів планування та прийняття бюджету розвитку від процедур, що відносяться до поточного бюджету. Адже, як зазначають О. П. Кириленко та О.С. Максимчук, капіталовкладення часто фінансуються зі спеціальних джерел, що передбачає окремий процес планування та прийняття рішень, а прийняття рішень щодо річного та середньострокового бю-

джетів відрізняється в процесах та вимагає окремого розгляду. Тому, щоб забезпечити ефективність капіталовкладень та виконання бюджетних цілей, науковці вважають потрібним відокремити процеси планування та прийняття рішень щодо розвитку від поточного бюджету [10].

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у формуванні алгоритму прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів через маркетинг та інновації з визначенням ролі публічної служби та привабливості інвестицій.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

У процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для виявлення переваг залучення інвестицій для розвитку місцевих громад); формалізації, аналізу та синтезу (для розробки алгоритму прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів вимагає здійснення комплексної аналітики та розуміння ситуації на місцях. Відповідний алгоритм, на наш погляд, має включати десять послідовних етапів (рис. 1).

Використання запропонованого алгоритму дозволяє науково обґрунтувати прийняття рішень та забезпечити максимально ефективне використання бюджетних коштів. Тому рекомендується для застосування місцевими органами влади на систематичній основі.

Зупинимось детальніше на апробації виконання першого етапу алгоритму. Аналіз фактичного стану виконання місцевих бюджетів за січень-липень 2022р., дозволяє констатувати поступове відновлення позитивного приросту на рівні місцевих бюджетів. Звичайно, ситуація в окремих громадах значно відрізняється, і це вимагає негайної реакції. Однак, громади вже довели, що вони здатні ефективно розпоряджатися та нарощувати отримані фінансові ресурси, а також вміють реагувати на непередбачувані виклики та забезпечувати високу якість надання послуг у будь-яких умовах. Крім того, вони швидко пристосовуються до нових умов. Розглядаючи загальну динаміку надходжень місцевих бюджетів за останні місяці, помітно значне зниження в березні-квітні порівняно з аналогічним періодом минулих років, але з підвищенням темпів зростання з початку травня.

Зауважується, що надходження в березні-квітні нижчі, ніж у минулому році, але не досягають рівня 2019 р., на відміну від впливу пандемії в 2020 р., коли надходження в квітні були нижчі, ніж у 2018 р. [12]. Крім того, помітно значне підвищення темпів росту в 2021 р. після відновлення ділової активності (рис. 2).

Обсяги надходжень за типами бюджетів чітко свідчать про те, що саме бюджети місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні ефективної фінансової системи на місцевому рівні. За січень-липень 2022 р. надходження до бюджетів територіальних громад становили 70% від загальної суми надходжень

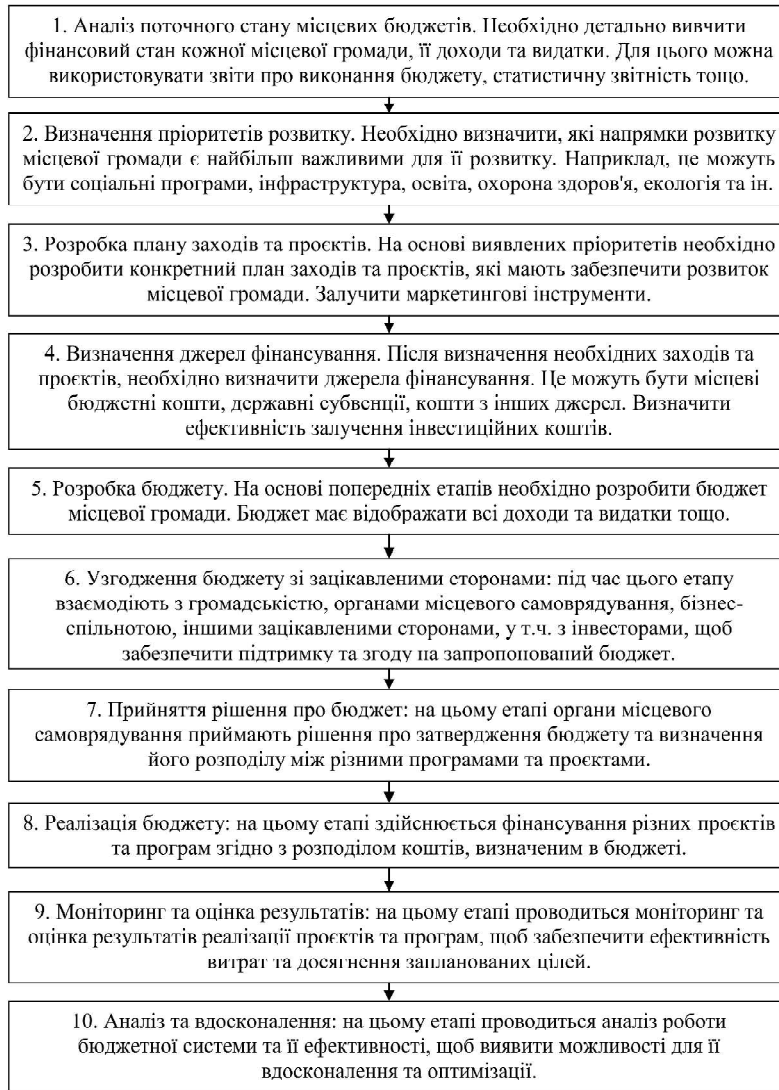

Рис. 1. Алгоритм прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів

Джерело: сформовано авторами.

місцевих бюджетів, що в 4,9 рази більше, ніж надходження до обласних бюджетів загалом [12] (рис. 3, 4).

Важливо зауважити, що всі бюджети зазнали втрат через війну росії проти України. Проте, бюджети територіальних громад були найбільше постраждали, тоді як обласні бюджети не зазнали такого серйозного впливу. Фінансові ресурси територіальних громад зуміли швидко адаптуватися до поточних умов та відновити свій ріст, що є дуже позитивним [12].

У квітні 2022 р. приріст доходів загального фонду територіальних громад зменшився на 6,4% в порівнянні з відповідним періодом минулого року. Проте, це не завадило відновленню надходжень, оскільки в травні вони зросли на 16,4% у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р. Загалом, обласні бюджети продемонстру-

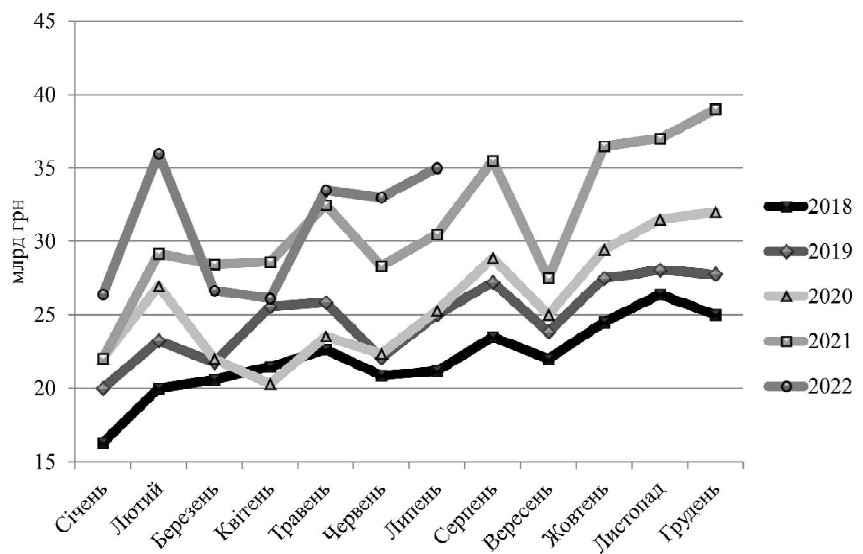

Рис. 2. Помісячна динаміка надходжень місцевих бюджетів в Україні, 2018–2022 р.

Джерело: [12].

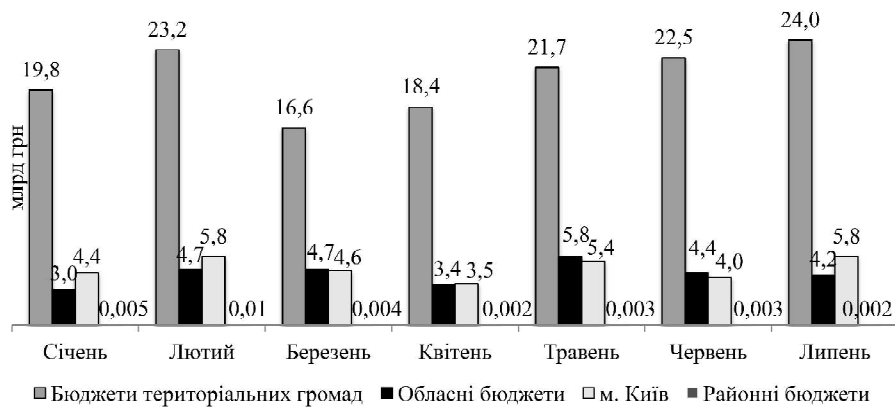

Рис. 3. Обсяги доходів місцевих бюджетів за типами бюджетів (помісячно)

Джерело: [12].

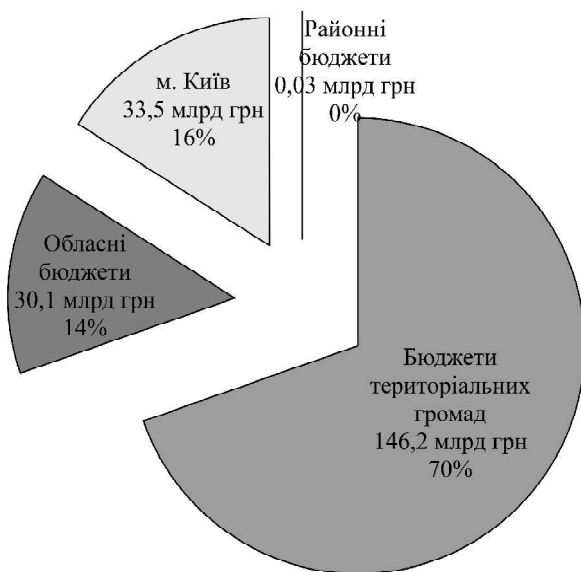

Рис. 4. Структура надходжень місцевих бюджетів за січень-липень 2022 р. у розрізі типів бюджетів

Джерело: [12].

вали позитивний приріст надходжень загального фонду протягом всього періоду військового протистояння України проти росії, порівняно з показниками певного місяця 2022 р. до відповідного місяця минулого року. Зокрема, в липні обласні бюджети продемонстрували приріст на рівні 22,2% порівняно з липнем 2021 р. [12] (рис. 5).

Однак, незважаючи на це, територіальні громади все ж мають значно більший обсяг надходжень до своїх бюджетів, порівняно з іншими місцевими бюджетами [12] (рис. 6).

Післявоєнний розвиток місцевих громад в Україні залежить від багатьох чинників, таких як економіка, соціальні умови, інфраструктура, освіта, здоров'я, екологія тощо. Пріоритетні, на наш погляд, напрямки розвитку місцевих громад в Україні можуть включати наступні:

— розвиток економіки та підтримка місцевих підприємств. Забезпечення економічної стабільності та зміцнення економіки на місцевому рівні відіграє важливу роль у підтримці розвитку місцевих громад;

— розвиток інфраструктури, такої як дороги, комунікації, водопостачання, каналізація та об'єктів критичної інфраструктури, є важливим для поліпшення якості життя мешканців місцевих громад та забезпечення їх безпеки;

— розвиток освіти та науки. Забезпечення високої якості освіти та підтримка наукових досліджень на місцевому рівні можуть сприяти розвитку місцевих громад, підвищенню рівня кваліфікації мешканців та створенню нових можливостей;

— підтримка культурного життя та спорту. Забезпечення доступу до культурних заходів та спортивних подій може сприяти розвитку спільноти та підтримці здорового способу життя;

— забезпечення охорони здоров'я та екології. Здоров'я та екологія є важливими факторами для забезпечення життєздатності місцевих громад та забезпечення життєвого середовища.

— окремою великою і дуже значущою групою заходів являється підтримка ветеранів війни з росією. Не применшуючи ролі державного регулювання відмітимо, що для такої підтримки на місцевому рівні повинні бути прийняті відповідні заходи:

1. Надання фінансової допомоги. Місцеві органи влади можуть виділяти фінансову допомогу ветеранам війни для забезпечення їх основних потреб, таких як житло, їжа, медичне обслуговування та інше;

2. Забезпечення робочих місць. Місцеві підприємства можуть надавати перевагу ветеранам війни при наймі працівників. Крім того, можуть бути створені спеціальні програми для їх навчання та перекваліфікації.

3. Підтримка здоров'я. Місцеві органи влади можуть сприяти забезпеченню безкоштовного доступу ветеранів до медичної допомоги, а також у проведенні занять фізичної реабілітації тощо.

4. Психологічна підтримка. Ветерани війни можуть потребувати психологічної підтримки, яка може бути надана на місцевому рівні через створення спеціальних центрів та програм психологічної допомоги.

5. Забезпечення соціальної інтеграції. Місцеві органи влади можуть сприяти інтеграції ветеранів війни в суспільство шляхом забезпечення доступу до культурних та освітніх заходів, а також сприяння участі ветеранів у громадських організаціях та інших заходах.

Для фінансування вищевказаних заходів у післявоєнний період, очевидно, може не вистачати власних коштів територіальних громад. Тому першочергово значення набуває залучення інвестицій. При цьому можуть бути залучені як державні, так і приватні інвестиції. Державні інвестиції можуть бути виділені з бюджету на розвиток конкретної території, наприклад, на будівництво доріг, шкіл, лікарень, спортивних майданчиків тощо. Приватні інвестиції можуть бути залучені через партнерство з державними органами влади, які створюють сприятливі умови для бізнесу на території, а також через інвестиційні фонди та інші фінансові інструменти. Залучення інвестицій для розвитку місцевих бюджетів має декілька важливих переваг для як для самих місцевих громад, так і економіки в цілому. Насамперед, це забезпечення фінансової стабільності. Залучення інвестицій може забезпечити додаткові ресурси для місцевих бюджетів, що може допомогти уникнути дефіциту та забезпечити стабільний бюджет на майбутнє. Інвестиції можуть допомогти створювати нові робочі місця, збільшувати обсяги виробництва та покращувати інфраструктуру, що важливо у післявоєнному відновленні міст і регіонів України. Важливо також, що інвестиції можуть допомогти місцевим органам влади залучати нові технології та покращувати ефективність управління містом. Вони можуть також сприяти створенню сприятливої інвестиційної клімату, що приверне нові інвестиції та допоможе залучати бізнес у регіон.

На різних етапах прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів можуть бути долучені самі різні публічні служби. Зокрема, до тих, які у той або інших спосіб приймають участь у наповненні бюджетів відносяться: Державна податкова служба, Державна митна служба, Державна реєстраційна служба, Департамент місцевого розвитку, Державна служба з питань праці, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Державна архітектурно-будівельна інспекція, Управління охорони здоров'я, Державна служба з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, Управління водних ресурсів, Управління лісового господарства.

На сучасному етапі найбільш дієвим буде залучення інвестицій публічними службами на місцевий рівень із застосуванням маркетингових інструментів. Невід'ємною частиною процесу залучення інвесторів є інвестиційні конфе-

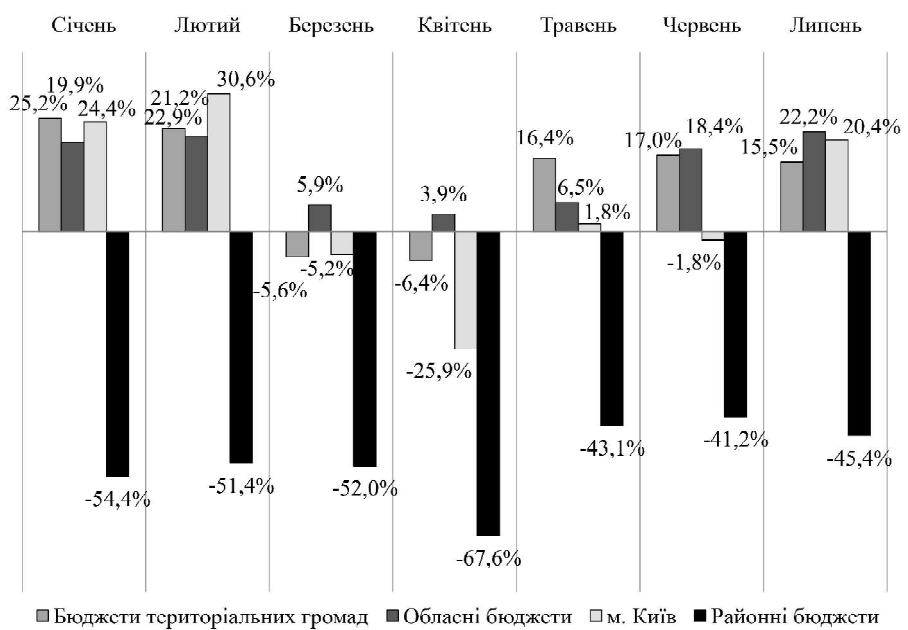

Рис. 5. Приріст доходів загального фонду (без трансфертів) за типами бюджетів (січень 2022/січень 2021, ... травень 2022/травень 2021)

Джерело: [12].

ренції, де інвестори матимуть можливість зустрітися з місцевими органами влади та дізнатися більше про можливість інвестування. Відповідні публічні служби можуть об'єднати зусилля по розробці місцевого проекту та його презентації з ціллю демонстрації потенціалу і переваг для інвесторів. Окремі публічні служби та комунальні підприємства можуть сприяти розвитку місцевого туризму, який дозволить отримувати додаткові доходи для місцевого бюджету. Для привернення туристів можуть бути створені маркетингові кампанії, які пропонують туристам унікальні та цікаві місця для відвідування. Можуть бути проведені інформаційні кампанії в соціальних мережах та інших медіа, щоб популяризувати місцеві визначні пам'ятки та події. Місцеві публічні служби можуть допомогти місцевим бізнесам

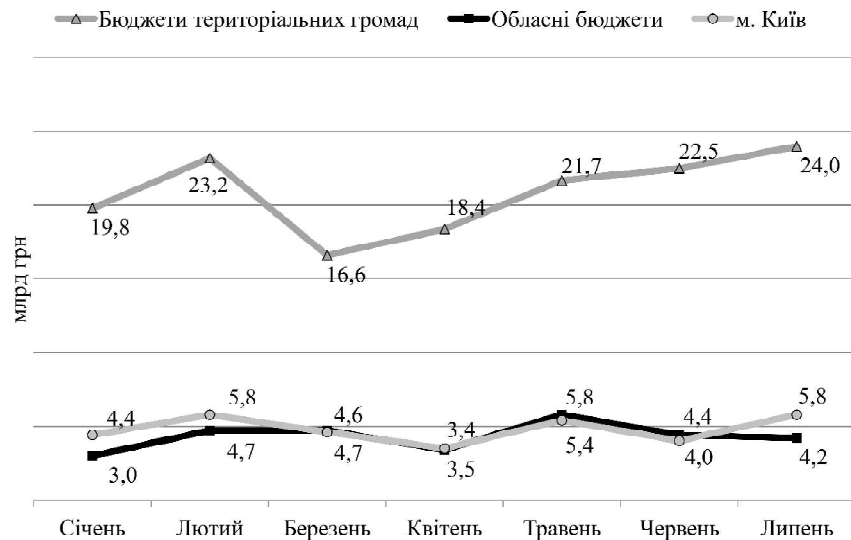

Рис. 6. Помісячна динаміка доходів за типами бюджетів

Джерело: [12].

залучати інвестиції, які сприятимуть їхньому розвитку та збільшенню прибутків. Наприклад, органи влади можуть створити маркетингові програми для просування місцевих підприємств та їх товарів та послуг. Це може включати в себе проведення рекламних кампаній, організацію презентацій та демонстраційних заходів. Крім того, доцільно розглянути можливість створення спеціальних інвестиційних фондів, які надаватимуть підтримку місцевим бізнесам та забезпечуватимуть їх інвестиційну привабливість для потенційних інвесторів. Задля забезпечення ефективної співпраці та залучення інвестицій публічним службам доцільно покращити комунікацію з інвесторами. Вони можуть створювати спеціальні інформаційні портали та веб-сайти, які містять детальну інформацію про потенційні інвестиційні можливості та процедури інвестування. Можуть бути організовані зустрічі та консультації з представниками інвестиційних компаній та інших зацікавлених сторін, щоб детально обговорити питання інвестування та залучення капіталу. Місцеві публічні служби в умовах децентралізації влади здатні покращити інвестиційний клімат в регіоні, забезпечивши розвиток необхідної інфраструктури та послуг. Зокрема, можуть бути покращені дорожні зв'язки, створені нові промислові парки та інфраструктура для малих і середніх підприємств. Крім того, важливою є співпраця із різними групами стейкхолдерів.

Крім того, досить дієвим може стати маркетинг взаємин, організацію якого розкрито у роботі [11]. Залучення інвестицій на основі маркетингу взаємин включатиме урахування економічних інтересів інвесторів при плануванні витратної частини бюджетів. При цьому, не тільки інвесторів, але і їх стейкхолдерів, якими являються не тільки бізнес-структури, але й працівники. Останні можуть бути членами тієї територіальної громади, бюджет котрої розглядається.

Тож, розвиток місцевих бюджетів через маркетинг та інновації означає застосування стратегій маркетингу та впровадження інновацій для збільшення доходів місцевих бюджетів і підвищення ефективності витрат. Основні принципи розвитку місцевих бюджетів через маркетинг та інновації полягають у наступному:

1. Використання маркетингу для привернення інвестицій та збільшення прибутку. Публічним службам доцільно використовувати маркетингові стратегії, щоб залучити інвесторів до розвитку місцевої економіки, підвищення туристичного потоку та збільшення продажу місцевих товарів і послуг.

2. Упровадження інноваційних технологій та практик. Використання інноваційних технологій та практик може допомогти збільшити ефективність використання бюджетних коштів та підвищити рівень якості обслуговування населення. Зокрема, найактуальнішим видаються такі інноваційні рішення, як використання технологій для збору і аналізу даних, а також технології електронного управління бюджетами, у т.ч. із залученням громадськості. Місцеві органи влади можуть використовувати технології, такі як штучний інтелект та аналіз даних, для покращення збору і аналізу даних про бюджет. Це дозволить зробити більш точні прогнози доходів та витрат, а також підвищити ефективність управління ресурсами. Розробка і впровадження електронної систе-

ми управління бюджетом може значно спростити процес планування, виконання та контролю за розподілом бюджетних коштів.

3. Розвиток нових інфраструктурних проєктів. Створення нових інфраструктурних проєктів, таких як магазини, ресторани, парки та інші, може привернути більше туристів та збільшити прибуток місцевих підприємств.

4. Підвищення свідомості громадян про можливості місцевих бюджетів. Важливо підвищувати рівень усвідомлення громадян про те, як їхні гроші використовуються та як вони можуть вплинути на розвиток місцевої економіки.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів через маркетинг та інновації являється важливим завданням, яке вимагає комплексного підходу та взаємодії різних структур та органів влади. У статті показано, що роль публічної служби в цьому процесі полягає у виявленні потреб та пріоритетів громади, в розробці та реалізації стратегій розвитку територій, взаємодії зі збором та аналізом даних, а також у забезпеченні відкритості та прозорості в прийнятті рішень. Одним із ключових елементів успішного розвитку місцевих бюджетів є привабливість інвестицій. Для цього важливо розвивати маркетингові стратегії, які будуть спрямовані на залучення інвесторів та підтримку вже діючих підприємств. Крім того, необхідно створювати умови для інноваційного розвитку місцевих галузей та стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу. Тож, прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів через маркетинг та інновації потребує взаємодії публічної служби, бізнесу та інвесторів. Для досягнення успіху необхідно розробляти комплексні стратегії, спрямовані на залучення інвестицій, підтримку підприємств та розвиток малого та середнього бізнесу. Напрямок подальших досліджень є розробка заходів залучення інновацій у процеси виконання бюджетів і використання фінансових ресурсів територіальних громад в Україні.

Література:

1. Трещов М. М., Мунько А. Ю. Місцеві фінанси та місцеві бюджети: точка дотику та відмінності поняття. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 42. С. 183—190.
2. Бондаренко Д. П., Мельничук І.О. Місцеві податки та збори у контексті Податкового кодексу України: теоретико-порівняльний аспект. Київ: Інтердрук, 2014. С. 17—24.
3. Іщенко М. І., Міщук Є. В., Мясоедова А.В. Місцеві податки та збори у забезпеченні економічної безпеки держави. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. 2020. Випуск 25. С.5—13.
4. Щербаківа В. І., Манєров Г. М. Проблеми оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах ринкової економіки. Економічний вісник Донбасу. № 2 (24). 2011. С. 94—99.
5. Надал С., Спасів Н. Доходи місцевих бюджетів у контексті децентралізації в Україні. Вісник Терноп-

ільського національного економічного університету. 2016. Вип. 2. С. 102—112.

6. Осипенко С. О. Місцеві бюджети в умовах децентралізації фінансових ресурсів: дис... канд. екон. наук: 08.00.08; Донбас. держ. машинобуд. акад. Краматорськ, 2016. 233 с.

7. Раделицький Ю. О., Квасній О. Р. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: теоретичні аспекти. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5. С. 112—118.

8. Дяченко С. А. Розвиток методів управління місцевими фінансами в умовах реформи децентралізації. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1351> (дата звернення: 02.05.2023).

9. Трещов М. Упровадження інноваційних інструментів управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. 1 (28). С. 157—163.

10. Кириленко О. П., Максимчук О. С. Капітальні інвестиції з місцевих бюджетів: сучасна практика та перспективи удосконалення. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 2. С. 5—11.

11. Аналіз і прийняття рішень для зміцнення економічної безпеки (у сферах обліку, оподаткування, маркетингу, фінансів, менеджменту трудових ресурсів та публічного управління на рівні підприємств, регіонів, держави): монографія / за ред. В. Я. Нусінова, Є. В. Міщук. Кривий Ріг: Видавець Роман Козлов, 2023. 360 с.

12. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за січень-липень 2022 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15456> (дата звернення: 02.05.2023).

References:

1. Treschov, M.M. and Mun'ko, A.Yu. (2015), "Local finances and local budgets: points of contact and differences in concepts", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 42, pp. 183—190.

2. Bondarenko, D.P. and Mel'nychuk, I.O. (2014), *Mistsevi podatky ta zbory u konteksti Podatkovoho kodeksu Ukrainy: teoretyko-porivnial'nyj aspekt* [Local taxes and fees in the context of the Tax Code of Ukraine: theoretical and comparative aspect], Interdruk, Kyiv, Ukraine.

3. Ischenko, M.I. and Mischuk, Ye.V. and Miasoiedova, A.V. (2020), "Local taxes and fees in the economic security of the state", *Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstva*, vol. 25, pp. 5—13.

4. Scherbakova, V.I. and Manierov, H.M. (2011), "Problems of assessing the financial stability of local budgets in the conditions of a market economy", *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, vol. 2 (24), pp. 94—99.

5. Nadal, S. and Spasiv, N. (2016), "Revenues of local budgets in the context of decentralization in Ukraine", *Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 2, pp. 102—112.

6. Osypenko, S.O. (2016), "Local budgets in conditions of decentralization of financial resources", Ph.D. Thesis, Economy, Donbas. derzh. mashynobud. akad., Kramators'k, Ukraine.

7. Radelyts'kyj, Yu.O. and Kvasnij, O.R. (2018), "Local budgetsinterms of decentralization: theoreticalaspects",

Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, vol. 5, pp. 112—118.

8. Diachenko, S. (2018), "Development of local financial management methods in the conditions of decentralization reform", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1351> (Accessed 02.05.2023).

9. Treschov, M. (2016), "The implementation of innovative instruments of the local budgetsresource support management", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 1 (28), pp. 157—163.

10. Kyrylenko, O. and Maksymchuk, O. (2019), "Capital investments from local budgets: modern practice and prospects for improvement", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 5—11.

11. Nusinov, V.Ya. and Mischuk, Ye.V. (2023), *Analiz i pryjniattia rishen' dlia zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky (u sferakh obliku, opodatkuvannia, marketynhu, finansiv, menedzhmentu trudovykh resursiv ta publichnoho upravlinnia na rivni pidpriemstv, rehioniv, derzhavy)* [Analysis and decision-making to strengthen economic security (in the areas of accounting, taxation, marketing, finance, management of labor resources and public administration at the level of enterprises, regions, and the state)], *Vydavets' Roman Kozlov, Kryvyj Rih, Ukraine*.

12. Onyschuk, I. (2022), "Analysis of the implementation of local budgets for January-July 2022", available at: <https://decentralization.gov.ua/news/15456> (Accessed 02.05.2023).

Стаття надійшла до редакції 04.05.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

Я. В. Старущенко,
аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5164-5075>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.152

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Ya. Staruschenko,
Postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management

COMPARATIVE ANALYSIS OF CIVIL SERVICE CULTURE IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

Автором досліджено що, на сьогоднішній день в нашій країні культура державної служби є важливим аспектом розвитку країни, який впливає на ефективність та якість державного управління. У зв'язку з цим, порівняльний аналіз культури державної служби в Україні та Європейському Союзі є актуальним завданням, яке дозволить визначити сильні та слабкі сторони державної служби в Україні та знайти шляхи для її подальшого розвитку. Підкреслено, що культура державної служби в Україні та Європейському Союзі відрізняється за багатьма параметрами, такими як система набору та зайнятості, організаційна структура, етика роботи державних службовців та система контролю за їх діяльністю. Наприклад, у Європейському Союзі державні службовці відбираються за конкурсним принципом на посаду з виконанням вимог щодо освіти, досвіду роботи та професійної підготовки. В Україні ж набір на посаду здійснюється за допомогою іспитів та конкурсів, але здебільшого відбираються кандидати зі своїми зв'язками влади, а не за їх професійними якостями. З'ясовано, що державна служба в Європейському Союзі дуже активно впроваджує новітні технології, що є однією з головних особливостей культури державної служби Європейського Союзу є активне використання новітніх технологій. Наприклад, інтернет-платформа EU Login надає можливість використовувати один ідентифікаційний ключ для доступу до різних веб-сайтів ЄС. Також в Європейській службі зовнішньої діяльності використовується електронна система, яка дозволяє керувати документами, зберігати їх у цифровому вигляді та розподіляти доступ до них між різними користувачами. Визначено, що порівняльний аналіз культури державної служби в Україні та Європейському Союзі показує різницю у підходах та практиках в роботі державних службовців. Європейський Союз вважає професійну підготовку та інновації в роботі державних службовців ключовими факторами для забезпечення ефективної державної служби та розвитку країни. Україна, зі свого боку, має потенціал для покращення культури державної служби, введення новітніх технологій та забезпечення цифрової безпеки, що дозволить підвищити ефективність державної служби та забезпечити розвиток країни.

The author has researched that, to date, the culture of public service in our country is an important aspect of the country's development, which affects the efficiency and quality of public administration. In this regard, a comparative analysis of the civil service culture in Ukraine and the European Union is an urgent task, which will allow to determine the strengths and weaknesses of the civil service in Ukraine and find ways for its further development. It is emphasized that the culture of civil service in Ukraine and the European Union differs in many parameters, such as the system of recruitment and employment, organizational structure, work ethics of civil servants and the system of control over their activities. For example, in the European Union, civil servants are selected on a competitive basis

for a position with the fulfillment of requirements for education, work experience and professional training. In Ukraine, recruitment is carried out through exams and contests, but mostly candidates are selected for their power connections, not for their professional qualities.

It was found that the civil service in the European Union very actively implements the latest technologies, which is one of the main features of the civil service culture of the European Union is the active use of the latest technologies. For example, the EU Login online platform allows you to use one identification key to access different EU websites. Also, the European External Action Service uses an electronic system that allows you to manage documents, store them in digital form and distribute access to them among different users. It was determined that a comparative analysis of the civil service culture in Ukraine and the European Union shows a difference in approaches and practices in the work of civil servants. The European Union considers professional training and innovations in the work of civil servants to be key factors for ensuring effective civil service and the development of the country. Ukraine, for its part, has the potential to improve the culture of the civil service, introduce the latest technologies and ensure digital security, which will increase the efficiency of the civil service and ensure the country's development.

Ключові слова. культура державної служби, професійна підготовка, взаємодія з громадськістю, реформування державної служби, корупція, етика державного службовця.

Key words. civil service culture, professional training, interaction with the public, civil service reform, corruption, civil servant ethics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ключові засади порівняльного аналізу культури державної служби в Україні та Європейському Союзі полягає у визначенні відмінностей у роботі державних служб та оцінці їх впливу на розвиток країн. Ця проблема актуальна, оскільки рівень розвитку державної служби є одним із факторів, що впливає на рівень економічного та соціального розвитку країн. Окрім того, порівняльний аналіз культури державної служби в Україні та Європейському Союзі може виявити проблемні аспекти у роботі державних служб в Україні та запропонувати шляхи вдосконалення системи державної служби для забезпечення її ефективної та професійної роботи на користь розвитку країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти проблеми аналізу культури державної служби в Україні та Європейському союзі досліджували такі науковці, як: Р. Сивий, О. Данильченко, Н. Подольчак Н. Цигилик та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення порівняльного аналізу культури державної служби в Україні та Європейському Союзі з метою виявлення основних відмінностей та подальшого аналізу факторів, що впливають на їх розвиток.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Культура державної служби є важливим аспектом розвитку країни, який впливає на ефективність та якість державного управління. У зв'язку з цим, порівняльний аналіз культури державної служби в Україні та Європейському Союзі є актуальним завданням, яке дозволить визначити сильні та слабкі сторони державної служби в Україні та знайти шляхи для її подальшого розвитку.

Варто підкреслити, що культура державної служби в Україні та Європейському Союзі відрізняється за багатьма параметрами, такими як система набору та зайнятості, організаційна структура, етика роботи державних службовців та система контролю за їх діяльністю. Наприклад, у Європейському Союзі державні службовці відбираються за конкурсним принципом на посаду з виконанням вимог щодо освіти, досвіду роботи та професійної підготовки. В Україні ж набір на посаду здійснюється за допомогою іспитів та конкурсів, але здебільшого відбираються кандидати зі своїми зв'язками влади, а не за їх професійними якостями [1, с. 137].

На думку вченого І. Іванова [5, с. 250], що організаційна структура державної служби в Україні та Європейському Союзі також відрізняється. У Європейському Союзі державні службовці працюють в системі, де окремі департаменти відповідають за певні сфери діяльності. У свою чергу, в Україні державна служба складається з різних відомств та служб, що не завжди координують свою роботу та виконують загальні цілі державної політики. Багато років в Україні діяла система, в якій державна служба була сприйнята як "служба", а не як "служити". Зокрема, сприйняття державної служби як місця, де можна забезпечити власний заробіток, а не як важливої складової державного управління, призвело до поширення корупції та низького рівня професійної культури. Ще однією проблемою, яка впливає на культуру державної служби в Україні, є недостатній рівень оплати праці державних службовців. Згідно з дослідженням Європейської комісії, середня заробітна плата державного службовця в Україні на 40% нижча за середню зарплату в країнах ЄС. Це призводить до того, що висококваліфіковані кадри віддають перевагу працевлаштуванню в приватному секторі, де оплата праці значно вища.

Доречно наголосити, що за результатами порівняльного аналізу даної проблематики в Україні та ЄС на сьо-

годнішній день культура державної служби в Україні потребує серйозних змін та реформ. Основними напрямками реформ повинні бути збільшення прозорості та відкритості державної служби, зміна сприйняття служби, як місця заробітку на сприйняття її як важливої складової державного управління, збільшення рівня оплати праці державних службовців та підвищення професійної культури. На відміну від багатьох європейських країн, де державна служба має єдину систему кар'єрного зростання та професійного розвитку, в Україні підхід до кадрової політики різноманітний в кожному окремому відомстві. В цілому, культура державної служби в Україні ще не досягла рівня, який має місце в країнах ЄС, але з року в рік здійснюються кроки на шляху до європейських стандартів [6].

Необхідно звернути увагу, що на думку вченого Р. Сивий одним зі способів вдосконалення культури державної служби є впровадження сучасних інформаційних технологій. Це може допомогти зменшити рівень корупції, покращити ефективність роботи та забезпечити доступність інформації для громадян. Також важливим елементом є підвищення рівня професійної компетентності державних службовців. Для цього можуть бути використані різні інструменти, такі як тренінги, семінари, стажування в інших країнах, обмін досвідом тощо [7].

Важливо зазначити, що культура державної служби в Україні не залежить виключно від самої служби, а є частиною загальної культури суспільства. Тому, окрім удосконалення професійної підготовки державних службовців, необхідно забезпечити підвищення культурного рівня населення, сприяти формуванню громадянського суспільства та створенню умов для розвитку громадської активності.

Варто підкреслити, що у Європейському Союзі державна служба є однією з ключових інституцій, яка грає важливу роль у забезпеченні ефективного та економічного управління державними справами. Її роль полягає у забезпеченні реалізації політики, що визначена вищими органами управління та урядами держав-членів. Зокрема, у країнах ЄС існує різноманітність відомств та служб, які забезпечують реалізацію державної політики та виконання державних функцій. Наприклад, у Франції державна служба поділяється на централізовану та децентралізовану. Централізована служба є структурою, яка підпорядковується прямо центральному органу влади, тоді як децентралізована служба підпорядковується регіональним органам влади. У Великій Британії державна служба поділяється на цивільну та військову. Цивільна служба забезпечує реалізацію державної політики, тоді як військова служба відповідає за оборону та безпеку держави [3, с. 107].

Слід додати, що значну увагу в Європейському Союзі приділяється розвитку культури державної служби, яка базується на принципах професійності, етики та відповідальності. Державні службовці мають відповідати високим вимогам у професійному рівні та підтримувати високі стандарти етичної поведінки.

Крім того, державна служба в Європейському Союзі дуже активно впроваджує новітні технології, що є однією з головних особливостей культури державної служби Європейського Союзу є активне використання новітніх технологій. Наприклад, інтернет-платформа "EU Login" надає можливість використовувати один

ідентифікаційний ключ для доступу до різних веб-сайтів ЄС. Також в Європейській службі зовнішньої діяльності використовується електронна система, яка дозволяє керувати документами, зберігати їх у цифровому вигляді та розподіляти доступ до них між різними користувачами [9, с. 404].

Доречно зауважити, що в Україні державна служба поступово наближається до використання сучасних технологій. Наприклад, відкрито Кабінет Міністра, де кожен громадянин може висловити свої пропозиції та скарги до міністра чи відповідального за певне питання відомства. Також уряд запровадив електронні сервіси, такі як "Дія", "Е-Декларування" та "Електронне квитанціювання", які дозволяють зменшити людський фактор у роботі державних установ та забезпечують більш ефективне та прозоре взаємодію між державою та громадянами [8, с. 56].

Однак, на відміну від Європейського Союзу, в Україні ще не розроблено єдину платформу, яка б дозволяла взаємодіяти між різними державними установами та забезпечувала координацію їх діяльності. Також в Україні часто відбуваються порушення у сфері цифрової безпеки, що ставить під загрозу конфіденційність даних та інформаційну безпеку. У той же час, в Європейському Союзі віддається велика увага забезпеченню цифрової безпеки в державних органах, включаючи державну службу.

Необхідно звернути увагу, що на думку вченого О. Степанова у Європейському Союзі державна служба має високу рівень професійної підготовки, включаючи навчальні програми, які надаються високопрофесійними інституціями. Такі програми дозволяють державним службовцям отримувати необхідні знання та навички для виконання своїх обов'язків. У Україні також існують подібні програми, однак рівень їхньої розвиненості значно нижчий. Наступним важливим аспектом є система оцінки роботи державних службовців. У Європейському Союзі державні службовці оцінюються за результатами своєї роботи, що сприяє підвищенню ефективності та відповідальності за свої дії [4].

У той же час, в Україні така система оцінки роботи державних службовців ще не повністю впроваджена. Також слід зазначити, що в Європейському Союзі державні службовці мають більш високі зарплати порівняно з Україною, що може бути однією з причин більш високої мотивації державних службовців виконувати свої обов'язки з відповідальністю.

Доречно зауважити, що в порівнянні культури державної служби в Україні та Європейському Союзі, що Європейський Союз має вищі стандарти щодо професійної підготовки державних службовців, дотримання етики та інтеграції новітніх технологій в роботу державних органів. Це, в свою чергу, дозволяє забезпечити ефективність державної служби, підвищити рівень довіри населення до влади та створити умови для подальшого розвитку країни [3, с. 109].

Варто наголосити, що Україна же потребує подальших зусиль у покращенні культури державної служби, особливо щодо введення новітніх технологій та забезпечення цифрової безпеки. Також важливо забезпечити зміцнення етичних норм та заборону на корупцію в державній службі.

Окремо необхідно відмітити, що порівняльний аналіз культури державної служби в Україні та Європейському

Союзу показує різницю у підходах та практиках в роботі державних службовців. Європейський Союз вважає професійну підготовку та інновації в роботі державних службовців ключовими факторами для забезпечення ефективної державної служби та розвитку країни. Україна, зі свого боку, має потенціал для покращення культури державної служби, введення новітніх технологій та забезпечення цифрової безпеки, що дозволить підвищити ефективність державної служби та забезпечити розвиток країни [4].

Можна зазначити, що культура державної служби в Україні та Європейському Союзі відрізняється у багатьох аспектах. ЄС має більш високі стандарти щодо професійної підготовки, етики та цифрової безпеки. Також, у ЄС існує більш розвинена система контролю за діяльністю державної служби та її результативністю. У той же час, в Україні державна служба має свої особливості та виклики, пов'язані з політичною нестабільністю, корупцією та недостатнім фінансуванням. Проте, в останні роки в Україні відбулися позитивні зміни в сфері державної служби, зокрема, впровадження реформ та підвищення зарплат [5, с. 250].

Отже, дослідження культури державної служби в Україні та Європейському Союзі є важливим завданням, яке допомагає виявити сильні та слабкі сторони кожної системи та знайти шляхи для їх покращення. Такі порівняльні аналізи можуть бути корисними для політичних діячів та реформаторів, які займаються вдосконаленням державного управління в Україні та інших країнах.

ВИСНОВОК

Таким чином, проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що сьогоднішня проведений порівняльний аналіз культури державної служби в Україні та Європейському Союзі дозволяє зробити висновок, що культура державної служби в Європейському Союзі має більш розвинений та високий рівень в порівнянні з Україною. Європейські держави мають довгу історію державної служби, яка була побудована на основі певних принципів та стандартів. У порівнянні з цим, в Україні державна служба страждає від більш відкритих викликів, таких як корупція, низький рівень заробітної плати, брак професійної підготовки та інші проблеми. Отож, що останніми роками Україна робить кроки в напрямку поліпшення культури державної служби. Уряд України здійснює низку реформ, спрямованих на поліпшення роботи державної служби, у тому числі введення електронного урядування, вдосконалення системи підготовки державних службовців, зміну правової бази тощо.

Отже, можна стверджувати, що вдосконалення культури державної служби є важливою складовою успішного розвитку країни, яке передбачає введення стандартів та принципів державної служби, що забезпечують відкритість, прозорість та ефективність роботи державних органів.

Література:

1. Баштова О, Єршов І, Лебідь М. Культура державної служби в Україні: інновації та перспективи розвитку. 2018 р. С. 137.
2. Головата В. Реформування державної служби в Україні в умовах адаптації до стандартів Європейського союзу. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/ukropolituk/3/35.pdf>

3. Данильченко О. В. Культура державної служби в Україні: проблеми формування та розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. 2017 р. С. 107—111.

4. Державна служба в Україні: перспективи реформування та розвитку. 2021 р. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/3.pdf

5. Іванова І. А. Європейський досвід формування культури державної служби: інституційні та культурологічні аспекти. 2016 р. С. 250.

6. Подольчак Н. Ю., Цигилик Н. В. Порівняння фундаментальних засад діяльності державних служб Німеччини, Великобританії та України. Вчені записки: Університету "КРОК" No 3 (63), 2021 р.

7. Сивий Р. П., Дефініція державної служби в країнах європейського союзу. Державне управління: удосконалення та розвиток № 4, 2017 р. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1070>

8. Степанова О. Реформування державної служби в Україні: досягнення та виклики. 2019 р. С. 56.

9. Черниша Г.І, Горпинченко О.І. Культура державної служби в Україні та за кордоном: досвід та перспективи. 2019 р. С. 404.

References:

1. Bashtova, O. Yershov, I. and Lebid, M. (2018), *Kultura derzhavnoi sluzhby v Ukraini: innovatsii ta perspektyvy rozvytku* [Civil service culture in Ukraine: innovations and development prospects], Kyiv, Ukraine.
 2. Holovata, V. (2008), "Reforming the civil service in Ukraine in terms of adaptation to the standards of the European Union", available at: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/ukropolituk/3/35.pdf> (Accessed 20 April 2023).
 3. Danylchenko, O.V. (2017), "Civil service culture in Ukraine: problems of formation and development", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, pp. 107-111.
 4. Evsyukova, O. and Mykhailova, T. (2021), "State service of Ukraine: specificity of complexities of the modernization process", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2041> (Accessed 20 April 2023).
 5. Ivanova, I.A. (2015), *Yevropeyskyi dosvid formuvannia kultury derzhavnoi sluzhby: instytutsiini ta kulturolohichni aspekty* [European experience in the formation of civil service culture: institutional and cultural aspects], Kyiv, Ukraine.
 6. Podolchak, N.Yu. and Tsyhylyk, N.V. (2021), "Comparison of the fundamental principles of public services in Germany, Great Britain and Ukraine", *Vcheni zapysky: Universytetu "KROK"*, vol. 3 (63).
 7. Syvyyi, R.P. (2017), "Definition of public service in the countries of the European Union", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 4, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1070> (Accessed 20 April 2023).
 8. Stepanova, O. (2019), *Reformuvannia derzhavnoi sluzhby v Ukraini: dosiahnennia ta vyklyky* [Reforming the civil service in Ukraine: achievements and challenges], Kyiv, Ukraine.
 9. Chernysha, H.I. and Horpynchenko, O.I. (2019), *Kultura derzhavnoi sluzhby v Ukraini ta za kordonom: dosvid ta perspektyvy* [Civil service culture in Ukraine and abroad: experience and prospects], Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 26.04.2023 р.*

Є. А. Виходов,
аспірант, Комунальний заклад вищої освіти "Дніпровська академія неперервної освіти"
Дніпропетровської обласної ради
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3264-9341>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.156

ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ye. Vykhodov,
Postgraduate student, Communal Institution of Higher Education Dnipro Academy
of Continuing Education of Dnipropetrovsk regional council

DEFINITION OF ADMINISTRATIVE SUPERVISION OVER THE ACTIVITIES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN SCIENTIFIC RESEARCH

У статті визначено основні напрями дослідження адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, узагальнено наукові погляди та виявлено невирішені аспекти, які потребують подальшого вивчення. Підтверджено відсутність єдності наукових поглядів на систему адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування. Проаналізовано наукові положення щодо розгляду нагляду як більш широкого поняття порівняно із контролем та державного контролю як форми державного нагляду. Виявлено наявність ідентифікації "контролю" і "нагляду" як синонімів на рівні теоретичних розробок та нормативно-правових актів. Узагальнено ключові критерії визначення адміністративного контролю та адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування. Підтверджено висновок, що для подальшого поглиблення знань про адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування необхідно більше уваги приділити врахуванню наслідків еволюції інституту місцевого самоврядування в системі публічної влади, змін, які відбулися у відносинах держави та місцевого самоврядування під впливом децентралізації влади, міжнародних стандартів місцевого самоврядування.

The article defines the main areas of research of administrative supervision of the activities of local self-government bodies, summarizes scientific views and reveals unresolved aspects as a background for further development of new scientific provisions and proposals for their practical application. The lack of unity of vision of the theoretical foundations of the system of administrative supervision over the activities of local self-government bodies is confirmed. This situation is caused by theoretical gaps in the understanding of the relationship between the concepts of "administrative control" and "administrative supervision" and the results of transformation of the control and supervision activities of public authorities under the conditions of a contemporary democratic state.

Scientific points of view on supervision as a broader concept compared to control, state control as a form of state supervision are revealed. At the same time, the level of consideration of "control" and "supervision" as synonyms at the level of theoretical provisions and regulatory legal enactments is revealed. The key features of the definition of administrative control and administrative supervision over the activities of local self-government bodies are summarized. Such features are: possibility or lack of possibility of a state control (control and supervisory functions) subject to independently eliminate or interfere in the current activities of the subject under control, to bring to liability; the subject field of administrative control and administrative supervision (delegated powers of the executive power of local self-government bodies or own powers of local self-government bodies). The conclusion is confirmed that in order to further deepen the knowledge of administrative supervision over the activities of local self-government bodies, it is required to pay more attention to

taking into account the results of the evolution of the institution of local self-government as a form of public power, transformation of relations between the state and local self-government under the influence of power decentralization, international standards of local self-government.

Ключові слова: адміністративний нагляд, адміністративний контроль, контрольні-наглядові функції, місцеве самоврядування, відносини держави та місцевого самоврядування.

Key words: administrative supervision, administrative control, control and supervisory functions, local self-government, relations between the state and local self-government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Побудова сучасної системи місцевого самоврядування, забезпечення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування передбачає врахування цілої низки аспектів, пов'язаних із продовженням реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Одним із найбільш гострих питань є визначення засад регулювання відносин у сфері адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування. Актуальним науковим завданням є вивчення теоретичних розробок за цим напрямом наукового пошуку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останнє десятиліття позначилося значним зростанням уваги дослідників, експертів та практиків до проблем місцевого самоврядування. За цей період накопичено значний обсяг наукових робіт, присвячених визначенню основ фінансової, правової, організаційної автономії місцевого самоврядування. Особливе місце серед розробок належить питанням врегулювання обсягу повноважень місцевих рад та їх виконавчих органів, формування оптимальної територіальної основи для діяльності органів публічної влади, пошуку нових інструментів розвитку територіальної громади, місцевої демократії. Водночас залишається низка питань, які не знайшли свого вирішення як на теоретичному, так і практичному рівні, зокрема, що стосується системи адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування. Проте ця проблематика досить широко висвітлена в публікаціях, присвячених дослідженню правових основ побудови та здійснення адміністративного контролю та нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування [9—11; 1—6; 8]. Предметом уваги стали наступні напрями:

— конституційно-правовий аспект побудови механізму адміністративного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування (М. Пухтинський) [9];

— співвідношення контролю та нагляду в законодавстві (А. Денисова) [2], правове регулювання адміністративного нагляду та контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування (М. Петришина, Б. Стрілець) [8], адміністративно-правові проблеми державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування (Н. Мішина) [6];

— адміністративно-правове забезпечення законності органів місцевого самоврядування (Р. Сопільник, С. Єсімов, М. Ковалів) [10], державний контроль та нагляд за додержанням законності в діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування (В. Величко) [1];

— теоретико-методологічні основи контролю органів місцевого самоврядування (С. Тимофєєв, І. Домущей) [11], теоретико-правова сторона контролю та зарубіжний досвід у сфері визначення правових основ контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування (Є. Мінакова (Є. Касяненко) [3—5];

Поряд із поглибленням знань про інститут адміністративного нагляду подальшого уточнення потребують поняття "адміністративний контроль" та "адміністративний нагляд". Актуальним науковим завданням є обґрунтування концепту гармонізації конституційно-правових засад організації та функціонування місцевого самоврядування з урахуванням завдань і результатів реформи у цій сфері.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є визначення основних напрямів дослідження адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, узагальнення наукових поглядів та виявлення невирішених аспектів як підґрунтя для подальшої розробки нових наукових положень і пропозицій їх практичного застосування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим завданням на сучасному етапі залишається уточнення правової та управлінської сутності адміністративного нагляду. Аналіз наукових публікацій виявляє сформованість різних підходів до розгляду основних понять у цій сфері. Так, можна виокремити зосередженість дослідників або на понятті "адміністративний контроль", або "адміністративний нагляд", зустрічається їх отождолення в наукових публікаціях, що знаходить своє відображення й на рівні законодавчих актів. Значно менше уваги приділено дослідженню співвідношення адміністративного контролю та нагляду. Відповідно до основних питань, потребуючих наукового осмислення слід віднести уточнення сутності та змісту цих понять.

Так, розглядаючи адміністративний контроль, М. Пухтинський відзначає його спрямованість на забезпечення контролю держави за здійсненням делегованих повноважень виконавчої влади органами місцевого самоврядування, їх виконавчо-розпорядчою діяльністю, законністю актів органів і посадових осіб місцевого самоврядування [9, с. 68]. Дослідник підкреслює розгалуженість та наявність широкого кола суб'єктів державного контролю та конкретизує суб'єкти адміністративного контролю у складі державного контролю. Перегляд суб'єктів адміністративного контролю дає змогу відзначити їх наявність на центральному та місцевому рівнях: Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади [9, с. 68—69]. Крім того, в межах адміністративного контролю виокремлюється законодавчий (конституційний контроль, контроль, що визначається в статутному законодавстві як то актах про Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади, нормативно-галузевий контроль), інституційний (органи виконавчої влади, органи і посадові особи місцевого самоврядування як суб'єкти та об'єкти контролю), організаційний контроль (процедури контрольної діяльності органів влади, визначені в процесуальному праві) [9, с. 69—70].

Стосовно ключових ознак понять "контроль" та "нагляд" Р. Сопільник, С. Єсімов, М. Ковалів зауважують, що виходячи з перебування органів місцевого самоврядування поза системою органів державної влади, контроль може здійснюватися "тільки за переданими державними повноваженнями або за витрачанням коштів, отриманих з державного або місцевого бюджету", в інших випадках може здійснюватися нагляд [10, с. 176, 180, 182]. Крім того, дослідники зважають на два виміри контролю: як функцію управління; як форму діяльності щодо забезпечення законності [10, с. 178]. З цього приводу слід уточнити, що контроль як функція управління відображає управлінську діяльність, процес управлінської діяльності.

Для побудови ефективного адміністративного нагляду особливого значення набуває завдання визначення дієвого механізму забезпечення законності. Водночас відзначається відсутність єдності наукових поглядів на такий механізм [10, с. 176]. Р. Сопільник, С. Єсімов, М. Ковалів виявляють зосередженість на таких адміністративно-правових способах забезпечення законності як контроль, нагляд, контрольно-наглядова діяльність, оскарження та моніторинг [10, с. 178]. У той же час підкреслюється схожість думок на контроль як форму діяльності щодо забезпечення законності: активна діяльність, що включає спостереження, аналіз, втручання в діяльність, регулювання (коригування), відновлення, притягнення винних до відповідальності, аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушень [10, с. 179]. Відповідно до основних характеристик контролю щодо забезпечення законності відносять: відносини співвідпорядкованості або підвідомчості; владний характер; можливість органів, здійснюючих контроль, застосовувати широкий перелік заходів реагування залежно від результатів контролю (відновлювальні, контрольно-попереджувальні) [10, с. 179].

Одночасно науковці звертають увагу на важливості нагляду як адміністративно-правового способу забезпечення законності, який включає: перевірку виконання законів, інших правових приписів, діяльності органів, посадових осіб на предмет відповідності вимогам закону; прийняття спеціальних заходів за результатами нагляду, перелік яких чітко визначений законом з метою відновлення порушеної законності [10, с. 180]. У якості мети адміністративного нагляду визначається "забезпечення безпеки громадян, суспільства, держави, належної якості товарів і послуг [10, с. 181]. Відповідно до основних складників адміністративного нагляду відносять:

- виявлення та припинення правопорушень;
- попередження та відновлення встановленого порядку;
- притягнення винних до відповідальності [10, с. 181].

Заслуговує на увагу твердження Р. Сопільника, С. Єсімова, М. Коваліва щодо дискусійності розгляду контрольно-наглядової діяльності як самостійного способу забезпечення законності й віднесення її до однієї з форм контролю або нагляду (на основі врахування того, що контрольно-наглядова діяльність об'єднує елементи нагляду та контролю) [10, с. 181].

За висновком С. Тимофєєва, І. Домушця ключовою відмінністю контролю від нагляду є те, що контролюючий орган має право втручатися в оперативну діяльність підконтрольного та самостійно притягувати винних до правової відповідальності. Контроль визначається як функція держави та суспільства, яка полягає в застосуванні наглядових, оціночних механізмів за діяльністю органів, структур, організацій та дотриманням, виконанням законодавства, норм, що можуть бути встановлені державою, окремою організацією для стандартів виконавчої дисципліни, якості управління [11, с. 56].

Схожу позицію висловлює Н. Мішина розглядаючи державний контроль як право певного державного органу перевіряти діяльність суб'єкта та самостійно усувати чи самостійно наполягати на усуненні виявлених недоліків. Зі свого боку державний нагляд визначається як право певного державного органу перевіряти діяльність суб'єкта без можливості самостійно усувати чи самостійно наполягати на усуненні виявлених недоліків [6, с. 160—161].

Аналізуючи законодавство М. Петришина, Б. Стрілець зазначають, що на рівні нормативно-правових актів в Україні можна виокремити державний адміністративний нагляд та державний адміністративний контроль (відносно власних повноважень та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування) [8, с. 212]. Робиться висновок про розгалуженість, несистемність нормативно-правових актів, регулюючих різні аспекти контролю та адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, що містить ризики надмірного контролю, дублювання функцій різних контролюючих суб'єктів, неналежного рівня усунення правопорушень [8, с. 214].

Вивчаючи міжнародні стандарти у сфері місцевого самоврядування Є. Касяненко висловлює думку про те, що у державах, які приєдналися до Європейської хартії місцевого самоврядування, "має законодавчо обмежуватись державний і активно розвиватись демократичний громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування" [3, с. 17]. Авторка пропонує розглядати поняття "державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування" як цілеспрямовану, офіційну, систематичну діяльність уповноважених органів державної влади в інтересах суспільства і громади засобами спостереження, аналізу, перевірки діяльності органів місцевого самоврядування з метою забезпечення права і законності, що здійснюється у визначених законом межах і передбачає застосування мінімальних необхідних заходів впливу. Також підкреслюється, що державний нагляд є формою державного контролю [4, с. 22].

А. Денисова зауважує, що в законодавчих актах контроль та нагляд розглядаються як синоніми. Водночас наголошується на превентивному та профілактичному характері державного нагляду, поєднанні в законодавстві ознак позитивної та негативної діяльності щодо забезпечення нагляду. Авторка робить висновок про більш широкий зміст поняття "нагляд" ніж "контроль" [2, с. 24].

Серед особливостей вітчизняного законодавчого регулювання відносин у цій сфері А. Пугач, В. Сиченко, Т. Молодченко, Т. Тарасенко відзначають орієнтування на застосування поняття "контроль", що спирається на конституційну норму про підконтрольність органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади з питань реалізації делегованих їм повноважень органів виконавчої влади. Дослідники зауважують на потребі більш широкого розгляду концепту нагляду, що передбачає розширення кола його суб'єктів, форм і варіантів здійснення. Бачення подальшого розвитку системи нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування пов'язуються з виокремленням управлінської діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування як сфери нагляду за ефективністю виконання їх функцій і повноважень, подальшою спеціалізацією контрольно-наглядових функцій, а також розвитком форм державної допомоги у вигляді порад, рекомендацій, консультацій щодо організації та функціонування органів місцевого самоврядування, реалізації їх завдань і функцій [13, с. 477—478]. Такі погляди відображають сучасні підходи до розгляду взаємовідносин держави та місцевого самоврядування, заснованих на зміцненні демократичних засад публічного управління та адміністрування.

З приводу удосконалення правового регулювання питань державного контролю та нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування висловлюються різні думки, зокрема В. Величко обґрунтовує необхідність закріплення на законодавчому рівні виключного переліку випадків для здійснення контролю та нагляду [1, с. 100]. Висувається загальна пропозиція врегулювання процедури здійснення нагляду і контролю в муніципальній сфері [1, с. 110]. Петришина М., Стрілець Б. розглядають доцільність прийняття окремого нормативно-правового акту з метою систематизації законодавчого визначення та регулювання різних аспектів адміністративного нагляду та контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування [8, с. 207]. На сучасному етапі продовжується науковий дискурс, визнається факт того, що правова концепція державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування перебуває у процесі формування [5, с. 64, 71].

Результати дослідження дозволяють актуалізувати потребу врахування такого чинника удосконалення системи адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування як втілення міжнародних стандартів у цій сфері. Серед іншого йдеться про Європейську хартію місцевого самоврядування, в якій 8 статтю присвячено адміністративного нагляду [12]. У Хартії положення про адміністративний нагляд окреслюють загальну ідею, точніше філософію нагляду, пов'язану з контролем підпорядкування та стосуються "вимоги до попереднього дозволу на дії або підтвердження дій щодо скасування рішень органів місцевої влади, бухгалтерського обліку тощо" [7, с. 3—4]. Відповідно прослідковується тісне змістовне переплетіння нагляду та контролю, де нагляд відображає діяльність в основі якої "контроль підпорядкування". Так, адміністративний контроль передусім стосується питання про законність дій на рівні місцевої влади (не доцільності, а саме законності), інший предмет контролю (нагляду) пов'язується з делегованими повноваженнями та можливістю органу, який делегує повноваження, здійснювати нагляд за їх виконанням [7, с. 4].

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження дає змогу простежити відсутність єдності теоретичного бачення системи адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, що значною мірою зумовлюється певною змістовною невизначеністю співвідношення понять "адміністративний контроль" та "адміністративний нагляд". У наукових публікаціях обґрунтовуються погляди на державний контроль як форму державного нагляду, на нагляд як більш широке поняття порівняно із контролем. Значну увагу приділено визначенню рівнів, суб'єктів, видів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Виявлено підхід до розгляду контролю та нагляду як синонімів, звернення до окремих нормативно-правових актів, де ці поняття не розмежовуються. Зазначене підтверджує потребу ґрунтовного аналізу законодавчих основ у цій сфері. З'ясовано, що в питанні розмежування цих понять науковці визначають таку ознаку як можливість чи неможливість суб'єкта державного контролю самостійно усунути або втручатися в поточну діяльність підконтрольного суб'єкта, притягувати до відповідальності. Відповідно державний нагляд розглядається у межах права певного державного органу перевіряти діяльність суб'єкта без можливості самостійно усунути чи самостійно наполягати на усуненні виявлених недоліків. До того ж кращому розумінню сутності нагляду та контролю сприяє виокремлення такої ознаки як предметне поле адміністративного контролю та адміністративного нагляду (делеговані повноваження виконавчої влади органів місцевого самоврядування або власні

повноваження органів місцевого самоврядування). Водночас критерій "власні — делеговані повноваження" у забезпеченні адміністративного нагляду потребує більш ґрунтовного вивчення.

Результати наукового пошуку дозволяють зробити висновки, що для подальшого осмислення проблематики адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування слід більше уваги приділити врахуванню результатів еволюції інституту місцевого самоврядування як форми публічної влади, трансформації відносин держави та місцевого самоврядування під впливом децентралізації влади, міжнародних стандартів місцевого самоврядування. Розкриття виявлених аспектів дасть можливість більш комплексно підійти до вивчення сучасної теорії та практики здійснення контролю-наглядових функцій органів державної влади. Особливий інтерес становлять напрацювання у галузі публічного управління з питань реалізації функції контролю та її розвитку в умовах сучасної держави.

Література:

1. Величко В. О. Державний контроль та нагляд за дотриманням законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2016. Вип. 32. С. 95—114. URL: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12178/1/Velichko_95-114.pdf (дата звернення: 28.04.2023).
2. Денисова А. В. Про співвідношення контролю та нагляду в чинному законодавстві: проблемні питання визначення. Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. Том 2, Вип. 41. С. 22—25. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID&S21REF=10-&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE%3D&2_S21STR=--nvuzhpr_2016_41%282%29__6 (дата звернення: 28.04.2023).
3. Касяненко Є. Зарубіжна практика здійснення контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аналіз. *Jurnalul juridic national: teorie si practica* (Молдова). 2019. № 6. С. 16—19. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/4.pdf> (дата звернення: 28.04.2023).
4. Мінакова Є. В. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект: дис. ... к. ю. н.: 12.00.01 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 244 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/k2/NewF/12/d.pdf> (дата звернення: 28.04.2023).
5. Мінакова Є. В. Правове регулювання контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в Україні в умовах децентралізації влади та євроінтеграції. *Нове українське право*. 2022. Том 2, Спецвип. 6. С. 64—72. <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/393/348>. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.2.10> (дата звернення: 28.04.2023).
6. Мішина Н. В. Адміністративно-правові проблеми державного контролю. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. Т. 29 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ "ОЮА". Одеса: Видавничий дім "Гельветика", 2021. С. 160—165. URL: <https://hdl.handle.net/11300/16363>. DOI <https://doi.org/10.32837/nprnuola.v28i29.729> (дата звернення: 28.04.2023).
7. Огляд практики адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування в окремих країнах. Центр експертизи доброго врядування. Рада

Європи. м. Страсбург, 31 січня 2020 року CEGG/PAD(2020)2. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/CEGGPAD20202_UKR.pdf (дата звернення: 28.04.2023).

8. Петришина М., Стрілець Б. Проблеми правового регулювання адміністративного нагляду та контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування: зарубіжний та український досвід. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2014. № 2 (67). С. 201—217. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/794> (дата звернення: 28.04.2023).

9. Пухтинський М. Становлення механізму адміністративного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2018. № 1. С. 68—71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_16 (дата звернення: 28.04.2023).

10. Сопільник Р. Л., Єсімов С. С., Ковалів М. В. Форми адміністративно-правового забезпечення законності в роботі органів місцевого самоврядування. Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. 2020. № 24, 176—183. URL: <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/256> (дата звернення: 28.04.2023).

11. Тимофєєв С. П., Домушей І. В. Теоретико-методологічні засади контролю органів місцевого самоврядування. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія: Державне управління. 2017. Т. 305, Вип. 293. С. 55—60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2017_305_293_12 (дата звернення: 28.04.2023).

12. European Charter of Local Self-Government. Strasbourg, 15.X.1985. Council of Europe. European Treaty Series No 122. Available at: <https://rm.coe.int/168007a088> (accessed: 28.04.2023).

13. Pugach A., Sychenko V., Molodchenko T., Tarasenko T. Supervision and control of local self-government bodies in Ukraine: theoretical and legal approaches to clarification of concepts. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2018. № 2. P. 472-479. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/1487/1503>; https://www.researchgate.net/publication/328708771_SUPERVISION_AND_CONTROL_OF_LOCAL_SELF-GOVERNMENT_BODIES_IN_UKRAINE_THEORETICAL_AND_LEGAL_APPROACHES_TO_CLARIFICATION_OF_CONCEPTS; DOI:10.18371/fcaptr.v2i25.136540 дата звернення: 28.04.2023).

References:

1. Velychko, V.O. (2016), "State control and supervision over the observance of legality in the activity of bodies and officials of local self-government", *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadvannia*, vol. 32, pp. 95—114, available at: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12178/1/Velichko_95-114.pdf (Accessed: 28.04.2023).

2. Denysova, A.V. (2016), "On the ratio of control and supervision in the current legislation: problematic issues of definition", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. Issu 2, vol. 41, pp. 22—25, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1-&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=-FILA%3D&S21STR=nvuzhpr_2016_41%282%29__6 (Accessed: 28.04.2023).

3. Kasianenko, Ye. (2019), "Foreign practice of control over the activity of local self-government bodies: theoretical and legal analysis", *Jurnalul juridic national:*

teorie si practica, vol. 6, pp. 16—19, available at: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/4.pdf> (Accessed: 28.04.2023).

4. Minakova, Ye.V. (2021), "Control over the activities of local self-government bodies: theoretical and legal aspect", Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Dnipropetrovsk'kyj derzhavnyj universytet vnutrishnikh sprav, Dnipro, Ukraine, available at: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/k2/NewF/12/d.pdf> (Accessed: 28.04.2023).

5. Minakova, Ye.V. (2022), "Legal regulation of control over the activities of local self-government bodies in Ukraine in the conditions of decentralization of power and european integration", *Nove ukrains'ke pravo*, vol. 2, no. 6, pp. 64—72. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.2.10>.

6. Mishyna, N.V. (2021), "Administrative and legal problems of state control", *Naukovi pratsi Natsional'noho universytetu "Odes'ka iurydychna akademiia"*, vol. 29, pp. 160—165, available at: <https://hdl.handle.net/11300/16363> (Accessed: 28.04.2023). DOI <https://doi.org/10.32837/npuola.v28i29.729>.

7. Council of Europe (2020), "Review of the practice of administrative supervision over the activities of local self-government bodies in individual countries", available at: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/CEGGPAD20202_UKR.pdf (Accessed: 28.04.2023).

8. Petryshyna, M. and Strilets', B. (2014), "Problems of legal regulation of administrative supervision and control over the activities of local self-government bodies: foreign and Ukrainian experience", *Visnyk Luhans'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*, vol. 2 (67), pp. 201—217, available at: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/794> (Accessed: 28.04.2023).

9. Pukhtyns'kyj, M. (2018), "Development of mechanism of administrative control for the activities of local self-government bodies in accordance with european standards", *Visnyk Akademii pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, vol. 1, pp. 68—71, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_16 (Accessed: 28.04.2023).

10. Sopil'nyk, R.L. Yesimov, S.S. and Kovaliv, M.V. (2020), "Forms of administrative and legal provision of legality in the work of local self-government bodies", *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, vol. 24, 176—183, available at: <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/256> (Accessed: 28.04.2023).

11. Tymofieiev, S.P. and Domushej, I.V. (2017), "Theoretical and methodological principles of control in local government", *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylians'ka akademiia"*. Serii: Derzhavne upravlinnia, vol. 305, no. 293, pp. 55—60, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2017_305_293_12 (Accessed: 28.04.2023).

12. Council of Europe (1985), "European Charter of Local Self-Government", *European Treaty Series*, vol. 122, available at: <https://rm.coe.int/168007a088> (Accessed: 28.04.2023).

13. Pugach, A. Sychenko, V. Molodchenko, T. and Tarasenko, T. (2018), "Supervision and control of local self-government bodies in Ukraine: theoretical and legal approaches to clarification of concepts", *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 2, pp. 472—479, available at: https://www.researchgate.net/publication/328708771_SUPERVISION_AND_CONTROL_OF_LOCAL_SELF-GOVERNMENT_BODIES_IN_UKRAINE_THEORETICAL_AND_LEGAL_APPROACHES_TO_CLARIFICATION_OF_CONCEPTS (Accessed: 28.04.2023). DOI:10.18371/fcaptr.v2i25.136540 *Стаття надійшла до редакції 08.05.2023 р.*